

เทศาภิบาล

พระนิพนธ์

สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี

17/09/2566

Library

เทศาภิบาล

พระนิพนธ์

สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ

TULIB

3 1379 01596697 2

หอสมุดพิมพ์คลังวิชา

๑๑ ถนนเชียงใหม่ ลี้ก๊กเส้าชิงฮ้า พระนคร

หนังสือพิเศษ จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดวงวิद्या
พระนิพนธ์

สมเด็จพระยาตำราจางราชานุภาพ

๑. นิทานโบราณคดี	ราคา ๓๕ บาท
๒. ขมหมุมพระนิพนธ์ ภาค ๑	.. ๒๘ ..
๓. ขมหมุมพระนิพนธ์ ภาค ๒	.. ๓๐ ..
๔. ไทยรบพม่า ภาค ๑	.. ๓๐ ..
๕. ไทยรบพม่า ภาค ๒	.. ๓๐ ..
๖. นิราศนลรวัด	.. ๒๕ ..
๗. เทศาภิบาล	.. ๓๐ ..
๘. บันทึกความทรงจำ	.. ๒๕ ..

๑ ๓ ๑

พระนิพนธ์

กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์

๑. นิทานของ น.ม.ส.	ราคา ๓๕ บาท
๒. นางพญาของไทเฮา	.. ๒๕ ..
๓. สืบราชสมบัติ	.. ๒๕ ..

๑ ๓ ๑

๑. วรรณกรรมของเสวีศรีอรโกเสศ	.. ๓๐ ..
๒. ตำราชุดเริ่มหมยงกฤษด้วยตนเอง	.. ๕๐ ..

๑ ๓ ๑

พิมพ์ที่ ร.พ. เจริญธรรม ๑๒๐ เสาชิงช้า พระชนนคร
นายรวล รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๔๕๕

สารบัญ

๔ เรื่อง	๖ หน้า
คำนำ	ก
เทศาภิบาล	๑
ตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทยแต่ก่อน	๒
โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ	๓
๕ ตงกระทรวงธรรมการ	๖
แก้ไขคณะเสนาบดีเมื่อ ๑๒ กระทรวง	๗
ประกาศตั้งเสนาบดี ๑๒ ตำแหน่ง	๑๐
๑๗/๐๑/๒๔๕๖ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย	๑๓
ภาวะของกระทรวงมหาดไทย	๑๔

(๗)

เรื่อง	หน้า
คำดาตุกขุน	๑๕
ดูขุน ณ คำตหลวง	๑๕
ดูขุน ณ คำตา	๑๕
“คำดาตุกขุนนอก” และ “คำดาตุกขุนใน”	๑๕
หน้าที่กระทรวงมหาดไทยและกตาทิม	๑๖
การพระคลังและการต่างประเทศ	๑๗
คำดาตุกขุนใหม่	๒๐
ผลประโยชน์ของข้าราชการ	๒๑
พนักงานประจำการในคำดาตุกขุน	๒๒
ตำแหน่งนายเวร	๒๒
ตำแหน่งหัวพัน	๒๓
บุคคลที่มาเป็นข้าราชการในคำดาตุกขุน	๒๔
กระบวนทำงานในกระทรวงมหาดไทย	
ตามแบบเก่า	๒๖

(ค)

เรื่อง	หน้า
“ไบบอก”	๒๗
วิวัฒนาการบังคับหมู่ไบบอกรัชการ	๒๗
จัดระเบียบงานในกระทรวงมหาดไทย	๓๕
การกรวยบังคับหมู่ขอเรียนพระราชบัญญัติ	๓๗
เด็กประเพณีเสนาบดีเขาคราตำแหน่งไปไว้บ้าน	๓๗
ตรวจราชการหัวเมือง	๔๐
ประเพณีปกครองหัวเมืองอย่างโบราณ	๔๓
การปกครองแบบ “กินเมือง”	๔๒
“จวน” เจ้าเมือง	๔๕
กรมการนักเดงโต	๔๗
กรมการจีน	๕๓
นโยบายที่จะให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข	๕๓
เปลี่ยนแปลงการงานในกระทรวงมหาดไทย	๕๔
จัดระเบียบงานตำรวจ	๕๔

(๑)

เรื่อง	หน้า
จัดระเบียบกรมชน	๕๗
กรมตำรวจ ฯ	๖๐
กรมป่าไม้	๖๔
กรมราชโศภักดีภูมิจิตวิทยาหรือกรมแร่	๖๘
รวมการบังคับบัญชาหัวเมืองชนในกระทรวง มหาดไทย	๗๓
การรวมหัวเมืองเข้าเป็นมณฑล	
เจรจาเรื่องการเงินกับกระทรวงพระคลัง ฯ	๗๕
ถวายตักดีแต่ตั้งมเด็จพระบิรมหาราชเจ้า	๗๖
ลักษณะการเทศาภิบาล	๓๓๓
ตั้งมณฑลเทศาภิบาล	๓๓๗
ตั้งมณฑลภาค	๓๔๗
การเปลี่ยนแปลงสถานะของมณฑล	๓๖๓

(ง)

เรื่อง	หน้า
ลำดับพระนามและนามผู้บัญชาการมณฑล	
เทศาภิบาล	๒๓๕
เริ่มจัดการปกครอง	๒๓๗
จัดระเบียบฐานันดรข้าราชการประจำภูมิภาค	๒๔๗
กรมการมณฑล	๒๗๐
กรมการนครและเมือง	๒๗๔
กรมการแขวง (อำเภอ)	๒๗๖
อุปราชประจำมณฑลภาค	๒๗๗
คุณสมบัติของกรมการพิเศษ	๒๗๘
การเปลี่ยนแปลงนามตำแหน่งราชการ	๒๘๘
ตำแหน่งผู้บัญชาการมณฑล	๒๘๘
ตำแหน่งเจ้าเมือง	๓๐๒
เรื่องตำแหน่งหน้าที่อำเภอ	๓๐๘
เลขาธิการราชการเข้าประจำหน้าที่	๓๒๕

(จ)

เรื่อง	หน้า
เรื่องรับคนเข้ารับราชการ	๓๓๕
เรื่องจัดคนเข้ารับราชการของอำเภอ กองเมือง และมณฑล	๓๓๘
เรื่องรับบุคคลเข้าเป็นเลขานุการมณฑลและ อักษรเลข	๓๔๖
การตั้งและย้ายตำแหน่งข้าราชการสังกัด มหาดไทย	๓๔๗
เพาะวิชาสำหรับผู้ที่จะเป็นข้าราชการสังกัด กระทรวงมหาดไทย	๓๕๐
ต้นกำเนิดของคณะรัฐประศาสน์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	๓๖๖
การขอพระราชทานสัญญาบัตร	๓๘๖
คำแนะนำเรื่องขอบำเหน็จรางวัลให้ข้าราชการ	๔๐๓

(ณ)

เรื่อง	หน้า
เรื่องขอบำเหน็จความชอบให้ข้าราชการที่ตั้งกต ต่างกระทรวง	๔๒๕
ฝึกสอนอบรมข้าราชการสำหรับเดือนวิทย์ฐานะ	๔๒๗
พระเกียรติคุณของสมเด็จพระองค์ผู้ทรงประดาท วิชา	๔๓๘

คำนำ

เรื่อง "เทศาภิบาล" ที่ตีพิมพ์ในเล่มนี้
เป็นหนังสือบรรยายลักษณะการปกครอง
หัวเมืองในประเทศไทยในสมัยเมื่อใช้ระบอบ
ปกครองแบบเทศาภิบาล อันได้ริเริ่มจัดดำ-
เนินการขึ้นโดยกระทรวงมหาดไทย ในสมัย
เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา

ดำรงราชานุภาพ แรกทรงดำรงตำแหน่งเสนา
บดีในกระทรวงนั้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็น
ต้นมา จนถึงได้ขยับเติบโตโดยรัฐบาลประ
ทาศิใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการ
บริหารแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๗๖
เป็นที่ยุติ

เรื่องเทศาภิบาลนั้น สมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพได้ทรงเรียบเรียงตอนต้น และทรง
วางโครงที่จะเรียบเรียงไว้เป็น ๒ ภาค ภาคต้น
ว่าด้วยเหตุที่จัดการปกครองหัวเมืองอย่างเทศา
ภิบาล และภาคสองว่าด้วยกระบวนการ
ปกครองหัวเมืองอย่างเทศาภิบาล อันพระ
องค์ท่านได้ทรงเกี่ยวข้องชองมามาก แต่เป็นที่น่า
เสียดายว่า^{๕๖} พระองค์ท่านหาหนังสือที่ทรงเรียบ
เรียงให้สำเร็จบริบูรณ์ทั้งสองภาคไม่ ทรง

เรียบเรียงได้เพียงจบภาคต้นกมา ต้นพระชนม์
 ดงโดยพระชนมายุชย เรืองจงคางอยู่เพียงหน
 ครนต่อมา หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ตีศกฤต
 ทรงปรารภจะหาตัวผู้ซึ่งเคยกับงานในกระ-
 ทรวงมหาดไทย ในสมัยเมื่อ จัตถการ ปกครอง
 หอเมของอย่างเทศาภิบาล เพื่อจะให้เรียบเรียง
 เรืองนตจจากที่ ส้มเต้จกรมพระยาดำรงราชา
 นภาพทรงนิพนธ์คางไว้ให้ได้เรื่องราวบริบูรณ์
 ตามสมควร ทรงนำเรื่องนมาหาวิธกักรมคิด
 ปากกร ในที่สุดเห็นร่วมกันว่าควรมอบให้พระ
 ยาราชเสนา ผู้ซึ่งเคยอยู่ในกระทรวงมหาด-
 ไทยมานาน แต่มีความสนใจในวิชาโบราณ
 ศคคามากผู้หนึ่ง เป็นผู้เรียบเรียงต่อ ซึ่งเมื่อ
 ได้ทราบตามแล้ว พระยาราชเสนาที่มีความ
 ยินดีรับเขียนต่อให้เท่าที่สามารภจะทำได้ แล้ว

ท่านก็ ดงมือ รวบรวม และ เรียบเรียง มา โดย
 ลำดับ แต่เรื่องราวที่จะนำมาเรียบเรียงคือ
 ในภาคของหนังสือ ความ ตะเยียด พิศดาร ยิ่ง
 กว่าภาคอื่นหลายเท่า เพียงที่พระยาราชเสนา
 ได้รวบรวมและเรียบเรียงมาแล้ว ก็เป็นหนังสือ
 ดีมากพอที่จะจัดพิมพ์ได้เล่ม ๓ กรมคิดป่า
 กรเห็นว่า ถ้าจัดพิมพ์ชนกคงจะเป็นประโยชน์
 แก่ผู้สนใจเป็นอันมาก จึงได้คิดคือ
 ให้สำนักพิมพ์คลังวิทยา รับไป จัดการพิมพ์ดัง
 ปรากฏในสมุดนี้

กรมคิดป่ากรขอ ขอบพระคุณ อย่างสูง
 แต่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ที่ประ
 ทานต้นฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยา
 ดำรงราชานุภาพ ให้กรมคิดป่ากร ดำเนินการ
 จัดพิมพ์ และขอขอบคุณอย่างยิ่งแก่พระยา

ราชเดิเนา ที่ได้อุดตาทะช่วยเหลื่อ เรียบ เรียง
 หนังสือ คอจากที่ ต้มเค็จ กรมพระยาตำรา
 ราชานภาพได้ทรงนิพนธ์ค้างไว้ ให้ได้เรื่อง
 ราวบริบทน์เป็นประโยชน์ยงชน กรมศิลป์
 กรทงเป็นอย่างยงว่า หนังสือจะอำนวย
 ประโยชน์ในค้ำถ่งเด็ริม ความรู้วิชาโบราณ
 คคัของไทยเราได้เป็นอย่างดีเรื่องหนังสือ

กรมศิลป์ากร

๓๕ มกราคม ๒๔๗๕

เรื่องเทศบาล

(๑)

นิทาน เรื่อง น. ชย. ข้างจะ ยาวจง แบ่งเป็น ๒ ภาค
ภาคต้นว่าด้วยเหตุที่จัดการปกครองหัวเมืองอย่างเทศา
ภิบาล ภาคที่ ๒ ว่าด้วยกระบวนการปกครองหัว
เมืองเป็นอย่างเทศาภิบาล อันคือข้าพเจ้าได้เคยชอง
17/09/2566
มานาน

ข้าพเจ้า เป็น เสนาบดี กระทรวงมหาดไทย เมื่อ

พ.ศ. ๒๔๓๕ เหตุที่ข้าพเจ้าได้เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีเรื่องชอบกต ควรเล่าไว้ในโบราณคดีได้ เพราะเวลาดำรงมาถึง ๕๐ ปีแล้ว

อันตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยนั้น แต่ก่อนมาเป็นนครมหาเสนาบดีที่สมุหนายก หัวหน้าราชการฝ่ายพลเรือน และบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง คู่กับเสนาบดีกระทรวงกลาโหม อันเป็นสมุหพระกลาโหม หัวหน้าข้าราชการฝ่ายทหาร และบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งปวงเช่นเดียวกัน ผู้ที่เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมาแต่ก่อน ล้วนเคยรับราชการพลเรือนมาช้านาน จนได้เป็นเสนาบดีชั้นจตุสดมภ์ เมือง วัง คตง นา ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งก่อน แล้วจึงได้เลื่อนขึ้นเป็นนครมหาเสนาบดีเมื่อถึงอายุ ยกตัวอย่างดังเช่นเจ้าพระยารัตนบดินทร์ ซึ่งเคยเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย อยู่ก่อนตัวข้าพเจ้า ท่านเคยเป็นพระยาราชวราณกต ปลัดทูลฉลองของกระทรวงมหาดไทยแต่ในรัชกาลที่ ๔ จนถึงรัชกาลที่ ๕ ได้

เทศาภิบาล

เป็นเจ้าพระยาพดเทพ เสด็จมาตั้งกระทรวงเกษตราธิการ
แล้วจึงได้เป็นที่ตั้งมหาดเล็กเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
แต่ตั้งคนตัวข้าพเจ้าเอง ตั้งแต่ออกจากโรงเรียนเข้ารับ
ราชการ ก็เป็นที่ทหารอยู่ในกรมทหารมหาดเล็ก ได้
เคยเป็นทั้งเด็กนักเรียน นายร้อย แล้วเลื่อนยศชั้นไปโดย
ลำดับจนถึงเป็นนายพันโท ราชองครักษ์ บังคับการ
กรมทหารมหาดเล็กอยู่หลายปี ไม่เคยเป็นนายพันเอก
เพราะในสมัยนั้น นายพันเอกทหารมหาดเล็กมีแต่พระ
เจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว คนอื่นเป็นไม่ได้

เหตุที่ข้าพเจ้าจะมารับราชการ ฝ่าย พด เรือน
เกิดแต่เมื่อข้าพเจ้าเป็นสมาชิกวารทหารมหาดเล็ก ทูล
ขอพระตำหนักเดิมที่สวน กุหลาบตั้งโรงเรียนฝึกหัดดู
ผิดที่บนถนนนายร้อยทหารมหาดเล็กตั้ง "โรงเรียน
พระตำหนักสวนกุหลาบ" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ ครั้นโรง-
เรียนเจริญขึ้นมาเจ้านาย และเด็ก ผู้ดีสมัคร เป็นนักเรียน
มากเกินอัตรานักเรียนนายร้อย จะต้องจำกัดจำนวน
นักเรียนรับฝึกสอนถึงผู้จะไม่เป็นที่ทหารด้วย ข้าพเจ้า

กราบทูลตามพระเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดเป็นโรงเรียน
 สำหรับออกผู้ต่อไป ไม่เฉพาะแต่ที่จะเป็นนักเรียนนาย
 รัชชทหารมหาดเล็ก ครั้นว่าถูกผู้ตั้งเรียนดำเร้วแดง
 ถึงไม่เป็นทหาร ก็คงไปรับราชการอย่างอื่นให้เป็น
 ประโยชน์เหมือนกัน จึงขยายการฝึกสอนในโรงเรียน
 พระตำหนักถ่อนกหตาม โหม่ทงชนประถมที่เป็นวิชา
 วิชาตามญี่เจตนาเรียกว่า "ประโยค ๓" และชั้นมัธยม
 เรียกว่า "ประโยค ๒" สำหรับไปรับราชการ ขอ
 กล่าวแทรกตรงนี้สักหนึ่งอันว่านักเรียนดำเร้วแดงประโยค ๒
 ในโรงเรียนพระตำหนักถ่อนกหตามครั้งนั้น ต่อมาถึง
 รัชกาลที่สองก็ได้ออกยศในราชสกุลถึงเป็นกรมกม ๓
 เป็นขุนนางได้เป็นถึงเจ้าพระยาเสนาบดีกรมมหาดไทยคน ๓
 ได้เป็นขุนนางชั้นรองลงมาหนึ่งแม่แต่ในรัชกาลที่ ๕ ก็
 มีมาก

มีหนึ่งในเวลาเมื่อโรงเรียนพระตำหนักถ่อนก
 หตามกำลังเจริญ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปพระราชทาน
 รางวัลนักเรียน แล้วทรงพระราชดำเนนเที่ยวทอด

พระนครทั่วบริเวณโรงเรียน ไปรตการที่จัดในโรงเรียน
 นนมาก ต่อมาไม่ช้า หนึ่งครั้งก็แก่ข้าพเจ้าว่า
 การศึกษาจะเป็นการ สำคัญ ของบ้าน เมือง ในภายหน้า
 ข้าพเจ้าจัดโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบใต้ตำเีจ้ก
 คัดแล้ว ให้ข้าพเจ้าคิดตั้งโรงเรียนใหม่สำหรับหลายต่อ
 ออกไปจนถึงฝัก ต่อพระราชกร ให้ เป็น ประโยชน์แก่บ้าน
 เมืองด้วย ข้าพเจ้าจึงมีหน้าทจัดโรงเรียนอันเป็นการ
 ฝายพลเรือนเพิ่มขึ้นแต่ใน เวลา เมื่อยังเป็นผบงคบการ
 กรมทหารมหาดเล็ก

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๓๐ เมื่อโปรดให้รวมการ
 บงคบัญชาทหารบกทหารเรือคงเป็น "กรมยุทธนาธิ
 การ" ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ข้าพเจ้าเลื่อนยศทหาร
 ชนเป็นนายพลตรี และเป็นตำแหน่งผู้ช่วยผบงคบัญชาการ
 ทหารบกในกรมยุทธนาธิการ ข้าพเจ้าจะคงย้ายจาก
 ไปจากกรมทหารมหาดเล็ก จึงโปรดให้รวมงานที่จัด
 โรงเรียนตั้งเป็นกรมอิสระเรียกว่า "กรมศึกษาธิการ"
 ตั้งตั้งงานที่ ตก แลว คี่ ประตุ พินาน ชัยคีร์ ทางข้าง

ตะวันออก และโปรดให้ข้าพเจ้าเป็นตำแหน่งอธิบดี
กรมศึกษาธิการ ตอนนั้นข้าพเจ้าจึงมีตำแหน่งบรรราช
การทางฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนด้วยกันอยู่ ๒ ปี ครั้น
ถึง พ.ศ. ๒๔๓๒ โปรดให้รวมกรมธรรมการและ
กรมตั้งธงการ กับทั้งกรมพยาบาลและกรมพิพิธ
ภณฑสถาน ซึ่งเป็นกรมขีตระฮ้อยก่อน เข้ากับกรม
ศึกษาธิการยกขึ้นเป็น "กระทรวงธรรมการ" และ
ทรงพระกรุณาโปรดให้ ข้าพเจ้าย้าย ชาติจากตำแหน่ง
ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกในกรมยุทธนาธิการมาเป็น
อธิบดีกระทรวงธรรมการ แต่ตำแหน่งเดิม เมื่อต้น
พ.ศ. ๒๔๓๓ ข้าพเจ้าจึงได้บรรราชการแต่ฝ่ายพลเรือน
ทางเดียวแต่หนึ่งมา

เหตุที่พระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา โปรดให้
ข้าพเจ้าย้ายชาติจากราชการทหาร มาเป็นอธิบดีกระทรวง
ธรรมการรับราชการ พลเรือน แต่ ฝ่าย เดียวนั้น
เนื่องด้วยการเมือง เพราะจะทรงจัดคณะเสนาบดี
เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างใหม่ตามที่ทรงพระราชปรารภ

มาแต่ก่อน ว่าถึงเวลาที่เมืองไทยจำจะต้องเร่งรัดจุด
 การปกครอง บ้านเมืองให้เรียบร้อย ทว่าพระราชอาณา
 เขต จะวิ่งรอกต่อไปไม่ได้ แต่คณะเสนาบดีเจ้ากระ
 ทรวงซึ่งบัญชาการตามแบบเก่ามีแต่ ๖ คนน้อยตงก
 ทงหนาทเดื่อนาบดีซึ่งจัดเป็นขอครมหาเดื่อนาบดี ๒ คน เป็น
 จุดตมก ๕ คนก็พินดมยไม่เหมาะกับการงานในบัจ
 บันเดยเดอ ทรวงพระราชปรารภจะแกไขคณะเดื่อนาบดี
 ใหม่เจ้ากระทรวงพอทำการเดยก่อน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐
 ไปรดให้เดมเดจกรมพระยาเทอดวงศ์วโรปการ แต่ยง
 เป็นกรมหลวง เดดจไปชวยงานนตองรัชกาลเดมเดจ
 พระบรมราชัน วดคชเรยครบ ๕๐ มี ๒๒ ประเทศอังกฤษ
 แทนพระองค์ ครดตั้งไปให้พิจารณาแบบคณะเดื่อนาบดี
 ในยุโรป ว่าเขาเขาอะไรเป็นหลักกำหนดตำแหน่ง
 เดื่อนาบดี เดมเดจกรมพระยาเทอดวงศ์วโรปการเดดจถบมาทล
 รายงาน จึงทรงกำหนดคณะเดื่อนาบดีทจจะจัดใหม่ ให้
 เป็น ๑๒ กระทรวง คงตำแหน่งเดื่อนาบดีเดมเดจ ๖ กระ
 ทรวง กระทรวงทตงชนใหม่หนคชกระทรวง พระคดจ

17/09/2566

กระทรวงยุติธรรม กระทรวง
 ข้าราชการ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงมรุชาคร
 แต่ให้เป็นเสนาบดีกรมคดีเดิมยกกันทั้ง ๓๒ กระทรวง เดิม
 ตำแหน่งอธิบดีเสนาบดีทั้ง ๒ มี ให้มีข้อไปตั้งแต่ก่อน
 เมื่อกำหนดกระทรวงเสนาบดีซึ่งจะตั้งขึ้นใหม่ และ
 ทรงเลือกหาคนผู้ซึ่งจะเป็นเสนาบดีกระทรวงนั้นๆ แล้ว
 เห็นจะทรงพระวิคตเกรงว่าถ้าประกาศ ตั้งเสนาบดี ๓๒
 ตำแหน่งตามกำหนดใหม่ทันที จะไม่เป็นการเรียบร้อย
 ด้วยกรมต่างๆ นั้นจะ รวม เข้าใน กระทรวง เสนาบดี
 ตั้งใหม่ยังเป็นกรมอิสระอยู่โดยมาก ทั้งคนผู้ซึ่งจะ
 เป็นเจ้ากระทรวงใหม่ ก็ยังไม่คุ้นเคยกับหน้าที่เสนาบดี
 จึงทรงทอดองระเบียบการที่ จะจัดใหม่และ มีกำหนดผู้ซึ่ง
 จะเป็นเสนาบดีขึ้นใหม่มาแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ โปรดให้
 จัดการประชุมเสนาบดี ขึ้นที่ มุขกระชั้นพระที่นั่งสุตติมหา
 ปราสาท ให้เสนาบดีเก่ากับทั้งผู้ซึ่งจะเป็นเสนาบดี
 ใหม่เข้าไปประชุมกัน และเสด็จทรงประทับเป็นประ
 ธานในที่ประชุม ทรงปรึกษาราชการต่างๆ ซึ่งทรง

เคยบัญชาแต่โดยดำฟังพระองค์มาแต่ก่อน ดูเหมือน
 ด้ปคำห้ตะคร้งหน้ง ถ้ามีราชการมากก็ประชมคคคค
 กันไป คราวจะหลยาคคนกมี ตัวฉนขงทรงเลอกจะให้
 เป็นเด่นาบตกระทรวงขรรวมการคนแรก ก็ไคเข้าไปนง
 ในที่ประชมเด่นาบคมาคองคคองเป็นอชบคกรมคคชาธิ-
 การ เพราะฉนหนทไปรดให้รวมกรมค่าง ๆ คองเป็นกระ
 ทรวงขรรวมการ แตะให้ตัวข้าพเจ้าแยกมาจากราช
 การทหาร ก็เพอจะยกกระทรวงขรรวมการชนเป็น
 กระทรวงเด่นาบคตนเอง ถึงกรมอนทจะยกชนเป็น
 กระทรวง ก็ไปรดให้ ขยาย การ ออกไปโดย ตำคัม เช่น
 เดยวกัน

เมื่อ พระเจ้าอยู่หัวทรง ทคดอง ระเมียบการ ที่จะ
 จคคใหม่อยู่ถง ๓ ปี ในระหวางนหนเมือคคน พ.ศ. ๒๔๓๔
 เจ้าชาเรอิช รัชทายาทประเทศรัสเซีย (ซึ่งภายหลงได้
 เดยวราชธัมบคคเป็น พระเจ้านคโคถศคค ๒) เข้ามาเฝ้า
 ๑๗/๐๙/๒๕๖๖
 ถงคคองกรกฎาคมในบ้นน พระเจ้าอยู่หัวก็ไปรด ให้
 ตัวข้าพเจ้า เป็นราชทูต พิเศษไป เยี่ยม คอบเจ้าชาเรอิช

แทนพระองค์ ดังได้เสด็จมาตั้งอยู่ในที่ที่ ๕ เรื่อง
 ของประหัตถาคทเมืองชัยบุรี^(๑) ข้าพเจ้าไปยุโรปครั้งนั้น
 ได้รับพระราชทาน อนุญาตให้ไปยังประเทศ ชัยปต์และ
 อินเดียมือชากลับ เพื่อจะได้หาความรู ประกอบกับที่
 ได้ไปเห็นในยุโรป มาทำการงานให้เป็นประโยชน์ด้วย
 ข้าพเจ้าก็ตั้งหาหาความรู เรื่องที่ จะเป็นประโยชน์ แก่
 กระทรวงธรรมการตลอดทางที่ไปครั้งนั้น ข้าพเจ้า
 กลับมาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อปลายเดือนมีนาคม มาถึง
 ได้ ๗ วัน ก็ออกประกาศพระบรมราช โองการตั้งเสนา
 บัดเป็น ๑๒ ตำแหน่ง ดังได้ทรงพระราชดำริไว้ แต่
 คชนท้ายประกาศมีว่า โปรดให้เปลี่ยนตั้งเสนาบดีบางคน
 เป็นคนแก่ เจ้าพระยารัตนบดินทร เสนาบดีกระทรวง
 มหาดไทยซึ่งแก่ชรามากแล้ว โปรดให้ปลดออกจก
 พระราชทานเบี้ยบำนาญ และทรงพระกรุณาโปรดให้
 ตั้งข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวง มหาดไทยตั้งแต่วันที่
 ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ต่อไป

(๑) คู่มือเรื่องนันทานโบราณคดีของสมเด็จพระเจ้าบรม
 พระยาดำรงราชานุภาพ

การทษาพเจ้า คองย้าย จาก กระทรวงธรรมการ
 ไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าอยู่หัวมิได้
 ครัดตามความสมัครของข้าพเจ้า หรือแม่แต่ครัด
 บอกให้เตรียมตัวก่อน บางทีจะเป็นด้วยทรงสังเกตเห็น
 เห็นข้าพเจ้ารักกระทรวงธรรมการชัวยมาก ถ้าครัดตาม
 ก็จะถูกถอดคอหรือขอใหม่อนันไปต่าง ๆ จึงครัดตั้ง
 โดยไม่ได้ถามที่เดียว แต่เมื่อมีพระบรมราชโองการ
 ประกาศเป็นเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็คองย้ายไป
 ตามรับสั่งทงมิได้เตรียมตัว มีแต่เจ้าพระยาพระ
 เลิศจ.จ. (ม.ร.จ. เบี้ย มาตากด) เวदानนเป็นทวง
 ไพศาลกิจปลาศ์คร ซึ่งเป็นเลขาการ ประจำตัวติด
 ไปด้วยคนเดียว แต่ต่อมาในเดือนเมษายนนั้นเอง วัน
 หนึ่งมีรับสั่งให้หาข้าพเจ้า เข้าไป เฝ้า ในที่โหราน
 ข้าพเจ้าได้โอกาสจึงกราบบังคมทูลปรบทุกขอ ตั้งแต่
 ทรง พระ กรุณา โปรดให้ ข้าพ เจ้า ถอดร่าง กระทรวง
 ธรรมการมา ใจข้าพเจ้าฝังอยู่ในราชการกระทรวง
 นน นึกว่าถ้าโปรดให้อยู่ในกระทรวงธรรมการต่อไป
 คงจะตามารักจกให้ก็ได้ แต่ราชการกระทรวงมหาด

17/09/2566

ไทย ข้าพเจ้า ไม่ได้เคย เขาใจ ได้ศึกษา มาแต่ก่อน
 ทราบแต่ว่าเป็นกระทรวงใหญ่ การงานยากกว่ากระทรวง
 ธรรมการมาก คือข้าพเจ้าไม่รู้ราชการกระทรวง
 มหาไทย์ไปบังคับบัญชาการ เกรงจะไม่ได้ตั้งพระราช
 ประสงค์ ถ้าไปพลาดพลั้งลงอย่างไรก็จะเสียพระเกียรติ
 ยศ ซึ่งทรงเลือกสรรเอาตัวข้าพเจ้าไปว่าราชการกระทรวง
 มหาไทย์จึงวิตกนัก พระเจ้าอยู่หัวครั้นตรัสตอบว่า
 ในส่วนพระองค์ ก็ทรง เชื่อ แน่ว่า ข้าพเจ้าคงจะดำมารด
 ใจกระทรวงธรรมการให้ได้ดี แต่การบ้านเมืองซึ่ง
 ดำคัญกว่านงนขมอยู่ บางทีข้าพเจ้าจะยังมีคิดคิดไปถึง
 ด้วยต่างประเทศถ้าตั้งคงท่าจะรุดเมืองไทยอยู่แล้ว ถ้า
 เราประมาทไม่จัดการ ปกครอง บ้านเมือง เสียให้ เรียบ
 ร้อย ปล่อยให้หะหลอมอย่างเช่นบ้านชยาไป เห็น
 จرمภัยแก่บ้านเมือง บางทีอาจจะถึงเสียอัครภาพของ
 เมืองไทยก็เป็นได้ ถ้าบ้านเมืองเสียอัครระแตงกระทรวง
 ธรรมการจะได้อยู่ได้หรือ การรักษาพระราชอาณาเขต
 ด้วยจัดการปกครองหัวเมือง ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

จึงเป็นการสำคัญอย่างมาก การนบถคอยในหน้าที่กระ
ทรวงมหาดไทยยิ่งกว่ากระทรวงอื่น เพราะหัวเมือง
ทั้งปวงขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยโดยมาก ได้ทรง
พิจารณาหาตัวผู้ซึ่งจะเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
ให้จัดการได้ตั้งพระราชประสงค์มานานแล้ว ยังหาไม่
ได้ จนทรงสังเกตเห็นว่าความสามารถของข้าพเจ้า
เหมาะแก่ตำแหน่งนี้ จึงได้โปรดให้ย้ายจากกระทรวง
ธรรมการไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งข้าพ
เจ้ามีความวิตกเพราะยังไม่คุ้นเคยกับราชการกระทรวง
มหาดไทย นกเป็นธรรมดา แต่พอจะทรงช่วยได้
ตัวข้าพเจ้าจากเคียงในทประชุมเสนาบดี คงได้สังเกตเห็น
เห็นว่าพระองค์ของทรง เป็นภาระในราชการ กระทรวง
มหาดไทยยิ่งกว่ากระทรวงอื่นอยู่เดิม จนทรงคุ้นเคย
มานานแล้ว ถ้าข้าพเจ้ามีความลำบากอย่างไรก็ให้พูด
ปรึกษาหารือเป็นส่วนตัวได้ตามใจอีกได้ดั่งหนึ่ง นอก
จากขอเรียนพระราชปฏิเมิตตามทางราชการ จะทรง
พระกรุณาโปรดช่วยแนะนำและอุดหนุนทุกอย่าง ชยำ

17/09/2566

วิกฤตเลย เมื่อข้าพเจ้าได้ฟังพระบรมราชาธิบายและ
 พระเจ้าอภัยพิหารทรงรับเป็นครู เช่นนั้น ก็ขุ่นใจตลวยความ
 วิกฤต จึงกราบทูลรับว่าจะพยายามส่นของพระเดชพระ
 คุณตามพระราชประสงค์โดยเต็ม กำลัง และสติปัญญา
 ขอพระราชทาน พรไว้ อย่างหนึ่ง แต่ว่า ถ้าทรง พระราช
 ดำริเห็นว่าข้าพเจ้าจะทำการไปไม่สำเร็จ ขอให้ได้
 กอดับไปรับราชการกระทรวงกรมการตามเดิม ก็ทรง
 ดััญญาตามประสงค์ เรื่องที่ข้าพเจ้าจะเป็นเสนาบดี
 กระทรวงมหาดไทยมีดังเดา^๕มานั้น

(๒)

กระทรวงมหาดไทย เป็น อย่างไรใน เวลา เมื่อ
 ข้าพเจ้าไปเป็นเสนาบดี ก็นำเดาเข้าในเรื่องโบราณ
 คดี จะเดาเรื่องศาลาตุกษุณอันเป็นต้นงานของกระ
 ทรองมหาดไทยก่อน แล้วจะเดาถึงพันกงานประจำการ
 ในศาลาตุกษุณ และ กระบวน ที่ทำ การงานในกระทรวง
 มหาดไทยตามแบบเก่าต่อไปโดยลำดับ

เทศาภิบาล

สถานที่เรียกว่า "ศาลาดูกขุน" นั้น แต่เดิมมี
 ๓ หอตั้ง ตามแบบอย่างกรุงศรีอยุธยา หอตั้งหนึ่ง
 อยู่นอกพระราชวัง (จำอยู่ใกล้ๆ กับหอดึกเมือง) เป็น
 สถานที่สำหรับ ประชุม ข้าราชการ ฝ่ายตุลาการชั้นสูง
 ซึ่งเรียกรวมกันว่า "ดูขุน ณ ศาลาดวง" ฝ่ายพิพากษา
 คดีเป็นท่านของอย่างศาลสถิตย์ยุติธรรม ศาลาดูกขุน
 อีก ๒ หอตั้งอยู่ในพระราชวัง จึงเป็นเหตุให้เรียกต่างกันว่า
 "ศาลาดูกขุนนอก" และ "ศาลาดูกขุนใน" ศาลา
 ดูกขุนในเป็น สถานที่สำหรับ ประชุมข้าราชการ ชั้นสูง
 ฝ่ายราชการ ซึ่งเรียกรวมกันว่า "ดูขุน ณ ศาลา"
 หอตั้งซึ่งอยู่ ข้างซ้ายสำหรับ ประชุม ข้าราชการพล-
 เรือินซึ่งอยู่ในปกครองของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 ด้วยเป็นต้น หนายกให้ชื่อว่าราชการพลเรือน อีกหอตั้ง
 หนึ่งซึ่งอยู่ข้างขวา สำหรับประชุมข้าราชการทหาร
 ก้อยในปกครองของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ด้วย
 เป็นหัวหน้าราชการทหารเช่นเดียวกัน

17/09/2566

คือศาลาดูกขุนเป็นศาลาใหญ่ขึ้นเดียว ได้ยินว่า

เมื่อแรกสร้างในรัชกาลที่ ๓ เป็นเครื่องไม้ มาเปลี่ยน
 เป็นถ่ออิฐก่อปูนในรัชกาลที่ ๓ ทั้ง ๒ หอวัง ในศาลา
 ดูกรจนตอนข้างหน้าทางฝ่ายเหนือเปิดโถง เป็นที่ประชุม
 ข้าราชการ และใช้เป็นที่แขกเมืองประเทศราชหรือ
 แขกเมืองต่างประเทศพักเมื่อก่อนเข้าเฝ้า และเตียง
 แขกเมืองที่นอนด้วย แต่มีฝาไม้ประจันห้องกันดังคกกลาง
 เขาตอนข้างหลัง ศาลาทาง ฝ่ายใต้ เป็น ห้อง สำนักงาน
 กระทรวงมหาดไทยหลัง ๑ กระทรวงกลาโหมหลัง ๑
 อย่างเดียวกัน แต่ไม่ได้เป็นสำนักงานทุกอย่างของ
 กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหม เพราะหน้า
 ห้องของกระทรวงนั้นมีเป็น ๓ แผนก แผนกที่ ๑ คือหน้าท
 ษัตริย์มหาเสนาบดี ที่ของตั้งการงานต่าง ๆ แก่กรมอื่น
 ให้ทนราชการ ขอนนเป็นมุตที่ของ มีสำนักงานและมี
 พนักงานประจำอยู่ในพระราชวังเต็มอห่ง กลางวันกต่าง
 กัน แผนกที่ ๒ การบังคับบัญชาหัวเมือง ที่จริงโดย
 ตัวพนักงานไม่จำเป็นต้องทำที่ศาลาดูกรจน แต่หากการ
 บังคับบัญชาหัวเมืองต้องไรผู้ชำนาญหนึ่งชื่อ ดำหรับ

พิจารณาไปบอกและเขียนท้องตราตั้งราชการหัวเมือง
 กระทรวงมหาดไทยและกตาทิมมี หัวพัน นายเวร และ
 เสมียนซึ่งชำนาญหนังสือสำหรับเขียนบัตรหมายประจำ
 ข้าราชการ ^๑ จึงให้พวกที่ชำนาญหนังสือ
 การงานในแผนกบังคับบัญชาการหัวเมืองด้วย แผนก
 ที่ ๓ เป็นฝ่ายตุลาการ ด้วยกระทรวงมหาดไทยและ
 กตาทิมเป็นศาลอุทธรณ์ความหัวเมืองซึ่งอยู่ใน บังคับ
 บัญชา มีชั้นศาลตุลาการตลอดจนเรือนจำสำหรับการ
 แผนกนั้น ^๒ จึงต้องตั้งศาลที่บานเด่นาบดี และ
 หาทองเรือนจำแห่งใดแห่งหนึ่ง ^๓ เมื่อข้าพเจ้าไปเป็น
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เรือนจำของกระทรวง
 นั้นตั้งอยู่ริมกำแพงหน้าพระราชวังตรงหลังหอรัษฎากร
 พิพัฒน์ออกไป ^๔ แต่จะตั้งที่ตรงนั้นมาแต่เมื่อใดหาทราบ
 ไม่ ถึงกระทรวงอื่นๆ แรกชนกัมหนาททางตุลาการต้อง
 ข้าราชการ ^๕ ของกระทรวงนั้นๆ ^๖ แต่ตั้งทั้งศาลและ
 สำนักงานกระทรวงที่บานเด่นาบดีด้วยกัน เพราะฉะนั้น

แต่ก่อนมา เสด็จมาตั้งบัญชาการกระทรวงที่บ้าน แม่
 มีด้านงานอยู่ที่อื่น เช่น กระทรวงมหาดไทยและกต
 โหม ก็ไม่ไปนั่งบัญชาการที่ด้านงาน เจ้าหน้าทีใน
 กระทรวงต้องไปเส่นช ราชการและ รับคำสั่ง เสด็จมาค
 บ้านนั้นนิจ แต่ตามประเพณีเดิมข้าราชการกระทรวง
 ต่าง ๆ คงแต่เสด็จมา ตั้งรับแต่เบี้ยหวัดประจำ
 กับค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ในการที่ท่า เป็นผลประโยชน์
 ในตำแหน่ง หาได้รับเงินเดือนไม่

อนึ่ง แต่ก่อนมาการพระคลังกับการทเกยวกับ
 การต่างประเทศ (อันเรียกว่ากรมท่า) รวมอยู่ในกระทรวง
 เดียวกัน เจ้าพระยาพระคลัง เสด็จมาตั้งตั้งกรม
 เป็นหัวหน้า ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘
 โปรดให้แยกการพระคลังจากกรมท่ามาจัดเหมือนเป็น
 กระทรวงหนึ่งต่างหาก ตั้งด้านงาน ณ หอรัษฎากร
 พิพัฒน์ จัดระเบียบในด้านงานตามแบบออฟฟิศอย่าง
 สี่รังชั้นเป็นกระทรวงแรก คือให้บรรดาผู้มตำแหน่งใน
 หอรัษฎากรพิพัฒน์รับเงินเดือนแทนค่าธรรมเนียมอย่าง
 แต่ก่อน และต้องมาทำงาน ณ ด้านงานตามเวลา
 เสด็จ ทุกวันหนึ่งใหญ่ผู้ช่วย ยกเว้นแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้า

กรมตมเด็จพระบวรราชปรมัตถ์ เวชานนยงดำรง
 พระยศเป็นกรมพระ ซึ่งเป็นอธิบดีพระองค์เดียว เห็น
 จะเป็นเพราะทรงพระราชดำริว่าท่านทรงบัญชาการอยู่
 ทรงกระทรวงวังและกระทรวงพระคลัง โปรดอนุญาต
 ให้ทรงบัญชาการที่วังอย่างแต่ก่อน เพราะฉะ
 ระเบียบตำแหน่งงานที่ใช้ในหอรัษฎาฯ จึงยังเป็นอย่างเก่า
 เจืออยู่บ้าง จนถึง พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงพระกรุณาโปรดให้
 ตมเด็จพระยาเทเวศวงศ์โรปกการ เมื่อยังดำรงพระ
 ยศเป็นกรมหมื่น เป็นเสนาบดีกรมท่า ท่านกราบทูล
 ขอให้มีตำแหน่งงานกระทรวง อย่าให้ต้องว่าราชการที่
 วัง จึงขอพระราชทานวงษ์ตราญรมย์ให้เป็นตำแหน่งงาน
 กระทรวง ให้เรียกว่า กระทรวงว่าการต่างประเทศ
 แต้นมา ตมเด็จพระยาเทเวศวงศ์ฯ เป็นเสนาบดี
 แรกที่มา ประจำทำงาน ณ ตำแหน่งงาน ทุกวันเหมือน
 กับฉนวนย ๒๕ ทรงเป็นเสนาบดีแรกที่ไต่รับแต่เงินเดือน
 เหมือนกับคนชั้นอนันตนาทในตำแหน่งงานกระทรวง ต่อ
 นั้นมาออกตักกับชาวพเจ้า จำไม่ได้และไม่มีอะไรจะชอบ

เมื่อเขียนนิทานนี้ พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะ
 ให้จัดกระทรวงมหาดไทย กับ กระทรวง กลาโหม เป็น
 แบบใหม่ เหมือนเช่นได้จัดกระทรวงพระคลังกับกระทรวง
 ต่างประเทศมาแล้ว จึงโปรดให้รัชกาลาดูกรุ่น
 ในทั้ง ๓ หอตั้งสร้างใหม่ ทำเป็นตึก ๒ ชั้น ๓ หอ
 เรียงกัน มีมุขกระดานทั้งข้างหน้าข้างหลังเชื่อมตึก ๓
 หอตั้งให้เป็นหมู่เดียวกันตั้งปรากฏอยู่บนดิน ตึกหลัง
 ข้างซ้ายทริมประตูสุวรรณบริบาล สร้างตรงศาลา
 ดูขุนเดิมของกระทรวงมหาดไทย ตึกหลังข้างขวา
 สร้างตรงศาลาดูขุนเดิม ของ กระทรวงกลาโหม มี
 ประตูเข้าทางด้านหน้ารวมกันตรงตึกหลังกลางซึ่งสร้าง
 ขึ้นใหม่ถ้าหรับเป็นที่ประชุม และมีประตูเข้าแยกกันทาง
 ด้านหลังอีกทางหนึ่ง เมื่อสร้างตึกสำเร็จแล้วกระทรวง
 มหาดไทย ก็ อยู่นอกตึกกับ มุข กระดานทาง ฝ่ายซ้าย เป็น
 ด้านกลางวัน กระทรวงกลาโหม ก็ อยู่นอกตึกทางฝ่ายขวาเป็น
 ด้านกลางวันเช่นเดียวกัน แต่ อยู่นอกตึกหลังกลางซึ่งเกิด
 ขึ้นใหม่ขึ้น มหาดไทยกับกลาโหมมีรั้วจะแบ่งกันอย่างไร

กระทรวงจึงเลยขอเขาเป็นคตังกรมราชอาคันตึกเก็บโคะ
เก้าอี้สำหรับใช้ราชการ ดนกุญแจเดี่ยวทง ๒ ชน

เมื่อกระทรวง มหาดไทย กับ กระทรวงกลาโหม
ขอนุญาตลูกขุนใหม่แล้ว ข้าราชการที่มีตำแหน่ง
ประจำทำงานในศาลาตุกขุนทง ๒ กระทรวงได้รับเงิน
เดือนเหมือนอย่างกระทรวงพระคตังและ กระทรวงการ
ต่างประเทศ ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยและกลา
โหมจึงได้ผลประโยชน์ต่าง กันเป็น ๒ พวก ๆ ที่ประจำ
ทำงานอยู่ในศาลาตุกขุนได้เงินเดือน แต่พวกที่ทำงาน
อยู่นอกเช่นขุนศาลาตุการศาลขอทธีรณคตังความ หัวเมือง
ซงตงศาลอยุทธาน เณนามคตัง ได้ค่าธรรมเนียมเป็นผล
ประโยชน์อย่างเดิม แมคตังเณนามคตังทง ๒ กระทรวง
ก็คตังได้ค่า ธรรมเนียม เป็น ผล ประโยชน์ อยู่ อย่าง เดิม
เพราะไม่ได้เข้ามางประจำทำงานในศาลาตุกขุน คตัง
ข้าพเจ้าเป็นเณนามคตังกระทรวงมหาดไทยคนแรกทศกรม
แต่เงินเดือน ไม่ได้ค่าธรรมเนียมเหมือนท่านแต่ก่อน
คตังแมคกระทรวง มหาดไทยและ กระทรวงกลาโหมข

17/09/2568

ทำงานบนคำขาดทุกชนใหม่แล้ว ไม่มีใครในกระทรวง
ทั้ง ๒ นหนคหรือดำรงจะแก้ไขระเบียบการให้เจริญ
ทันสมัยได้ ก็คงทำงานอยู่ตามแบบเดิม เหมือน
เช่นเคยทำที่ศาลาดูกขุนเก่าขึ้นมา จนข้าพเจ้าเป็น
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ข้าพเจ้าจึงได้เห็นแบบ
เก่าว่าทำกันมาอย่างไร

ข้าราชการที่เป็นพนักงานประจำทำการใน ศาลา
ดูขุนหน ปรตตทุดตตของหรือข้าราชการผู้ใหญ่ที่โตทำ
การในหน้าที่ปรตตทุดตตต เป็นตอหวหน้า รองลงมา
มีข้าราชการชั้นสัญญาบัตรเป็นพระเป็นหลวงเป็นผู้ช่วย
ตั้งตามตคน ตอหนตงมาตงชนเต็มยพนักงาน ในชน
เต็มยพนักงานมีนายเวร ๕ คน รับผิดชอบเสนาบดี
ตงเบนท “นายแถวณคชตาร” คนหน “นายข่านญ
กระบวน” คนหน “นายคจรรูคตอ” คนหน “นาย
รตคจจพต” คนหน ตอวากต่าวเต็มยหนตงปตง นาย
เวร ๕ คนหน ตตตงวณ มาทำงานในศาลาดูกขุนคตมกน
ตงหนค เวตาดตงคคคองมตคเปลยทกนหนคคางอยท

ศาลาดูขุน สำหรับทำราชการที่จะมาในเวลาคำ
 คราวละ ๑๕ วันเวียนกันไป เรียกว่า "อยู่เวร" คำ
 แห่งหัวหน้าจึงใคร่ขอว่า "นายเวร" แต่หัวหน้านายเวร
 ไม่แต่สำหรับทำราชการที่เข้ามาในเวลาคำเท่านั้น บรร
 ดาราชการที่เข้ามาถึงกระทรวงมหาดไทย จะเข้ามาใน
 เวลากลางวันหรือกลางคืนก็ตาม ถ้ามาถึงกระทรวง
 ในเวร ๑๕ วันของใคร นายเวรนั้นก็ต้องเป็นเจ้าหน้า
 ทำการเรื่องนั้นตั้งแต่คนไปจนสำเร็จ ตั้งจะพรรณนา
 ให้เห็นเมื่อกล่าวถึงกระบวนทำงานต่อไปข้างหน้า ยัง
 มีพนักงานออกกรมหนึ่งซึ่งทำงานอยู่ในศาลา ดูขุนเรียก
 ว่า "กรมเงินด้อย" (หรืออะไรฉันจำไม่ได้แน่) แต่
 เป็นกรมดงขนใหม่เมื่อก่อนข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีไม่นาน
 นัก เติมในกระทรวงมหาดไทยแต่กระดาษใหม่มีตำแหน่ง
 หัวหน้ากระทรวงละ ๔ คน หัวหน้ามหาดไทยเป็น "พัน
 พุฒอนราช" คนหนึ่ง "พันจันทนมาศ" คนหนึ่ง "พัน
 ภาณุราช" คนหนึ่ง ^{17/12/2566} "พันเอกสีงราช" คนหนึ่ง เป็น
 เจ้าหน้าในการทะเณนที่คนเมื่อพระราชกรณียกิจ และ

เป็นผู้ตรวจการ ที่ มหาดไทย สั่งให้ กรม ขึ้น ๆ ทำตาม
 หมายกระทรวงวังตั้งกล่าวมาแล้ว พันพุ่มอนุราชเป็น
 เจ้าหน้าตึกเกณฑ์คน หรือเรียกเงินข้าราชการมาจ้างคน
 ไปทำการ ทางกระทรวงกลาโหมก็มี "พันเทพราช"
 เป็นเจ้าหน้าที่อย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้นเงินจึงผ่านมือ
 พันพุ่ม ๆ และพันเทพราชมาก เมื่อกรมพระนราธิป-
 ประพันธ์พงศ์ แต่ยังไม่ได้รับกรม เป็นรองอธิบดี
 กระทรวงพระคลัง ทูลขอให้ตั้งกรมเงินด้วยชนทางใน
 กระทรวงมหาดไทยและตราโหม พันพุ่มอนุราชได้
 เดือนชนเป็นพระวรพูนโกศัย ตำแหน่งเจ้ากรมในกระ-
 รวงมหาดไทย พันเทพราชได้เดือนชนเป็นพระอุทัย
 เทพชน ตำแหน่งเจ้ากรมในกระทรวงกลาโหม สำหรับ
 เร่งเงินค่าช่วยตามหัวเมืองส่งพระคลัง ได้รับเงินเดือน
 ๒ กรม

บรรดาข้าราชการ ที่มีหน้าที่ ทำงานในศาลาดูก
 ชุน ^{๑๗/๑๒/๒๕๕๙} ตอนอยู่ในบุคคล ๒ จำพวก จำพวกหนึ่งเกิดใน
 ตระกูล ของ ข้าราชการ ผู้ใหญ่ใน กระทรวงมหาดไทย

ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ได้เข้าเห็นในท้องพระโรงจน
 ราชการงานเมืองบ้างแล้ว ได้รับสัญญาบัตรเป็นขุน
 นางอัยการมหาดเล็กก่อนบ้าง ตรงมาเป็นขุนนางในกระทรวง
 มหาดไทยบ้าง คือไปได้เป็นเจ้าบ้านพานเมืองก็มี รับ
 ราชการอยู่ในกระทรวงมหาดไทยจนแก่เฒ่าก็มี อีก
 จำพวกหนึ่ง เป็นแต่ลูก คฤหบดี ซึ่ง ส้มครุ เจ้า ผักหัดรับ
 ราชการในกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ยังเป็นเด็กหนุ่ม
 ฝากตัวเป็นศิษย์ให้นายเวรไซ้ด้อยและผักหัดเป็นเสมียน
 มาแต่ก่อน จนมีความรู้ ไต่ต้อนตำแหน่งขึ้นโดย
 ลำดับด้วยความดำมารัก จนได้เป็นรองนายเวรและนาย
 เวร นายเวรด่วนชนจากคนจำพวกเสมียนทองนั้น จึง
 ข้าน้ำน้ำาญกระบวน การใน กระทรวงยิ่งกว่าพวกผู้ตก
 ได้เป็นขุนนางโดยตักตุด แต่จำพวกน้อยพวกนี้จะได้รับ
 สัญญาบัตรเป็นขุนนาง ถึงกระนั้นนายเวรบางคนได้
 เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ในกระทรวงมหาดไทยถึงชนพระ
 ยายพานทองก็มี จะยกตัวอย่างที่คนรู้จักคือพระยา
 จำเริญยศ (ชดิม) และพระยาราชวรานุกอด (อ่วม)

17๕๕/2566

เป็นต้น พระยาจำเริญยศ (ไทย) ก็ขึ้นจากจำพวก
 เต็มยศ เคยเป็นนายเวรมาก่อนเหมือนกัน พิศวระที่
 ดเห็นจะเป็นจรมมาแต่โบราณ ทกระทรวงค่าง ๆ ต้อง
 หัดใช้คนในกระทรวงเอง แม้กระทรวงอื่นก็คงเป็นเช่น
 เดียวกัน การที่รับคนแปลกหน้าเรียนมาจากทอนเพง
 เกิดขึ้นเมื่อมกระทรวง เต็มยศเป็น ๑๒ กระทรวง แล้ว
 ดึงได้พรรณนามาในนิทานที่ ๓๔ เรื่องโรงเรียนมหาด
 เล็กหลวง^(๑)

กระบวนทำงานใน กระทรวงมหาดไทยตามแบบ
 เก่านั้น ถ้าหนังสือราชการจะเป็นจดหมายในกรุง ๆ ก็
 ดิ หรือใบบอกหัวเมืองก็ ดิ มาถึงศาลาตู่ทูนในเวลา
 เสรของใคร เปรียบว่าเป็นเวลาเวรนายแคว้น นาย
 แคว้นก็เป็นผู้รับหนังสือนั้น แม้เป็นหนังสือของตัวบุคคล
 เช่นสลัดหลวงของปลัดทูตของเป็นคน ก็ส่งไปให้
 นนทงผูก ถ้าเป็นใบบอกถึงกระทรวง อันเรียกว่า "วง
 เสร กระทรวงมหาดไทย" นายแคว้นก็เปิดผนึกออก
 อ่าน แล้วนำขึ้นเสนอกับปลัดทูตของให้พิจารณาก่อน

(๑) ในนิทานโบราณคดี

ถึงวันต่อมาเวลาเช้าปลัดทูลฉลองกับ นายแก้วนเอาใบ
 บอคนน กับทงหนงตอซงปลัดทูลฉลองเห็นว่าเด้นาบค
 จะตองดอมประกอบกัน ไปยังบ้านเด้นาบค เมื่อนาย
 แก้วนครดารอ่านใบบอกเด้นอแล้ว เด้นาบคก็มับญชา
 ตั้งให้ทำอย่างไร ๆ ถ้าเป็นเรือเพียงจะตองมีทองครา
 ตอบหรือตั้งราชการช้อยในอำนาจเด้นาบค ก็ให้ปลัด
 ทูลฉลองรับญชามาให้ ข้าราชการ ชนตั้งญญาบัตรซึ่ง
 เป็นพนักงานร่างหนังสือร่างตราหน แต่ให้นายแก้วน
 เขาไปเด้นอเด้นาบคให้ตรวจแก้ไขก่อน ถ้าเป็นแต่ของ
 คราด้านญมีแบบ แผน ช้อย แล้ว ก็ให้ นายแก้วน ร่างให้
 เสร็จไปไม่ต้อง เขาร่างไปอ่านเด้นอ แล้วให้เสมียน
 เวนนายแก้วนเขียนลงกระดาษมอบให้เสมียนตราเขาไป
 ประทับตราที่บ้านเด้นาบคแต่ละตั้งไป คนหนงตอทงปวง
 ในเรือนน นายแก้วนชอนเบนนายเวรท ทำการเป็นพนัก
 งานรักษาไว้ในกระทรวงค้อยไป มักเก็บไว้บนเพดาน
 คำดา ถูกชนเบน มค ๆ ไม่ได้ เรียบเรียง เรืองเบน คำดบ
 ถึงกระหนเมอชอาพเจ้าเบน เด้นาบค ตรวจพบ ใบบอกเก่า

17/09/2566

แต่ในรัชกาลที่ ๕ ยี่สิบแปดปีมาแล้ว

ถ้าไบบอกรับไว้ก็จะตั้งกราบบังคมทูล เสด็จ
 บดกตั้งให้ ปลัด ทูลฉลองยศความ ขัน กราบบังคมทูล
 ดักษณะศักดิ์ความอย่างหนึ่งเรียกว่า "คัตตฉลอง" คือ
 เก็บแต่เนื้อ ความ ไบบอกร แต่ต้อง ระวังมิ ให้ผิดเพี้ยนบก
 พร้องขันกราบบังคมทูล วัชกราบบังคมทูลนั้น ตาม
 ประเพณี ไบราณซึ่งยังใช้มาจนในรัชกาลที่ ๓ อันพง
 เห็นโต ในหนังสือ "จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ"
 ซึ่งหอพระสมุดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยปรกติเจ้า
 แผ่นดินเสด็จออก รุหนางใน ท้อง พระ โรง วันละ ๒ ครั้ง
 เป็นนิจ เสด็จออกเวลาเช้าทรงว่าราชการฝ่ายตุลาการ
 คือพิพากษาฎีกาของราษฎรเป็นต้น เสด็จออกเวลา
 ค่ำทรงว่าราชการบ้านเมือง เสด็จมาตั้งออกไปเฝ้าพร้อม
 กันหมด มีไบบอกราชการอย่างโรมมาแต่หัวเมือง เมื่อ
 เสด็จมาตั้งจากพระทรงทูลบอกแล้ว ปลัดทูลฉลองอ่าน
 ไบบอกรทศคนหนควายทรงฟัง เมื่อทรงฟังตลอดแล้ว
 ปรึษาปรึกษาหารือกับเสนาบดีเป็นนิตย์แล้วครั้นถึงให้ทำ

อย่างไร ปลัดทูลฉลองก็เป็นผู้จัดจำกระแต่รับตั้งมา
 จักการ ถ้าเป็นราชการสำคัญ โปรดให้นำร่างตราขึ้น
 ถวายทรงตรวจแกก่อน ก็เป็นหน้าที่ปลัดทูลฉลองที่จะ
 นำร่างตราเข้าไปอ่านถวายและแก้ไขตามรับตั้งในเวลา
 เสด็จออกขุนนางเหมือนเมื่ออ่านใบนอก ราชการแผ่นดิน
 คินทำเนียบการเปิดเผยตั้งพรรณนามา จึงทูลทูลว่าทูล
 พระโองการเป็นทศศึกษาราชการของข้าราชการทั้งปวงอันมี
 ตำแหน่งไว้ในที่พระโองการ แต่ต่อมาข้าพเจ้าเข้าใจว่า
 ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อเลิกเกณฑ์ของกบฏบาสฝรั่งเศสต่างประ
 เทศมากนั้นจึงมีกำหนด ราชการ เป็น ๒ ประเภทต่าง
 กัน คือราชการซึ่งกรมมีกำหนดประเภท ๑ ราชการอัน
 ไม่ควรเปิดเผยประเภท ๒ ส่วนใบนอกกราบทูลในเวลา
 เสด็จออกขุนนางแต่ราชการประเภทเปิดเผย ถ้าเป็นราช
 ราชการประเภทที่ไม่เปิดเผย ให้ทำเป็นจดหมายบันทึกทูล
 ถวายถวาย ถวายทรงปรึกษาหารือเดี๋ยวนั้นคนไหน ก
 มีรับตั้งให้หาเข้าไปไว้ในที่โหราน เมื่อข้าพเจ้ายัง
 เป็นเด็ก เคยเห็นกรมเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

เมื่อยังเป็น สมุห พระ กลาโหมเจ้าเมือง อย่างนั้น เหนือ ๆ
 จดหมายบนทก ทศคนน ก็เขียนใน สมุดคำ เหมือน อย่าง
 โบบอกที่อ่านในท้องพระโรง แต่มีคนต่อชาวเห็นไป
 กับ ไม่ปกคลุมคำสำหรับทรงเขียนตายพระราชหัตถ์ที่ตั้ง
 แลวตั้งกลบออกมา วจรกรรมทูลราชการ ทิวเมืองจึงเกิด
 เป็น ๒ อย่าง คืออ่านกรวยทูลในเวลาเสด็จออกขุนนาง
 อย่าง ๑ กับเขียนเป็นจดหมายบนทกทุกเสด็จ ๆ ถวาย
 อย่าง ๑ ต่อมาชนบธรรมเนียมในราชสำนักเปลี่ยนมา
 โดยลำดับ ด้วยพระเจ้าอยู่หัวมราชกิจอย่างอื่นมากขึ้น
 ไม่มีเวลาจะเสด็จออกขุนนางในท้องพระโรงได้วันละ ๒
 ครั้งเหมือนอย่างโบราณ ราชการต่างๆที่เจ้ากระทรวง
 กรวยบังคับทูลจึงใช้เป็นจดหมาย และตัวที่ตั้งด้วย
 ตายพระราชหัตถ์เดชามากขึ้น ถึงรัชกาลที่ ๕ ประเพณี
 ที่เสด็จ ออก ขุนนาง เสด็จออก แต่เวลาบ่าย วันละ ครั้ง
 เดียว และไม่มีการปรึกษาหารือราชการในเวลาออก
 ขุนนางเหมือนอย่างแต่ก่อน เสด็จมาก็เลยไม่เข้าไป
 เข้าในเวลาเสด็จออกขุนนาง การอ่านโบบอกหัวเมือง

กราบทุกถักกลายเป็นแต่อย่าง พิธี เพชร รักษา ขนบธรรมเนียม
 เข้มเดิมไว้ ข่านกราบทุกแต่โบบอกราบการอย่างจัดๆ
 เช่น ชาวโคร มุราห์ หรือ รากงาน นาฝน คนชาว เป็น คน
 เหมือนกันทรงกระทรวงมหาดไทยแต่รถาใหม่ กรมท่า
 ส่วนราชการที่เคยทำจดหมายบันทึกทุกถักๆ ๗ ถวาย
 ถึงต่อนทรวงกระทรวงกลาโหม กรมท่า เป็ดย่นเป็นกราบ
 ทุกด้วยจดหมายเขียนกระดาษฝรั่ง แต่กระทรวงมหาด
 ไทยคงเขียนในสมุดคำอยู่ตามประเพณีเดิม จึงแปลก
 กับกระทรวงอื่นมอยู่แต่กระทรวงเดียว จนในกรมราช
 เสนาธิการเรียกว่า "หีบขนมบ่ง" ของกระทรวงมหาด
 ไทย เพราะห่อสมุดซึ่งส่งเข้าไปถวายได้ขนาดกับหีบ
 ขนมบ่งที่ขายในท้องตลาด ใช้แต่เท่านั้นความที่เขียน
 ในบันทึกก็คงมีอยู่เหมือนโบบอกรเงินข่านกราบทุกใน
 ท้องพระโรงแต่โบราณ ก็กลายเป็นขอเรียนพระราช
 ปฏิบัติ เหมือนอย่างทุกถักถามว่า "จะไปรดให้ทำอย่าง
 ไ้" ไปทุกเมื่อ จนพระเจ้าอยู่หัวดริตมีนว่ากระทรวง
 มหาดไทยกลายเป็นกรมไปรษณีย์ไปเสียแล้ว มีราช

การอะไรก็เกณฑ์ให้ทรงพระราชดำริวินิจฉัยเสียทรงหนัก
ไม่ช่วยคิดอ่านบ้างเลย แต่ก็ไม่ได้ตั้งให้แก้ไขอย่างไร
คงเป็นเพราะ ทรง พระราชดำริ เป็น ยุติแล้วว่าจะ หาคน
สมัยใหม่เป็นเสนาบดี ให้พ้นราชการมหาดไทยทรง
กระทรวงที่เดียว

๓

เมื่อแรกข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
ดูเหมือนคนทั้งหลายทงที่อยู่ในกระทรวงมหาดไทยและ
อยู่นอกกระทรวงมหาดไทย จะคอยดูกันมากกว่าข้าพ-
เจ้าจะไปทำอะไร บางทีจะมีมากที่คาดกันว่าพอ
ข้าพเจ้าไป ถึง กง จักรการเปลี่ยนแปลง ต่าง ๆ ในทันที
ตามประสาคนหนุ่ม และได้เคยจัดการอย่างใหม่มา
หลายแห่งแล้ว แต่ทั้งข้าพเจ้าเองมีความวิตกมาก
ด้วยจะไม่ราชการกระทรวงมหาดไทย และยังไม่รู้
จักข้าราชการ กระทรวง มหาดไทย ทั้งที่ในกรุง ฯ และ
ตามหัวเมืองอยู่โดยมาก เห็นว่าจะต้องศึกษาหาความรู้

ราชการกระทรวงมหาดไทยเสียก่อน เมื่อรู้แจ้งจึงค่อย
 คิดอ่านจัดการงานต่อไป ก็แต่จะการศึกษาหาความรู้
 จำจะต้องอาศัยได้ถามข้าราชการ ผู้ใหญ่ในกระทรวงที่
 เคยทำการงานบ้านบ้านมาแต่ก่อน ในเวลานั้นข้าราชการ
 ผู้ใหญ่กระทรวงมหาดไทยรองแต่เดิณมาตั้งมา มี
 พระยามหาอำมาตย์ (หรั่ง ศรีเพ็ญ) สมุหมหาดไทย
 ฝ่ายเหนือกับเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช (เวก บุญยรัต
 พันธุ์) เมื่อยังเป็นพระยาราชวราณกุล ปลัดทูลฉลอง
 แต่ปลดออกรับบำนาญแล้วทั้ง ๒ คน ทั้งแต่พระยา
 ราชวราณกุล (อ่วม) เมื่อยังเป็นพระยาศรีสังหเทพ
 ปลัดทูลฉลองเป็นหัวหน้าข้าราชการ กระทรวง
 มหาดไทย ข้าพเจ้าจึงอาศัยได้ถามแบบแผน
 กระบวน ราชการ กระทรวง มหาดไทย มา ตั้งแต่ แรก
 ครองนอญาก จะ พรรณนา คุณ ของ พระยาราชวราณกุล
 (อ่วม) ซึ่งได้มีศอศวข้าพเจ้าตั้งไว้ใหม่ปรากฏ ตัวท่าน
 กับ ข้าพเจ้า ได้ คุณ เคย จน ชอบ กัน ชยู่แล้ว ตั้งแต่ ก่อน

ข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แต่จะเป็น
 เพราะ ความ ฮารี โดยเคย มีไมตรี จิต ใน สัจจ กต ความ
 หรือเพราะท่านมีความรักต่อราชการบ้านเมือง กตตาม
 ดังเกิดขึ้นได้ว่าท่านเต็มใจช่วย จริง ๆ เหมือนอย่าง ว่า
 ตั้งใจประคองประคองข้าพเจ้ามาตั้งแต่แรก เป็นต้นว่า
 ในเวลาข้าพเจ้าปรึกษาหารือการงาน ถ้าท่านไม่เห็น
 ชอบด้วยก็ทักท้วงและชี้แจงให้เห็นข้อขัดข้องตามความ
 คิดของท่าน ไม่คัดค้านด้วยเกรงใจข้าพเจ้า เวลา
 ข้าพเจ้าถามแบบแผนหรือ ราชการซึ่งเคย มีมาแต่ก่อน
 ท่านก็พยายามชี้แจงให้ข้าพเจ้าเข้าใจ ไม่ปกปิดความ
 รุคความเห็นของท่าน เพราะฉะนั้นจึงได้รับความนับถือ
 ของข้าพเจ้า และทำการงานด้วยกตสันถรมิยงชน
 ด้วยโดยลำดับมา เมื่อพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา
 โปรดให้พระยาราชวรานุกฤต (เอก บุญยรัตพันธุ์) เดือน
 ๕ ขนเป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราชในกระทรวงวัง ท่าน
 กได้เลื่อนจากที่พระยาศรีธรรมมาธิราช เป็น พระยาราช-
 วรานุกฤต ปลัดทูลฉลองเต็มตำแหน่ง ทำราชการอยู่

ด้วยกนกับข้าพเจ้า และเป็นผู้รักษาราชการแทนในเวลา
 ข้าพเจ้าไปตามเตี้ยจ หรือไปตรวจราชการหัวเมือง
 ต่อมาอีกหลายปี จนท่านแก่ชราจึงกราบถวายบังคม
 ลาออกจากตำแหน่งปลัดทูลฉลองไปรับบำนาญ ถึง
 เมื่อก่อนไปแต่จะเวลาที่มีการงานอันใด ซึ่งจะช่วยข้าพเจ้า
 ได้ ท่านก็ง้อตุลาทำให้เขามาช่วยอยู่เสมอจนตลอดอายุ
 ข้าพเจ้ายกคิดถึงคุณของพระยาราชวรานุกูล (อ่วม) อยู่
 ไม่ตม

แต่ที่ข้าพเจ้าคิดว่ายังไม่จัดการงานอย่างใดจน
 เรียบรูราชการกระทรวงมหาดไทยเสียก่อนนั้น ไม่
 เป็นได้คงคิด เพราะมีการบางอย่างซึ่งจำเป็นต้องจัด
 ตั้งแต่แรก ตามระเบียบกระทรวงเสนาบดีกระทรวง
 ใหม่ ตัวข้าพเจ้าเป็นแต่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 ไม่ได้เป็นสมุหนายก จึงต้องปลดการในหน้าที่สมุห-
 นายกตั้งไปกระทรวงอื่น คือตั้งการหมวยตั้งราชการ
 ฝ่ายพลเรือนโอนไปยังกระทรวงวัง ซึ่งจะเป็นเจ้าหน้าที่
 หมายถึงราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน คือไปอย่าง

หนึ่ง ตั้งศาลอุทธรณ์ความหิวเมืองกับทั้งเรือนจำ โอน
 ไปยังกระทรวงยุติธรรมที่ตงชนใหม่อย่างหนึ่ง ระเบียบ
 การในกระทรวงมหาดไทยเองก็ต้องแก้ตั้งแต่แรกอย่าง
 หนึ่ง คือสั่งให้เลิกประเพณีที่เจ้าหน้าตงไปเดินอราช
 การที่บานเด้นาบค เพราะตัวข้าพเจ้าจะเข้าไปประจำทำ
 งานที่ศาลาตงทุกวันเหมือนกับคนอื่น และให้จัดห้อง
 ประชุมชนที่ในศาลาตงทุกห้อง * ถึงเวลาตงวันให้
 เจ้าหน้าตงไปเดินอราชการ ไปเดินอต่อข้าพเจ้าใน
 ประชุมพร้อมกันวันละครั้งทุกวัน ในเวลาประชุม
 ข้าพเจ้าเชิญพระยาราชวราณกต ให้มานั่งอยู่ข้างตัว
 ข้าพเจ้า เมื่อพวงอราชการที่จะตงมีคำสั่ง ข้าพเจ้า
 ถามท่านก่อนว่าการเช่นเคยตงกันมาอย่างไร หรือ
 ถ้าข้าพเจ้าตงด้วยไม้เท้ามุตของการนั้น ก็ถามให้ท่าน
 ข้างแจ้งจนเข้าใจก่อน ถ้าเป็นการสำมัญ ข้าพเจ้าเห็น
 ว่าทำตามเดิมได้ไม่มีโทษ ก็สั่งให้ทำไปอย่างเดิม ถ้า
 เห็นว่าอาจจะมิได้มีเดี่ย 17/09/2586 ขงจะต้องตงอหากทางตง
 ข้าพเจ้าปรึกษาพระยาราช ๑ ก่อน ถ้าเห็นพวงกันก

ตั้งตามนั้น ถ้าเห็นต่างกับปรกษาขแรงกันต่อไปจนตก
ตั้ง ถ้าไม่ตกลงกันหรือเห็นว่าเป็นการสำคัญไม่ควรจะ
ตั้งโดยพลการ ก็ให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลฯ “ขอ
เรียนพระราชปณิบัติ” หรือกราบทูลหาขึ้นเป็นส่วนใด
ตามทเห็นสมควร แลแต่ขณะขอเรียนพระราชปณิบัติ
นั้น ข้าพเจ้ายังให้เด็กฉวนเขียนบันทึกในสมุดคำอย่าง
แต่ก่อน เบ็ดเตล็ดเป็นจดหมายซึ่งข้าพเจ้าร่างเองเป็นกิจ
กราบทูลอย่างเดาเรื่องคดีทมิชชน แลทูลกราบทูลวินิจฉัย
ตามความคิดของข้าพเจ้า แลที่ส่งตูลกราบทูลว่าเห็น
ควรจะทำอย่างไรในจดหมายนำ ถ้าในโบบอกมถอย
คำควรพิจารณาให้คิดดำเนินไปบอกลดวางด้วย ไม่
ให้ทรงดำบักรัเหมือนแต่ก่อน ก็ขอพระราชอัชฌาศัย
ยังมีจดเรื่องหนังสือเกิด ชนมเื่อ แรก ข้าพเจ้าไป
เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ด้วยในวันแรกข้าพ-
เจ้าไปนั่งอากร เจ้าพระยารัตนบัณฑิตท่านให้เติมยื่น
ตราเชิญตราจกรกัษิตราพระราชดำให้ สำหรับตำแหน่ง
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมาตั้งให้ข้าพเจ้าที่ศาลาตูก

17/09/2566

ขุนทองรวบรวมกันอยู่ในกตของเงินใบหนึ่ง ดูเป็นของ
 ทำที่เขียงใหม่ไม่ฉีกเศษอันใด แต่เด็มนคราบอกว่
 กตของใต้ดวงศรานน เป็นของเสนาบดีคองหามาเมื่อ
 แรกรับดวงศรา และครั้งเด็มนคราเจ้าฟ้ากรมเด็มนครา
 บิาราบปรบัคษเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรง
 ใช้กตของกระ (หรือกตของกรมข้าพเจ้าจำไม่ได้แน่) ครน
 เจ้าพระยารัตนบดินทรเป็นค้ำแห่ง เขากตของเงินใบ
 มารับศราไปแต่แรก ขอให้ข้าพเจ้าหาอะไรมาใต้ดวง
 ศราจะได้คนกตของเงินให้เจ้าพระยารัตนบดินทร ข้าพ
 เจ้าตอบว่าข้าพเจ้าไม่วู่วาเสนาบดีจะคองหาอะไรมาใต้
 ศรา ไม่ได้เตรียมไว้ จะทำอย่างไรดี ก็ขอยมกตของเงิน
 ของเจ้าพระยารัตนบดินทรไว้ก่อนไม่ได้หรือ เด็มน
 คราจึงบอกวามี เตียบ ประคัมมุกของ เก้า ยูนบนแพดาน
 ใบ ๑ กูเหมือนจะเป็นของเดิมที่ดำหรัับใต้ศรา ข้าพ
 เจ้าให้ไปหยิบตงมาดู เห็นตงตตายประคัมมุกเป็นแบบ
 เก้า ถึงชนรชกาลที่ ๑ หรือที่ ๒ ก็ตระหนักใจว่จริงตง
 ว่ จึงตงให้กตใบใช้เตียบใบนั้นใต้ศราตามเดิม แลตง

ให้เต็มยศตราหาคำมั่น เหล็ก มาเก็บตราไว้ในศาลาตุก
 ฐน จึงเป็นอันเลิกประเพณีที่เดิมนับตั้งแต่นั้น
 ไปไว้ที่บานอกค้อย่างหนึ่ง

นอกจากกรบข้างอย่างที่ได้อีกถ้าวมา ข้าพเจ้าไม่
 เปลี่ยนแปลงอันใด ข้าราชการคนใดเคยมีหน้าที่ทำการ
 อันใดก็ให้คงทำอยู่อย่างเดิม ระเบียบการงานที่เคยทำ
 มาอย่างใด เช่นทำการผลิตกันเป็นเจรเป็นคันก็ให้คงทำ
 อยู่ตามเดิม เป็นแต่ข้าพเจ้าไปเที่ยวตรวจดูการและได้
 ถามเจ้าหน้าที่ตามห้องทำงานเนืองๆ ในไม่ช้าก็คุ้นกับ
 ข้าราชการในกระทรวง หันตหง ผู้ใหญ่ ตลอดจนผู้น้อย
 ข้าพเจ้าศึกษาหาความรู้กับทบบัญชาการมาด้วยกันราว
 ๖ เดือน จนเห็นว่ามีความรู้ราชการมหาดไทยใน
 กรุงเทพฯ อันที่คหพอจะบัญชาการได้โดยดำพิง คิวแดง
 จึงเริ่มคิดศึกษาหาความรู้ การปกครอง หัวเมืองต่อไป
 แต่เห็น จำเป็น จะต้อง ออกไป เที่ยวดู ตาม หัวเมืองเอง
 17/09/2566
 ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชดำริ
 เห็นชอบด้วย ถึงเดิมนครดาคนข้าพเจ้าจึงขึ้นไปตรวจ

หัวเมืองเหนือ ในสมัยนั้นยังไม่มีรถไฟสายเหนือ ต้อง
 นั่งเรือแก่งพ่วงเรือไฟไปตั้งแต่ออกจาก กรุงเทพฯ ๑ วัน
 ไปทางเรือจนถึงอุตรดิตถ์ แล้วเดินบกไปเมืองสวรรคต
 โลกนั่งเรือมาเมืองสุโขทัย แล้วเดินบกไปเมืองตาก
 นั่งเรือลงจากเมืองตากกดบดลงมาถึงเมือง อ่างทอง
 ๑ วันเดินบกไปเมืองสุพรรณบุรีเป็นที่ตัดแฉกกลับทางเรือ
 มาถึงกรุงเทพฯ ในเดือนธันวาคม ข้าพเจ้าขึ้นไปเมือง
 เหนือครั้งนั้นไปโตความรูประหลาดใจตั้งแต่ไปถึงเมือง
 นครสวรรค์ ว่าเป็นครั้งแรกที่เสนาบดีกระทรวงมหาด
 ไทยขึ้นไปตรวจราชการหัวเมือง ด้วยเจ้าเมืองกรม
 การมักมากระซิบตามพระยาวรพวิโกศยศซึ่งเป็นผู้ใหญ่
 ในข้าราชการที่ไปกับข้าพเจ้าว่า มีเหตุการณ์อะไรเกิด
 ขึ้นหรือข้าพเจ้าจึงขึ้นไปเมืองเหนือ แต่ก่อนมาต่อม
 ราชการสำคัญเกิดขึ้น เช่นเกิดทัพศึกเป็นต้น เสนาบดี
 จึงขึ้นไปเอง พระยาวรพวิโกศยศบอกข้าพเจ้าไปเป็น
 แต่จะไปตรวจราชการตามหัวเมือง ไม่ได้มีเหตุการณ์
 ขึ้นใดเกิดขึ้นดอก ก็มีใครมีใครเข้าใจ น่าจะพากัน

ว่า เพราะข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีแต่ยังหนุ่มติดกับท่าน
แต่ก่อน ก็เที่ยวชอกแซกไปตามกระเบื้อง แต่ความจริง
ปรากฏแก่ตัวข้าพเจ้าแต่ตรงนั้นมาว่าที่เสนาบดีไปเที่ยว
ตรวจราชการตามหัวเมือง เป็นประโยชน์อย่างสำคัญ
มาก หรือจะว่าเป็นการจำเป็นที่เดียวก็ได้ ต่อมา
ข้าพเจ้าจึงเที่ยวตรวจหัวเมืองเป็นกิจสืบมากกว่า ๒๐ ปี
จนตลอดสมัย เมื่อข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย

(๕)

ข้าพเจ้าไปตรวจหัวเมืองครั้งนั้น ได้เห็นประ
เพณี การ ปกครอง หัวเมือง อย่างโบราณ ที่ยังไร้อยู่
หลายอย่างควรจะเอาเข้าในโบราณคดีได้ แต่ต้อง
เอาประกอบกับวินิจฉัยอันเป็นความรู้ ซึ่งข้าพเจ้าได้ข้อ
เมื่อภายหลังด้วย จึงจะเข้าใจชัดเจน

17/09/2566

การปกครองตามหัวเมืองในสมัยนั้น ยังไร่วิ
ซึ่งเรียกในกฎหมายเก่าว่า "กนเมือง" อันเป็นแบบ

เดิม ดูเหมือนจะใช้เงินเดียวกันทุกประเทศทางตะวันออก
 ในเมืองจันทบุรีเรียกว่ากันเมืองตามภาษาจีน
 แต่ในเมืองไทยมาถึงชนตงเรียกเปลี่ยนเป็น "จ้าวราช
 การเมือง" ถึงกระนั้นคำว่า "กันเมือง" ก็ยังใช้กันใน
 คำพูด และยังมีอยู่ในหนังสือเก่าเช่นกฎมณเฑียรบาล
 เป็นต้น วัตถุประสงค์ของทเรียกว่ากันเมืองนั้น หลกเดิมคง
 มาแต่ลัทธิเจ้าเมือง คือของทั้งกษัตริย์ของคนมา
 ประจำทำการปกครองบ้านเมือง ให้ราษฎรช้อยยืนเป็น
 ดั่งปราศจากภัยอันตราย ราษฎรก็ตั้งตอบแทนคุณ
 เจ้าเมืองด้วยออกแรงช่วยทำการงานให้บ้าง หรือแบ่ง
 สิ่งของซึ่งทำมาหาได้ เช่นข้าวปลาอาหารเป็นต้น อัน
 มีเหลือใช้ให้เป็นของกำนัล ช่วยอุปการะมิให้เจ้าเมือง
 ต้องเป็นห่วงในการหาเลี้ยงชีพ ราษฎรมากก็ด้วยกัน
 ช่วยคนละเล็กคนละน้อย เจ้าเมืองก็เป็นผู้รับบารมี รั้ง
 บาดในราชฐานไม่ต้องเลี้ยงดู จึงให้คารรรมนิยมใน
 การต่าง ๆ ที่ทำในหน้าที่ เป็นตัวเงินตำหรับใช้ด้วย
 กรมการซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าเมือง ก็ได้รับผลประโยชน์

ทำนองเดียวกัน เป็นแต่ตดตงตามคักคิด ครนจำเนียร
 กาดนานมาความเปลี่ยนแปลงในโลกยวิสัย ทำให้การ
 เติงชีพต้องอาศัยเงินตรามากขึ้นโดยลำดับ ผลประ
 โยชนที่เจ้าเมืองกรมการได้รับอย่างโบราณไม่พอเพียง
 ชีพ จึงต้องคิดหาผลประโยชนเพิ่มพูนชนในทางอื่น
 เช่นทำไร่นาค้าขายเป็นต้น ให้มีเงินพอใช้ต้อยกินอยู่
 เป็นสุขสบาย เจ้าเมืองกรมการมีอำนาจที่จะบังคับ
 บัญชาการต่าง ๆ ตามตำแหน่ง และเคยได้รับอุปการะ
 ของราษฎรเป็นประเพณีมาแต่ดว ครนทำมาหากิน ก็
 อาศัยตำแหน่งในราชการเป็นปัจจัยให้ได้ผลประโยชน
 ณะคงดีกว่าบุคคลภายนอก เปรียบดังเช่น "ท่านา"
 ก็ได้อาศัย "บอกแขก" ขอแรงราษฎรมาช่วย หรือจะ
 ค้าขายเข้าหูกบผู้ใด ก็อาจตั้งเคราะห์ผู้เป็นหุ้นให้ขอ
 ง่ายขายคดต้องได้กำไรมากขึ้น แมจนเจ้าภาษีนายอากร
 ได้รับผูกขาดไปจากกรุงเทพ ๆ ทำให้เจ้าเมืองกรมการ
 มั่งจนได้ดวย ก็ได้รับความสะดวกให้เก็บภาษีอากร
 ณะคงช่น จึงเกิดประเพณีหาภินด้วยอาศัยตำแหน่ง

ในราชการแทบทั่วไป เจ้าเมืองกรมการที่เกรงความ
ผิดกระวังไม่หากินด้วยเบียดเบียนผู้อื่น คือเป็นคนโง่
จึงเอาทุกอย่างตั้งแต่จะได้ ก็มกมกยแก่ตัว ดังเช่น
ผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณบุรี ซึ่งได้เจ้าไว้ในหนานที่ ๔
เรื่องห้ามเจมให้ไปเมืองสุพรรณ^(๑)

เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปเมืองเหนือครั้งนั้น เจ้าเมือง
ที่ข้าพเจ้าไปพบโดยมากเป็นผู้ "คมตระกูต" แค่มกมก
ชาวเมืองนั่นเอง ด้วยเป็นเทือกเถาเหล่ากอเจ้าเมือง
คน กอน ๆ ซึ่งได้ ทำ ราชการ ประ กอบ กับทำมาหากิน
จนคงถิ่นฐานได้ในเมืองนั้น มีลูกถวายตัวเป็นมหาด
เล็กก่อนแล้วขอออกไปรับราชการบ้าง หรือผิดหัดให้
ทำราชการในเมืองนั้นเองบ้าง จนได้รับสัญญาบัตรเป็น
ผู้ช่วยราชการเป็นยกกระบัตร เป็นปลัด ใครสักใดเป็น
เจ้าเมืองในที่สุด เป็นแดงก้อยในเมืองนั้นจนตลอดชีวิต
ถูกหลานจึงมาดองพาหนะรับราชการส่งกลับมา ข้าราชการ
การที่ถิ่นฐาน อยู่ในกรุงเทพฯ ๆ หาใครมีใครสมัครออก
ไปรับราชการหัวเมืองไม่ เพราะเกรงความลำบากใน

(๑) ในเรื่องนิทานโบราณคดี.

การหาเตียงตงคั่งถ้าวมาแล้ว ถ้าเป็นผู้ไปจากท้องถิ่น
 กัดของมีทุนรอนของตัวเองไป หรือมีฉันทนุกัดของใต้เป็นเขย
 ผู้ขอผู้มาตั้งพาหนะในเมืองนั้นจึงจะไปอยู่ใต้ ยังกงขน
 กรมการขึ้นรองลงไป ค้างเลือกหา แต่ในพวก ศฤหบดี
 ในเมืองนั้นเองทงนั้น เพราะหาคนต่างถิ่นยาก

ตามหัวเมืองใน สมัยนั้น ปรุทธาด อีกอย่างหนึ่ง
 ที่ไม่มีศาลารัฐบาลตั้งประจำ จำหรับว่าราชการบ้าน
 เมืองเหมือนอย่างทุกวันนี้ เจ้าเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ที่
 ไหนก็ว่าราชการบ้านเมืองที่บ้านของคน เหมือนอย่าง
 เจ้านมดีเจ้ากระทรง ในราชธานี ว่าราชการที่บ้านตาม
 ประเพณีเดิม บ้านเจ้าเมืองผิดกับบ้านของคนอื่นเพียง
 ที่เรียกกันว่า "จวน" เพราะมีศาลาโถงปลูกไว้นอกรั้ว
 ข้างหน้าบ้านหลังหนึ่ง เรียกว่า "ศาลากลาง" เป็นที่
 สำหรับประชุมกรมการเวลาทำการงาน เช่นรับท้อง
 คราหรือปรึกษาราชการเป็นต้น เวลาไม่มีการงานก็
 ใช้ศาลากลางเป็นศาลชำระความ เห็นได้ว่าศาลากลาง
 ก็เป็นเค้าเดียวกับศาลากลางในราชธานีนั้นเอง เรือน

17/09/2566

จำสำหรับชนกไทย ก็อยู่ใน บริเวณจวนออก อย่างหนึ่ง
แต่คงเป็นเพราะคุมขังได้มั่นคงกว่าทอน ไม่จำเป็นจะ
ต้องอยู่กับจวนเหมือนนักศำตากดาง

มีเรื่องปรากฏมาแต่ก่อนว่าครั้ง พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จฯ ไปเมืองเหนือเมื่อ
ปี พ. ศ. ๒๔๐๘ ทอดพระเนตรเห็นศำตากดางตาม
หัวเมืองซอมซ่อ จนทรงตั้งพระราชนิพนธ์ ทรง
พระกรุณาโปรดพระราชนิพนธ์เงินตั้งจวนพระองค์ให้ซ่อม
แซม เมืองละ ๓๐ ชั่ง (๗๐๐ บาท) เมืองไหนทำ
สำเร็จแล้ว พระ ราชนิพนธ์ บ้าย จำหักก็มีคตของ ประ คับ
กระจุก ทำเป็นรูปเงินเหรียญรัชกาลที่ ๔ ภายหลัง
รูปพระมหามงกุฎแผ่น ๓ รูปข้างอยู่ในวงจักรแผ่น ๓
พระราชนิพนธ์ ให้ ไปคิดไว้ ณ ศำตากดางซึ่งได้ ทรงปฏิ-
สังขรณ์ เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปยังมีอยู่บางแห่ง ข้าพเจ้า
ได้เคยมาจำต้องรักษาแบบไว้ เดียวกันในพิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติ แต่มาภายหลังมาศำตากดางก็กลับ
ทรุดโทรมน่าทแศอย่างเก่า หามแห่งใดที่เป็นต่งนำ
เผยแพร่ เหตุที่เป็นเช่นนั้นนักเพราะเจ้าเมืองของต่งร้างจวน

และค่าตากดางด้วยทุนของตนเอง แม้แต่แผ่นดินซึ่งจะ
สร้างจน ถ้ามิได้อยู่ในภายในเมืองมีปรากฏ เช่น
เมืองพิษณุโลก เป็นต้น เจ้าเมืองก็ต้องหาซื้อที่ดิน
เหมือนกับคนทั้งหลาย จวนกับค่าตากดางจึงเป็นทรัพย์สิน
ส่วนตัวของเจ้าเมือง เมื่อต้นศตวรรษเจ้าเมืองก็เป็นมรดก
ตกแก่ลูกหลาน ใครได้เป็นเจ้าเมืองคนใหม่ ถ้ามิได้
เป็นบุตรมรดกของเจ้าเมืองคนเก่า ก็ต้องหาที่ดินสร้าง
จวนและค่าตากดางขึ้นใหม่ตามกำลังที่จะสร้างได้ บาง
ทีก็ย้ายไปสร้างห่างจวนเดิม ต่างฟาก แม่น้ำ หรือแม่จัน
ต่างตำบลก็มี จวนเจ้าเมืองไปตั้งอยู่ที่ไหนก็ย้ายที่วา
ราชการไปอยู่ถนนหัวต้มยของเจ้าเมืองคนนั้น ตาม
หัวเมือง จึงไม่มที่วาราชการเมืองตั้งประจำ อยู่แห่งใด
แห่งหนึ่งเป็นนิจเหมือนอย่างทุกวันนี้ อันเพงมี ขนเมือ
จัดมณฑลเทศาภิบาลแล้ว ส่วน พวกกรม การนั้น
เพราะมักเป็นคดีหับต้อยในเมืองนั้นแล้ว จึงได้ เป็นกรม
การ ตั้งมาบนเรือนอยู่ที่ไหนก็ตั้งอยู่ที่นั่น แม้แต่เจ้า
มการงานจะต้องทำตามหน้าที่ จวนเจ้าเมืองอยู่ที่ไหน

๔ ตามไปฟังคำสั่งทนน บ้างคนคงบานเรือนอยู่ห่างไกล
 ต่างอำเภอก็มี ด้วยเคยเป็นคฤหบดีคอยทแห่งนหมากอน
 เจ้าเมืองประดังก็จะให้เป็นผู้รักษา ต้นคิดดูในท้องถนน
 เหมือน อย่าง นาย ข้าเทศ ซึ่ง มี ชน ใน ดมย เทศาภิบาล
 จึงขอให้คฤหบดีคนนั้นเป็นกรรมการ หรือว่าอีกอย่าง
 ๕ หนึ่งคือตงนถเถ โคซึ่งมีพรรคพวกมากให้เป็นกรรมการ
 เพื่อจะให้โจรผู้ร้ายยำเกรงไม่กล้าปล้น ต่ตมในถนน
 ๖ แควบางที่กกดบใหม่ตราย ๗ ตงเคยมี่เรือปรากฏเมื่อ
 ๘ ตอนคนรชกาดท & ผู้รักษากรุงศรีอยุธยาตงคฤหบดี
 ๙ คนหนึ่งขอ ข้าง เป็นทหตองบรรเทาทกขรราชฐวี อยู่
 ๑๐ เกาะใหญ่ ด้วยแม่หน้าตอนเกาะใหญ่ถานเท เป็นย่าน
 ๑๑ เปดยวมกมโจรคเรชทชนตอง หตองบรรเทาทคนนชน
 ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐
 ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐
 ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐
 ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐
 ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

พรรคพวกของหลวงบรรเทา ฯ โปรดให้ข้าหลวงชำระ
 ก็ได้ความว่าหลวงบรรเทา ฯ เป็นนายช่องโจรผู้ร้าย
 เป็นแต่ให้ไป ทำการ โจรกรรมเดียในเขตแขวงอื่น ภาย
 นอกกั้นที่คนปกครอง หลวงบรรเทา ฯ จึงถูกประหาร
 ชีวิตเป็นเรื่องเดื่องดัง กษัตริย์อยู่ คราวหนึ่ง ในเวลา
 ชาติเจ้าแรกรับราชการ เมื่อชาติเจ้าขึ้นไปเมืองเหนือ
 ยังมีกรมการที่เคยเป็นนักเลง โคอยู่หลายเมือง เพราะ
 ในสมัยนั้นยังไม่มี โปศ์หรือตำรวจภูธรที่เป็น พนักงาน
 สำหรับตรวจจับผู้ร้าย เจ้าเมืองต้องปราบปรามตาม
 บัญชาของตน จึงเกิดความคิดที่จะหานักเลงโคมีพรรค
 พวก ตั้งเป็นกรมการไว้สำหรับปราบโจรผู้ร้าย ที่จริง
 กรมการชนิดนั้นก็ได้เป็นผู้ร้ายไปทุกคน โดยมาก
 มักไปตั้งบ้านเรือนท่ามาหากินอยู่ตามบ้านนอก เมื่อได้
 เป็นกรมการก็มักหาผลประโยชน์ด้วยตัวของตนต่าง
 จากราชรัฐ และขอแรงราชรัฐช่วยทำนาของตนแลก
 กับที่คุมโจรผู้ร้ายให้ราชรัฐ คือบางคนจึงเคยหากิน

ไปในทางทุจริตตั้งเป็นใจให้พรรคพวกไปเที่ยวฉกฉวย
 คว้าหรือปล้นทรัพย์ เพื่อจะได้ส่วนแบ่งเป็นผลประ
 โยชน์ เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปตรวจหัวเมืองครั้งแรก ได้
 พบกรมการซึ่งตั้งตั้งกันว่าหากินอย่างนั้น ๒ คน เรียก
 กันว่า "ขุนโลกจับ" อยู่ที่เมืองพยุหะนคร ๓ แต่เมื่อ
 ข้าพเจ้าพบหนักแถมรามากแล้ว ต่อมาได้ยินว่าออก
 บวชแล้วตกตาย อีกคนหนึ่งเป็นทาสของศรีมังคละ อยู่ที่
 เมืองข้างทอง เจ้าเมืองใส่ต้อยอย่างว่าเมื่อนั้น "มอชวา"
 กล่าวกันว่าเพราะจับใครมร้ายเซมแซงหนัก เมื่อข้าพ
 เจ้าจะเดินบกจากเมืองข้างทองไปเมืองสุพรรณบุรี
 เจ้าเมืองให้ทาสศรีมังคละคนนั้นเป็นผู้จุดพาหนะ ใน
 วันเดียวหามา และผู้คนสำหรับหาบหาม ถึงของได้พอ
 ต้องการหมด แล้วตัวเองฮวดำขามาหาข้าพเจ้าแต่เมือง
 ข้างทองไปจนถึงเมืองสุพรรณ ข้าพเจ้าจึงได้ขอมมา
 แต้น ครนทงสมัยเมื่อดมณฑลเทศาภิบาลแล้วความ
 ปรากฏว่า ทาสศรีมังคละ ปลดปล่อยให้พรรคพวกไปเที่ยว
 ปล้นในเมืองอื่น แล้วรับของที่ใครได้มาเป็นประ โยชน์

แต่แรกกรมขุนมรุพงศ์ศักริพัฒน์ตั้งเทศาภิบาล ก็ไม่
 ทรงเชื่อ เพราะทรงไว้ส่วยหอดวงศักริมคดจนไปรด
 เหมือนกัน แต่ได้ส่งคนได้หัดกฐานจึงต้องพียงศาล
 ราชหอดวงพิเศษ ศาลพิพากษาให้จำคุกหอดวงศักริมคด
 หาดายบี กรมขุนมรุพงศ์ฯ จึงออกพระโอรสว่า "วิธี
 เดียงชไมยไว้จับชไมยหนีไซไม่ได้" แต่เมื่อถึงสมัย
 เทศาภิบาล มีกรมการอำเภอคงประจำอยู่ตามบ้าน
 นอกแคว้นมีตำรวจจรแล้ว ก็ไม่ต้องอาศัยกรมการ
 บ้านนอกเหมือนอย่างแต่ก่อน

มีกรมการอีกพวกหนึ่งเรียกว่า "กรมการจีน"
 เพราะเป็นจีนหรือตงจิ้น ซึ่งยังได้ผสมเมยทงหนี่ พวกนี้
 หนีจากจีนออกที่ไปตั้งตามาหากินตามหัวเมือง บาง
 คนไปตั้งตัวได้ เป็นหัดกฐานแล้ว เข้ารับผูกภาษีอากร
 ที่ตามกฎหมายแต่ก่อนนั้น คือบุคคลถือศักดินาแต่ ๕๐๐
 ไร่ขึ้นไปเป็นความในโรงศาลจึงแต่งทนายว่าความแทน
 ตัวได้ การเก็บภาษีอากรมักต้องเป็นล้นขความกับ
 ราษฎรเนื่อง ๆ ถ้าเจ้าภาษีนายอากรต้องไปติดว่าความ

17/09/2566

ด้ยในโรงศาลก็ไม่สามารถจะเก็บภาษีอากรได้ เพื่อ
 จะแก้ไขความขัดข้องของชน เมื่อรัฐบาลตั้งใครเป็นเจ้า
 ภาษีนายอากรจึงนับว่าเป็นข้าราชการ ให้มียศเป็นขุน
 นางชนชั้นยศศักดิ์นา ๕๐๐ ไว้ เมื่อทำราชการดีต่อมา
 ได้เดือนเป็นหวดงหรือเป็นพระกัม พวกที่อยู่ในกรุง-
 เทพ ๆ เรียกกันว่า "ขุนนางเจ้าภาษีนายอากร" พวก
 ที่อยู่ตามหัวเมืองเรียกกันว่า "กรมการจีน" เป็นถึง
 ตำแหน่งปดตเมองกัม ดังใดกล่าวมาในตำนานที่๕ เรื่อง
 ของย่น พวกกรมการจีนโดยปรกคิตงหน้าท่ามาห
 กินแสวงหาทรัพย์สินมบัติไม่แสวงหา อำนาจและมักบริ-
 จาคทรัพย์สิน ช่วยอุดหนุนกิจการต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์
 แก่ผู้อื่น จึงเข้ากับชาวเมืองได้ทุกชนตั้งแต่เจ้าเมือง
 กรมการคตอคจนราษฎร

ที่ข้าพเจ้าไปทางเรือครั้งนั้น นอกจากได้เห็น
 หัวเมืองรายทางทั้งหมด ยังมีประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง
 ด้วยในเวลาเดินทาง ต้อง นั่ง กับ นอนไปใน เรือ จึง อด
 หตาย ๆ ชั่วโมง ได้มีเวลา อ่าน หนังสือ ต่าง ๆ เช่น

กฎหมายแผ่นดิน ศึกษาหาความรู้ปกครองอย่าง
 โบราณอันอยู่ในหนังสือเก่าไปด้วยตลอดทาง ข้าศึก
 ความมรดกได้ในครั้นนั้น ทำให้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าความ
 มุ่งหมายของการ ปกครอง ทั้ง อย่างใหม่ แต่อย่างเก่า
 ก่ออยู่ในจะให้ "บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข" ด้วยกัน แต่
 เข้าใจอธิบายว่า "อยู่เย็นเป็นสุข" นั้นผิดกัน อย่าง
 เก่าถือว่า "ถ้าบ้านเมืองปราศจากภัยต่างๆ" เช่นโจร
 ฝรายแผ่นดิน "ก็เป็นที่สุข" ข้อนี้ตั้งเกิดได้ในบ้านแดน
 ที่แก่กฎหมายในการปกครองแต่โบราณ มักอ้างเหตุ
 ที่เกิดโจรฝรายชุกชุมแทบทั้งนั้น เพราะฉะนั้นตามหัว
 เมืองเจ้าเมืองกรมการ ก็มุ่งหมายจะรักษา ความเรียบร้อย
 ในพื้นเมืองไม่ไหม้โจรฝรายเป็นเหตุ ตลอดจน
 ถึงเจ้ากระทรวงใน กรุงเทพฯ เมื่อเห็นว่า เมืองใดสงบ
 เงียบไม่ม้เหตุร้ายก่อกองว่าปกครองดี คือเมืองใดไม่
 เรียบร้อย โจรฝรายชุกชุมหรือราษฎรเดือดร้อนด้วย
 เหตุอัน จึงให้ข้าพเจ้าออกไประงับ หรือมีเหตุการณ์
 ใหญ่โตเช่นเกิดทัพศึก เสนาบดีก็ออกไปเอง จึงไม่

การตรวจหัวเมือง ในเวลาเมื่อเป็นปรกติ ความคิดที่
ว่าจะให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ต้องจัดการทำนุบำรุง
ในเวลาบ้านเมืองเป็นปรกติ เป็นคติเกิดขึ้นใหม่ดเหมือน
จะเริ่มเกิดขึ้นแต่ในรัชกาลที่ ๕ และมาถือเป็นข้อสำคัญ
ในรัฐชาติบาลในปลายต่อรัชกาลที่ ๕ ดับมา

(๕)

ข้าพเจ้า กลับ จากหัวเมือง กังตงคืน เปลี่ยนแปลง
การงานในกระทรวงมหาดไทย เริ่มด้วยจัดระเบียบ
การรับตั้งวางเขียน และเก็บ จดหมายในสำนักงาน ก่อน
การตั้งหน้าเจ้าพระยาพระเจดีย์ฯ ซึ่งได้เลื่อนที่จากหลวง
ไพศาลคีตปคำดตรี ขึ้นเป็น พระมณฑรพจนกิจ เป็น
ประโยชน์มาก เพราะรู้วิธี จัดหมาย ราชการแบบใหม่
ของสมเด็จพระยาเทววงศ์ฯ ซึ่งข้าพเจ้าได้ถ่ายไป
ใช้ในกระทรวง ขรรพการ ข้านาญมาแต่เมื่ออยู่ในกระทรวง
มหาดไทย แล้ว คือเจ้าพระยาพระเจดีย์ฯ ก็มอบหมาย
ตั้งมาการจะเข้ากับพวกข้าราชการกระทรวงมหาดไทย
ได้เร็ว ดำเนินการตั้งให้คนเก่าทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และผู้

น้อยให้แก้ไขการงานเข้าระมียบใหม่ได้โดยง่าย ตัว
 ข้าพเจ้าไม่สู้ดองเป็นชُرระมากนัก และในคณนไคผู้ซึ่ง
 มาเป็นคนดำคัญในกระทรวงมหาดไทยเมื่อภายหลังเข้า
 มาออกคณนคองพระยามหาอำมาตย์ (เส่ง วิริยศิริ) เดิม
 เป็นนักเรียนในโรงเรียนนันทอุทยาน วิชาภาษาอังกฤษ
 ชั้นสูงในโรงเรียนนั้น เมื่อออกจากโรงเรียนมาอยู่กับ
 ข้าพเจ้าประจวบเวลาพระเจ้าอยู่หัว โปรดให้ข้าพเจ้าจัด
 กรมแผนทชนในกรมทหารมหาดเล็กข้าพเจ้าจึงมอบให้
 เป็นคณนและเม่นดำมของพระวิภาคภวตต (เจมส์ แมก
 คาท) ไปอยู่ในกรมทำแผนทหลายปี ไคเรียนรูววิชาทำ
 แผนทและเคยไปเที่ยวทำแผนทตามหัวเมืองต่างๆ ทาง
 ชายพระราชอาณาเขต มีความสามารถจนไคเป็นที่
 หดวงเทศำจิตพิจารณา เวลาเมื่อข้าพเจ้ายายมาเป็น
 เสนาบคักระทรวงมหาดไทย หดวงเทศำจิต ฯ ไปทำ
 แผนทชยทางเมืองหดวงพระบาง พอกดบมากัขอสมัคร
 มาชยกระทรวงมหาดไทย ข้าพเจ้าเห็นว่าในกระทรวง
 มหาดไทยยังมีไมไครูภาษาฝรั่ง นอกจากตัวข้าพเจ้า
 คนเดียว และหดวงเทศำจิต ฯ เคยเที่ยวทำแผนททาง

ชายแดน ภูมิตำเนา บ้านเมือง ชายพระราชอาณาเขต
 มาก จึงทูลขอมาเป็นที่พระสถูปพจนกรรอกคนทรง เป็น
 คณบดีเจ้าพระยา พระเจ็ดจ. ๗ เมื่อเป็น พระมนตรีพจนกิจ
 ของคนนบน แรก ทหาพเจ้าเอาบุคคล ภาย นอก เข้าไป
 รับราชการในกระทรวงมหาดไทย แต่เจ้าพระยาพระ
 เจ็ดจ. ๗ อยู่ไม่นาน ส้มเด็จพระศรีพรวิมล ๗ ครั้นขอ
 ไปเป็นพระครุ หนงตั้งไทย ของ ส้มเด็จพระ มงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว เมื่อสมเด็จพระทับอยู่ในยุโรป ดังกล่าวใน
 นิตานที่ ๓๔ เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง จึงไปได้ทาง
 กระทรวงอื่น แต่หลวงเทศาภิบาล ๗ ย้ายต่อมาจนได้ เป็น
 พระยาศรีวิสุทธิเทพ ปลัดทูลฉลอง แลวเลื่อนเป็น
 พระยามหาอำมาตย์ ตำแหน่งรองเสนาบดีอัยการ
 เจ้าออกจากกระทรวงมหาดไทย ส่วนพวกข้าราชการ
 เก่าที่อยู่ในกระทรวงมหาดไทยมาแต่ก่อนนั้น ขาพเจ้า
 ก็เตอก สรร เอา เข้าตำแหน่ง ใน ระเบียบใหม่ ตาม เห็น
 ความดำมารล บางคนให้ไปรับราชการในตำแหน่ง
 ตั้งขึ้นตามหัวเมืองก็มี บางคนก็เลื่อนตำแหน่งขึ้นคง
 ทำการงานอยู่ในกระทรวง ปลัดออกแต่ที่แก่ชราเกิน

กบฏการเมืองคน ความที่หวาดหวั่นกันในพวกข้าราชการ
เก่า ด้วยเห็นข้าพเจ้าเป็นคนสมัยใหม่ เกรงว่าจะเอา
คนสมัยใหม่ ด้วย กันเข้าไป เปลี่ยนคนเก่าให้ ต้องออก
ราชการก็สงบไป

ส่วนระเบียบการในกระทรวงที่จัดแต่เป็นระเบียบ
ใหม่ นั้น แบบจดหมายราชการได้อาศัยแบบอย่างซึ่ง
สมเด็จพระยาเทววงศ์ฯ ทรงตั้งขึ้น แต่ถึงขณะ
ที่จัดหน้าที่ต่าง ๆ ต้องเอาราชการในกระทรวงมหาด
ไทยขึ้นตั้งเป็นหลัก ข้าพเจ้าตรวจดูตัวเนียบเก่าซึ่ง
ปรากฏอยู่ในกฎหมาย “ลักษณะกักตุนาข้าราชการ
พลเรือน” เห็นฝ่ายราชการในกระทรวงมหาดไทยแบ่ง
เป็นกรมใหญ่ ๓ กรม คือกรมมหาดไทยกลาง (แต่
ในกระทรวงมหาดไทยเรียกกันว่า “กรมหมู่ใหญ่”)
ปลัดทูลฉลองเป็นหัวหน้ากรม ๑ กรมมหาดไทยฝ่าย
เหนือ พระยามหาอำมาตย์เป็นหัวหน้ากรม ๑ กรม
พลัมพิง พระยาจำเริญยศ ๑ เป็นหัวหน้ากรม ๑
ทางกระทรวงกลาโหมมีกรมกลาโหมกลาง กับกรม

กตาโหมฝ่ายเหนือและกรมพดัมพงอย่างเดียวกัน พิ
 จารณาตุเห็นว่าเดิมทีเดียวกันจะม้แตกกรมกตาง ทง
 มหาดไทยและกตาโหม กรมฝ่ายเหนือจะมาส่มทบ
 เหมขนค่อ ภายหตง ถึงกรม พดัมพง กเกิดชน คอภาย
 หตง

ทรงน จะแทรกวินิจฉัยของข้าพเจ้าตงตั้งก้น้อย
 ตามทคคเห็นว่กรม มหาดไทยและ กตาโหมฝ่ายเหนือ
 จะม้มาแต่เมื่อใด ด้วยตรวจดูในเรืองพงศาวดาร เห็น
 ม้เค้ามุตว่าน่าจะเกิดชน เมื่อครั้ง ราช โอรส ของสมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ ได้รบรัชทายาทครองกรุงศรี
 ออยุธยา ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช
 (ที่ ๓) พระองค์ ๓ ครองเมืองเหนืออยู่ที่เมืองพิษณุโลก
 ทรงพระนามว่าสมเด็จพระเชษฐาพระองค์ ๓ ครองน
 เมืองไทยมีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ อยู่ ๓ ปี ใน
 ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๓๓ จน พ.ศ. ๒๐๓๕ คงคงทำเนียบ
 ข้าราชการเมืองพิษณุโลกชนอีกดำรบ ๓ ครนสมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชสวรรคต สมเด็จพระเชษฐาได้รับ

รัชทายาทครองเมืองไทยทั่วทั้งหมด เป็ดยนพระนาม
 เป็นสมเด็จพระรามาธิบดี (ที่ ๒) เสด็จลงมาประทับ
 ณ พระนครศรีอยุธยา ข้าราชการเมืองพิษณุโลกก็
 ลงมาสมทบกับข้าราชการในพระนครศรีอยุธยา แค้น
 มา ขอนพงเห็นเหตุช้านได้ ในคำที่เรียกข้างท้ายขอ
 กรมว่า "ฝ่ายเหนือ" กับตำแหน่งต่าง ๆ ในกรมฝ่าย
 ใต้กับฝ่ายเหนือมีเหมือนกันตั้งแต่ปลัดทูตตลอด ปลัด
 บัญชี ตลอดจนหัวพันนายเวร แต่กรมพดัมพงนั้นเห็น
 จะคงชนเมื่อใด และหน้าทเดิมเป็นอย่างไร กล่าวกัน
 แต่ว่าเกี่ยวกับบันใหญ่ อาจจะเป็นพนักงานชนบันใหญ่
 ในกองทัพหลวงก็เป็นได้ แต่ข้าราชการในกรมฝ่าย
 เหนือกับ กรมพดัมพง ทำราชการ คงกันกับกรมกลาง
 มาตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ หรือตั้งแต่สมัยกรุงศรี
 อยุธยาแล้ว จึงไม่มีใครรู้ว่าหน้าทเดิมเป็นอย่างไร

ข้าพเจ้าอยากจะรักษาชื่อเดิมของกรมต่าง ๆ ให้
 คงอยู่ต่อไป เมื่อจัดแผนกหน้าทต่าง ๆ ในกระทรวง
 มหาดไทยจัดเป็น ๓ กรม และเรียกชื่อตามทำเนียบ

เดิม เป็นแต่ใหม่หน้าตต่างกัน คือกรมมหาดไทยกลาง
 เป็นพนักงาน ทำการทุกอย่าง ซึ่งมีได้ แยกออกไป เป็น
 หน้าตกรมอื่น ปลัดทูลฉลองเป็นหัวหน้า และว่ากรม
 ไตทงกระทรวงรองแต่เดินามัดลงมา ในกรมกลางนั้น
 ให้ปลัดทูลฉลองเป็นหัวหน้าพนักงานการเงิน มีศักดิ์เป็นชน
 เจ้ากรมรองปลัดทูลฉลองลงมาอีกคน กรมมหาดไทย
 ฝ่ายเหนือ ให้เป็นเจ้าหน้าตแผนกการปราบปรามโจร
 ฝูราย กับการท้เกยวของกับชาวต่างประเทศ แต่ภาย
 หองไอนการ ท้เกยว กับต่างประเทศไปเป็นหน้าต ปลัด
 ทูลฉลอง ให้กรมมหาดไทยฝ่ายเหนือเป็นเจ้าหน้าต
 แผนกฮัยการ ส่วนกรมพดัมพงนั้น ให้เป็นเจ้าหน้าต
 แผนกปกครองของท้ คงเรียกว่า กรมกลาง กรม
 ฝ่ายเหนือ และกรมพดัมพง ตามทำเนียบเดิม กระทรวง
 มหาดไทยจัดเป็น ๓ กรมเช่นนั้นมาตลอดสมัยเมือ
 ชาติเจ้าเป็นเดินามัดกระทรวงมหาดไทย
 ยิงกรมชนของกระทรวงมหาดไทยอยู่ตาม ทำ
 เนียบเดิมอีก ๒ กรมเรียกว่า "กรมตำรวจภูธร เจ้า

กรมเป็นทอดวงวาตเทพ” กรม ๓ เรียกว่า “กรม
 คำววจุภาต เจ้ากรมเป็นทอดวงพิศณุเทพ” กรม ๓
 แต่โบราณ ๒ กรมนี้จะมีหน้าที่ท้าวราชกรอย่างใดก็ไม่
 มีใครรู้ เมื่อข้าพเจ้าไปอยู่กระทรวงมหาดไทยเป็นแต่
 คุมเด็กไพร่ทอดวงเจ้ากรมปลัดกรมกับราชการเหมือน
 กับขุนนางกระทรวงมหาดไทยพวกรับเบียดหัวดี เช่นให้
 เป็นข้าทอดวงไปทำการชั่วคราวชั่วคราว แต่พิจารณา
 เห็นเค้าหน้าทศเดิมอยู่ ด้วยชื่อว่า “คำวจ” นนหมาย
 ความว่าเป็นพนักงานตรวจ อีกประการ ๓ ชื่อปลัดกรม
 ทั้ง ๒ นนหม่อมผลัดของกันว่า ขุนเพชรอินทรา ขุน
 มหาวิชัย ขุนพิชัยแสง ขุนแผนสระธานี ในเรื่องเสภา
 ท้าวพลายแก้วได้เป็นที่ “ขุนแผนสระธานี” ก็คือเป็นปลัด
 กรมคำววจุภาตนั่นเอง ปรากฏว่ามีหน้าที่ตรวจกระ
 เอนด้านทางๆ เมืองกาญจนบุรี ความยุติของกันจึงเห็น
 ว่า ๒ กรมนี้ หน้าที่เดิมมาจะเป็นพนักงานตรวจด้าน
 ทางปลายแดน ซึ่งภายหลังเมื่อมีมอญอพยพเข้ามา
 ดำรงภักดีอยู่ในเมืองไทยมาก ให้พวกมอญเป็นพนักงาน

17/09/2564

ตรวจตระเวนทางต่อ แตนเข้าไปได้ จนถึงใน เมืองพม่า
จึง โอนการตรวจตระเวนชายแดนจากกรมตำรวจทั้ง ๒
หน่วยไปเป็นหน้าที่ของ พวก มอญ ซึ่งคง ชน เป็น กรมหนึ่ง
เรียกว่า “ กรมอาทมาต ” กรมตำรวจภูธรกับกรม
ตำรวจภูบาลจึงเป็นแต่คุมไฟรั้งอยู่ในกระทรวงมหาด
ไทย ที่เอาหน้าทเดิมของกรมตำรวจทั้ง ๒ มาถ้าว
ในทันที เพราะในสมัยเมื่อข้าพเจ้าเป็นเจ้าหน้าตักกระทรวง
มหาดไทยมีกรมตั้งขึ้นใหม่ ๒ กรม โอนมาจากกระ
ทรวงอื่น ๒ กรม รวมเป็น ๔ กรมด้วยกัน จะเด้าถึง
เหตุที่ตั้งและที่ โอนมาชนของกรมเหล่านั้นไว้ด้วย

ตามหัวเมืองแต่ก่อนมา นอกจากกรมอาทมาต
ก็ถ้าวมาแต่ัว ไม่มีพนักงานตรวจจับโจรผู้ร้าย กรม
อาทมาตก็เป็นแต่สำหรับสืบข่าวทางเมืองพม่า เมื่อ
จัดการปกครองหัวเมือง พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เอา
แบบ “ ยองคามถ ” ของฝรั่ง ซึ่งควบคุมและใช้ปืน
เหมือนอย่างทหารมาจัดขึ้นเป็นพนักงาน ตรวจจับโจรผู้
ร้ายตามหัวเมือง เพราะเหมาะแก่การตรวจตระเวน

ทองทักจ้างใหญ่ด้วยไม่ต้องใช้คนมากนัก แต่ขอที่จะ
 เรียกของตามดีว่ากระไรในภาษาไทยยังไม่มี ข้าพเจ้า
 จึงเอาชื่อตำรวจภูธรมาให้เรียกของตามดี ทัดชนใหม่
 เพราะเห็นว่าหน้าที่เป็นท่านของเดียวกันแต่โบราณ จึง
 มีกรมตำรวจภูธรอย่างใหม่ตั้งขึ้นแต่นั้นมา ต่อมาภายหลัง
 ข้าพเจ้าคิดจะจัดกรมตำรวจภูบาล เป็นกรมหนึ่งกับ
 O. I. P. (ซี.ไอ.ดี.) หนึ่งอีกกรมหนึ่งแต่ไม่สำเร็จ เพราะ
 ราษฎรเขยวชาญเป็นครูไม่ได้(๑) มาจนถึงรัชกาลที่ ๗ เมื่อ
 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอพระบรมราชชนนีเสด็จสวรรคต เป็นเสนาบดี
 กระทรวงมหาดไทย จึงทรงจัดขึ้นเมื่อกรมตำรวจภูธร
 กับกรมตำรวจภูบาลรวมเป็นกรมเดียวกันตั้งแล้ว จึง

(๑) ในรัชกาลที่ ๖ ได้จัดตั้งกรมตำรวจภูบาล
 หนึ่งอีกกรมหนึ่ง เมื่อวันที่ ๓๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๖
 แต่ครั้นเมื่อได้โปรดเกล้าให้ รวมกรม ตำรวจภูธร กับ
 กรมพดตระเวนเป็นกรมเดียวแล้ว ก็ได้โปรดให้ยก
 เดิมกรมตำรวจภูบาลตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗.

เรียกว่ากรมตำรวจกลาง^(๑)

“กรมป่าไม้” เป็นกรมซึ่งตั้งขึ้นใหม่อีกกรมหนึ่ง เหตุที่จะตั้งกรมป่าไม้ขึ้นใหม่เนื่องมาโดยความ ด้วยป่าไม้ดึกดำบรรพ์ในเมืองพม่า กับ เมืองไทย มาก กว่าที่ไหน ๆ หมด เมืองของกฤษโศกหัวเมืองมอญไปจากพม่า พวกอังกฤษตั้งโรงเรียนจตุรชนที่เมืองเมาระถำเล็ง (มะระแห่มัง) คัดคนดีทั้งทางดุ่มแม่น้ำสาละวิน ในแดนเมืองมอญเขาตงไปเลือกทำเป็นไม้เหลียมและไม้กระดาน ส่งไปขายต่างประเทศ เป็นสินค้าเกิดขึ้นทางนั้นก่อน ส่วนป่าไม้ดึกดำบรรพ์ในเมืองไทยมีมาก แต่ใน มณฑลพายัพ พง มาจนกิ่งแขวงเมืองตาก เมืองกำแพงเพชร และเมืองอุทัยธานี เต็ม

(๑) ในระหว่างที่ ส้มเต๋จ เจ้าฟ้า กรม พระนครสวรรค์วรพินิต เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงจัดตั้งกรมตำรวจขึ้นอีกกรมหนึ่ง สำหรับเป็นกำลังส่งไปช่วยปราบปรามโจรผู้ร้ายในเมื่อเกิดฉุกเฉินขึ้นเหลือกำลังตำรวจท้องที่จะปราบได้ แต่เมื่อประกาศตั้งกรมขึ้นขึ้นเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๓ แล้ว จึงกดทับเรียกว่าตำรวจภูบาลอกครุฑหนึ่ง

ชาวเมือง คัดแต่ไม้สักไฟ ๓ เมืองนำส่ง มาขายในกรุง
 เทพ ๆ แต่มักเป็นไม้ขนาดกะม หนักเขาน้ำ ไซ้บักเป็น
 หดกสำหรับ ผูกแพทคน ขยในแม่น้ำ จึงเรียกกันว่า
 “เต้าหดกแพ” เป็นหิน ที่บนชะง่อนใหญ่ของม่นอย
 ถึงกระนั้นในรัชกาลที่ ๕ เมื่อทางต้นเกิดสัญญาซื้อขาย
 กับต่างประเทศแล้ว ก็มีฝรั่งเข้ามาตั้งโรงเลื่อยจักร
 ชนในกรุงเทพ ฯ หมายถึงเอาไม้สักของไทยเอื่อย
 ตั้งไปขายต่างประเทศ จึงเริ่มเกิดต้นค้าไม้สักเมืองไทย
 ตั้งไปขายต่างประเทศมาแต่รัชกาลที่ ๕ การทำไม้
 ไม้สัก กะเจริญ ชน เป็นลำดับ มาทาง ในเมือง ไทยและ
 เมืองมอญ

ถึงรัชกาลที่ ๕ พวกทำไม้ในแดนมอญ
 ชยากจะ คัดไม้สัก ตอเข้ามา ในแดนเมืองเชียงใหม่ทาง
 ดงแม่น้ำดำดงวน จึงเข้ามาค้าขายกับพวกพ่อค้าพม่า
 ที่ฝากตัวอยู่กับพระเจ้าเชียงใหม่ ขออนุญาตคัดไม้
 สักโดยจะยอมให้เงิน “ค่าขอ” ทกคนสักกสักตง ใน
 เวदानัน พระเจ้า เชียงใหม่ บังคับ อำนาจสิทธิ์ขาด ในบ้าน
 เมืองอย่างประเทศลาวแล ไบราตง เห็นแก่ผลประโยชน์

17/09/2566

ที่จะได้จากบ้ำไม้ ก็อนุญาตให้พวกพม่าทำบ้ำไม้ทาง
 แม่น้ำสาละวินหลายแห่ง ด้วยคำสัญญาว่าจะบังคับบัญชา
 ได้ เหมือน อย่างเคย บังคับ บัญชา พวกพม่า ที่มา อยู่ใน
 เมือง เชียงใหม่ แต่พวกทำบ้ำไม้ต้องกู้เงินเขามาทำ
 เป็นทุน ทำการหมายแต่จะหากำไร บางคนไม่ยอม
 ทำตามบังคับบัญชาของพระเจ้าเชียงใหม่ ในเมื่อเห็น
 ว่าจะเต็มเต็มประโยชน์ของตน พระเจ้าเชียงใหม่
 ให้ตั้งอาญาเช่นห้ามมิให้คิดไม่เป็นตน พม่าพวกทำ
 บ้ำไม้ไปได้คำแนะนำ ของพวกเนติบัณฑิตในเมืองพม่า
 เข้ามาร้องทุกข์ต่อกงสุตอังกฤษกรุงเทพฯ กงสุตก็
 ออกหนังสือให้ร้องขอต่อรัฐบาลให้เรียกค่าดินใหม่
 จากพระเจ้าเชียงใหม่ให้แก่ตน ในชั้นแรกมีการฟ้อง
 ร้องน้อยเรื่อง โปรดให้เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (พุ่ม)
 เมือยงเป็นพระยาเทพอรชุน เป็นข้าหลวงลงไปอยู่ที่
 เมือง เชียงใหม่ ถัดว่า ถัดถนัด เปรียบเทียบ ให้เสร็จ ไปได้
 แต่ทาง เมือง เชียงใหม่ ยังให้ อนุญาต บ้ำไม้อยู่ไม่หยุด
 17/09/2366
 ถ้อยความเรื่อง บ้ำไม้ ก็กลบมี มากจน และเจ้าไปเป็น
 การเมือง ด้วยกงสุตเข้ามาเกี่ยวข้องกับออกหนุคนใน

บังคับอังกฤษ พวกนั้นก็เคยได้ใจ จนรัฐบาลไทยกับ
 อังกฤษคงทำหนังสือสัญญากัน ให้ตั้งศาลต่างประเทศ
 และมีทางขาดวง และไว้ส่งผู้ อังกฤษคง ประจำอยู่ที่
 เมืองเชียงใหม่ ส่วนการทำป่าไม้สักในเมืองไทย
 ถึงรัชกาลที่ ๕ ก็มบริษัทรังเขามาตั้งป่าไม้สักชนหลาย
 ห้าง พวกบริษัทนั้นไปขอทำป่าไม้ ในมณฑลพายัพ
 เขาตงมาเฉื่อยชวยในกรุงเทพ ฯ ก็มักเกิดตอชวยความ
 ที่รัฐบาลคง โต้เถียงกับกงสุล เกิดความรำคาญชวยออก
 ทางหนึ่ง พระเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษากับเจ้าพระยาอภัย
 ราชา (โรตังยัคมินต์)^(๑) เห็นว่าถ้าตั้งกรมป่าไม้ใหม่ขึ้น
 ในเมืองไทย สำหรับควบคุมการทำป่าไม้ตามแบบอย่าง
 ที่รัฐบาลอังกฤษจัดในเมืองพม่า และขึ้นแรกชวยมี
 ฝัเขียวชวย จากรัฐบาล อังกฤษ ที่เมือง พม่า มาเป็นคร
 ฝึกหัดไทยที่จะเป็นพนักงานป่าไม้ต่อไป จะเป็นประ-

(๑) เป็นชาวเบตเยียม ชื่อ Rolinjacquemyns

17/09/2566

เป็นที่ปรึกษา ราชการแผ่นดิน ของรัฐบาลไทย ในสมัย
 รัชกาลที่ ๕

โยชน์หลายอย่าง เพราะมีกรมป่าไม้ขึ้นแล้ว พวก
 ทหารใหม่ก็จะไปคิดซื้อซื้อความตั้งเคราะห์ของกรมป่า
 ไม้ได้เต็มแบบอย่างอังกฤษเหมือนพม่า ไม้ต้อง
 พึ่งลงตัด ก็จะพรากการอื่นเนื่องด้วยป่าไม้ ออกจากกร
 เมืองได้ และจะเป็นคนต่อไปถึงการส่งวนป่าให้ตัด
 ในเมืองไทย ทั้งอาจจะได้ผลประโยชน์ของรัฐบาลจาก
 ป่าในพม่ามากกว่าแต่ก่อนด้วย พระเจ้าอยู่หัวจึงดำริ
 ตั้งให้ข้าพเจ้าจัดการกรมป่าไม้ขึ้นในกระทรวงมหาดไทย
 เมื่อตั้งกรมป่าไม้ขึ้นแล้ว ก็ตัดความ รำคาญได้ สมพระ
 ราชประสงค์ เพราะลักษณะการที่คนในบังคับต่างประเทศ
 ทั่วทั้งทุกซหรือจะซื้อของอันใดจากรัฐบาลไทย แต่
 ก็ขอมาเสียขอให้ถึงที่สุดว่าจกัับรัฐบาล กงสุลมีคำ
 หมายถึงคำร้องขอมายังกระทรวงการต่างประเทศ ถ้า
 แลถาจะแก้ไขด้วยกระทรวงใด กระทรวงการต่างประ
 เทก็ถนัดหมายตามไปยังกระทรวงนั้น เจ้ากระทรวง
 ใดกรไว้ ก็เหมือนจดหมาย คอบไปยัง กระทรวงการต่าง
 ประเทศ ๆ จึงมีคำหมายคอบไปยังกงสุล จะพูดกัน
 แต่ตรงตรงเหล่าจนจะแล้ว เมื่อตั้งกรมป่าไม้

จนแล้ว ถ้าพวกค้าป่าไม้เป็นคนในบังคับต่างประเทศ
 ขอร้องมาทางกงสุล ข้าพเจ้าก็ทำตามแบบเดิมซึ่งมี
 จุดหมายถึงกันหลายทอดตั้งว่ามาแล้ว ถ้าพวกค้าป่า
 ไม้มาร้องขอต่อพวกค้าป่าไม้เอง จะเป็นคนในบังคับ
 ต่างประเทศหรือในบังคับไทย ข้าพเจ้าก็ให้กรรม
 ไม้ส่งเคราะห์เดิมหน้ากัน ในไม้จำทำใด พวก
 ชาวต่างประเทศก็เอกร้องขอทางกงสุล ส่งกรรมมา
 ถัดมาตรงต่อกรรมป่าไม้หมด กงสุลจะว่าก็ไม่ได้
 ด้วยพวกค้าป่าไม้ อ้างว่าเขา ไม่ได้ เกยของถิ่น การ
 เมือง ทำแต่การค้าขาย อย่างไรขอพวกนั้นก็จรรยา
 ของเขา เขาก็ทำอย่างนั้น การส่งมอบหมายไม้และ
 เพิ่มผลประโยชน์แก่แผ่นดิน ก็ได้ตั้งพระราชประสงค์
 ทั้ง ๒ อย่าง จึงมีกรรมป่าไม้ต่อมา^(๓)

กรมร่างนั้น ชื่อหลวงขนานว่า "กรมราชโลหการ"

(๓) ต่อมา ในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้โอนกรรม
 ป่าไม้จากกระทรวงมหาดไทย ไปตั้งจัดกระทรวง
 เกษตรราชการเพิ่มขึ้นที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔

ภูมิพิทยา” แต่เรียกกันโดยย่อตามสะดวกปากว่า
 “กรมแร่” เป็นกรมตั้งขึ้นในกระทรวงเกษตรราชการ
 แรกก่อนข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เหตุ
 ที่จะตั้งกรมแร่ เกิดด้วยฝรั่งชาวฮอลันดาคนหนึ่ง ชื่อ
 จูชาติ ได้รับสัมปทานบัตรทำบ่อแร่ทองคำที่บางตะ-
 พาน ฝรั่งคนนั้นไปหาคนเจ้าทุนในยุโรป เทียว
 โชษณาว่าในเมืองไทยมีบ่อแร่ทองคำเอนกมาก ชาว
 แพร่หลายก็มีฝรั่งต่างชาติ พวกนั้น มาขอ สัมปทานจะ
 ทำบ่อทองคำแห่งอื่น ๆ ในเมืองไทยยังไม่มั่งกุดหมาย
 และผู้ชำนาญที่จะเป็นพนักงานในการทำแร่ จึงโปรด
 ให้หาฝรั่งซึ่งเชี่ยวชาญการทำแร่มาเป็นครู ตั้งกรมแร่
 ขึ้นในกระทรวงเกษตรราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ แต่
 พดกกรมแร่มีรัฐมนตรีกรมเหมืองในบ้านเมือง ไปทำ
 การงานตามหัวเมืองมักไม่ปรองคอง กับเจ้าเมืองกรม-
 การ ถึงสมัยเมื่อข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาด-
 ไทย จึงโปรดให้โอนกรมแร่จากกระทรวงเกษตรรา-
 ชการมาเป็นกรมขึ้นกระทรวงมหาดไทย เพื่อให้ปรับ

เทศาภิบาล

กิจการที่เกี่ยวของกับหัวเมืองให้เรียบรอย ครนทง
ปไตยรัชกาลที่ ๕ เมอทรงตงเจ้าพระยาวงศานประ
พิทช เป็นเสนาบดี ก็โอนกลับคืนไป กระทรวงเกษตร ฯ
ตามเดิม กรมเรื่งมาชนกระทรวงมหาดไทยอยู่เพียง
ชั่วคราว

ตัวข้าตาดูขุนในฝ่ายซ้าย ซึ่งเป็นตำแหน่งงาน
กระทรวงมหาดไทย ก็มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง
เพราะเมอจัดห้องที่ทำงานเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว ก็
ก็ไม่พอ เมอข้าพเจ้ากลับจากตรวจหัวเมืองพวกกับ
กระทรวงกลาโหมตกลงกันแล้วจึงไปบอกกระทรวงวัง
ว่า กระทรวงกลาโหมยอมให้ห้องกลางในศาลาตาดูขุน
แก่กระทรวงมหาดไทย เพราะฉะนั้นขอให้ย้ายที่ตั้ง
วราตั้นไปตั้งที่อื่น ก็ให้ห้องกลางมาใช้เป็นห้อง
ที่ประชุม และสำหรับทำการพิธี และโดยปรกติใช้
เป็นห้องรับแขกด้วย ต่อมาอีกมีหนังสือกระทรวง
กลาโหมบัญชาแต่ราชการทหาร ย้ายตำแหน่งนอก
ไปอยู่ที่ตึกกระทรวงกลาโหมเดีวนี้ ศาลาตาดูขุนใน

17/09/2566

ทางฝ่ายชวภักตมาเป็นตำแหน่งงาน กระทรวงมหาดไทย
 รวมอยู่ในกระทรวงเดียวกันหมดทั้งหมด ถึงกระนั้นก็
 ไม่พอกับกรมขึ้น จึงให้มาทำงานรวมตำแหน่งกับกระ
 รวงมหาดไทยแต่กรมตำรวจนอกกรมเดียว^(๑) นอก
 จากนั้นกรมตำรวจกับกรมป่าไม้ซึ่งให้หาที่ตั้ง
 หน่วยงานขึ้นใหม่ ด้วยกรมแรกตั้งทำงานอยู่ที่ตำแหน่งงาน
 เดิมในกระทรวงเกษตร ฯ

(๖)

พระเจ้าอยู่หัวไทยทรง พระราชดำริ ตั้งแต่เริ่มทรง
 ประจักษ์จัดการปกครอง พระราชอาณาเขต ให้มีบันทึก
 เห็นว่าท หารมีของแยกกันขึ้น อยู่ในกระทรวงมหาดไทย

(๑) กรมตำรวจนอก นอกกรมขึ้น กระทรวงพระ
 ศักดิ์ ตั้งทำการอยู่ตามเขตของปราจีน ปรากฏใน
 รายงานการบริบูรณ์เทศาภิบาล ร.ศ. ๓๔๗ (พ.ศ. ๒๔๕๒)
 ว่าโปรดเกล้า ฯ ให้มาตั้งกตักกระทรวงมหาดไทย

บ้าง ในกระทรวงกลาโหมบ้าง และกรมท่า (เมื่อ
 ก่อนเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงการต่างประเทศ) บ้าง บัง-
 คับบัญชาหัวเมืองถึง ๓ กระทรวง ยากที่จะจัดการ
 ปกครองให้เป็นระเบียบแบบแผนเรียบร้อยเหมือนกันได้
 ทรงพระราชอาณาจักร ทรงพระราชดำริเห็นว่าควร
 จะรวมการบังคับบัญชาหัวเมืองทั้งปวง ให้ขึ้นอยู่กับ
 ในกระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียว และรวมหัว
 เมืองเจ้าเป็นมณฑล มีผู้ปกครองมณฑลชั้นต่อกระทรวง
 มหาดไทย อีกชั้นหนึ่ง จึงจะจัดการ ปกครอง ได้
 สะดวก แลยังทรงหาตัวคนที่จะเป็นเสนาบดีกระทรวง
 มหาดไทยให้จัดการแทนพระราชประสงค์ไม่ได้ จึง
 หมายตั้งเจ้าแก้วราชวรวงศ์ไชยสิทธิ์ ๓ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐
 ไปรับใช้กรมมหาดเมืองเจ้าเป็นมณฑล มีข้าหลวง
 ในอุทิศประจำหัวเมืองมณฑล เมืองทรงเจ้าพม่าเป็น
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หักเมืองชนกระทรวง
 มหาดไทยนี้ "มณฑลลาวเฉียง" ซึ่งภายหลังเปลี่ยน
 ชื่อเป็น "มณฑลพายัพ" เจ้าพระยาวิเศษราชไมตรี (พม

17/09/2566

ศรีไชยผล) เมื่อยังเป็นเจ้าพระยาวัดเทพ ว่าที่กรม
พระกตาทิม เป็นข้าหลวงใหญ่อยู่ที่เมืองเชียงใหม่
มณฑลหนึ่ง "มณฑลดาวพวน" ซึ่งภายหลังเปลี่ยน
ชื่อเป็น "มณฑลนคร" กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
เมื่อยังเป็นกรมหมื่นและเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง เป็น
ข้าหลวงใหญ่อยู่ ณ เมืองหนองคายมณฑลหนึ่ง "มณฑล
ดาวกา" ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น "มณฑลอิ
ถ่าน" กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นข้าหลวงใหญ่อยู่
ณ เมืองนครจำปาศักดิ์มณฑลหนึ่ง "มณฑลดาว
กลาง" คือเหล่าหัวเมืองซึ่งยังลอกกันมาจนตั้งมั่นขึ้นว่า
เป็นเมืองดาว อันอยู่ในระหว่างเมืองนครราชสีมา
กับแดนมณฑลดาวพวนและดาวกา กรมหลวงสรรพ
สิทธิ์ประสงค์ เมื่อยังเป็นกรมหมื่นเป็นข้าหลวงใหญ่
อยู่ ณ เมืองนครราชสีมามณฑลหนึ่ง(*) และอยู่ในกระ-

(๑) ยังมีมณฑลเขมรอีกมณฑลหนึ่ง ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลบูรพา มณฑลต้นพระยา
มหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น ศรีเพ็ญ) เป็นข้าหลวงใหญ่
ตั้งที่ว่าการอยู่ ณ เมืองพระตะบอง

ทรงมหาดไทยทั้ง ๕ มณฑล หัวเมืองซึ่งขึ้นอยู่กับ
 กระทรวงกลาโหม ก็ได้รวมหัวเมืองทางฝ่ายทะเล
 ตะวันตกเข้าเป็นอย่างมณฑล เพื่อการเก็บผลประโยชน์
 โยชน์แผ่นดินอีกมณฑลหนึ่ง เวลาเมื่อข้าพเจ้าเป็น
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระยาทิพโกษา (โต
 โชติกเสถียร) เป็นข้าหลวงใหญ่อยู่ที่เมืองภูเก็ต และ
 ขึ้นอยู่ในกระทรวงกลาโหม แต่ข้าหลวงใหญ่ที่ประ
 จำมณฑล ชนนัน มีหน้าที่ในการ รักษา พระราช อาณา
 เขตเป็นสำคัญ ไม่ได้โปรดให้จัดระเบียบแบบแผน
 การปกครองภายในบ้านเมืองด้วย เพราะฉะนั้นพระ
 ราชประสงค์จะเริ่มจัดหัวเมืองขึ้นในก่อน แล้วจึงจะ
 ขยายแบบแผน ให้เป็นอย่างเดียวกัน ให้แพร่หลาย ออก
 ไปจนถึงตลอดชายพระราชอาณาเขต แม้มือทรง
 ตั้งข้าพเจ้าเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแล้ว ก็ยัง
 ไม่โปรดให้ โอนหัวเมือง ที่ขึ้น กลาโหมกรมท่ามารวม
 อยู่ในกระทรวงมหาดไทยแต่กระทรวงเดียวอยู่ถึง ๓ ปี

17/09/2566

คงเป็นเพราะจะขอให้แม่พระราชทูตผู้เดียวกันว่าข้าพ
 เจ้าจะจัดการสำเร็จได้ดังพระราชประสงค์ จึงขอให้
 มงคมนตรีช่วยหาเมืองท่งพระราชอาณาเขต

ตั้งคนตรวจหาเองเมื่อไปตรวจหาเมืองครั้งแรก
 ดังเข้ามาแล้วในภาคนี้ ไปเห็นความขัดข้องของชนก่อน
 อย่างอื่นด้วยหาเมืองนี้มาก แม่แต่หาเมืองชนในก
 หลายสิบเมือง ทางคมนาคมกับกรุงเทพฯ จะไปมาถึง
 กันก็ยังไม่สะดวกยิ่งจะไปเมืองพิษณุโลกต้องเดิน
 ทางกว่า ๓๐ วันจึงจะถึง หาเมืองที่อยู่หลายที่หลาย
 ทาง จะจัดการอื่นใดพินิจดูที่เสนาบดีจะออกไปจัด
 หรือตรวจการงานได้เอง ได้แต่มีที่ของคราตั้งข้อบังคับ
 แลแบบแผนตั้งชกไปในแม่พระราชทูตให้เจ้าเมืองจัด
 การ ก็เจ้าเมืองมีหลายสิบคนด้วยกัน จะมาจัดการตั้ง
 ตั้งกันอย่างไร และใครจะทำการ ตั้งไปไหนอย่างไร
 เห็นขาดอยู่ในกรุงเทพฯ ที่ขาดที่พระ เห็นขาดตั้ง
 เปนรายเมืองอย่างนั้น การงานคงมีสำเร็จโดย
 ประสงค์ จะคิดที่จะแก้ความผิดของกัน กัดไปก็เห็น

ทางแก้ตรง กับโครงการ ^{๑๕} ^๒ ^๓ ^๔ ^๕ ^๖ ^๗ ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘} ^{๑๙} ^{๒๐} ^{๒๑} ^{๒๒} ^{๒๓} ^{๒๔} ^{๒๕} ^{๒๖} ^{๒๗} ^{๒๘} ^{๒๙} ^{๓๐} ^{๓๑} ^{๓๒} ^{๓๓} ^{๓๔} ^{๓๕} ^{๓๖} ^{๓๗} ^{๓๘} ^{๓๙} ^{๔๐} ^{๔๑} ^{๔๒} ^{๔๓} ^{๔๔} ^{๔๕} ^{๔๖} ^{๔๗} ^{๔๘} ^{๔๙} ^{๕๐} ^{๕๑} ^{๕๒} ^{๕๓} ^{๕๔} ^{๕๕} ^{๕๖} ^{๕๗} ^{๕๘} ^{๕๙} ^{๖๐} ^{๖๑} ^{๖๒} ^{๖๓} ^{๖๔} ^{๖๕} ^{๖๖} ^{๖๗} ^{๖๘} ^{๖๙} ^{๗๐} ^{๗๑} ^{๗๒} ^{๗๓} ^{๗๔} ^{๗๕} ^{๗๖} ^{๗๗} ^{๗๘} ^{๗๙} ^{๘๐} ^{๘๑} ^{๘๒} ^{๘๓} ^{๘๔} ^{๘๕} ^{๘๖} ^{๘๗} ^{๘๘} ^{๘๙} ^{๙๐} ^{๙๑} ^{๙๒} ^{๙๓} ^{๙๔} ^{๙๕} ^{๙๖} ^{๙๗} ^{๙๘} ^{๙๙} ^{๑๐๐}

ทางแก้ตรง กับโครงการ ^{๑๕} ^๒ ^๓ ^๔ ^๕ ^๖ ^๗ ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘} ^{๑๙} ^{๒๐} ^{๒๑} ^{๒๒} ^{๒๓} ^{๒๔} ^{๒๕} ^{๒๖} ^{๒๗} ^{๒๘} ^{๒๙} ^{๓๐} ^{๓๑} ^{๓๒} ^{๓๓} ^{๓๔} ^{๓๕} ^{๓๖} ^{๓๗} ^{๓๘} ^{๓๙} ^{๔๐} ^{๔๑} ^{๔๒} ^{๔๓} ^{๔๔} ^{๔๕} ^{๔๖} ^{๔๗} ^{๔๘} ^{๔๙} ^{๕๐} ^{๕๑} ^{๕๒} ^{๕๓} ^{๕๔} ^{๕๕} ^{๕๖} ^{๕๗} ^{๕๘} ^{๕๙} ^{๖๐} ^{๖๑} ^{๖๒} ^{๖๓} ^{๖๔} ^{๖๕} ^{๖๖} ^{๖๗} ^{๖๘} ^{๖๙} ^{๗๐} ^{๗๑} ^{๗๒} ^{๗๓} ^{๗๔} ^{๗๕} ^{๗๖} ^{๗๗} ^{๗๘} ^{๗๙} ^{๘๐} ^{๘๑} ^{๘๒} ^{๘๓} ^{๘๔} ^{๘๕} ^{๘๖} ^{๘๗} ^{๘๘} ^{๘๙} ^{๙๐} ^{๙๑} ^{๙๒} ^{๙๓} ^{๙๔} ^{๙๕} ^{๙๖} ^{๙๗} ^{๙๘} ^{๙๙} ^{๑๐๐}

ทางแก้ตรง กับโครงการ ^{๑๕} ^๒ ^๓ ^๔ ^๕ ^๖ ^๗ ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘} ^{๑๙} ^{๒๐} ^{๒๑} ^{๒๒} ^{๒๓} ^{๒๔} ^{๒๕} ^{๒๖} ^{๒๗} ^{๒๘} ^{๒๙} ^{๓๐} ^{๓๑} ^{๓๒} ^{๓๓} ^{๓๔} ^{๓๕} ^{๓๖} ^{๓๗} ^{๓๘} ^{๓๙} ^{๔๐} ^{๔๑} ^{๔๒} ^{๔๓} ^{๔๔} ^{๔๕} ^{๔๖} ^{๔๗} ^{๔๘} ^{๔๙} ^{๕๐} ^{๕๑} ^{๕๒} ^{๕๓} ^{๕๔} ^{๕๕} ^{๕๖} ^{๕๗} ^{๕๘} ^{๕๙} ^{๖๐} ^{๖๑} ^{๖๒} ^{๖๓} ^{๖๔} ^{๖๕} ^{๖๖} ^{๖๗} ^{๖๘} ^{๖๙} ^{๗๐} ^{๗๑} ^{๗๒} ^{๗๓} ^{๗๔} ^{๗๕} ^{๗๖} ^{๗๗} ^{๗๘} ^{๗๙} ^{๘๐} ^{๘๑} ^{๘๒} ^{๘๓} ^{๘๔} ^{๘๕} ^{๘๖} ^{๘๗} ^{๘๘} ^{๘๙} ^{๙๐} ^{๙๑} ^{๙๒} ^{๙๓} ^{๙๔} ^{๙๕} ^{๙๖} ^{๙๗} ^{๙๘} ^{๙๙} ^{๑๐๐}

ทางแก้ตรง กับโครงการ ^{๑๕} ^๒ ^๓ ^๔ ^๕ ^๖ ^๗ ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘} ^{๑๙} ^{๒๐} ^{๒๑} ^{๒๒} ^{๒๓} ^{๒๔} ^{๒๕} ^{๒๖} ^{๒๗} ^{๒๘} ^{๒๙} ^{๓๐} ^{๓๑} ^{๓๒} ^{๓๓} ^{๓๔} ^{๓๕} ^{๓๖} ^{๓๗} ^{๓๘} ^{๓๙} ^{๔๐} ^{๔๑} ^{๔๒} ^{๔๓} ^{๔๔} ^{๔๕} ^{๔๖} ^{๔๗} ^{๔๘} ^{๔๙} ^{๕๐} ^{๕๑} ^{๕๒} ^{๕๓} ^{๕๔} ^{๕๕} ^{๕๖} ^{๕๗} ^{๕๘} ^{๕๙} ^{๖๐} ^{๖๑} ^{๖๒} ^{๖๓} ^{๖๔} ^{๖๕} ^{๖๖} ^{๖๗} ^{๖๘} ^{๖๙} ^{๗๐} ^{๗๑} ^{๗๒} ^{๗๓} ^{๗๔} ^{๗๕} ^{๗๖} ^{๗๗} ^{๗๘} ^{๗๙} ^{๘๐} ^{๘๑} ^{๘๒} ^{๘๓} ^{๘๔} ^{๘๕} ^{๘๖} ^{๘๗} ^{๘๘} ^{๘๙} ^{๙๐} ^{๙๑} ^{๙๒} ^{๙๓} ^{๙๔} ^{๙๕} ^{๙๖} ^{๙๗} ^{๙๘} ^{๙๙} ^{๑๐๐}

17/09/2566

ยังมีอีกข้อหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าคิดเห็นแต่แรกว่า

จะเป็นความลำบากอย่างใหญ่หลวง คือที่จะไม่มีเงิน
 พอใช้ในการจัดหัวเมือง ขอนใคร ๆ ก็เห็นว่า
 ต้องเลิกวิปครของอย่าง "กินเมือง" ดังเช่นพรรณา
 ไว้ในภาคนี้ จะต้องห้ามมิให้เจ้าเมืองกรมการ
 หากินในหน้าตราสาร และต่อไปจะต้องใช้แต่ผู้ซึ่ง
 ทรงคุณวุฒิเสมอกับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองกรมการ ซึ่ง
 โดยมากภูมิฉานาเดิมอยู่ต่างถิ่นเช่นเป็นชาวกรุงเทพฯ
 เป็นต้น เพราะเหตุทั้ง ๒ อย่างนี้ รัฐบาลจำจะต้อง
 ให้เงินเดือนข้าราชการหัวเมืองให้พอเลี้ยงชีพ มิฉะนั้น
 ก็ไม่มีใครเป็นเจ้าเมืองกรมการ ใช้แต่เท่านั้น ยัง
 สถานที่ข้าราชการเมืองก็ บ้านเรือนที่อยู่ของเจ้า
 เมืองกรมการก็ ด่วนเป็นสมบัติส่วนตัวของเจ้าเมือง
 กรมการทั้งนั้นตั้งกล่าวมาแล้ว ความจำเป็นที่จะต้อง
 จ่ายเงิน หลวงเพิ่มชน มีข้อออกไป จนถึงค่า สร้าง ศาลา
 รัฐบาลและสถานที่ราชการอย่างอื่นชนใหม่ ทั้ง
 สร้างเรือนให้ข้าราชการผู้ไปจากต่างถิ่นอยู่อาศัยให้พอ
 กิน ถ้าจะว่าต้องสร้างเมืองใหม่หมดทุกเมืองก็ไม่ผิด

กับความจริง ซึ่งพึงเห็นในบัญชีนั้น แต่ในสมัย
นั้นปรารภเพียงแต่จำเนียรในชนน ก็จะเป็น จำนวนเงิน
มากมีใช้น้อย น่าถกถวการที่จจะคิดขัดเพราะไม่ได้
เงินพอใช้ด้วยอีกอย่างหนึ่ง

ข้าพเจ้า ถกขบถมา ถึงกรุงเทพ ฯ ถวรายงาน
และกราบทูลความคิดเห็นดังถถ่ามาแล้ว พระเจ้า
อยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย พระราชทาน
พระบรม ราชานุญาต ให้รวม หัวเมือง เป็นมณฑล ดัง
ข้าพเจ้าคิด และให้ข้าพเจ้าพิจารณา ดู เห็นใครควร
จะเป็น ผู้บัญชา การ มณฑล ไหน ก็ให้ กราบ บังคมทูล
ถวเรื่องเงินที่จะคง ใช้นั้น จะทรงตั้งกรมพระนรา
ธิปประพันธ์พงศ์ เวदानนยังไม่ได้รับกรม แต่เป็น
ตำแหน่งรองอธิบดีบัญชาการ กระทรวงพระคลัง ฯ ให้
ปรึกษา หาทางที่จะ แก้ไขความถ่ามาก ด้วยกันกับข้าพ-
เจ้า ข้าพเจ้าได้รับตั้งเขชนนแล้วถถมากถถการที่จจะจัด
ตั้งมณฑลถถอน เห็นว่าควรเขาถถาถถนเป็นทางคม-
นาคมเป็นหัดถถาถถาเขตมณฑล จึงกำหนดหัวเมือง

17/09/2566

ข้างคอนไคคือ กรุงศรีอยุธยา ๓ เมืองฉะบับ ๓
 เมืองสระบุรี ๓ เมืองอ่างทอง ๓ เมืองสิงห์บุรี ๓
 เมืองพรหมบุรี ๓ เมืองอินทบุรี ๓ รวม ๗ เมืองเป็น
 มณฑล ๓ คงท้าวการมณฑล ณ พระนครศรีอยุธยา
 เรียกว่า "มณฑลกรุงเก่า" (ตามชื่อซึ่งเรียกกันใน
 เวदानัน จนทรกาลที่ ๖ จึงเปิดขึ้นหรือเป็นมณฑล
 อยุธยา)

รวมหัวเมืองทางจำแนกบางประการคือ เมือง
 ปราณบุรี ๓ เมืองนครนายก ๓ เมืองพนมดงรัก ๓
 เมืองตะนาวศรี ๓ รวม ๔ เมืองเป็นมณฑล ๓ เรียก
 ว่า "มณฑลปราจีน" คงท้าวการมณฑล ณ เมือง
 ปราณบุรี (ต่อเมื่อโอนหัวเมืองในกรมท่ามาขึ้นกระ
 ทรวงมหาดไทย จึงย้ายท้าวการมณฑลลงมาตั้งที่
 เมืองตะนาวศรี เพราะขยายอาณาเขตมณฑลคือ
 ตั้งไปทางชายทะเลรวมเมืองพนมดงรัก เมืองระบือ
 และเมืองบางละมุง เพิ่มให้อีก ๓ เมือง รวมเป็น ๗
 เมืองด้วยกัน) แต่คงเรียกชื่อมณฑลปราจีนอยู่ตาม
 เดิม

รวมหัวเมืองทางแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนเหนือชน
 ไปจนถึงแม่น้ำพอง คือเมืองชัยนาท ๑ เมืองสรรคบุรี ๑
 เมืองมโนรมย์ ๑ เมืองอุทัยธานี ๑ เมืองพยุหะคีรี ๑
 เมืองนครสวรรค์ ๑ เมืองกำแพงเพชร ๑ เมืองตาก ๑
 รวม ๘ เมืองเป็นมณฑล ๑ ตั้งชื่อการมณฑล ณ เมือง
 นครสวรรค์เรียกว่า "มณฑลนครสวรรค์"

รวมหัวเมืองเหนือทางแม่น้ำน่าน และ แม่น้ำยม
 คือ เมืองพิจิตร ๑ เมืองพิษณุโลก ๑ เมืองพริย ๑
 เมืองสวรรคโลก ๑ เมืองสุโขทัย ๑ รวม ๕ เมืองเข้าเป็น
 มณฑล ๑ ตั้งชื่อการมณฑล ณ เมืองพิษณุโลก เรียก
 ว่า "มณฑลพิษณุโลก" รวมเป็น ๕ มณฑลด้วยกัน

แม้เพียง ๕ มณฑลเท่านั้น ก็ตั้งได้ใน พ.ศ.

๒๔๓๕ แต่ ๒ มณฑล เพราะหาตัวคนซึ่งจะเป็นผู้
 บัญชาการมณฑลให้เหมาะ แก่ตำแหน่งได้ยาก ด้วย
 จะคงเลือกหาในข้าราชการชั้นบรรดาศักดิ์สูง ที่
 17/09/2566
 มีปัญญาสามารถอาจจะทำการได้ตั้งประสงค์ และ

เป็นผู้ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงรังเกียจ ประกอบกันทุก
 ต่อกัน ในชั้นแรกข้าพเจ้าเห็นแต่ ๒ คนคือ เจ้าพระยา
 สุรสีห์หวัศษรฐศักดิ์ (เฮย กัตยานมิตร) เวदानนยังเป็น
 พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษย
 ซึ่งข้าพเจ้าได้วิงวาดเมื่อขึ้นไปตรวจหัวเมืองเหนือ เห็น
 ฉลาดเจาเป็นผู้ดีปัญญาสามารถมาแต่ครั้งนั้นคนหนึ่ง
 กับนายพดด้วง พระยาอุทธีรวงครันเขต (สุข สุโข)
 ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยวิงวาดเห็นคุณคุณมาแต่เป็นนายทหาร
 มหาเด็กด้วยกันอีกคน ๑ ทูตเด้นขอพระเจ้าอยู่หัว
 โปรด จึงทรงตั้งพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร เป็นผู้
 บัญชาการมณฑลพิษณุโลก ให้พระยาอุทธีรวงครัน
 เขตเป็นผู้บัญชาการมณฑลปราจีน และชานานาม
 ตำแหน่งผู้บัญชาการ มณฑลให้เรียกว่า “ข้าหลวง
 เทศาภิบาล” ให้ผิดกับคำ “ข้าหลวง” ซึ่งไปทำ
 การชั่วคราว และให้เรียกได้ทั้งเจ้านายและขุนนางผู้
 เป็นตำแหน่งนี้ (ถึงรัชกาลที่ ๖ จึงเปลี่ยนเป็น “ผู้
 เทศาภิบาล”) พอดีมณฑลได้ไม่ช้า ถึง ร.ศ. ๓๓๒

(พ.ศ. ๒๔๓๖) ไทยก็เกิดวิวาทกับฝรั่งเศส เทศาภิบาล
 มณฑลปราจีนจัดตั้งกำลัง และเครื่อง ยุทธภัณฑ์ไปยัง
 มณฑลชายแดนทางตะวันออก แข็งแรงรวดเร็วกว่าคน
 ทิ้งหลายชาติ ตูเหมื่อนจะเป็นประโยชน์ของการตั้ง
 มณฑล ถึงออกปากชมกันเป็นครั้งแรก แต่ในปัจุบัน
 ยังอยู่ด้วยเรื่องฝรั่งเศสไม่ สามารถจัดการ อินทามหวิ-
 เมือง จนถึงปลาย พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงทรงพระกรุณา
 โปรดฯ ให้พระเจ้าอนงยาเชอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์
 เมื่อยังไม่ได้รับกรม เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล
 กรุงเก่า และให้พระยาดังกรปลาดำ (ฮู่) ซึ่งเคยเป็น
 ข้าหลวงใหญ่อยู่ ณ เมืองหลวงพระบาง เป็นข้าหลวง
 เทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ แต่พระยาดังกร ฯ
 อยู่ในตำแหน่งไม่ช้า รู้สึกคิดว่าเคยแค่รับราชการ
 ทหารมาแต่ก่อน จะไม่สามารถรับราชการในตำแหน่ง
 สำคัญฝ่ายพลเรือนให้ได้ กราบทูลขอเวนคืนตำแหน่ง
 ข้าหลวงเทศาภิบาล โดยความชื่อ จึงทรงพระกรุณา
 โปรดฯ ให้เป็นราชองครักษ์ประจำพระองค์ และทรง

ตั้งพระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (แก้ว บุนนาค) เมื่อ
ยังเป็นพระยาราชพงศานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสมุทร
สงคราม เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์
และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๖ นั้น เมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิ
ประสงค์เสด็จเป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลอุดรแล้ว โปรด
ให้รวมเมืองนครราชสีมา เมืองบุรีรัมย์ เมืองนาง
รอง(*) เมืองชัยภูมิ รวม ๔ เมืองเข้าเป็นมณฑล
เทศาภิบาลอีกมณฑลหนึ่ง ตั้งที่ว่าการมณฑลณเมือง
นครราชสีมา เรียกชื่อว่า "มณฑลนครราชสีมา" และ
ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พระยาสิงหเสนี (สอาด

(๓) เมืองบุรีรัมย์กับเมืองนางรองนั้น แรกก่อน
รวมเป็นบริเวณเดียว ตั้งศาลากลางที่เมืองบุรีรัมย์
แล้วเรียกว่าบริเวณนางรอง มีฐานะเท่าจังหวัดหนึ่ง
ในสมัยนั้น ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อบริเวณนั้นเป็นเมือง
บุรีรัมย์ เมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ส่วนเมือง
นางรองนั้นได้ยุบเป็นอำเภอขึ้นจังหวัดบุรีรัมย์.

ตั้งแต่นั้น) เมื่อยังเป็นพระยาประติพิทักษ์การ เป็น
ข้าหลวงเทศาภิบาลบัญชาการมณฑลนั้น ถึง พ.ศ.
๒๔๓๖ จึงมณฑลทวายเมืองขึ้นในขณะนั้น ๕ มณฑล
ด้วยกัน

เรื่องเงินซึ่งโปรดให้ข้าพเจ้าปรึกษากับกรมพระ
นราชนน ข้าพเจ้าเคยทูลท่านตั้งแต่แรกเป็นต้นมา
กระทรวงมหาดไทยว่า จัดหัวเมืองจะต้องใช้เงินมาก
ถ้ากระทรวงพระคลังฯ ไม่ให้เงินพอแก่การก็จัดไม่
เร็ว ท่านครั้นว่าได้ทรงคิดคาคอยู่แล้ว แต่เงินรายได้
แผ่นดินยังน้อยนัก ถ้ารายได้ไม่เพิ่มชนกยากที่จะจ่าย
เงินให้พอแก่การกระทรวงมหาดไทยได้ เพราะฉะนั้น
เมื่อข้าพเจ้าจัดการปกครองหัวเมือง ขอให้คิดบำรุง
ผลประโยชน์แผ่นดินไปด้วยกัน ถ้าสามารถทำให้เงิน
รายได้เพิ่มขึ้นเท่าใด จะจ่ายให้กระทรวงมหาดไทยได้
มากกว่ากระทรวงอื่น ๆ ข้าพเจ้าก็รับจะช่วยคิดหาผล
ประโยชน์แผ่นดินด้วยตามพระประสงค์ ครั้นเมื่อ
ข้าพเจ้าจะขึ้นไปตรวจหัวเมืองเหนือ กรมพระนราฯ

คริสต์แก่ข้าพเจ้าว่า ตามหัวเมือง เหล่านี้เงินด้วยค้าง
 อยู่มาก ถ้าข้าพเจ้าช่วยเร่งเอาเงินด้วยลงมาได้บ้างก็
 จะดี ข้าพเจ้าได้ฟังครีตออกดำปากใจ ด้วยขึ้นไปครั้ง
 นั้นข้าพเจ้าประสงค์แต่จะไป คักขานหา ความรู้ไม่ได้คิด
 ว่าจะไปจัดการอันใด ชักประการหนึ่งตัวข้าพเจ้าจะไป
 ตรวจหัวเมืองในตำแหน่ง เสนาบดี กระทรวงมหาดไทย
 เป็นครั้งแรกเหมือนอย่างว่า "ประเคิมโรง" ชาวหัวเมือง
 ยังไม่รู้จักอยู่โดยมาก คงแต่เจ้าเมืองกรมการตลอดจน
 ราษฎรพลเรือนคงพากันคอยดูว่านิสัยใจคอของข้าพเจ้า
 จะเป็นอย่างไร ก็ธรรมเนียมของการเร่งเงินนั้นย่อมต้อง
 เขาตวงพวกตักหน้มาบ้างคนเรียกเขาเงิน บางทักตอง
 กักขังควบคุม คงต้องทำให้คนเดือดร้อนมากบ้างน้อย
 บ้างทุกเมืองที่ข้าพเจ้าไป คนทั้งหลายก็จะเฉยเข้าใจว่า
 ข้าพเจ้าดูร้ายไม่มีความเมตตากรุณา ถึงจะไต่เงินก็
 ด้ยความเต็มใจพาให้ลำบากแก่การในภายหน้า แต่
 จะไม่รับช่วยกระทรวงพระคลัง ๆ ตามพระประสงค์ของ
 กรมพระนรา ๆ ก็ไม่สมกับที่ได้ทูลท่านไว้แต่แรก กระทรวง

ทรงพระคลังฯ จะเคยไม่เชื่อคือ ข้าพเจ้าผู้ให้ทรง
 ทราบความลำบากใจ แต่จะตรีตรองหาทางแก้ไข
 ก่อน แลวจึงมาปรึกษาพระวรพตม์ โภคัย เจ้ากรมเงิน
 ด้วย ซึ่งได้เตือนขึ้นเป็นพระยาเมื่อข้าพเจ้าไปอยู่กระ
 ทรงมหาดไทยแล้ว เพราะเห็นว่าเป็นคนเก่าได้รับ
 ติญญาบัตรเป็นพันพุมอนุราชแต่ในรัชกาลที่ ๔ ราชการ
 งานมาก พระยารพตม์ฯ ว่าข้าราชการที่เงิน
 ด้วยอยู่ตามหัวเมืองนั้น เป็นคนมั่งคั่ง เป็นคนจนกม
 ประเพณีที่เร่งเรียกเงินด้วยบังคับ เรียกเหมือนกันหมด
 ถ้า ผ่อนผันให้คนจน อย่างไม่ต้อง ผ่อนผันให้คน มั่งม
 อย่างเดียวกัน ทจรงดูกหนทมเงินพอจะตั้งได้มอຍไม่
 น้อย ถ้าข้าพเจ้าอยากได้เงินโดยไม่ต้องเร่งรัดให้เดือด
 ร้อน เห็นทางที่จะได้อย่างนั้นแต่เอาส่วนตดตย คือเปิด
 โอกาสให้แก่พวกเจ้าหมื่นนายกอง ว่าถ้าใครตั้งเงินชำระ
 หนทดวงได้ตั้งเชิง จะลดจำนวนเงินให้เท่านั้นถ้วน กะ
 ถ้วนให้เขาพอเห็นเป็นประโยชน์ ก็เห็นจะมีคนขอชำระ
 หนทดวงด้วยใจสมัครมากด้วยกัน พวกที่ไม่มเงินจะ

ตั้งก็ไม่คงถูกเร่งรัดให้ได้ความเดือดร้อน ข้าพเจ้า
เห็นชอบด้วยและไปทูลถามกรมพระนราฯ ว่ากระทรวง
พระคลังฯ จะให้ตั้งยอดแก่ถูกหนักเท่าใด ท่านครัด
ว่าเงินด้วยทศางตามหัวเมืองทบถมกันอยู่เต็มมือ เร่งได้
เงินเท่าเงินใหม่ก็ค้างคองไป จำนวนเงินค้างมีแต่เพิ่ม
ขึ้นทุกปี ถ้าเจ้าหมื่นนายกองตมคายเงินทศตค้างตเคย
ตั้งเงินด้วยมีมากแต่ในบัญชีทงไว้อย่างนยงนาน
คงเงินทงตั้งมากจน จึงอยากได้เป็นเงินสด ถ้าข้าพ-
เจ้าคัดอ่านให้มั่งตั้งเงินชำระต่างหนใดเช่นว่า ถดให้
ครึ่งหนึ่งทยอม จึงให้พระยาวรพุมิฯ ชนไปกับข้าพ-
เจ้าและเขาบัญชีเงินด้วยค้างชนไปด้วย ไปตั้งเมืองไหน
ก็ให้พระยาวรพุมิฯ บอกแก่ถูกหนักใน เมืองนั้นว่าเมื่อ
ข้าพเจ้าจะไปตรวจหัวเมืองครงนกระทรวงพระคลังฯ
ขอให้ช่วยเร่งเรียกเงินด้วยที่ค้างอยู่ตามหัวเมือง ข้าพ-
เจ้าขอให้ กระทรวงพระคลังฯ ผ่อนผันบ้าง อย่าให้ได้
ความเดือดร้อนหนัก กระทรวงพระคลังฯ ได้อนุญาต
ว่า ถ้าถูกหนักหนใดชำระเงินหมดจำนวนที่ค้างในเวตา

ข้าพเจ้าขึ้นไปนั้น ข้าพเจ้าจะตดเงินให้ครึ่งหนึ่งก็ได้ เป็น
 โขกาศพิเศษซึ่งยากจะมีอีก ถ้าใครอยากจะทำหนังสือ
 หตวงก็ให้เอาเงินมาชำระเสียให้ต้นเชิง ถ้าเช่นนั้น
 ข้าพเจ้าให้ยอมตดเงินให้ครึ่งหนึ่งตามอนุญาตของกระ
 ทรวงพระคตง ๆ ก็มีผลอย่างพระยาวรพูนี ๆ คาค ด้วย
 พวกทูกหินทมิ เงินพาคณ ต้มครจะ ชำระหนี้หตวงให้ต้น
 เชิงด้วยเห็นแก่ตั้งนตต บางคนตดเงินไม่พอถึงไปเที่ยว
 กุยมเงินผ่อนมาเพิ่มเติมจนพอชำระหนี้ก็มี ได้เงินตด
 กว่า ๒๐๐,๐๐๐ บาท เวदानนยังไม่ใช่ฉบับตรี ได้
 เงินบาททองพัน ข้าพเจ้าตดของให้หาเรือสำเภงบรรทุก
 เงินตดมาถวายกรมพระนรา ๆ ก็ทรงยินดี เพราะฉะนั้น
 เมื่อพระเจ้าอยู่หัวมรตบตั้งให้ท่าน มาปรึกษากับข้าพเจ้า
 ในเรื่องเงินที่จะจ่ายให้พอจัดการหัวเมือง จึงไม่ลำบาก
 ท่านครัดข้อแต่ให้ ข้าพเจ้า ประหยัดเงิน ช่วย กระทรวง
 พระคตง ๆ บาง เป็นคนฉลาดาแห่งข้าราชการรับเงิน
 เดือนขอโทษจนแดนอยกอน อัดราเงินเดือนก็ขอให้
 กำหนดเงินอย่างค่าแต่พอหาคนต้มครทำถารได้ อีก

ประการหนึ่งอย่าเพ้อคิดก่อกวนอะไรให้ตื่นเปิดองมาก
 นึก สถานที่ทำการหรือที่พักอันจำเป็นจะต้องมี ถ้าไม่มี
 ของเดิมขอให้ทำอย่างถูกๆหรือเช่าเขาแต่พอใช้ชั่วคราว
 ก่อน เมื่อจำนวนเงินแผ่นดินรายไถ่มมากจนจกค่อย
 ขยายรายการเหล่านั้นให้กว้างขวางออกไป ถ้าวงการ
 เป็นเช่นที่ท่านศรีได้แล้วจะหาเงินให้ ๆ พอกำ ขำพเจ้า
 ภิรมจะทำตามพระประสงค์ และทูลว่าข้าพเจ้าคะเหตุน่า
 การที่จะจัดในชนแรกก็เห็นจะไม่ต้องใช้เงินมากมายนัก
 ด้วยตั้งมณฑลชนใหม่เพียง ๔ มณฑล (เวลานั้นยังไม่
 ได้ตั้งมณฑลนครราชสีมา) ในชนแรกก็จะมีคนรับเงิน
 เดือนแต่ในกองข้าหลวงเทศาภิบาล สำหรับ บังคับการ
 มณฑล ซึ่งจะต้องตั้งชนก่อน ดังแต่ด้วยต้องให้เวลาพอ
 ที่ข้าหลวงเทศาภิบาลจะไปเที่ยวตรวจหาให้รกรากตาม
 หัวเมืองในมณฑลของตนเสียก่อนด้วย ในมีแรกก็เห็น
 จะต้องจ่าย เงินเดือนเพียงกอง ข้าหลวงเทศาภิบาล ๔
 มณฑล 17/09/2566 คอชนนไปจึงจะถึงจัดการปกครองเมือง
 เพมคนรับเงินเดือนคองลงไปถึงเจ้าเมืองกรมการ ซึ่งเป็น

พนักงานปกครองเมืองและอำเภอ แต่จัดการปกครอง
 กิ่งของจิตใจใน เมืองหลวง ของมณฑลที่ ข้าราชการเทศา
 ภิบาล อยุ่แต่เมืองเดียวก่อน จะมีคนรับเงินเดือนเพิ่ม
 จำนวนชนแต่ ๔ เมืองก่อน แล้วจึงขยายให้แพร่หลาย
 ต่อออกไป เพราะฉะนั้นโดยการที่กำหนดว่าจะจัด ก็
 จะต้องการเงินเพิ่มขึ้นเป็นระยะไป พอจะเข้ากับควม
 ดำรงของกระทรวงพระคลังฯ ได้ เมื่อปรึกษาเข้า
 ใจกับกระทรวงพระคลังฯ แล้ว ข้าราชการต้นคิด
 ด้งหน้าคดีจัดการหัวเมืองต่อไป.

[เรื่องเทศาภิบาล สมเด็จพระยา
 ดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ค้างไว้เพียง
 เท่านั้น]

[ข้อความต่อไปนี้เป็น พระยาราชนา (ศิริ
เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เขียนต่อจากที่สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ค้างไว้]

ถวายสดุดี

แด่

พระบาทสมเด็จพระปรมหาราชเจ้า

พระบัจฉิมนิพนธ์ของ สมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพได้มายังตลงเพียงนี้ ข้าพเจ้าผู้รับสนองพระ
เดชพระคุณในอันที่จะเขียนต่อไปจำต้องขอรับประทาน
อภัยแก่ท่านผู้อ่าน ด้วยก่อนที่จะดำเนินเรื่องนิตานน
ข้าพเจ้าขอ ระบาย ความ คงใจ เกิดขึ้น พระ ราช ปรีชา
ญาณอันถาดอกของพระบาท สมเด็จพระ พุทธเจ้าหลวง

พระบิรมหาราช ซึ่งได้ทรงพระวิจารณ์เห็นการณ์ไกล
 ในอนาคตของ ประเทศไทย โดยทรง สนพระราช ฤทธิ
 เป็นห่วงใยถึงการปกครองประเทศเป็นส่วนสำคัญ ดัง
 ปรากฏใน กระแส พระราช คำว่าดี เมื่อ ทรง พระกรุณา
 โปรดย้ายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จาก
 ฝ่ายราชการทหารบกไปเป็นอธิบดีกระทรวงธรรมการ
 ว่า “ถึงเวลาแล้ว ที่เมืองไทยจำเป็นต้องเร่งรัด จัดการ
 ปกครองให้เรียบร้อยทั้งราชอาณาจักร จะเร่งรัดต่อไป
 ไม่ได้” และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงย้ายสมเด็จพระเจ้า
 พระยา ดำรง ฯ จากกระทรวงธรรมการมาเป็นเสนา
 บัณฑิตกระทรวงมหาดไทย ก็ได้มีพระราช คำว่าดีอีกครั้ง
 หนึ่งว่า “ในส่วนขององค์ทรงเชื่อแน่ว่า เธอ (สมเด็จ
 กรมพระยา ดำรง ฯ) สามารถจัดกระทรวงธรรมการ
 ให้ดีได้ แต่การบ้านเมืองซึ่งสำคัญกว่านั้นยังมีอยู่.....
 ด้วยต่างประเทศกำลังคึกคักท่าจะรุกเมืองไทยอยู่แล้ว ถ้า
 เราประมาทไม่ จัดการปกครอง บ้านเมือง เสียให้เรียบร้อย
 ปล่อยให้หะหลวมอย่างที่เป็นอยู่ในเวลานี้ ข้า

ไปเห็นจะเป็นภัยแก่บ้านเมือง บางทีอาจถึงเสียชีวิตร-
ภาพ...การรักษาวพระราชอาณาจักร ด้วยการปกครอง
หัวเมือง ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยจึงเป็นการสำคัญมาก
กว่า ๑๓๖”

พระราชกระแค้น เป็น แนวนั่งให้ เห็นคุณ ประ-
โยชน์อันยิ่งใหญ่จากผลที่ได้ทรงใช้พระบรม ราโชบาย
โดยพระราชปรีชาดำมารตเค็ดชขาด เริ่มปฏิวัติการ
ปกครองประเทศจากระบอบเก่าให้มาสู่ระบอบใหม่ใน
รัชสมัยของ พระองค์ได้ โดย ราบรื่น และ เป็น ผล อย่าง
ประเสริฐ ดังจะเห็นได้ ในส่วนสำคัญบางประการ เช่น

๑. ทรง ปรับปรุง ราชการ ใน หน้าที่ ของคณะ
เสนาบดี ในราชธานีตามนิทานในภาคต้นว่า เดิมมี
เพียง ๖ กระทรวง ยังหาพอแก่ราชการที่จะปฏิบัติให้มี
ผล ต่อดวง รวดเร็ว ทั้ง ประโยชน์ ของ รัฐ และ ราษฎร
ไม่ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้ทรงปฏิวัติจัดตั้ง
ตำแหน่งเสนาบดีบัญชาการเพิ่มขึ้นอีก ๖ ตำแหน่ง มี
กระทรวงรวมเป็น ๑๒ กระทรวงทั้งหมดอยู่เดิม เพื่อให้

ราชการดำเนินโดยสะดวก และรวดเร็ว ซึ่กว่าแต่ก่อน
 ดังปรากฏในพระราชดำรัส ทรงแต่งตั้งพระบรมราชา
 ธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ โดย
 พัดสารจึงขออัญเชิญพระราช กระแส หนึ่งบางตอนมาได้
 ณ ทนด้วย^(๑) ตอนทว่าด้วยหน้าที่ของอัครมหาเสนาบดี
 ทั้งสองคือ สมุหพระกลาโหม และสมุหนายก นั้น
 ว่า “ถ้าจะเทียบกับตำแหน่ง (อัครมหาเสนาบดีทั้ง
 สอง) ในเวลานั้น กับตำแหน่งเสนาบดีในประเทศทั้ง
 ปวงที่มีอยู่จะต้องนับว่า เป็น เสนาบดี ว่าการเมืองด้วย
 ว่าการยุติธรรมด้วย ว่าการทหารด้วย ว่าการคลัง
 ด้วย รวมกันเป็นคนเดียวเหมือนกันทั้ง ๒ ตำแหน่ง (และ

(๑) หนังสือพระราช ดำรัสในพระบาท สมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมเด็จพระปกเกล้า ได้
 โปรดให้ตีพิมพ์พระราชทานในงานพระราชกุศล ตรง
 กับวันสวรรคต (ของรัชกาลที่ ๕) เมื่อวันที่ ๒๓
 ตุลาคม ๒๔๗๐.

แต่ของท่าน) เป็นเสนาบดีถึง ๔-๕ ตำแหน่งดังนี้ การ
จึงได้สมบัติรุ่งเรืองไม่มีใครจะตัดขาดไปได้ ส่วนเสนาบดี
อีก ๕ ตำแหน่ง ซึ่งเรียกว่า จตุสดมภ์นั้น พระคดีย
กรมท่า ตำแหน่งเดิมซึ่งเรียกว่า “พระคดีย” นี้เจ้า
พระยาพระคลังต้องเป็นเสนาบดีว่าการเมือง ว่าการ
ยุติธรรม ว่าการทหาร ว่าการคลัง ว่าการกรมท่า
(การต่างประเทศ) มีการ ถอนตำแหน่งขึ้นไป มาก
กว่าตำแหน่งสมุหนายก (และ) สมุหพระกลาโหม
อีก” ฯลฯ

พระราชกระแแต่อีกคนหนึ่งว่า “เสนาบดีใน ๖
ตำแหน่งนี้ เมื่อตกมาถึงภายหลังสงครามการเปลี่ยนแปลง
โดยลำดับ บางกรมก็มีการเล็ดลอดเงินทำไม่ไหว บาง
กรมก็ไม่มีการอะไรจะทำ บางกรมก็ไม่มียศประโยชน์
อันใดพอแก่การที่จะต้องทำ เพราะการที่ไม่ลงมาเสมอ
ทั้งพระบรมราชการและผลประโยชน์เช่นนี้ ราชการจึง
ได้ค้างตะลัน” ฯลฯ จึงได้ทรงแก้ไขการปกครองของประเทศ
โดยรอกถอนระบอบราชการ ในหน้าที่ ของคณะเสนาบดี

(หรือรัฐสภา) ที่มีอยู่เดิม และทรงปรับปรุงกระทรวงทบวงราชการใหม่ ทรงแบ่งปันหน้าที่ราชการเป็นสัดส่วนชัดเจนแจ้งในภาคต้นแห่งนิทานนแดด เจ้ากระทรวงทบวงการปฏิบัติหน้าที่ ได้ระดมไม้ ก้าวก้าวตบต้น ยังผลให้ราชการดำเนินรวดเร็วขึ้น เป็นคุณประโยชน์ทั้งรัฐสภาและราษฎรให้ได้รับความยุติธรรม และร่วมเย็นเป็นสุข อันเป็นมุดฐานแห่งความเจริญแก่พระราชอาณาจักรสืบมา

พฤติการณ์อันนี้ มีพระราชนิพนธ์คาน้ำชาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งพิมพ์ไว้ใน สมุดพระราชดำริต์แดงพระบรมราโชบายดังกล่าวแล้วว่า “การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิมเป็นดังกระทรวง ๑๒ กระทรวงนี้ ต้องนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างพอดก้นตามธรรมดาว่า พลิกแผ่นดิน..... “Revolution” ไม่ใช่ “Evolution” การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงดังหม่นอวยประเทศนี้

17/09/2566

ที่จะสำเร็จไปได้โดยราบคาบ ปราศจากการจลาจล หรือจะว่าไม่มั่งคั่งก็เกือบจะว่าได้ การที่ประเทศสยาม เปลี่ยนแปลงวิปครองอย่าง "Revolution" ได้โดย ไม่ต้องมี ใคร เตี้ย เตี้ยตเนอดงน ต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ เป็นโชคดีของประเทศสยามเป็นอย่างยิ่ง.....

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์นั้น ทรงพระ ปรีชาสามารถยิ่งกว่าผู้ใดหมด (ในประเทศสยาม) ในเวลานั้น ทรงมีพระราชอัชฌาศัยพระมุนเระม่อม ทรงดำมารถปลุกความจงรักภักดีในชนทุกชน ที่ได้เข้าเฝ้าใกล้ชิด พระองค์แม่แต่ครั้งเดียว

“พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง..... ทรงพระราชดำริโดยรอบคอบ ได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยเรา และของ ต่างประเทศ ประกอบกันด้วยพระปรีชาญาณอันยอดเยี่ยม ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลง วิช ปกครอง เป็น ลำดับ มาตวน เหมาะกับ เหตุการณ์และเวลา ไม่ช้าเกินไป ไม่เร็วเกินไป

“พวกเรา ผู้เป็น พระบรม วงศ์านุวงศ์ และ ข้า ทูต

๑. ของขุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และประดิษฐาน
 พระมหากษัตริย์คุณ แห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงอยู่
 ทุกขณะจิต ควรตั้งใจดำเนินตามรอยพระยุคลบาท
 ตามแต่จะทำได้ ควรพยายามแสดงการจงใจหน้า แต่
 ควรเหี้ยมหยิ่ง ประเพณี และหัดถักการ ที่ต้อง ไปแล้ว
 ด้วยเหมือนกัน ใน ๒ อย่างนี้จะทำได้ มียากอยู่
 แต่เพียงจะเลือกเวลาให้เหมาะ อย่าให้ช้าเกินไป
 อย่าให้เร็วเกินไป ซ่อนเหตุน่าขำขึงนิก นอกจากมี
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๒. การมีอังกษัตริย์ของพระราชอาณาจักร
 เนื่องจากประเทศไทยเราได้เคยถูกสงครามรุกรานจาก
 ประเทศข้างเคียงมาหลายสมัยแล้ว ภัยแห่งการรุกราน
 อาจจะมีขึ้นได้อีก ดังพระราชปรารภนั้น และ
 ไม่ใช่มาจากประเทศที่เคยมีฐานะคู่เคียงกับเรา แต่
 อาจจะมีมาจากประเทศอื่นอันมีแสนยานุภาพเหนือเราซึ่ง
 ๑๗/๐๙/๒๕๖๖
 กว่าประเทศในทวีปเดียวกับเราอีก และเป็นสมัยที่
 เขาทำต้งนิยมแสดงอำนาจอันคมอยู่ทั่วๆ ไปด้วย พระ

บาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระหทัยถึงนโยบาย
การก่อกองทัพรุกรานของราชศัตรู โดยในเบื้องต้น
เขาอาจจะใช้วิธีปลุกปั่นประชาชนชอบชนที่ต่ำต้อย
โง่งมงายไว้การศึกษานี้ให้หลงเชื่อฟังเขา จนเกิด ความ
กระต้างกระเดื่องแตกสามัคคีกัน เกิดระดมระดม
เอาใจออกหากจาก บิดุภุมิไป ผักไม่แก่ ไม้ต่างค้างต่าง
ค้ำแดนอันเป็นฝ่ายปัจเจกมิตร ในที่สุดก็เป็นการ
เปิดทางให้การรุกราน เขาตั้งประเทศ ที่เขาหมายปองได้
ฝ่ายประเทศไทยเราขอมได้เปรียบด้วยประการทั้งปวง
อาทิ การที่ผู้ปกครองชายแดนจะจัดการบ้องกนกไม่
จะลวง เพราะถ้าพดเมืองได้ถูกปลุกปั่นจากศัตรูด้วย
แล้ว ก็จะไม่เป็นที่น่าไว้วางใจแก่ทางราชการ จะราย
งานเช่นขอเหตุการณ์ ขอลำดับ ช่วยเหลือ จากเมืองใหญ่
หรือเดนมาร์กในกรุง ก็เป็นการต่ำช้าไม่ทันเหตุการณ์
เพราะทางสื่อสารของเรายังไม่พร้อม แม้ได้โปรด
ตกลง ข้างหลวง ออกไป ทำการ ดำรงและ สร้างสาย
โทรเลขตามหัวเมืองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๗ แต่การสร้าง

ของข้า เพราะยังไม่มั่งข้างที่ข้านายพอจะตั้งไปประจำ
 ทำการให้ทั่วถึงในเวลาอันเร็วได้ ต้องคอยทำไปตาม
 ระยะเวลาที่กาดังเงินในสมัยนั้นจะอ่านด้วย ไทโรเดช
 ไทโรศพัท ทางไกล เท่าที่ มีอยู่ ครึ่งกระโน้น ยังไม่ ทั่วถึง
 เครื่องรับตั้งวิทยุยังไม่ทันเกิดในโลก ทางด้ายมณี พล
 ยุครักเพงไซ ไคเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
 ประจักษ์ศิลปาคม และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
 หลวงสรรพสิทธิประสงค์ เมื่อยังทรงพระอิริยาบถ
 เป็นพระเจ้าอนุชาเธอ กรมหมื่นฯ ทรงส่งพระองค์
 เสด็จไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงต่างพระองค์ ดำรงราช
 การมณฑลอุดรและมณฑลอุดรธานี ได้ทรงอ่าน
 การคิดทางและสร้างสาย ไทโรเดช ถึงจังหวัด หนองคาย
 และอุบลให้ไซการ ได้กลับมาจนบัดนี้ นับว่าได้ทรง
 ก่อตั้งสาธารณประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ขณะนั้นไซโร
 ไทโรเดชยังไม่ได้ เพราะยังไม่มั่งพนักงานไซโร
 เป็นประจำ ต้องใช้ ไทโรศพัทก็ยังมีอยู่ในอาคารตำ
 นำหนักใจเหลือทน เป็นข่าวทาง ไทโรศพัทจากกรุง-

17/09/2566

เทพ ๆ ถึงบ้านหมากแข้ง คืออุดรธานี อย่างเร็ว ๘
 วัน อย่างช้า ๑๒ วัน และเหตุร้ายเดี่ยงมีบ่อย ด้าย
 ตามทางในมาคงอันเป็นระยะทางไกลยังไม่มีการรักษา
 มักขัดข้องเพราะต้นไม้โค่นทับด้ายบ้าง ข้างทำด้าย
 เต้าแต่ละด้ายบ้าง ทว่าเจ้าพนักงานแต่ละแห่งจะรู้จัก
 ทดายนัน ฉะนั้น มักจะมีเหตุร้ายโทรมพิศเดี่ยงแทบ
 ไม่เว้นแต่ละเดือน ชาวตำบลงิ้วดำจึงดำดงถั่ว ถั่ว
 ทางที่ ใช้โทรเลข โทรศัพทยังไม่ได้กตของ ไชมาเร็วเรือ
 เรือส่งหนังสือ ซึ่งช้ากว่าโทรเลขมากมาย สำหรับ
 การติดต่อราชการค่อนระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมือง
 ชายแดน มีกำหนดเวลาซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้
 ดำรวจและมีตราตั้งไว้สำหรับทางบางด้ายดังนี้

- จากกรุงเทพฯ (๑) ถึงเมืองหลวงพระบาง ๓๘
 วัน ๓๘ วัน ขาด้อง ๓๓ วัน
- ” ” (๒) ถึงเมืองหนองคาย ทั้งขา
 ๓๘ วัน และต้องเที่ยวดะ ๓๒ วัน
- ” ” (๓) ถึงเมืองอุบล ขาชนและ

17/09/2566

ต้องเที่ยวละ ๓๒ วัน และ

ถึงนครจำปา คักคิดเพิ่มอีก

๑ วัน เป็นเที่ยวละ ๓๓ วัน

” ” (๕) ถึงเมืองพระตะบอง ขาไป
เที่ยวละ ๗ วัน

ทั้งนี้ ของไซเรือเร็วและมาเร็ว ดัดแคทางท
จำเป็นของไซ ถ้าไซพาหนะอื่นในสมัยโน้นจะคงชร
กว่าอีกตั้งสามเท่าตัว

การตั้งกำลังพดจากต่างแคว้นกัน หากจะ
จัดตั้งไปช่วย ก็ต้องเสียเวลาตั้งแต่เวลาเรียกกรวมคน
เต็มียงอาหารอาวุธยุทธรณาทและพาหนะ และการ
ถ้าเลี้ยงไปต้องเดินทางถ้าช้าอีก เพราะการคมนาคม
ยังไม่สะดวก ควรจะได้เด้าถึงเหตุผลในการเดินทาง
ลำบากและไซเวดามากในสมัยโน้นไว้ในที่นี้ โดยตั้งเขม
เนื่องจากเป็นทางกันดารผ่านป่าดง และเตาะเตียบ
ระแวกเขาสูง ค้องรอนแรมไปไกลมาก แม้ประมาณ
เขาตามทางรถไฟในปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นทางตรงจาก
กรุงเทพ ฯ ไปด้านพายัพถึง ๘๕๐ กิโลเมตร ทาง

ขี่ผ่าน ๕๖๕ กิโลเมตร ทางม้าเร็วได้ตั้งแต่ ๑๕๓
 กิโลเมตร ถึง ๑๑๕๐ กิโลเมตร และการเดิน
 ทาง บางด้าน จะ ต้อง ใช้ พา หนะ ทั้ง ทาง มก และ ทาง
 เรือ บางด้าน ใช้ แต่ทาง มก แต่ เฉพาะ บางฤดู และ ต้อง
 เดิน เ้า ยุทธศาสตร์ ต้อง ใช้ คั้น หนาม หนาม หรือ พา หนะ
 เ้า ที่ จะ ใช้ ได้ เฉพาะ ฤดู กาล เท่านั้น บางภาค เดิน ทาง
 อย่าง ที่ เรียกว่า เดิน ราชการ ไป หรือ มา กับ กรุง เทพ ๆ
 ทีเดียว ๆ ต้อง ใช้ เวลา ร่วม เดือน มณฑล ชาย
 พระราชอาณาเขต มี มณฑล บุรพา (เมื่อยัง เป็น ของ
 ไทย) เท่านั้น ที่เป็น ทาง ราม ดล อด ระยะเวลา ทาง โถง ราว
 ๕๐๐ กิโลเมตร แต่ ก็ สะดวก เฉพาะ ฤดู แฉ่ง ส่วน ฤดู
 หนาว ทาง ท่ม หอ ย ธาร ณา ทรม เป็น ตอน ๆ เป็น ท่ม เป็น
 โคน เกวียน จม ดิน และ มี ไซ มา เถ เรียบ ใน ดง พระ มิ่ง
 ระหว่าง ทาง ดุ ร้าย ค่อย ดัง ปราง ฎ เมื่อ ดัง ทหาร ไป มิ่ง
 กั้น มณฑล บุรพา คราว พิพาท กับ ฝรั่งเศส ครึ่ง ก่อน ใน
 พ.ศ. ๒๔๓๖ ทหาร ต้อง คราว คร่า ไป ใน ฤดู ฝน เดี่ยว ชีวิต
 เพราะ ไซ ดัง นั้น เป็น จำนวน มาก และ ทาง จาก ศรี โสภณ
 ไป พระ คระ ของ อัก หลาย ตีบ กิโลเมตร น้ำ ท่อม ทุ่ง ын

กว้างใหญ่ดุจดั่งสายคางคกทะเล ต้องใช้เรือใหญ่ แต่ก
 ไม่มีจะใช้ มีแต่เรือชะง่าของชาวบ้านไม่กี่ลำ ทาง
 รถไฟในประเทศ รัฐบาลเพิ่งจ้างฝรั่งเข้ามาสำรวจ^(๑)
 กำหนดให้เสร็จใน พ.ศ. ๒๔๓๓ เพื่อจะได้ตั้งมื่อสร้าง
 ในชั้น ส่วนรถยนต์ เรือยนต์ ยังไม่เกิดในประเทศ
 ตะวันออก ด้วยเหตุเหล่านี้บรรดาจังหวัดชั้นนอกและ
 ชั้นกลาง^(๒) บางจังหวัดตกอยู่ในภาวะอันจำเริญ
 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ทรงพระราช ปรีวิติคเป็นห่วง
 โยมาก จนกระทั่งได้ทรงจัดตั้งกระทรวงโยธาธิการ

(๑) ประกาศในรัชกาลที่ ๕ จ้างฝรั่งหัวหน้า
 กองสำรวจเป็น นายพดช่อ แอนครุกตัก กับคณะของ
 เขา ดงวันศุกร์ ชน ๕ ตำบล เคียน ๕ ปี่ชวด นพศก
 จ.ศ. ๓๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๓๐)

(๒) ประกาศรัชกาลที่ ๕ จ.ศ. ๓๒๓๖ จัดหัว
 เมืองชนใน ชั้นกลาง ชั้นนอกดูราชกิจจานุ จ.ศ. ๓๒๓๖
 (พ.ศ. ๒๔๑๗) หน้า ๓๐๖

ชนแดง ให้มีหน้าที่ในการก่อสร้างค่ายโทรเลขและทาง
รถไฟขึ้น ในรัชสมัยของพระองค์เป็นลำดับมาดังปรากฏ
อยู่ทุกวณ เป็นคุณประโยชน์แก่ราชอาณาจักรอย่าง
ตมพณ

๓. การปกครองจังหวัด ทอยู่ในภาวะ อันว่าเหว
นหยงปฏิบัตการตบเนองกันมาจากคติโบราณ ดังที่
ตมเตจ ๆ เจ้าของนิทานนโตทรงพระนิพนชไว้ ในตอนที่
ทรงตรวจราชการหัวเมืองเมื่อกอนจตการปกครองเป็น
เทศาภิบาล ปรากฏว่า ให้ความร่วมมือเย็นแก่ประชา
ราษฎรไม่พอ เมื่อได้รับทุกขโทษภัยชนกยากที่จะ
หาพึ่งและควมยุติธรรมช่วยได้ เช่นมีคดีอุทธรณ
ฎีกาที่คงตั้งเข้ามาพิจารณาในกรุงเทพฯ ๆ กว่าจะ
ได้รับคำพิพากษาแต่ละเรื่อง ก็ความต้องตนเปิดองคว
ใช้จรมายและเตยเวตาแรมปี จำเลยคดีอาญา
ต้องถูกจำขงอยู่คตอดเวตาที่คยณน แมคตชนะก็อยู่
ในฐานะ "กวดองจะตุงงากใหม่" เหตุการณ์โจร
ผู้ร้ายในตมยแต่นน ในบางจังหวัดที่มวาราชการเมือง

กรมการไม่เข้มแข็ง ก็ยอมมีใจรักชมเป็นธรรมดา
เมื่อจังหวัดใดเกิดถูกเงินรายแรงหนักจน ถึงรัฐบาล
ต้องจัดข้าหลวงให้ยกกำลังเป็นกองชำระ ผู้ราย ออกไป
ปราบปรามจับกุมตัวผู้รายมา พิจารณาตั้งโทษ จึงส่ง
ไปเป็นครั้งแรก ถ้าเหตุที่ใจผู้รายมิได้ ในสมัยนั้น
ก็พอตั้งเกิดได้ อย่างหนึ่งว่า เนื่องจากเจ้าเมืองกรม
การแต่ก่อนไม่ได้รับผลประโยชน์จากรัฐบาล นอก
จากค่าธรรมเนียม ความ สำหรับ ผู้ที่ใหม่ หน้าที่ ในศาล
ก็บางแห่ง ก็ได้ส่วนใด ส่วนแบ่งค่า ด้วยถ้า อากร บาง
เด็กน้อยเป็นบางคน ค่าเลี้ยงชีพเลี้ยงเกียรติยศคิดคิด
จึงประพฤติการเห็ดขมดำไปในทางทุจริตบ้าง เช่นช่วย
ผู้รายซึ่งเป็นพวกของตน และบางคนถึงแก่จับขัง
ปล่อยผู้ราย ๆ จึงเหิมใจ ตั้งเป็นตน ฯลฯ ครอบ
การปกครองเช่นนั้นเป็นมาจึ่ง ให้ศัตรู ปองเข้า อดยับ
เหียนอิสรภาพ ของชาติเราแล้วจับ เอาตาม ปราบปราม
ของเขา ¹⁷ซึ่งมักจะอ้างเขาเป็นบุญคุณว่าจะหิบบั้น
อารยธรรมให้เป็นของตนอง แต่เป็นข้ออ้างอันปราศ-

จากกำหนดและเงื่อนไขไว้ที่ธรรมเนียม ฝ่ายประเทศที่
 เดียวอีกรูป หรือเอกราช ไปแล้ว ย่อมจะ ค่องทนเทศ
 ษย์โดยอ้างว้าง และถกเป็นความจริงตลอดมาจนบัด
 คมควออย่างอยู่บางประเทศที่ยังไม่ตั้งกรณ พพาททวง
 คนเอกราชของตน

สมเด็จพระปิยมหาราช เจ้าของเรา ได้ทรงเห็น
 เคาเงอนอยู่แล้ว มิได้ปล่อยให้เวจด่างไปเปล่า ได้
 ทรงเริ่ม จัดการ ปกครอง ภูมิภาค ตามจังหวัด ชายพระ
 ราชอาณาเขตเป็นมณฑลชนกอนเกือบรอบ และ
 ทรงเล็ดกรรบกคดที่ทรง เกียรติคุณ เป็นที่ ใจว่างพระ
 ราชฤทธิย์ ให้ออกไปเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑล
 การวางพระเนตรพระกรรณ (ก่อนจัดเป็นเทศาภิบาลมี
 ๕ มณฑลตามรายชื่อที่ผ่านมาแล้ว)

หน้าที่ของข้าหลวงใหญ่ในสมัยนั้น ตามพระ
 นิพนธ์นทานข้างคั่นว่า โดยพระราชประสงค์จะให้
 การปกครองพระราชอาณาจักร เป็นระเบียบ แบบแผน
 อันเดียวกันทั่วไป เมื่อแยกออกกต่างโดยยอกคือ

กำกับราชการ ซึ่งผู้ปกครองเมืองและกรมการบังคับ
 บัญชาและปฏิบัติอยู่ ทุกฝ่าย ให้ดำเนินไป โดยชอบด้วย
 กฎหมายความดีจริยธรรมและรวดเร็ว อำนวย
 ความสงบสุขสวัสดิภาพและบังนทุกขภัยของประชา-
 ชนให้ได้รับศุภามรณะตามควรแก่อัตภาพเป็นได้
 ข้าหลวงใหญ่บัญชาการมณฑลอุดรและอีสานครั้งก่อน
 นามราชศักดิ์ เป็นข้าหลวง ค้างพระองค์ เจ้าเวียงราชการ
 มณฑล ทรงอำนาจชำระคดีอุทธรณ์กรมการคดีคดี
 ทศาดพนเมืองศรีดิน และทรงอำนาจตั้งพระอาญา
 แก่ข้าราชการผู้กระทำความผิดชวร้าย เช่น รับผิดชอบ
 ฉ้อราษฎร์บังหลวง ต้มคบโจรผู้ร้าย ก่ออาญากรรม
 ซ้ำมเหงราษฎร์เป็นคณ เมื่อได้ชำระเป็นสัตย์และตั้ง
 อาญาแต่จงกรมบังคับมตุลพระกรุณา ฯ และเมื่อ
 มีราชการนอกเหนือความสามารถของผู้ครองเมือง ข้า
 หลวงใหญ่ หรือ ข้าหลวงต่าง พระองค์ ก็ได้ช่วย แนะนำ
 อำนวยกาให้เจ้าเรื่งเกิดชวไปให้อำนาจหน้าที่ คือ
 เป็นเหตุการณ์นอกเหนือ เหลือกำลังของข้าหลวงใหญ่

จึงจะได้ รับรองเรียน เข้ามายัง เสด็จมาดี เจ้ากระทรวงที่
 เกยวข้อง เพื่อนำความกราบบังคมทูลให้ทรงทราบ
 ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงเป็นผลให้อาณาประชา
 ราษฎรได้รับความสุขสวัสดิภาพชดเชยกว่าแต่ก่อน และ
 ราชการในท้องที่ เหล่านี้ ก็ได้ดำเนินมา โดยสะดวกจน
 ความควรแก่การการณ์ด้วย

๔. ในส่วนกำลังป้องกัน พระราช อาณาเขตเด่า
 ก็ได้ พระราชทาน ความอุ่นใจ แก่ชาว ขอบ ขันที สี่มา
 โดยโปรดให้มี กองทหารไปตั้ง รักษาการณ์อยู่ กับข้า
 หาดวงใหญ่ผู้บัญชาการมณฑล ซึ่งโดยมากมียศทหาร
 เป็นนายพันและนายพันอยู่แล้ว เมื่อมีราชการที่จะ
 ต้อง ให้ทหาร ปฏิบัติโดย รับตัวนัก บัญชาการ ทหารได้
 ด้วย และมณฑลที่ข้าหาดวงใหญ่ไม่มียศทหารก็ได้
 โปรดให้มีนายทหารผู้ใหญ่ไปบังคับบัญชาช่วยเป็นกำ
 ด้แก่ข้าหาดวงใหญ่ซึ่งบัญชาการมณฑลนั้น ต่อมา
 ราชการ ฝ่ายทหาร จึงได้จัดแก้ไขโดยระเบียบของกรม
 ยุทธนาธิการ ให้มีประ โยชนยงชน

ในส่วนภูมิภาค ก็ได้โปรดให้ตั้งเจ้าของ
 นิทานเรื่องนทรงจัดการปกครองอันจะต้องเปลี่ยนแปลง
 ระบบการกันใหม่ให้ระเบียบแบบแผน อนาคตของกัน
 ตอดอดพระราชอาณาจักร ซึ่งเพิ่งเริ่มรวมจังหวัดเข้า
 เป็นมณฑลปราจีนนอกมณฑลหนึ่ง แต่แผนการที่จะพึง
 ดำเนินต่อไปนั้น ก็เพิ่งอยู่ในขั้นเตรียมการ ยังหาทัน
 ไต่ตราบทบัญญัติซึ่งจะใช้ให้ทั่วกันไม่ ประเทศไทย
 ก็พด้น ประดับ กับ เหตุการณ์รุกราน จาก ประเทศมหา
 อำนาจเสียแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๓๑๒) เป็น
 การรุกรานด้วยกำลังทหาร การเมือง และการทูต
 อย่างทารุณ ค่อมเจ้าพนักงานของชาติมหาอำนาจ
 นำกอง ทหารญวน เข้ามา จับได้ เจ้าพนักงานไทย ซึ่งคง
 รักษาคนแดนอยู่ ณ มีเข้าย ฟาก ตะวันออก แม่น้ำโขง
 โดยเขาอ้างว่าเป็นของประเทศไทย และเขมร ซึ่งได้ตก
 อยู่ในอำนาจของเขาหมดแล้ว แต่ปราศจากหลักฐาน
 กรรณัตถ์ที่เขาอ้างนั้นทั้งนั้น เจ้าหน้าทของไทยไม่
 ยอมถอยทงหนาทจาก คนแดนของ ฝ่ายเรา ก่อนที่ใครบ

คำสั่งจากผู้บังคับบัญชาของชนต่างฝ่ายต่างไม่ยินยอม
 กัน จึงเกิดการต่อต้านฝ่ายทรูกรวามจนจนถึงขนาดเจ็บ
 ตมตายตง เป็นผลให้ไทยถูกอำนาจบาตรใหญ่บีบคั้น
 ยงชน จนถึงที่สุดของประเทศฝ่ายทรูกรวามได้เรียกเรือ
 รบมาเพิ่มชนในกรุงเทพฯ ให้มากตาชนกจากที่มอญก่อน
 แดว จึงได้เกิดสู้รบต่อต้านกันที่ปากน้ำเจ้าพระยาอก
 ตานหนึ่ง และเรือรบของเขาก็ก้าวเข้ามาอยู่ใน
 กรุงเทพฯ ๆ จนได้ รวมนกบทมมอญก่อนแดวเป็น ๓ ลำ
 ด้วยกัน ในระหว่างที่รบขนาดกำลังเจรบจากนั้นอยู่โดย
 ฉันทภาพ แต่ฝ่ายทรูกรวามก็หาปกรองคองด้วยไม้
 กตบเรียกกองทัพเรือมาปิดอ่าวไทยเดี่ยอก ในที่สุด
 ประเทศไทยก็ถูกยิงเอาดินแดนซึ่งพนอง ชาติเดี่ยอก
 อยู่แต่เดิมไปเป็นของชาติของเขาเดี่ย และยังเรียก
 เอาเงิน ค่าปรับ โดยอ้างว่าเป็นค่าเสียหาย อีก ได้คหนึ่ง
 ด้วย ประเทศไทยถูกรุกรานครั้งนั้นเราคองเดี่ยเปิด
 ทงดินแดนอันไพศาล เดี่ยชวคพลเมืองและดีทรชิต
 ภาพบางประการอีกด้วย ดังได้เล่าไว้ในบทที่อาด้วย

กรณีพิพาทกับต่างประเทศในนิทานนี้แล้ว

เหตุการณ์ทางนี้เป็นประจักษ์การณ์ต่อมจฺริงคังพระ
ราชปรารภของ สมเด็จพระพุทธเจ้า หดวง ซึ่งได้ ทรง
พยากรณ์แม่นยำตามที่เดิมพระราชดำริแก่สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรง ฯ เพื่อให้จัดการปกครองประเทศ
ให้มีความเจริญขึ้นดังปรากฏในภาคต้นแห่งนิทานซึ่ง
ท่านได้อ่านมาแล้ว

บัดนี้จะได้สอบอนุสนธิ์เนื่อนิทานต่อไป คือ “การ
เทศาภิบาล” แต่ขอบันทึกความหมายของหลักการไว้
เป็นอนุสรณ์แก่อนุชน ซึ่งยังไม่ทันได้เห็นพฤติการณ์ใน
อดีตจะได้ทราบไว้

๒. ลักษณะการเทศาภิบาล

อันการปกครองโดยลักษณะ หรือ ระบอบเทศา
ภิบาลที่จะได้ต่อไป ได้มีเค้าความอยู่ในพระนิพนธ์

ของตมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เจ้าของนิทานเรื่องนั้น แดงและตาม
 พิบัติการณที่ใดก็ตามมาจนตลอดตมมัย ก็ยังคงอยู่
 ในความทรงจำของท่านผู้ใดที่เห็นอยู่มาก แต่
 รมอบการณใดเด็กเสียดัง ๑๙ ปีแล้ว และจะด่า
 ดุญเสียไปที่เดียว หรืออย่างไรยังไม่ม้หัดกะไร ให้เป็น
 ที่หวงได้ คุณประโยชน์ของการณนี้ย่อมจะด้นซาก
 ด่าดุญไปเสีย จึงขอแสดงหัดการโดยดั่งเขมประกอบ
 เรื่องไว้สักเด็กน้อย

การเทศาภิบาล คือการปกครองโดยลักษณะ
 ที่จัดให้ มีหน่วย บริหาร ราชการอื่น ประกอบ ด้วยคำ-
 แห่งข้าราชการต่าง พระนครพระกรรมของพระบาท
 ตมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และเป็นที่ได้วางใจของรัฐบาล
 ของพระองค์ รมแบ่งการะของรัฐบาลกลาง ซึ่ง
 ประจำอยู่แต่เฉพาะในราชธานีนั้น ออกไปดำเนินการ
 ในส่วนภูมิภาค อื่น เป็นที่ กอธริค คือ อาณา ประชากร
 เพื่อให้ได้รมความรมเย็นเป็นสุข และความเจริญทุก
 กิ่งกั้น โดยมีระเบียบแบบแผนอันเป็นคุณประโยชน์

แก่พระราชอาณาจักด้วย ๆ ด ๆ จึงแบ่งส่วนการ
ปกครองแคว้นแคว้น ออกโดยลำดับชั้น เป็น มณฑล
จังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน และแบ่งหน้าที่
ราชการเป็นส่วนตั้งจัดขึ้นแผนก พนักงาน ทำนองการ
ของกระทรวงในราชธานี อันเป็นวิวัฒนาการมาซึ่งความเป็น
ระเบียบเรียบร้อยรวดเร็ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ระบบทุกชั้นบำรุงสุข ด้วยความเที่ยงธรรมแก่อาณาประ-
ชาชน

มณฑล คือรวมเขตจังหวัด ตั้งแต่สองจังหวัด
ขึ้นไปมากบ้างน้อยบ้าง ตัดแต่ให้เป็นความสะดวกใน
การปกครองตรวจตราบัญชาการ ของสมุหเทศาภิบาล
จัดเป็นมณฑลหนึ่ง มีข้าราชการชั้นสูงเป็นผู้บัญชา
การเป็นประธานข้าราชการมณฑลละหนึ่ง ดังปรากฏ
ใน พระนิพนธ์ ของ สมเด็จฯ เจ้า ของ นิกานัน หน
แก้ว นอกลดลงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล ยังมี
ข้าหลวงรอง เป็น เจ้าหน้าที แผนก ราชการต่าง ๆ ของ
มณฑล ดังจะกล่าวต่อไป และมีข้าราชการเจ้าพนักงาน

งานสำหรับช่วยปฏิบัติราชการตามสมควรแก่หน้าที่

ฐานันดร ของ สมุหเทศาภิบาลเป็น ตำแหน่งรอง
จากเสนาบดีเจ้ากระทรวง และเหนือผู้ว่าราชการจังหวัด
และ ข้าราชการ เจ้าพนักงาน ทั้ง ปวงใน มณฑล
นั้น ๆ

อำนาจหน้าที่ของ สมุหเทศาภิบาล กล่าวโดยย่อ
ก็คือ เป็นผู้บัญชาการและตรวจตราภาวการณ์ทั้ง
ปวง และราชการ ใน มณฑล บรรดา มี บทบัญญัติ ของ
รัฐบาล มอบให้เป็นหน้าที่ของเทศาภิบาล รับข้อเสนอ
และสั่งราชการแก่ผู้ว่าราชการจังหวัด อันเป็นผลเร็ว
กว่าที่จังหวัดจะบอกเข้ามายังกระทรวง และคอยฟัง
คำสั่งจากกรุงเทพฯ ตั้งแต่ก่อนเป็นอันมาก ต่อเป็นเรื่อง
ที่เกินอำนาจหน้าที่ของมณฑลเป็นพิเศษหรือเป็นปัญหา
เทศาภิบาลจึงบอกเข้ามายังกระทรวงเจ้าหน้าที่ ในกรุง
เทพฯ ซึ่งเจ้ากระทรวงการรับพิจารณา และบัญชา
การ ไปยังสมุหเทศาภิบาล หรือจะ นำความกราบบังคม
ทูลพระกรุณาที่สุดแล้วแต่ควรแก่กรณี ราชการที่

มณฑลติดต่อกับกระทรวงเห็นว่า ย่อม มนุษย์กว่ามอ
 จังหวัดติดต่อกับกระทรวงเป็นรายจังหวัดแยก
 ประเพณีเก่าเป็นอันมากทีเดียว ลักษณะนี้เป็นคุณ
 ประโยชน์แก่ประชาชนผู้มกรณกตของพบบารมีราชการ
 ได้รับผลดีต่อดวงและรวดเร็วกว่า ครองที่ยังไม่ได้ตั้ง มณฑ
 ทศเทศาภิบาลเป็นอันมาก และฝ่ายกระทรวงการใน
 กรุงเทพฯ ก็ไม่ต้องมี ภาระที่ ต้องรับผิดชอบ จากจังหวัด
 ซึ่งมีจำนวนมากกว่ามณฑลหลายเท่าอันเป็นเหตุให้เกิด
 ผลด้านแก่ราชการ ตลอดจนถึงผลประโยชน์ของประชา
 ชนด้วย แม้จะใช้โทรเลขซึ่งเร็วได้บ้าง ก็แต่เพียงบาง
 กรณีเฉพาะที่จำเป็นที่สุด มิฉะนั้นก็เป็นภาระสิ้นเปลือง
 ค่าใช้จ่ายโดยใช่เหตุ ซึ่งงบประมาณของจังหวัดก็
 จำกั้อยู่ อาจเป็นอุปสรรคให้การใช้โทรเลขไม่สะดวก
 เป็นการแก่ความ ดำรงไม่ลำบาก ผลร้ายก็อยู่แก่
 ราษฎร ผู้ มี กว เกี่ยวของ แก่ ราชการ ซึ่ง อาจ ต้องรับ
 ความทุกข์ร้อนเสียหาย หรือเสียผลประโยชน์ ถึงขั้นจนมิ
 ได้ สุดแล้วแต่เหตุการณ์ ถ้าเป็นผลข้างต้น ก็ไม่

17/09/2566

งามารกระทำต่อข้าได้พอแก่การ อาจจะได้รับ
 ความซัดขังของข้าต้องเค็ดครอนเนิ่นนานเพียงใด ไม่
 มีใครสามารถรับรองช่วยได้ ด้วยเหตุสุดตามอุทากรณ
 น จึงปรากฏว่าการปกครองโดยมีมณฑลเทศาภิบาล
 นั้นได้แบ่งเบาภาระจากกระทรวงการในกรุงไม่ได้หยาย
 ดิบเท่า และเป็นกรอนุเคราะห์แก่อาณาประชาราษฎร
 ซึ่งต้องพึง ราชการ ให้ ได้ รับความ สะดวกและรวดเร็ว
 เป็นอุปถัมภ์ความดีแก่ประชาชนโดยแท้ เทศาภิบาล
 ได้มีหน้าที่สอดส่องควบคุมความประพฤติ และปฏิบัติ
 งานของข้าราชการ โดยใกล้ชิดและโดยดำดั้น ให้
 ตั้งจรณคือ ความสุจริต ยุติธรรมและอุทิศอำนาจพยายาม
 บำเพ็ญกรณโดยเคร่งครัด รัฐบาลมิได้รับความยุ่ง
 ยากเดือดร้อนภัยภัยรุดคืบจากความประพฤติของข้าราช
 ราชเดช แม้จะมีบางกานานๆ หน่อยๆ มีสักรายหนึ่ง แต่
 ละรายก็มีได้เป็นมดค้ำมากมายถึงพันกึ่งหมื่น และ
 เมื่อจบความผิดได้แล้ว แม้เพียง เด็กน้อยก็ต้องลงโทษ
 หนักหน่วงให้ออกจากราชการไปทีเดียว มณฑลเทศา

ภิบาล เป็น คุณ ประโยชน์ แก่ ทั้งรัฐ และ ราษฎร อย่าง
เกินคำ

จังหวัด แรกชื่อเรียก "เมือง" รวมเขต
อำเภอตั้งแต่ตั้งอำเภอขึ้นไปถึงหลายอำเภอก็มี จัด
เป็นจังหวัดหนึ่ง รอง ถัดจาก มณฑล ลงมา ให้ มีอำนาจ
เขตพอควร แก่ ความ เจริญ และ ความ สะดวก ในการ
ตรวจตราปกครองของมูวราชการ จังหวัดหนึ่งมี
ข้าราชการผู้ใหญ่เป็นตำแหน่งมูวราชการเมือง ซึ่ง
บางคนเรียก "ข้าหลวงประจำจังหวัด" เป็นประธาน
ตำแหน่งหนึ่ง และกรมการจังหวัดคณะหนึ่งตาม
ตำแหน่ง มี หน้าที่ ตาม ขอบ บังคับ ดกษณะ ปกครองทั้ง
เมือง ร.ศ. ๓๓๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) และข้อบังคับดกษณะ
ปกครองหัวเมืองชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๖๕^(๑) อีกฉบับหนึ่ง

(๑) คราวนั้นในรัชกาลที่ ๖ สมัยพลเรือโท
เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย.

ซึ่งยังคงใช้ต่อมา

อำเภอ กิ่งอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน นั้น
เป็นต้วรองถัดจากจังหวัดตงมา โดยลำดับชั้นทางท้องที่
และเจ้าพนักงานมหานาต โถดตติคตคอกบประชาราษฎร
เป็นทตุดตงทตบทตบัญญัติไว้ ในพระราชบัญญัติลักษณะ
ปกครองท้องที่ อันยังคงใช้ชยจนตบต

เจ้าพนักงานปกครองท้องที่ชนมหนาทคตตายกบ
ททานบัญญัติไว้ในกฎหมายเก่าบางบทว่าให้ตมทุกชย
จากโจรผู้ร้าย ๆ นำความร้องคตอชยแฉวงก้านพัน
ทนายบ้าน ให้ชวยจตุการตามหนาท และในพระราช
กำหนดเก่ามาตรา ๓๒ (หน้า ๒๑๑) ว่า.....ให้ ผู้รักษา
เมือง ผู้รั้งกรมการ (เตอก) คนทชอตุตคตมคตงเป็นต
ใหญ่พอจะว่ากตุ่ว.....แก่ชวบ้านทงปวงไตนั้น ให้
คตงเป็นนายบ้านคตชยชยกฎหมายไว้แก่ชวบ้านให้พ้ง
มคตบบัญญัติชานายบ้านน ๆ ต ๆ ค้าแห่งนายบ้านใน
กฎหมายบทเตยวคตแต่ ต่างวรดคตง บวรัตคต กันเรยค
ต่างกนคตงควา "ผู้ใหญ่ชวบ้าน" กัม "ผู้ใหญ่บ้าน"

ก็มี "นายบ้าน" ก็มี ต่างกันแต่ในการเลือกตั้งตำแหน่ง
 ผู้ใหญ่บ้าน ตามกฎหมายเก่าเป็นเจ้าพนักงานปกครอง
 เมืองเลือกตั้ง ส่วนในระบบเทศาภิบาลให้ราษฎรเลือก
 ราษฎรด้วยกันตั้งขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านปกครองราษฎรด้วย
 กัน และให้ผู้ใหญ่บ้านเลือกถนนเป็นกำนันปกครอง
 ตำบล ซึ่งมีเค้าต่อนายกกับการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรใน
 ระบบประชาธิปไตย แต่เพียงในท้องที่เล็กน้อย

เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ
 ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีพระ
 ราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ
 การจัดตั้งท้องที่สำหรับ การ ปกครองเป็นมณฑลเทศา
 ภิบาลขึ้นเป็นครั้งแรกจำนวน ๒-๓ และ ๔ มณฑล ตั้ง
 แต่โอกาสอันฉวย และที่ไม่ได้จัดตั้งมณฑลในครั้ง
 เดียวกันให้ทูลพระราชาณาจักรนั้น ก็ด้วยมีเหตุผล
 ดังที่กระทรวงมหาดไทยเมื่อสมัยเริ่มการตั้งมณฑลมีอยู่ ๒
 ข้อคือ ๑. หาดวบศกคกที่จะตั้งไปเป็นข้าหลวงเทศา
 ภิบาล ข้าหลวงรองและเจ้าหน้าท้ดำเนินการตามแบบ
 แผนใหม่ยังไม่ได้พอความต้งการ ๒. เงินสำหรับ

17/09/2566

ใช้จ่ายยังไม่มีพอจะจัดการในงวดเดียว และนอกจาก
 ที่ใดตรงแถวใจแล้ว ยัง มีออกข้อหนึ่ง เกี่ยวกับนโยบาย
 การต่างประเทศ ซึ่งพาให้การตั้งมณฑลจันทบุรีต้อง
 ดำเนินมาออกถึง ๖ ปีเศษจึงได้ตั้งขึ้น นอกจากนั้นเป็น
 มณฑลที่เพิ่งแบ่งแยกออกจากมณฑลที่ใดตรงใจ
 ก่อนแล้ว ตั้งเป็นมณฑลเพิ่มขึ้นตามความจำเป็นใน
 ภายหลัง อีก ๓ มณฑล เพื่อความ สะดวก แก่การ
 ปกครอง ก็มณฑลปัตตานี ๓ มณฑลร้อยเอ็ด ๓
 มณฑลมหาสารคาม ๓ (ซึ่งไม่ต้องนับเข้าในระยะที่
 ดำเนินมา)

เหตุผลในข้อ ๓ เรื่องหาตัวบุคคลที่จะตั้งไป
 บรรจุตำแหน่ง ราชการต่าง พระนคร พระกรรณพระ
 บาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัวและ รัฐบาลของ พระองค์นั้น
 เป็นข้อสำคัญยิ่ง จะรู้กรันเขาแต่ข้างเรื่องนักโดยง่าย
 ไม่ได้ เพราะธรรมดาราชการงานเมืองถึงแม้จะได้มี
 หักการหรือแผนการจัดวางไว้แต่ก็เพียงใดก็ตาม ถ้า
 ได้บุคคลที่ปฏิบัติไม่ได้พอแก่งานก็หาไม่ ประโยชน์ไม่ และ

ไร้แต่เท่านั้นหุดถถารหรือแผนการอันใดเดคั้นน อาจ
 จะถูกทอดทิ้งหรือทำลายเตียด้วยซ้ำ ประตุยั้นแกอ
 ให้แก่อานร คอวยเทศนด่มเดจพระบิยมหาราชเจ้าแะ
 คณะรัฐบาตของพระองค์จิงได้ ทรง เตือกเพ้นบุคคตซึ่ง
 จะไปรดให้ไป ปกครอง ประชาราษฎรให้ ได้รบความ
 ร่มเย็นเม้นสุข แะทนมำรงบ้านเมืองให้เจริญน คอง
 ทรงเตือกเพ้นโดยกวคชนทตค ให้ ได้บุคคตท้ทรงไว้
 วางพระราชฤททยไคจิงทงในคุณภาพ ดมรรทภาพ
 แะตุจวิคเป็นตำคัย หากรายไคเม้นดำหรับตำแห่ง
 รongกคตงมา เช่นช้ำหวองรองซึ่งเด้นาบคเตือกเพ้น
 แะอ กียงคองให้ไคบุคคตท้ไคทรงทราบ ประวคคต
 คอวย จิงจะทรงแตงคองชน ฉะนหมในการเตือกเพ้นช้ำ
 ราชการ ทจะให้ไค ตาม พระราชประตงค คิงถถาวจงม
 ไร้ง่าย มีไร้ตักแต่เป็นช้ำราชการหรือพระบรมวงค้ำ
 หวงค้ หรือสมทเกงแต่ในเชิงคารม แต่ไม่ปรากฏ
 ดมรรทภาพ ในงานท คอวจะ เทียบเคียงกนไค ทแตงคอง
 ตัง ๆ ไปหามิได้ ท่านเตือกถรรคอวยความระจิงอย่าง

17/09/2566

เข้มนวดกวดคั้น อ้นการเล็อกถ่รรมคคดคังวาน ใน
 ส้มยทโรงเรียนมหาดเศ็ก และโรงเรียนข้าราชการพด-
 เรือนย้งไม่ท่นเกิดในประเทศไทย จะเป้นความถ้บาก
 ขากยงแก่ท่นผู้จ้ดถ่รข้าราชการถ้กปานโต ย้อมจะ
 พอคาคคระเนได้ เมื่อย้งไม่ได้บคคดทคังแก่เรียน ถ้
 คองเล็อกจากผุทคังแกงาน คือข้าราชการท่มความรุ
 ความข้าณาญ ในกระบวนราชการมามาก ถ้แต่
 ถ้พงข้าราชการของกระทรวงมหาดไทยถ้ด่งเดี๋ยหวา
 พอจะถ้งไปให้ท่นความค้ขงการไม่ เท้าที่เจ็ยค้ดงไป
 บ้างกนอยคนเดีมท้ จ้่าเป้นคองเล็อกจากข้าราชการ
 ค้างกระทรวงเช่นในราชถ้่านกบ้าง นายทหารชนผุใหญ่
 บ้าง ที่ได้เคยผ่านราชการโกถ้ชค้ดงค้มชนถ้ง โดยิน
 ได้พงถ้งเกิดเหตผดของราชการในท้ถ้่าค้ญมามากถ้แล้ว
 เป้นเครีของประคบถ้ค้บญญา เป้นบทเรียน อ้นค้ถ้ถ้งนห้ง
 ทงประคอบถ้วยชอเดี๋ยงค้ม ชุพนถ้ย ถ้ค้บญญาถ้่ามารถ
 ถ้มควรเป้นท้ใจวางพระราชหฤททยได้ จ้ิงให้ถ้รับการ
 ถ้ด่งคังออกไปประจ้่าค้่าแห้ง ด้วยเหตุเหต้ถ้่าจ้่า

เป็นทองไรเงตาแตกเพิ่มให้พอ และค่อนข้างได้ทรง
จัดการ ศึกษา สำหรับ เป็น ข้าราชการ จนถึง จะ ถ้าว
ต่อไป

๒. ปัญหาเรื่องเงินสำหรับใช้จ่ายในการปกครอง
ที่จะจัดขึ้นใหม่ เช่นเงินเดือนข้าราชการ ค่าใช้สอย
ต่าง ๆ และเงินการจรค่าปลูกสร้างสถานข้าราชการ
และที่พักข้าราชการมณฑลเป็นต้น ซึ่งกระทรวงพระ
คลังในสมัยนั้นห้ามพอจะจ่ายไม่ ดังปรากฏในพระ
นิพนธ์ท่านเรื่องหนอว่า - เสด็จในกรมพระนราธิปประ
พันธุ์พงศ์ เมื่อเป็นผู้ช่วยอธิบดีบัญชาการ (เสนาบดี)
กระทรวงพระคลังในครั้งนั้นได้ตรัสว่า "ถ้าเงินรายได้
"ไม่เพิ่มจนกว่าจะ จะจ่ายเงินให้พอ แก่การ ของกระทรวง
มหาดไทยได้ เพราะฉะนั้นเมื่อจะจัดการปกครอง
หัวเมือง ขอให้คิดบำรุงผลประโยชน์แผ่นดินไปด้วย
กัน" ฯลฯ และตรัสอีกครั้งหนึ่งว่า "ขอให้ (สมเด็จพระ
กรมพระยาดำรง ฯ) ทรงประหยัดเงิน ช่วย กระทรวง
พระคลังบ้าง" ฯลฯ ดังนี้ หมายความว่า เสนาบดี

กระทรวงมหาดไทยจะต้องเป็นตัวแทนของกระทรวง
 พระคลัง ทั้งในทางจัดกรหาเงินและประหยัดเงินไว้
 เป็นทุนสำหรับงานของมหาดไทยด้วย ก็เงินผลประ-
 โยชน์ของแผ่นดิน อันจะได้จากต่างจังหวัด สมัยนั้นยังมี
 น้อยเหลือเกิน และโดยมากมักจะติดค้างอยู่แก่พวกที่
 ผูกขาดภาษีอากรบ้าง เงินด้วยเดกติดค้างอยู่แก่เจ้า
 หม่อมขุนนางบ้าง เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจะต้องเร่ง
 รัดเงินที่ค้างให้ไต่ส่ง กระทรวงพระคลังดังที่เคยทรง
 ช่วยเมื่อคราวเสด็จออกตรวจราชการ ซึ่งทรงเอาไว้ใน
 ท้ายพระนิพนธ์ที่ผ่านมาแล้ว และจะต้องทรงจัดการหา
 ผลประโยชน์ให้เกิดชนแก่รัฐอีกด้วย ในการที่จะต้อง
 จัดในด้านเศรษฐกิจของรัฐ ย่อมเป็นการที่จะต้องกระ-
 ทบกระเทือน คือ เศรษฐกิจ ส่วนบุคคล จำพวกที่จะถูก
 เร่งรัดให้ส่งเงินที่ติดค้าง และการที่จะจัดหารายได้
 ใหม่ก็เป็นถาวรติดผลประโยชน์ของพวกที่เคยได้ผูกขาด
 ภาษีอากรไป นอกจากนี้ยังมีสำคัญที่หัวเมืองประเทศ
 ราช อันมีประเพณีถวายต้นไม้ทอง (คำ) และเงิน

เกรของราชบรรณาการ บางมณฑลมีลักษณะเช่นนี้
 ค้างแต่ไม่ได้ถวายคืนไม้ทองเงิน มีรายได้ทุกอย่าง
 อาทิ ด้วยค่าอากรและผลประโยชน์ของแผ่นดินได้ตก
 เป็นของผู้ครองเมืองทั้งสิ้นตั้งแต่จะแบ่งบ้านจ่ายแจก
 ให้เป็นผลประโยชน์บำรุงวงศ์ตระกูลของผู้ครองเมือง
 และจ่ายให้แก่ข้าราชการที่ทำการราชการตาม ตมคอร
 ส่วนการรับจ่ายท่นบ้านเมือง หรือ การชำระอากร
 ประโยชน์นั้นสุดแต่ศรัทธาของผู้ครองเมือง ไม่มีก้า
 หนดกฎเกณฑ์ จะจ่ายหรือไม่จ่ายก็ได้ แต่การจัดเก็บ
 เงินรายได้ของ ท้องเมือง เหล่านี้ ยังเป็นการ ลำดลมีอยู่
 มากไม่ชอบด้วยแบบแผนแห่งเศรษฐกิจ และยุติธรรม
 มีทางรวบไต่ต้อยไม่น้อย รัฐบาลจะต้องจัดหาคนที่มี
 ความรู้ความชำนาญการที่เจริญแล้วออกไปช่วยคิดอ่าน
 จัดการแก้ไขดำเนินการให้เกิดผลเพิ่มพูนยิ่งขึ้น เพื่อจะ
 ได้มีส่วนแบ่งให้เป็นผลประโยชน์แก่บรรดาผู้มีฐานะนคร
 ซึ่งเคยได้เคยแต่ก่อนให้ ได้มากจนและทอดงกน กต่าง
 โดยยกข้อรัฐบาลรับภาระมาช่วย จัดหาผลประโยชน์

กำไรให้แก่หัวเมืองเหล่านั้น และให้มีส่วนแบ่งเป็นของ
 ประเทศด้วย แต่ในชั้นแรกเปิดย่นวิธีการ ผู้ครอง
 เมืองกรมการยังไม่ทันได้เห็นผลกำไร ก็ย่อมจะเป็น
 การกระทบกระเทือนอยู่บ้างเหมือนกัน ทงนเป็นงานที่
 มีลักษณะในทางพระเดช ส่วนงานเทศาภิบาลที่จะจัด
 ใหม่เป็นงานระงับทุกข์บำรุงสุขของประชาชน จะต้อง
 ดำเนินการ โดยกุศโลบายปลุกศรัทธาความนิยมแก่ประชาชน
 เป็นงานที่มีลักษณะในทางพระคุณ งานทั้งสองด้าน
 แแต่ดงเส้นทางต่างทิศกันตรงข้าม แต่เป็นงานที่คอยท
 ักอภัยอาศัยประโยชน์ซึ่งกันและกันอยู่ในตัว กล่าวคือ
 การที่จะจัด ตามแผนใหม่ จำเป็น จะต้องใช้เงิน เป็นทุน
 เช่นเดียวกับการทงปวง ถ้าไม่มีเงินก็จัดอะไรให้ไม่ได้
 ได้ จึงต้องอาศัยเงินของรัฐเป็นทุน และในการหา
 เงินดังกล่าว ก็จะต้องอาศัยการปกครองเป็นหนทางเมื่อ
 ได้จัดการปกครองมีระเบียบคชชนแล้ว ย่อมเป็นกำลัง
 ช่วยให้เกิดรัฐกิจของรัฐของตนด้วย เงินบาทมหาดไทย
 จำเป็น ต้อง ทรง ดำ เนิน การ สอง ด้าน นี้ ไป พร้อม กัน

แม้ทรงตระหนักพระทัย อยู่ว่า คชนางเป็นการเดียวกันคือ
 ความห่วงอยู่บ้าง ก็ได้ทรงชักชวนจัดตั้งมณฑลเทศา
 ภิบาลขึ้นเกือบทั่วพระราชอาณาจักรภายใน ๕ ปี เว้น
 มณฑลจันทบุรีมณฑลเดียวที่ติดต่อกับทวาย มาอีกถึง ๗
 ปี เนื่องจากถูกฝรั่งเศสยึดไว้ตั้งกลางแล้ว การปกครอง
 เมืองเหล่านั้น ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดใน มณฑล นั้นคิด
 คือตรงกับกระทรวงในกรุงเทพฯ ตลอดจนการประชุม
 เทศาภิบาลก็ให้ผู้ว่าราชการ จังหวัดเข้ามาประชุมด้วย
 จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ จึงได้ตั้งมณฑลจันทบุรีขึ้น

๓. ตั้งมณฑลเทศาภิบาล

เพื่อให้ได้ เห็น รายชื่อ มณฑล ต่อเนื่อง กันครบ
 ถ้วน จึงได้นำรายชื่อ มณฑล ที่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
 ได้โปรดให้รวมกลุ่มจังหวัด ขึ้นนอกเขาเป็น มณฑลไว้
 แล้วก่อน พ.ศ. ๒๔๓๗ มาประมวลไว้ในต้นด้วย (ที่ยัง
 ใช้คำว่า "เมือง" ในต้น เพื่อให้ตรงกับคำที่ใช้อยู่ใน
 สมัยเมื่อยังไม่ได้เปลี่ยนเป็น "จังหวัด" และที่เรียกว่า
 "ทบญชการมณฑล" นั้นก็คือคำดาร์รูบาด) มณฑล

๑๓๐
ทมิฬยักซอน พ.ศ. ๒๔๓๗ รวม ๖ มณฑล คือ

๑. มณฑลลาวเฉียง ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อ
เป็นมณฑลพายัพ มี ๖ เมือง คือ ๑. นครเชียงใหม่
๒. นครลำปาง ๓. นครลำพูน ๔. นครน่าน ๕. แพร่
๖. เกิน^(๑) ตั้งทบณฑรราชการมณฑลทันทนครเชียงใหม่

๒. มณฑลลาวพวน ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อ
เป็นมณฑลอุดร มณฑลทนมอกซอน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ.
๑๑๒) คงจะได้รวมหัวเมืองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงหลาย
หัวเมืองด้วยกัน อาทิ เมืองพวนอันเป็นชื่อเดิมของ
มณฑลทนมและเมืองเชียงขวางอันเป็นเมืองใหญ่ในแคว้น
พวนและอีกหลายเมือง คงอยู่บนดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำ
โขง (เมืองพวนอยู่ที่คอด้านของเวียงจันทน์ และทิศ
ซีกซ้ายของหลวงพระบาง) ในหัวเมืองด้านนหรือรัฐบาล
ไทยได้ส่งข้าราชการไปเป็นข้าหลวงรักษาเมืองอยู่ที่
หลายเมือง ครั้นถึงตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒)
ดินแดนดังกล่าววนั้นตกไป เป็นของฝรั่งเศสตั้งได้ เด่ามา

(๑) ภายหลังยุบเป็นอำเภอเกิน ขึ้นแก่เมือง
นครลำปาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘.

เทศาภิบาล

ตั้ง เมืองใหม่ณฑลนครเหนือดอยู่เพียง ๖ เมือง คือ

- ๑. อุดรธานี ๒. ขอนแก่น ๓. นครพนม ๔. สกลนคร
- ๕. เดช ๖. หนองคาย คงทบทัญชาการมณฑล
ทเมืองหนองคาย

๓. มณฑลลาวท้าว ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อ

- เป็นมณฑลอุดรธานี มี ๗ เมือง คือ ๑. อุดรธานี
- ๒. นครจำปาศักดิ์ ๓. ศรีสะเกษ ๔. ศรีนคร
- ๕. ร้อยเอ็ด ๖. มหาสารคาม ๗. กาฬสินธุ์ คงท
บทัญชาการมณฑลทเมืองอุดรธานี

๔. มณฑลเขมร ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น

- มณฑลบูรพา มี ๕ เมือง คือ ๑. พระตะบอง
- ๒. เขมรราชู ๓. ศรีโสภณ ๔. เมืองพนมดงรัก^(๑)
- คงทบทัญชาการมณฑลทเมืองศรีโสภณ

๕. มณฑลลาวกลาง ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อ

- เป็นมณฑลนครราชสีมา มี ๓ เมือง คือ ๑. นคร
- ราชสีมา ๒. ร้อยภูมิ ๓. บุรีรัมย์ คงทบทัญชาการ

(๑) เขมรเรียก "พนมดงรัก" เป็นเมืองชน

จัดว่า ภายหลังยุบเป็นอำเภอ และเมื่อโอนไปอยู่ใน
ปกครองของฝรั่งเศสแล้ว ยุบเป็นตำบล.

มณฑลทมิฬนครราชดำ

ชื่อเดิมของมณฑลทมิฬ เรียกกันตามคำประสา
 ตามีภูตมิฬเก่า หนังสือราชการกึ่งครึ่งนั้นด้วยคำ
 หรับเข้าใจได้ง่าย และในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า
 ของนันทนเรวณ ได้ทรงไว้ว่า “มณฑลดาวกลาง
 คือเขตหัวเมืองอันอยู่ในระหว่างแดนมณฑลทมิฬ
 กับดาวกลาง” แต่ผู้เขียนเคยได้ขึ้นพระองค์ท่านศรีเจ้า
 ประวัติชาติไทยในภาคอีสาน และ พายัพว่า เป็นไทยไม่
 ไร้อ่าง แต่หากอยู่ในระหว่างแดนที่กล่าวนั้น จำเียง
 พุดแปร่งไปตามถิ่น จึงพาให้คนต่างถิ่นที่มิใช่ประวัต
 ชาติ เข้าใจผิดคิดว่าเป็นดาว จึงเรียกกันว่า “ดาว”
 และได้ทรงห้ามขาดไม่ให้ ข้าราชการ เรียก ชาว อีสาน
 และ พายัพว่า ดาว เช่น ในการทำอามะโนครวัดและ ฯลฯ
 ก็ให้เรียกว่า “ไทย”

๖. มณฑลภูเก็ต ซึ่งแต่ก่อนเรียก “หัวเมือง
 17/09/2566
 ฝ่ายทะเลตะวันออก” มีอยู่ ๖ เมือง คือ ๑. ภูเก็ต
 ๒. กระบี่ ๓. ตรัง ๔. ตะกั่วป่า ๕. พังงา ๖. ระนอง

เทศาภิบาล

๒๔๖๖ คงทบญชาการมณฑลทเมืองภาค

๒ ๕๕ ๑ มณฑลทง ๒ นเพียงแคววมเขตหวเมืองเขาเป็น

มณฑล และมีชาหวองใหญ่ไปประจำบัญชาการท้า
๒ ยังหาได้ดำเนินการเบณฑกษณะเทศาภิบาลแต่ไม่
จนถงครวทจคการเทศาภิบาลจน จึงได้ทรงแก้ไขการ
ปลครองมณฑลทง ๒ นเบณฑกษณะเทศาภิบาลด้วย

ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้จัดคงมณฑลเทศาภิบาล

๕ ๕ ใหม่ ๓ มณฑล และแก้ไขการปลครองทได้คงใจ
กอนแล้วให้เบณฑกษณะเทศาภิบาลจน ๑ มณฑล รวม
๕ มณฑลด้วยกนคช

๑. มณฑลพิษณุโลก มี ๕ เมือง คือ

- ๑. พิษณุโลก ๒. พิจิตร ๓. พิชัย(๑) ๔. สุวรรณ
- โลก ๕. สุโขทัย คงทบญชาการมณฑลทเมือง
- พิษณุโลก

(๑) ภายหลังโดยย้ายที่ทำการจากเมืองพิชัยไป

๒ คงทชครคคค (เห็นจนไป) เรียก เมืองพิชัย อย
ครวทจหวง แดะยุบเมืองพิชัยเดิมเป็นอำเภอพิชัย ถง
พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้ประกาศเปิดยหนชเมืองพิชัยใหม่
๒ เขาหาชชเดิมเป็น "เมืองทครคคค" จนบัดนี้

๒. มณฑลปราจีน มี ๔ เมือง คือ ๑. ปรา
จีนบุรี ๒. ฉะเชิงเทรา ๓. นครนายก ๔. พนมสาร
คาม ตั้งทบภูษาการมณฑลทเมองปราจีนบุรี

๓. มณฑลราชบุรี ได้รวมหัวเมืองซึ่งเคยชน
แก่กระทรวงกลาโหมและกรมท่า คือกระทรวงการต่าง
ประเทศในบังคับ เมื่อได้มีประกาศพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ ให้ยก ราชการฝ่ายพลเรือนในหัวเมือง
เหล่านี้มาขึ้นแก่กระทรวงมหาดไทยแก่กระทรวงเดียว
จึงได้ตั้งมณฑลขึ้น มี ๖ เมือง คือ ๑. ราชบุรี
๒. กาญจนบุรี ๓. ปราณบุรี ๔. เพชรบุรี ๕. ต้มกร
ตั้งคราม ตั้งทบภูษาการมณฑลทเมองราชบุรี

๔. มณฑลนครราชสีมา มณฑลนี้ได้มอชย
ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๗ ตั้งถ่วงแล้ว แต่เพิ่งได้แกไขการ
ปกครองให้แบบมณฑลเทศาภิบาลชนในบ

พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้ตั้งมณฑลชนใหม่อก ๓ มณ
ทล และแกไขการปกครองมณฑลทมอชยก่อนแล้วให้
เป็นแบบเทศาภิบาลชนอก ๑ มณฑล คือ

๑. มณฑลนครชัยศรี มี ๓ เมือง คือ

๑. นครชัยศรี^(๑) ๒. นครดงครุฑ ๓. นครพนม
เดิมคงทบภูษาการมณฑลทเมืองนครชัยศรี

๒. มณฑลนครสวรรค์ มี ๗ เมือง คือ

๑. นครสวรรค์ ๒. กำแพงเพชร ๓. ชัยนาท ๔. ตาก
๕. อุทัยธานี ๖. พยุหะคีรี ๗. โมทรามย์ ๘. ตีรวคบุรี
คงทบภูษาการทเมืองนครสวรรค์

๓. มณฑลกรุงเก่า ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น
มณฑลอยุธยา มี ๗ เมือง คือ ๑. กรุงเก่า ๒. พระ
พุทธบาท ๓. พรหมบุรี ๔. ดงพสุ ๕. ตีรวคบุรี
๖. สิงห์บุรี ๗. อ่างทอง ๘. อินทบุรี คงทบภูษาการ
มณฑลทกรุงเก่า คือพระนครศรีอยุธยาในบัดนี้

(๑) เมืองนครชัยศรีอยุธยาในบัดนี้ ตั้งบาง
ทเรียกแม่น้ำนครชัยศรี ครั้นตั้งมณฑลขึ้นแล้วไปตั้ง
ทบภูษาการมณฑลทอำเภอพระปฐม เมืองยง
แหวงของเมืองนครชัยศรี ส่วนศาลากลางเมืองเพง
ย้ายไปตั้งทอำเภอพระปฐม แดงคงเป็นเมืองนครปฐม
จนเดชะยมเมือง นครชัยศรี เป็น อำเภอชน แกเมืองนคร
ปฐม แดเพงประกาศเมอ พ.ศ. ๒๔๕๖.

มณฑลภูเก็ต มณฑลนครศรีธรรมราช พ.ศ.
 ๒๔๓๗ ตั้งกวางแก้ว แต่เพิ่งได้แก้ไขระเบียบและ
 ลักษณะการปกครองให้เป็นมณฑลเทศาภิบาลเมื่อได้
 โอนหัวเมืองซึ่งชนกระทรวงกลาโหม มาขึ้นกระทรวง
 มหาดไทยใน พ.ศ. ๒๔๓๘ มี ๒ เมือง คือ ๑. ภูเก็ต
 ๒. กระบี่ ๓. ตรัง ๔. ตะกั่วป่า ๕. พังงา ๖. ระนอง
 ตั้งทบภูษาการมณฑลทมิฬของภูเก็ต

พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้จัดตั้งมณฑลชนใหม่อีก ๒ มณฑล
 ๑. ได้จัดการปกครองมณฑลที่ได้ตั้งไว้แต่ก่อนแล้วให้
 เป็นมณฑลเทศาภิบาลขึ้นอีก ๑ มณฑล คือ

๑. มณฑลนครศรีธรรมราช มี ๑๐ เมือง
 ทงบริเวณ ๗ หัวเมืองด้วย คือ ๑. นครศรีธรรมราช
 ๒. พัทลุง ๓. สงขลา บริเวณ ๗ หัวเมืองซึ่ง
 ชาวเมืองส่วนมากถือศาสนาอิสลามมี ๑. บัตตาน
 ๒. ยะลา ๓. ยะหริ่ง ๔. ธาระเงาะ ๕. ราหิมัน
 ๖. ถ้ายบุรี ๗. หนองจิก ตั้งทบภูษาการมณฑลท
 เมืองสงขลา

เทศาภิบาล

๑๓๗

๒. มณฑลชุมพร ภายหลังเปิดยื่นขอเป็น
มณฑลต่อราชฎี มี ๔ เมือง คือ ๑. ชุมพร ๒. ไชยา
๓. หาดด้วน ๔. กาญจนคีรี ตั้งทบบัญชาการมณฑล
ที่เมืองชุมพร

มณฑลบุรีพา ซึ่งแตกชนมขอว่า มณฑลเขมร
มณฑลนมอญก่อน พ.ศ. ๒๔๓๗ แล้ว แต่เพิ่งได้แก่ไซ
ระเขยบ แต่ระยะขณะ การปกครองเป็น มณฑลเทศา
ภิบาลจน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ จึงนำมาจัดับไว้ในทนอก
ด้วย มี ๔ เมืองตามเดิม

พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้ตั้งมณฑลชนอกมณฑลหนึ่ง คือ
มณฑลไทรบุรี เป็นหัวเมืองไทยปนมดาญฝ่าย
ตะวันตกและเป็นประเทศราช มี ๓ เมือง คือ ๑. ไทรบุรี
๒. ปัตตานี ๓. ตันจูล ตั้งทบบัญชาการมณฑลที่เมืองไทรบุรี

พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้ตั้งมณฑลชนอกมณฑลหนึ่ง คือ
มณฑลเพชรบูรณ์ มี ๒ เมือง คือ ๑. เพชร
บูรณ์ ๒. หอดมคัสด ตั้งทบบัญชาการมณฑลที่เมือง

๑๗/๐๙/๒๕๕๕
เพชรบูรณ์มณฑลนั้นได้ตั้งชน ๒ ครั้ง คงจะกล่าวใน
กระบวนเปิดยพแปลงสถานะของมณฑลต่อไป

พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้แก้ไขการปกครองมณฑลที่มอญ
แถวก่อน พ.ศ. ๒๔๓๖ ให้เป็นตักษณะเทศาภิบาลจน
อีก ๓ มณฑล คือ

มณฑลพายัพ ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อมาจาก "มณฑล
ตะวันตกเฉียงเหนือ" มณฑลนี้เป็นเมืองประเทศ
ราช และแก้ไขการปกครองใหม่^(๑) มี ๕ เมืองซึ่ง
ครั้งก่อนเรียก "นคร" กับเมือง ๒ เมือง คือ ๑. นคร
เชียงใหม่ ๒. นครลำปาง ๓. นครลำพูน ๔. นครน่าน
๕. เมืองแพร่ ๖. เมืองเก็น^(๒) ดังทบทวนราชการ
มณฑลทศนครเชียงใหม่

(๑) โดย กฎ ๑ ข้อ มังคัมดำหรับปกครอง
มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๓๓๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓)

(๒) เมืองเก็น เป็นเมืองในมณฑลพายัพ มี
ข้าหลวง และ ผู้ว่า ราช การเมืองอยู่ก่อน ข้อ มังคัมปก-
ครองฉบับที่กต่างใน (๑) หน้า ๓๒๓ แต่ไม่ปรากฏชื่อใน
ข้อบังคับฉบับ ๒๕๖๖
ข้อบังคับฉบับ ๒๕๖๖ จึงมีประกาศยุบของ
ข้าหลวง ๑ เมืองเก็น

มณฑลนั้นขอแบ่งตั้งอำเภอขึ้นบางประการ
เนื่องจากมีท้องที่กว้างใหญ่และพลเมืองมาก ต้องรวม
หัวเมืองชนนอกของบางนครเข้าเป็นบริเวณ คือ นคร
เชียงใหม่เมืองน้อยชนนอย นอกจากตั้งนครดังอันเรียก
ว่านครเชียงใหม่แล้ว ยังแบ่งเป็นบริเวณเชียงใหม่อีก
๒ บริเวณและนครน่าน ๑ บริเวณ

บริเวณ เชียงใหม่เหนือ ๕ เมือง มี ๓. เชียง
ราย^(๑) ๒. เชียงแสน ๓. บ้าเบา ๔. เมืองฝาง
๕. ทนองขวาง

บริเวณเชียงใหม่ตะวันตกมี ๔ เมือง ๓. เมือง
ชนนอย ๒. ปาย ๓. แม่ฮ่องสอน^(๒) ๔. ยวม

(๑) เมืองเชียงรายได้มีประกาศยกเป็นเมือง
จตุรา เมื่อ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๓)
และได้ตั้งเป็นจังหวัดชยเจนบัดนี้

(๒) เมืองแม่ฮ่องสอน ได้มีประกาศยกเป็นเมือง
จตุรา บัดนี้รวมกับ เชียงราย และตั้งเป็น จังหวัดชยเจน
บัดนี้

นครนิพนธ์ นอกจาก เมือง ชีว่น กตวางแล้ว รวม
 หอเมืองชนนออกเขาเป็นบริเวณหนึ่ง เรียกบริเวณหน้า
 เหนือ มี ๘ เมือง คือ ๑. เมืองกอบ ๒. เมืองเงิน
 หรือกุสาวดี ๓. เมืองเชียงทอง^(๑) ๔. เมืองเชียงคำ^(๒)
 ๕. เมืองเชียงตม ๖. เมืองเชียงแตง ๗. เมืองเชียง
 ช้วน ๘. เมืองเทิง^(๓)

มณฑลอีสาน ซึ่งแต่ก่อนชื่อ "มณฑลตะวันออก
 ออกเฉียงเหนือ" ได้แก่ราชการปกครองเป็นมณฑล
 เทศาภิบาลชน^(๔) รวมหอเมืองเขาเป็นบริเวณ มี ๕
 บริเวณคือ ๑. ออบตราชาน ๒. จำปาศักดิ์ ๓. ชุขันธ์
 ๔. ศรีนคร ๕. ร้อยเอ็ด คงทบญชการมณฑล
 เมืองออบตราชาน

(๑) (๒) และ (๓) ภายหลังได้ประกาศยุบเป็น
 อำเภอและโอนไปขึ้นจังหวัดเขียงราย

17/09/2566

(๔) กฎกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยแบ่งบริเวณ
 ในมณฑลอุดรด้านอุดร ที่ ๓๐ ลงวันที่ ๓ ก.พ. ร.ศ. ๑๓๕

เทศาภิบาล

๑๔๑

๑. บริเวณเขต มี ๓ เมือง ๑ ต. ๒. บริเวณ
 จำปาศักดิ์มีเมืองเดียว ๓. บริเวณชนบทมี ๓ เมือง ๑ ต.
 ความจริงททการบริเวณตั้งที่เมืองศรีสะเกษ และ
 ภายหลังไปประกาศเปลี่ยนชื่อเป็น "ศรีสะเกษ" แล้ว
 ๔. บริเวณอุบลราชธานี มี ๔ เมือง ๑ ต. ๕. บริเวณ
 ร้อยเอ็ด มี ๕ เมือง ๑ ต.

มณฑลอุดร ซึ่งแต่ก่อน ชื่อมณฑลฝ่ายเหนือ
 ได้แก่ราชการปกครอง เป็นมณฑลเทศาภิบาลพร้อม
 กับกฎ ๑ ฉบับที่กล่าวข้างบนนี้ รวมหัวเมืองเขาเป็น
 บริเวณ ๕ บริเวณ คือ

๑. หมากแข้ง ๒. ชาติพนม ๓. นาเหือง ๔. พา
 ๕. ดงดงนคร บริเวณเหล่านี้ มีชื่อแตกต่างจาก
 บริเวณหลายแห่ง จึงแต่คงที่คงททการบริเวณไว้
 ดงน

๑. บริเวณหมากแข้ง มี ๗ เมือง ดงทพาน
 หมากแข้ง คือ จังหวัดอุดรธานีในบัดนี้
 ๒. บริเวณชาติพนม มี ๔ เมือง ดงทเมอง

17/09/2566

นครพนม ซึ่งปกครองอำเภอชาดพนม

๓. บริเวณนาเทือง มี ๓ เมือง ดังทเมืองเตย
 ๖๕๖ ๘ ๑ ๒ ๓

๔. บริเวณพาซ มี ๕ เมือง ดังทเมืองซอนแก่น
 ๖๕๖ ๘ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

๕. บริเวณดงถนกร มี ๓ เมือง ดังทเมือง

ดงถนกร

พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ตั้งมณฑลขึ้นอีก ๒ มณฑลคือ
 ๑. มณฑลจันทบุรี มี ๓ เมือง คือ ๑. จันท
 ๒. ตราด ๓. ระยอง ดังทบัญชาการมณฑล
 เมืองจันทบุรี

๒. มณฑลปัตตานี มณฑลตั้งขึ้นด้วยแบ่ง
 การปกครองบริเวณ ๗ หัวเมืองซึ่งชาวเมืองถือศาสนา
 อิสลามเป็นส่วนใหญ่มาจากมณฑลนครศรีธรรมราช เป็น
 มณฑลขึ้นอีกมณฑลหนึ่ง เมืองเป็นบริเวณนั้น มี
 เมืองทงใหญ่หนอยรวม ๗ เมือง คือ ๓. ปัตตานี
 ๒. ยะดา ๓. ยะหริ่ง ๔. ระแงะ ๕. ราหิมัน

เทศาภิบาล

๑๕๓

๖. ต่ายบุรี ๗. ทนองจิก และเมืองตงเบนมณฑลใต้
รวมเมืองชนจควาที่มีฐานะไม่ถึงขนาด "จังหวัด" ใน
บัดนี้ให้เป็น อำเภอไว้ในแขวง เมืองที่ใหญ่กว่าเดี่ยบาง
เพื่อสะดวกแก่การปกครอง คือให้เมืองยะหริ่งและ
เมืองทนองจิกเป็นอำเภอ รวมเข้าใน แขวงเมืองปัตตานี
เมืองราหีมรวมเข้าในแขวงเมืองยะลา คงมีเมือง
(ที่เป็นจังหวัดในขณะนี้) ๔ เมือง คือ ๓. ปัตตานี
๔. ยะลา ๕. กระจ่าง ซึ่งภายหลังได้รวมกับอำเภอบาง
นราเปลี่ยนชื่อเป็น "นราธิวาส" ๔. ต่ายบุรี คงที่
บัญชาการมณฑลที่เมืองปัตตานี

พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ตั้งมณฑลชนออกมณฑลหนึ่ง คือ
มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลตงเบนมณฑลด้วยแบ่งท้อง
ที่จากมณฑลอุดรธานี อันมีท้องที่กว้างใหญ่มีเมือง ๖
เมือง แต่ละเมืองมีพลเมืองมาก ยากที่จะหาหลวงเทศา
ภิบาลมณฑลเดียว จะปกครองตรวจตราความทุกข์สุข
ของประชาราษฎรให้ทราบได้ทั่วถึง และจัดการหนุ
บำรุงให้เจริญได้ รวดเร็ว ทันความปรารถนาของทาง

ราชการ เพื่อความสะดวกแก่การปกครอง และอำนวยความสะดวก
 ๒. คุณประโยชน์ แก่ท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทยจึงได้
 ๓. กราบบังคับมณฑล ขอพระราชทานแบ่งมณฑลอุดรธานีเป็น
 ๔. ๒ มณฑล และตั้งชื่อใหม่ว่า มณฑลอุบล ๑ มณฑล
 ๕. ร้อยเอ็ด ๑ ในรัชกาลที่ ๖ ได้โปรดเกล้า ฯ พระราช
 ๖. ทานพระบรมราชา อนุญาตให้จัด การตาม ทักกราบบังคม
 ๗. ทูลทูล มณฑลร้อยเอ็ดมี ๓ เมือง คือ ๑. ร้อยเอ็ด
 ๘. ๒. มหาสารคาม ๓. กาฬสินธุ์ ตั้งศาลารัฐบาล
 ๙. มณฑลที่เมืองร้อยเอ็ด

๑๐. มณฑลอุบล มณฑลอุดร กคือมณฑลอุดรด้านแค
 ๑๑. เดิมตั้งถาวรบ้านนูน เมื่อได้แบ่งท้องที่ออกเป็น
 ๑๒. มณฑลร้อยเอ็ดแล้วเปิดยื่นขอเป็นมณฑลอุบล มีเมือง
 ๑๓. อ้อยเพียง ๓ เมือง คือ ๑. อุบลราชธานี ๒. ขุขันธ์
 ๑๔. ซึ่งภายหลังได้เปิดยื่นขอเป็น "ศรีสะเกษ" ตามขอ
 ๑๕. ตั้งเมืองเดิม ๓. สุรินทร์ ทบบัญชาการมณฑลคงอยู่
 ๑๖. ในศาลารัฐบาลมณฑลอุบล และข้าราชการคณะ
 ๑๗. มณฑลอุดรตั้งใช้คนในคณะเดิมนั่นเอง

พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ตั้งมณฑลชนบทนอกมณฑลหนึ่ง

คือ

มณฑลมหाराษฎร์ เนื่องจากมณฑลพยุหะ
มีอาณาเขตกว้างใหญ่ มีจังหวัดใหญ่ ๆ หลาย
จังหวัด และพดเมืองมาก บ้านเมืองตั้งอยู่ต่างดุ่ม
นากันหลายตำบล การคมนาคมอยู่แต่ก่อนยังไม่
พอ ทั้งภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชันซับซ้อนกันทั่วไป
เป็นเหตุให้การเดินทางไม่สะดวกและต้องใช้เวลาช้าน
การทำความค้าขายอันมีค่าก็มาก เช่นการทำป่าไม้ซึ่ง
มีอยู่ทุกจังหวัดและของป่าต่างๆเป็นต้น และ วิชา ทง น
ยอมเหลือกำลังของสมุหเทศาภิบาล และเจ้าหน้าท
ของมณฑลเดียวจะ ปฏิบัติการและ ตรวจตรา ทุกซอก
ของประชาราษฎร์ให้ทราบได้ตลอดทั่วถึง ผลปฏิบัติ
ของการปกครองยังไม่รวดเร็วทันความ ปรารถนาของ
ทางราชการ เพื่อแก้ไขให้มณฑลประ โยชนยังชนตาม
ควรแก่ภูมิประเทศและเหตุผล กระทรวงมหาดไทย

17/09/2566

จึงได้นำความกราบบังคมทูลถวายความเห็น ว่า สมควรที่จะแบ่งการปกครอง มณฑลพายัพเป็น ๒ มณฑล ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย ได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแบ่งการปกครองตามที่กราบบังคมทูล และพระราชทานชื่อมณฑลที่แยกตั้งเพิ่มขึ้นใหม่ว่า "มณฑลมหาสารภูริ" มี ๓ จังหวัด คือ ๑. กำปอง ๒. น่าน ๓. แพร่ ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลที่จังหวัด กำปอง ส่วนอีกมณฑลหนึ่ง ตั้งชื่อมณฑลพายัพตามเดิม มี ๔ จังหวัด คือ ๑. เชียงใหม่ ๒. กำปอง ๓. เชียงราย ๔. แม่ฮ่องสอน

มณฑลกรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้เปลี่ยนเป็นกรุงเทพฯพระมหานคร
 มณฑลนั้น อยู่ใน การปกครอง บังคับ บัญชา ของ เสด็จมาตั้งกระทรวงนครบาลตาม ลักษณะพระ ชรรมนูญ ในกฎหมายเก่ามาแต่เดิม ได้จัดการปกครองท้องที่ ในเขตที่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ๆ กับจังหวัดชนบทอันเคย เป็นกรุงชนบทมาก่อนอีกจังหวัดหนึ่ง ถึงสมัยรัชกาล

ที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้โปรดให้ประกาศยกราชการ
 พด เรือนในหัวเมืองที่ชนแก่กระทรวงกลาโหมและกรม
 ท้า มาตั้งกักระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนคร-
 บาด แลจัดการปกครองทั้งตั้งกระทรวงนั้นเป็น
 ดัชนีเทศาภิบาลเช่นเดียวกับหัวเมืองที่ปวง กรุง-
 เทพ ฯ จึงเป็นมณฑลหนึ่ง มีเมืองชน ๖ เมือง คือ
 ๑. พระนคร ๒. ชนบุรี ๓. ปทุมธานี ๔. นครเขื่อน-
 ชันธ์ ๕. สมุทรปราการ ๖. นนทบุรี

การ ปกครอง มณฑลนี้ ได้ ใช้ พระ ราช บัญญัติ
 ดัชนีปกครองทั้งที่ และร้อยบังคับปกครองหัว-
 เมืองโดยอนุโลม แต่ยกเว้นบางอย่างสำหรับ "อ่า-
 เกอชนโน" ของจังหวัดพระนครกับชนบุรี ซึ่งมักถู-
 หมายดำหรับการปกครองไว้ช้อยมากแล้ว

ที่บัญญัติการมณฑลและจังหวัดพระนคร กับชน-
 บุรี แต่เดิมรวมอยู่ในคำว่าว่าการนครบาลนั่นเอง
 และหน้าที่บัญชาการมณฑลก็รวมอยู่ในเด้นาบัคระ
 ทรวงนครบาล หาได้มีตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล

ไม่ ส่วนหน้าที่แตกต่างกัน มีตำแหน่งประจำเช่น
มณฑลอื่น ๆ มีกรมอำเภอ ซึ่งมีหน้าที่อำนวยความสะดวก
ของซึ่งในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้ยกฐานะ กรมมณฑล
เป็นกรมพระนครบาล หัวหน้าที่กรมเป็นอธิบดี

ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดในมณฑลกรุงเทพฯ
ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เรียก "นครบาลจังหวัด" ตำแหน่ง
กรมการ มณฑล และ จังหวัด คงเรียก เช่นเดียวกับ
กับจังหวัดในมณฑลอื่น ๆ

รวมมณฑลทั้งหมด ในพระราชอาณาจักรครั้ง
นั้น ซึ่งได้บอกหักกตบตบจำนวนกันแล้ว มี ๒๑ มณฑล
ด้วยกัน บรรดามณฑลที่ใดตั้งขึ้นด้วยยอมมี
สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติของเหตุการณ์
คงจะแตกต่างกันไป

17/09/2566

ตั้งมณฑลภาค

การปกครอง โดย ลักษณะ มณฑล เทศาภิบาล

ได้ดำเนินการร่วม ๒๐ ปี (ใน พ.ศ. ๒๕๕๘) ด้วยกำลัง
 แห่งความอุตสาหะพยายามบากบั่นต่อความลำบากหนัก
 ยากของ ข้าราชการ ในอัตราเต็ม อันมีจำนวน คนจำกัด
 อยู่เท่านั้น ไม่ใคร่พอแก่งานที่ได้ขยายความ
 กว้างขวางของจาก ภาวการณ์ ทงปวง ได้เจริญขึ้นโดย
 ชรรคมา เช่น พลเมืองมากขึ้น การกิจทั้งหลาย
 ย่อมเพิ่มพูนขึ้นด้วยเงินเงาตามตัว ทงพระราช
 กำหนด กฎหมาย ระเบียบ แบบแผน ของ รัฐบาล ซึ่ง
 ได้บัญญัติ ขึ้นใหม่ สำหรับ ปฏิบัติ การ เพื่อให้ เป็นคุณ
 ประโยชน์แก่พระราชอาณาจักร์ทันความ ขยายตัวของ
 ดั่งทงปวงดังกล่าวก็ได้ทงขึ้นเป็นลำดับตลอดมา ราช-
 การ ในหน้าที่ของมณฑลซึ่งต้องคิดคอกับ กระทรวง
 การ ในกรุงเทพ ฯ ก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้นตามลำดับกันด้วยทุก
 ด้าน ใน พ.ศ. ๒๕๕๘ มณฑลทงอยู่ ๑๖ มณฑล (เงิน
 มณฑลกรุงเทพ ฯ ซึ่งยัง ดังกค อยู่กับ กระทรวงนคร-
 ๑๗/๐๙/๒๕๖๖
 ๒๕๖๖) เป็นการเหลือกำลังของเจ้าพนักงาน ในกระ-
 ทรวงเท่าที่มีอยู่จะ ข้านวยผลให้ลุด่วง ได้รวดเร็ว ทงกค

ครั้นจะเพิ่มอัตราข้าราชการชั้นเอก ซึ่งจะให้แบ่งเบางาน
 ของเจ้ากระทรวงได้ ก็ไม่หวังที่จะได้งบประมาณ
 สำหรับจ่าย อีกประการหนึ่ง ราชการของมณฑล
 ย่อมมี เกียรติของ กุบ กระทรวง เจ้าหน้าที แทบทุก กระทรวง
 ถ้ากระทรวงมหาดไทยจะขอเพิ่มอัตราข้าราชการ
 ราชการชั้น ให้พอแก่งานชั้นจะต้องดำเนินไปให้สะดวกรวดเร็ว
 เรวขึ้น กระทรวงอื่นซึ่งมีเหตุผลทำนองเดียวกัน ก็
 ย่อมจะต้อง การ อัตรา ข้าราชการ ของแต่ละ กระทรวง
 เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน รัฐบาลกลางจะต้องเพิ่มราย
 จ่ายชั้นเอกมิ ไร่น้อย และคงจะเป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว
 ว่าเงินไม่ จะเพิ่ม รายได้ของรัฐในทางภาษีอากร
 ก็ยังอยู่ในอาการทรงตัว เช่นภาษีศุลกากรอันเป็นราย
 ได้ก้อนใหญ่ ก็ยังอยู่ในอัตราเพียงร้อยละ ๓ (๓ %)

สำหรับภาษีขาเข้า เพราะฉะนั้นรายจ่ายจึงต้องกระ
 หนืดกระแหมที่สุด กระทรวงมหาดไทยจึงตกลงหา
 ทางออกเพื่อ แบ่งเบาราชการ ของกระทรวงการ ในกรุงซึ่ง
 ไม่เฉพาะแต่กระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียว โดย

ไม่ต้องเพิ่มอัตราคนในกระทรวง คือรวมมณฑลที่
 โกลดเคียงกันราว ๒ - ๓ มณฑล ตั้งเป็นภาคชนภาค
 หนึ่ง สำหรับดำเนินราชการระหว่างมณฑลกับกระทรวง
 ให้มีข้าราชการชั้นสูงเป็นตำแหน่งอุปราช
 ประจำภาคละตำแหน่งหนึ่ง มีฐานะระหว่างเสนาบดี
 กับสมุหเทศาภิบาล สำหรับบัญชาการพลเรือนแทน
 กระทรวงในกรุง เท่าที่พระราชทานอำนาจและหน้าที่ไว้
 ดังจะกล่าวต่อไป

ตำแหน่งอุปราชนี้ ไม่ต้องตั้งเพิ่มเติมบุคคลขึ้น
 อีก คงให้สมุหเทศาภิบาลที่เด่นกว่ากันในภาคโดย
 เกียรติคุณเกียรติศักดิ์ มีสติปัญญาสามารถสมควร
 แก่ตำแหน่งหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณได้ ให้
 เป็นอุปราชชั้นเอกตำแหน่งหนึ่ง และคงบัญชาการใน
 หน้าที่สมุหเทศาภิบาลในมณฑลซึ่งตั้งทบบัญชาการภาค
 นั้นด้วย ภาคใดไม่มีสมุหเทศาภิบาลที่สมควรจะเลื่อน
 ขึ้นเป็นอุปราชได้ ก็ทรงพระกรุณาแต่งตั้งข้าราชการ
 ชั้นผู้ใหญ่ออกไปเป็นอุปราชประจำภาค (และเป็นสมุห

เทศาภิบาลมณฑลที่ตั้งบัญชาการภาคด้วย) อุปราช
 ได้รับเงินเดือนในอัตราตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลชั้นสูง
 ตำแหน่งเดียว ไม่ต้องตั้งอัตราเงินเดือนสำหรับตำแหน่ง
 อุปราชอีกต่างหาก มีเพิ่มเงินเพียงเล็กน้อย
 สำหรับเงินเดือนข้าราชการมหาดไทยประจำตำแหน่ง
 อุปราชบ้างเท่านั้น และบางภาคก็อาศัยข้าราชการ
 ของมณฑลตนเอง ซึ่งพอจะช่วยให้ช่วยทำการใน
 มหาดไทยได้ ไม่ต้องเพิ่มอัตราคนอีก ทั้งนี้เป็นโย
 บายประหยัดเงินได้มิใช่น้อย

อำนาจหน้าที่ของอุปราชประจำมณฑลภาคตาม
 ที่ปรากฏในประกาศกระแสพระบรมราชโองการดังนี้

๓. อุปราชประจำภาคเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ต่าง
 พระองค์ รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณประจำ
 อยู่วัดเมือง มีอำนาจเห็นชอบราชการฝ่ายพลเรือน
 ทุกตำแหน่ง บรรดาประจำรับราชการอยู่ในภาคหนึ่ง
 และมีมหาดไทยกรมบัญชาตรวจตราแนะนำราชการใน
 ส่วนราชการ ให้เป็นไปตามกระแสพระบรมราชโองการ

และพระราชกำหนดกฎหมาย ทั้งดำริการทูลบำรุง
พระราช อาณาจักรภาคนั้น ให้เจริญขึ้น โดยบุคคลโดยาย
อันเหมาะแก่ของตและต้องด้วยพระบรมราโชบาย

๒. อุปราช จะตง ทททำการ อยู่ใน มณฑล ใดใน
ภาคหนึ่งก็ได้ ให้มีข้าราชการประจำทำราชการกับ
อุปราชตามสมควรแก่ราชการ

๓. การที่จะบังคับบัญชาราชการและมี โบบอก
รายงานหรือหนังสือราชการมายังเสนาบดีเจ้ากระทรวง
ในกรุงเทพฯ ฯ นั้น ถ้าราชการตั้งใหม่กฎและข้อบังคับ
วางไว้ชัดเจนระเบียบแล้ว ให้ส่งเทศาภิบาล
มณฑลนั้นบังคับบัญชาและมี โบบอกตรงมายังเสนาบดี
เจ้ากระทรวงในกรุงเทพฯ ฯ ได้ตามเดิม แต่ถ้าเป็น
ราชการดำคัญหรือราชการที่ยังไม่ได้ มีกฎ หรือข้อบง-
คั้บวางไว้ระเบียบเรียบร้อยอย่างหนึ่ง การขอแต่งตั้ง
ถอดถอน ข้าราชการ ดังแต่ ชน นายอำเภอ ชนไป อย่าง
หนึ่ง 17/09/2566 การเงินขอความตความขอขบผู้สมควรจะได้รับ
พระราชทาน ยก บรรดาศักดิ์ หรือ เครื่องราชอิสริยา-

ภณอย่างหนึ่ง การทำงานประมาณจ่ายประจำปี
ของมณฑลอย่างหนึ่ง สมุหเทศาภิบาลคงได้รับ
อนุมัติของอุปราชก่อน แล้วจึงจะมีใบบอกเด้นมา
ยังเสนาบดีเจ้ากระทรวงในกรุงเทพฯ ฯ ได้

กระทรวงมหาดไทย ได้รับพระบรมราชานุญาต
ให้จัดตั้งมณฑลภาคขึ้นเป็นลำดับดังนี้

ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ตั้งภาคขึ้น ๒ ภาค

๑. ภาคพายัพ มี ๒ มณฑล คือ มณฑล
พายัพกับมณฑลมหาสารคาม ที่บัญชาการภาครวม
กับศาลารัฐบาล มณฑลพายัพ ณ จังหวัดเชียงใหม่
โปรดเกล้า ฯ ให้ท่านมหาเสวกโท เจ้าพระยาสุรศักดิ์
วิศิษฏ์ศักดิ์ (เชย กัญยานมิตร) สมุหเทศาภิบาล
มณฑลพายัพเป็นอุปราชภาคนี้

๒. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี ๒ มณฑลคือ มณฑล
นครราชสีมา กับมณฑลราชบุรี ที่บัญชาการภาคตั้ง
ที่มณฑลนครราชสีมา ณ จังหวัดนครปฐม โปรด
เกล้า ฯ ให้ท่านมหาอำมาตย์โท พระยามหาอำมาตยา

ชนิด ร่องเต๋นาบดักกระทรวงมหาดไทย เป็นอุปราช
ภาคนี้

ค. พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ตั้งมณฑลภาคชนนออกภาคหนึ่ง
คือ

๓. ภาคบักย์ใต้ มี ๓ มณฑลคือ ๓. มณฑลนครคีรัธรรมราช ๒. มณฑลปัตตานี ๓. มณฑลสุราษฎร์ ที่บัญชาการภาครวมกับศาลาวิบูลมณฑลนครคีรัธรรมราช ณ จังหวัดสงขลา โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เมื่อทรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ (ในรัชกาลที่ ๖) เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เป็นอุปราชภาคนี้

ค. พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ตั้งมณฑลภาคชนนออกภาคหนึ่ง
คือ

๔. ภาคอีสาน มี ๓ มณฑล ๓. มณฑลอุดร ๒. มณฑลอุบล ๓. มณฑลร้อยเอ็ด ที่บัญชาการภาครวมกับศาลาวิบูลมณฑลอุดร ณ จังหวัด

17/09/2566

อุดรธานี โปรวัดเกล้า ๆ ให้พระยาราชนฤตยวิบูลย์ภักดี
(อวบ เปาโรหิตย์)^(๑) ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาด
ไทยเป็นอุปราชภาคนี้

รวมมณฑลที่ได้ตั้งเป็นภาคขึ้นแล้ว ๑๐ มณฑล
เป็น ๔ ภาค ยังมีมณฑลที่ยังไม่ได้รวมเป็นภาคอีก
๖ มณฑล นอกจากมณฑลกรุงเทพ ฯ ซึ่งได้เปิดยื่น
ขอเป็นกรุงเทพพระมหานคร กระทรวงมณฑลของ
พิจารณานับราชการคิดต่อกับ ๔ ภาคเพียง ๔ แห่ง กับ
งานบางอย่างที่ประกาศระบุมไว้ ให้มณฑลติดต่อตรงกับ
กระทรวง ซึ่งน้อยลงกว่าเดิม แต่งานทั่วไปติดต่อ
กับมณฑลที่ยังไม่ได้ตั้งภาคอีก ๖ แห่ง รวมเป็น ๑๐
แห่งด้วยกันเท่านั้น นับว่าได้แบ่งเบาภาระของกระทรวง
ได้ไม่น้อยแล้ว

ถ้าได้รวม ๖ มณฑลที่ยังเหลืออยู่นั้นตั้งเป็นภาค
อีก ๒ หรือ ๓ ภาค และให้อำนาจอุปราชมากกว่า

(๑) ภายหลังได้เลื่อน บรรดาศักดิ์ เป็นเจ้าพระ-

ที่ประกาศด้วยแล้ว ภาวะของกระทรวงก็จะลดลง
 ได้ออกเป็นอย่างมากทีเดียว แต่การทำได้เป็นคัง
 คาคหมายดังกล่าวแล้วไม่ ต. พ.ศ. ๒๔๖๘ ในรัชกาล
 ที่ ๗ ได้มีประกาศกระแส พระบรมราชโองการ ให้ยก
 เด็กตำแหน่งอุปราช ประจำภาค ทงหมด เป็นสมุหเทศา
 ภิบาลตามเดิม การปกครองก็มเพียงรัฐมนตรี และ
 บางมณฑลก็ถูกยกเด็กเดี่ยอก คงเหลือค้อมาจนหมด
 สมัยเทศาภิบาล ยกเด็กหมดทุกมณฑล

เมื่อไม่มมณฑลเลย กระทรวงก็ของเสริญกับ
 งานทั้งตำมัญและวิตำมัญจิปาถะถึง ๗๐ จังหวัด สม-
 มติว่าแต่เดระจังหวัดมราชการ แผนกหนึ่ง คองบอกเส่นอ
 กระทรวงอย่างน้อยที่สุดจนละ ๓ เรือง รวมทุกจิง-
 หวดงานก็เขามาถึงกระทรวงจนละ ๗๐ เรืองแล้ว เจ้า-
 หนาทกรมหนคองทางานจนละ ๗๐ เรือง และถ้าม
 งานแผนกอื่นเขามาถึงกระทรวงด้วย ก็เพิ่มชนเป็น
 จนละหลายสิบเรืองชน เจ้าหนาทของกรมต่าง ๆ ก็
 จะต้องเส่นอตามลำดับ จนถึงทานผู้หนาทจนจลย

17/09/2566

ปัญหาและตั้งการ จะต้องทำงานอย่างที่เราเรียกว่าฉันทม
เมื่อหลายวัน งานฉันทมก็จะหมดทวนหมิตุหุคหยอน
เหลือกำลังเจ้าพนักงาน ก็จะต้องทำงานพอให้พ
หน้าไปวันหนึ่ง ๆ ฉันทมก็จะต้องยอมให้งานช้า เมื่อ
ถึงแล้ว เจ้าหน้าที่ยอมไม่เมื่อเวลาจะครบครองทำประ
โยชน์ให้งานก้าวหน้าได้ ผลของราชการจะเป็นอย่าง
ไรไม่ต้องบ่อกกล่าว เป็นทชมทราบกนคยู่แล้ว

นอกจากงานทางหนึ่งดังกล่าวดังกล่าวแล้ว ยังมีงาน
ที่ผู้ใหญ่ต้องทราบความประพฤติ หรือความดีความชั่ว
ของข้าราชการและข้อเท็จจริงในงานบางเรื่องบางราย
เพื่อควบคุมแก้ไขงานต่าง ๆ นั้น การตั้งไปจากกระ
ทรวงให้จังหวัดสืบฟังเสนอเข้ามาอาจจะช้า และบางที่
จะได้รับตอบเสนอเข้ามาไม่ตรงตามความจริง หรือ
ถูกเบี่ยงบ่ายให้หนักเป็นเบา หรือทเบา ก็ให้กตายเบนต์
ไปเลย การสืบตั้งเกิดเช่นนี้ผู้ใหญ่ของมณฑลไม่
ได้ เพราะอยู่ไกลติดต่อก็คือเหตุการณ์และควบคุมคดียัง
กว่ากระทรวง อาจจะเห็นเหตุทางที่จะสืบตั้งเกิดเขา

ความจริงและหลักฐานประกอบได้ง่าย สะดวกแก่
 การวินิจฉัยความผิดหรือชอบได้นักกว่า และไม่แต่
 เท่านั้น ข้าราชการของมณฑลเป็นหูเป็นตาของผู้ใหญ่
 ได้รอบรั้ง เป็นที่ถนัดวางยาเกรงแก่ข้าราชการและ
 เจ้าพนักงาน ทังปวง ไม่กล้าประพฤติคน ในทาง มิชอบ
 เพราะเกรงจะทราบถึงผู้ใหญ่จะเป็นภัยแก่คน บางที่
 ตรงกันข้าม กลับอุทิศส่าหะพยายามบำเพ็ญคนในทางที่
 ชอบ ที่ควร ให้ เป็น คุณ ประ โยชน์ แก่ ราชการ โดยมุ่ง
 หมายให้ผู้ใหญ่ได้เห็นคุณงามความดีของเขา โดยใกล้ชิด
 วิต ฯลฯ เป็นอันรวมความว่า การมีมณฑลเทศา-
 ภิบาลและภาคนั้นมีประโยชน์แก่ราชการเกินคำ ทัง
 เป็น ความ สะดวกแก่ ประชาชนใน ภูมิภาค ด้วยมี ทัง
 ระเบียบทุกขบ่ารุงผู้ชอยู่ใกล้ ร้องเรียนอะไรขึ้นก็ได้รับ
 ผลโดยมิได้แฉะช้า เหตุผลที่ยกเลิกภาคแถมณฑล
 เดี่ยนน ๑๗/๐๙/๒๕๖๖ เท่าปรากฏก็มีแต่เรื่องเศรษฐกิจของประ-
 เทศเริ่มทรุดลง ต้องประหยัทรายจ่ายเป็นลำดับมา
 จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๗ การขาดแคลนเงินก็ยิ่งทรุดหนัก

ดงมาก กระทรวงมหาดไทยต้องช่วยกันคัด
 รอนค่าใช้จ่ายในหน้าที่ของ กระทรวง ทบวง กรมนี้ ๆ
 โดยยุบเลิก หน้าที่ราชการเดี่ยเท่าที่จะ ยุบได้ และโดย
 เฉพาะกระทรวงมหาดไทยต้องยุบเลิกกรมตำรวจ ยุบ
 ตำแหน่งปลัดมณฑลทุกมณฑลกับปลัดจังหวัดถึง ๓๕
 จังหวัด ยกเลิกมณฑลภาคทั้งหมด ทั้งยุบมณฑล
 ในภาคเดี่ยอีก ๔ มณฑล และใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็
 ยังกองคดียุบเลิกอีกคราวหนึ่ง คือยุบมณฑลอีก
 ๕ มณฑล ยุบจังหวัดถึงเป็นอำเภออีก ๗ จังหวัด ดัง
 แต่งตั้งราชการไว้ในบทที่ห้าด้วยการเปลี่ยนแปลงสถานะ
 ของมณฑลนั้นแล้ว ทั้งนี้ของยุบเลิกด้วยเหตุเศรษฐกิจ
 การณ์ แต่ประกาศยกเลิก ทำนองเหตุนั้นว่า “เป็นเวลา
 ที่สมควร จะเปลี่ยนแปลง แก้ไขการงานและการบังคับ
 บัญชาในท้องที่ใหม่เพื่อความสะดวกเรียบร้อยขึ้น จึงทรง
 พระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกตำแหน่ง อุปราช
 ประจำภาคและมณฑลต่าง ๆ เดี่ย” ฯลฯ

๔. การเปลี่ยนแปลงสถานะของมณฑล

ตั้งใดก็ตามแล้วในท้ายบท ที่ว่าด้วย การตั้งมณฑลว่า ภายหลังจากกำหนดวงไปนานย่อมเป็นตามธรรมดา ต้องมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของมณฑลด้วยความจำเป็นแห่งกรณี สมด้วยคติธรรมที่ว่า "สิ่งซึ่งเกิดขึ้นแล้วย่อมมีความผันแปรไป" จึงได้รวบรวม พฤศจิกายน ที่มณฑล เทศาภิบาล ของผันแปรไปหมดแล้ว มาเท่าไร โดยตั้งเขป ณ ทิศตามลำดับ

ขอเริ่มด้วยเหตุเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ยิ่ง อันนำความเศร้าสลดและระทมขมอย่างสุดขีดซึ่ง ทวีระรังษได้มาสู่ประเทศไทยเฉพาะ มณฑล ที่ถูก ประเทศ มหาอำนาจพรากเอาไปจากราชอาณาจักรไทยถึง ๒ มณฑล ภายใน ๒ ปีติด ๆ กันคือ

๑. มณฑลบูรพา

มณฑลดินเดิมชื่อมณฑลเขมร มี ๔ จังหวัด ของ
 ระบุชื่อไว้ด้วยอีกครั้งหนึ่ง คือ (๑) พระตะบอง
 (๒) นครเตี้ยมราชู (๓) ศรีโสภณ (๔) พนมศร^(๑)
 มณฑลดินเป็นดินแดนของไทยมาแต่อดีตสมัย และเมื่อ
 ประเทศ กัมพูชา (เขมร) ตกไปอยู่ในความปกครอง
 ของฝรั่งเศสแล้วก็ได้ทำสัญญาไว้กับไทย เมื่อวันที่
 ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นคำรับรองว่า "เมือง
 พระตะบองและเตี้ยมราชู คงอยู่เป็นของไทย" ฯลฯ
 โดยเฉพาะจังหวัดพระตะบองและนครเตี้ยมราชูนี้ มี

(๑) เมืองนครพนมเมืองเรียก "พนมศร" เป็น
 เมืองขนาดเล็ก เป็นเมืองกันดารกว่าเมืองอื่นในมณฑล
 เดียวกัน ไม่สามารถจะดำรงฐานะถึงขนาดจังหวัด
 ในสมัยนี้ เมื่อตกไปเป็นเขตของอินโดจีนแล้ว ก็
 ถูกยุบลงเป็นตำบล จนแก่เอาแถบอัญชิ่งไทยเรียกว่า
 "กัณฑ์บุรี" ในแขวงพิบูลสงคราม

ฐานะคล้ายเมืองประเทศราช ตำแหน่งผู้ว่าราชการ
จังหวัดเรียกว่า "ผู้สำเร็จราชการเมือง" มีฐานันดร
ชั้นเจ้าพระยา คือ เจ้าพระยาศุภราชวรนิธน์ ฯ (๑)
ส่วนภายในนครและผล ประโยชน์ทั้งปวงใน มณฑลนั้นได้
พระราชทานแก่ผู้สำเร็จราชการเมืองและผู้ว่าราชการ
เมืองน้อย ๆ ซึ่งชน แก่เมือง พระศบของ เด็ยมราษฎร
และทนายตรงต่อกรุงเทพ ฯ ส่วนเงินรายได้ทางศาล
ของจังหวัดแบ่งให้เป็นผลประโยชน์แก่ข้าราชการ ที่ได้
ทำงานทางศาล จนถึงสมัยจัดการปกครองเป็นมณฑล
เทศาภิบาลแล้ว รัฐบาลต้องใช้จ่ายเงินเดือนให้ข้าราชการ
และค่าใช้สอยต่าง ๆ จึงต้องจัดการภาษี
อากรเป็นของวิภูชนในครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๓๓๘)
แต่ก็ยังน้อยประเภทที่สุด มีเงินค่านาประเภทเดียว
ก่อนแล้วต่อมาจึงเก็บเงินค่าราชการ (รัฐูปการ) แต่
กระนั้นก็ยังมีส่วนแบ่ง ให้เป็นของฝ่ายผู้สำเร็จราชการ

(๑) นามเดิม "เยย ชกนังวงศ์"

เมือง ผู้ว่าราชการ และกรมการเมืองด้วย
 เหตุที่มณฑลนั้นมีชื่อเป็น "มณฑลเขมร" ไปน
 เนื่องจาก มีอาณาเขต ทางทิศ ตะวันออก ติดต่อกับแดน
 กัมพูชาประเทศ พดเมืองในมณฑลนั้นมีทั้งเขมรและ
 ไทย มีสัมพันธ์กันอย่างสนิทสนม มีอาชีพและถ
 คำสอนร่วมกันคือพระพุทธศาสนา ส่วนชื่อที่ต่างก
 จนปรากฏ ถนัดถใจ ภาษา ซึ่งหนัก ไปทาง ภาษา เขมร
 ตามแถบที่มีเขมรอยู่มาก แต่ผู้สำเร็จราชการและ
 กรมการเมืองใช้ภาษาไทยเป็น ภาษาราชการ คงต้องท
 การพูด การอ่านและเขียน และโดยเฉพาะในวงคร
 กุฑของ ผู้สำเร็จ ราชการเมือง พระตะบองนั้น เป็นเด
 เหนือเชื้อไทยโดยตรง ดังปรากฏในประกาศกระแ
 พระบรมราชโองการ ในรัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนา
 พระอัครราชกุมารี พระนางเจ้าสุวัทนาฯ เป็น พระอรร
 เมธ พ.ศ. ๒๔๖๘ ส่วนชื่อของมณฑลในเบื้องต้น
 กคงมีความหมายตามธรรมดา ที่ประชาดำมัญ ราชก
 โดยนัยดังกล่าวข้างบนนี้ประการหนึ่ง และอีกนัยหนึ่ง

เป็นลักษณะเดียวกันกับที่ปรากฏ ในนิทานโบราณคดี
 เรื่องที่ ๑๖ ของสมเด็จพระยาตากษัตริย์
 ทรงอธิบาย ถึงเรื่องราวของ ดินแดนชาย พระราชอาณาจักร
 เขตโดยลักษณะการปกครองตามแบบเดิม ซึ่งนิยม
 ให้เป็นอย่างประเทศราชหรือราช Empire อันมีคน
 ต่างชาติ ต่างภาษา เป็น เมืองขึ้น อยู่ใน พระราช อาณา
 จุกร ดังจะได้แสดงไว้ใน การเปลี่ยนแปลง ร้อยมณฑล
 ต่อไป

พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้ประกาศเปลี่ยนแปลง ร้อยมณฑล
 เป็นมณฑลตะวันออกตามทิศที่ตั้งมณฑล และถัด
 มาถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้ประกาศ เปลี่ยนชื่อ เป็นมณฑล
 บุรพา ให้ฟังกระต๊อ

พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้เกิด ภัยอัน คราย อัน นำ ความ
 วิบโยคโศกสลดมาสู่ มณฑลนี้ เนื่องจาก รัฐบาลไทย
 จำใจต้องทำสัญญา กับ รัฐบาลฝรั่งเศส ด้วย เหตุสำคัญ
 ทาง การเมือง ไทยต้องยอมส่ง ดินแดน มณฑลนี้ ให้

17/09/2566

ไปอยู่โพศรามปกรของของเขา ซึ่งเป็นอันสุดแดนเดีย
ตายแฉะฮาดย้อย่างอุกฤษฏ์

๒. มณฑลไทรบุรี

มณฑล^{๕๕} นม ๓ จังหวัด เป็นเมืองประเทศราช
ตั้งถ้าว ในส่วนที่วาคอย การค้งมณฑลเทศาภิบาล^{๕๖}
แล้ว

ดู พ.ศ. ๒๔๕๑ รัฐบาลสยามค้งทำสัญญากับ
อังกฤษด้วยความจำใจในทางการเมือง มณฑล^{๕๗}
ถูกพรากไปอยู่ในปกครองของอังกฤษ ๒ เมือง คือ
เมืองไทรบุรีกับปะดิส พร้อมกับจังหวัดกตมคันและ
ครังกานู ซึ่งอยู่นอกมณฑลไทรบุรีอีก ๒ จังหวัด
เป็นการ แดกเปิดย่น ประโยชน์ท่านองเดียว กับฝรั่งเศส
คือเรื่องให้คนในตั้งกตมคันกับอังกฤษขนค้าดต่างประเทศ
ของไทย ไม้คองขนค้าดกตมคัน^{๕๘} เว้นแต่คค้าทกตมคัน
กอนไปทำระในค้าดของเขา

รวมมณฑลที่เปลี่ยนแปลงโดยกรณี ที่ถูกพราก
ไปเป็นของประเทศมหาอำนาจ ๒ มณฑล
ต่อไปเป็นการเปลี่ยนแปลงของมณฑล ที่ยังคง
อยู่ในพระราชอาณาจักร

๑. มณฑลเพชรบูรณ์

มณฑลนี้ ได้ตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล และตั้ง
เด็กตั้งถึง ๒ ครั้ง แปลกกว่ามณฑลที่พึ่งด้วยมี
เหตุผลอันควรเท่าใดดังนี้ เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๔๒ จังหวัด
เพชรบูรณ์และเมืองน้อย ๆ ซึ่งชนแคว้นจังหวัดเพชร
บูรณ์อีกบางเมือง คือเมืองชัยบาดาล บัวชุม และ
วิเชียร อยู่ในความปกครองของมณฑลนครราชสีมา
แต่ก่อน ปรากฏตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย
ลงวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ว่า
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา ได้จัดตั้งอำเภอ
ใหม่มณฑลนี้เป็น ๑๘ อำเภอ มีอำเภอเพชรบูรณ์

17/09/2566

บัวชุม วิเชียร และรัชบาดาด^(๑) รวมอยู่ในจำนวน
๑๘ อำเภอของมณฑลพม่ารพ

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็น ท้องถิ่นทอเราคน โอบอ้อม
และเป็นป่าดงกันดาร การคมนาคมติดต่อกับกรุงเทพฯ
และมณฑลอื่นไม่สะดวก ทั้งอยู่ไกลกันมากด้วย ครั้น
จะให้มณฑลใดปกครองก็ควรจตราไม่ทั่วถึง จึงต้อง
ตั้งเพชรบูรณ์เป็นมณฑลขึ้นไว้ แยกเหลือทางด้าน
จะทนมุ่งรุ่งให้เจริญได้ เพราะเป็นท้องที่กันดาร มี
อุปสรรคในการคมนาคม ซึ่งในสมัยก่อนคงใช้เรือ
ของคนเดินตามลำน้ำบ้างถึงมาแย่งสระบุรีได้เพียงสาย
เดียว ถึงฤดูแดงเรือบรรทุกหนักก็ติดตลนเดินไม่ได้
ทั้งแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย ทุุกษาและเวชภัณฑ์ใน
สมัยนั้นอดคิด ข้าราชการซึ่งต้องไปประจำอยู่ในแถบ

(๑) อำเภอรัชบาดาด อยู่ก่อนมาทางจังหวัด
สระบุรี จึงได้อินมาขึ้นแก่จังหวัดสระบุรีตั้งแต่เดือน
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๔

จังหวัดเหล่านั้นไม่มีใครไหว หากคนไปรับราชการ
ยาก เมื่อเหตุอย่างนี้จะจัดการบำรุงให้เจริญได้แต่
การที่จะดำรงฐานะเป็นมณฑลก็ไม่ถาวร ต. พ.ศ.
๒๔๔๗ จึงได้มี ประกาศ ยกเลิก มณฑลเพชรบูรณ์เดิม
และโอน การปกครอง จังหวัด ใน มณฑลนั้น ไป ไว้ใน
มณฑลพิษณุโลก

ต. พ.ศ. ๒๔๕๐ ปรากฏขึ้นอีกว่ามณฑลพิษณุ
โลกปกครองท้องที่ครบโอนไว้จาก มณฑลเพชรบูรณ์
ไม่สะดวก เจ้าหน้าที่ของมณฑลจะตรวจตราราชการ
ไม่ได้ท้องถิ่น เพราะมีอุปสรรคโดยสภาพดังกล่าว
แล้ว รัฐบาลจึงได้มีประกาศแยกการปกครองเมือง
เพชรบูรณ์และหล่มสักจากมณฑลพิษณุโลก ก่อ
มาตั้งเป็นมณฑลเพชรบูรณ์ขึ้นอีกเป็นวาระที่ ๒ ได้
ดำรงฐานะมณฑลมา ๘ ปี แต่สภาพของท้องที่
มิได้เจริญขึ้น ด้วยมีอุปสรรคดังปรากฏในสมัยก่อน
งานของเจ้าพนักงานชนมณฑล โดยเฉพาะ เพชรบูรณ์
เท่าที่มีในสมัยนั้น หาเต็มแก่เงินรายจ่ายขนาดมณฑล

ไม่ รวมความว่าในการที่จะรักษาฐานะของมณฑล
ไว้ มีผลได้ไม่เท่าเสีย ข้อสำคัญอย่างยิ่งก็คืองบประมาณ
การเงิน ของแผ่นดิน ยังไม่มี พอจะจ่ายทุ่มเท ไปสร้าง
ความเจริญด้วยจำนวนที่มาก กระทรวงมหาดไทย
เห็นว่าปกครองเพียงชนจังหวัดไปพลางก่อน จะสะดวก
กว่า และเพื่อลดความตื่นเปิดของค่าใช้จ่าย โดยไม่
จำเป็นด้วย เมื่อกองกรวมเงินพอจึงค่อยพิจารณาอีก
ใหม่

ต. พ.ศ. ๒๔๕๗ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ
ยกเลิกมณฑล^๕เสีย และโอนการปกครองจังหวัด
ไปส่งมอบกับมณฑลพิษณุโลกอีก มณฑลเพชรบูรณ์
เป็นอันหมดภาวะด้วยประการ^๕นี้ คือไปเป็น^๕เป็นราย
การเปลี่ยนแปลงตั้งสถานะของมณฑล^๕ที่โดยยกเลิกเป็นดำ
ดับ คือ 17/09/2566

๑. มณฑลมหัศจรรย์

มณฑล^{๕๔} ๓ จังหวัด^{๕๕} ยังไม่ได้มีการเปิด^{๕๖}
 แดงสถานการณ^{๕๗}ใด แต่เกิดความจำ^{๕๘}เป็น^{๕๙}ของ
 ยุกเด็กมณฑล^{๖๐}โดยเหตุ^{๖๑}ดัง^{๖๒}เด้า^{๖๓}คือ^{๖๔}ไป^{๖๕}

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ปร^{๖๖}จ^{๖๗}ว^{๖๘}บ^{๖๙}ก^{๗๐}กับ^{๗๑}เค^{๗๒}ร^{๗๓}ษ^{๗๔}ร^{๗๕}ฐ^{๗๖}ก^{๗๗}ิ^{๗๘}จ^{๗๙}ร^{๘๐}
 ปร^{๘๑}เท^{๘๒}ศ^{๘๓}ค^{๘๔}ก^{๘๕}ค^{๘๖}า^{๘๗} ซึ่ง^{๘๘}ค^{๘๙}อ^{๙๐}เ^{๙๑}น^{๙๒}ง^{๙๓}มา^{๙๔}ค^{๙๕}ง^{๙๖}แต่^{๙๗}ป^{๙๘}ด^{๙๙}ย^{๑๐๐}ด^{๑๐๑}ม^{๑๐๒}ย^{๑๐๓}ร^{๑๐๔}ช^{๑๐๕}า^{๑๐๖}ส^{๑๐๗}
 ท^{๑๐๘} ๖ แด^{๑๐๙}ว^{๑๑๐} มา^{๑๑๑}ด^{๑๑๒}ง^{๑๑๓}บ^{๑๑๔}น^{๑๑๕} (๒๔๖๘) อ^{๑๑๖}า^{๑๑๗}ก^{๑๑๘}าร^{๑๑๙}เพ^{๑๒๐}ย^{๑๒๑}บ^{๑๒๒}ง^{๑๒๓} เ^{๑๒๔}น^{๑๒๕}
 ร^{๑๒๖}าย^{๑๒๗}ไ^{๑๒๘}ด^{๑๒๙}เ^{๑๓๐}ไม่^{๑๓๑}พ^{๑๓๒}อ^{๑๓๓}จ^{๑๓๔}าย^{๑๓๕} รั^{๑๓๖}ฐ^{๑๓๗}บ^{๑๓๘}า^{๑๓๙}ด^{๑๔๐}ค^{๑๔๑}ง^{๑๔๒}ห^{๑๔๓}า^{๑๔๔}ท^{๑๔๕}ง^{๑๔๖}แ^{๑๔๗}ก^{๑๔๘}เ^{๑๔๙}ใจ^{๑๕๐}เพ^{๑๕๑}อ^{๑๕๒}
 ง^{๑๕๓}บ^{๑๕๔}ปร^{๑๕๕}ะ^{๑๕๖}มา^{๑๕๗}เ^{๑๕๘}น^{๑๕๙}จ^{๑๖๐}เ^{๑๖๑}น^{๑๖๒}เ^{๑๖๓}น^{๑๖๔}ด^{๑๖๕}ี^{๑๖๖}ด^{๑๖๗}ด^{๑๖๘}ย^{๑๖๙}ภ^{๑๗๐}า^{๑๗๑}พ^{๑๗๒} ด้วย^{๑๗๓}พ^{๑๗๔}ย^{๑๗๕}า^{๑๗๖}ย^{๑๗๗}
 ห^{๑๗๘}ด^{๑๗๙}ก^{๑๘๐}เ^{๑๘๑}ด^{๑๘๒}ย^{๑๘๓} ซึ่ง^{๑๘๔}ก^{๑๘๕}ว^{๑๘๖}ร^{๑๘๗} เ^{๑๘๘}พ^{๑๘๙}เ^{๑๙๐}ม^{๑๙๑} ภ^{๑๙๒}า^{๑๙๓}ษ^{๑๙๔} อ^{๑๙๕}า^{๑๙๖}ก^{๑๙๗}ร^{๑๙๘} อ^{๑๙๙}น^{๒๐๐}จ^{๒๐๑}ะ^{๒๐๒} เป็น^{๒๐๓}ภ^{๒๐๔}า^{๒๐๕}ระ^{๒๐๖} เ^{๒๐๗}ด^{๒๐๘}
 วั^{๒๐๙}น^{๒๑๐}แ^{๒๑๑}ก^{๒๑๒}อ^{๒๑๓}า^{๒๑๔}น^{๒๑๕}า^{๒๑๖}ปร^{๒๑๗}ะ^{๒๑๘}ช^{๒๑๙}า^{๒๒๐}ร^{๒๒๑}า^{๒๒๒}ษ^{๒๒๓}ฐ^{๒๒๔}ร^{๒๒๕} ได้^{๒๒๖}ค^{๒๒๗}ก^{๒๒๘}ด^{๒๒๙}ง^{๒๓๐}เ^{๒๓๑}ล^{๒๓๒}อ^{๒๓๓}ก^{๒๓๔}
 ทั^{๒๓๕}ป^{๒๓๖}ร^{๒๓๗}ะ^{๒๓๘}ห^{๒๓๙}ย^{๒๔๐}ค^{๒๔๑}ค^{๒๔๒}ด^{๒๔๓}ท^{๒๔๔}อ^{๒๔๕}น^{๒๔๖}ร^{๒๔๗}าย^{๒๔๘}จ^{๒๔๙}า^{๒๕๐}ย^{๒๕๑}เ^{๒๕๒}น^{๒๕๓}เ^{๒๕๔}น^{๒๕๕}ด^{๒๕๖}ง^{๒๕๗} ให้^{๒๕๘}ม^{๒๕๙}าก^{๒๖๐}ก^{๒๖๑}ี่^{๒๖๒}ด^{๒๖๓}ี^{๒๖๔}
 ฉ^{๒๖๕}า^{๒๖๖}ม^{๒๖๗}า^{๒๖๘}ร^{๒๖๙}จะ^{๒๗๐}ป^{๒๗๑}ร^{๒๗๒}ะ^{๒๗๓}ห^{๒๗๔}ย^{๒๗๕}ไ^{๒๗๖}ได้^{๒๗๗} เพ^{๒๗๘}อ^{๒๗๙}ค^{๒๘๐}ว^{๒๘๑}ม^{๒๘๒}ัน^{๒๘๓}ค^{๒๘๔}ง^{๒๘๕}แ^{๒๘๖}ก^{๒๘๗}เ^{๒๘๘}ร^{๒๘๙}
 ก^{๒๙๐}ิ^{๒๙๑}จ^{๒๙๒}ร^{๒๙๓}ของ^{๒๙๔}ปร^{๒๙๕}ะ^{๒๙๖}เท^{๒๙๗}ศ^{๒๙๘} จำ^{๒๙๙}เ^{๓๐๐}น^{๓๐๑}ค^{๓๐๒}ง^{๓๐๓}มี^{๓๐๔}ก^{๓๐๕}าร^{๓๐๖}ย^{๓๐๗}บ^{๓๐๘}เ^{๓๐๙}ล^{๓๑๐}ค^{๓๑๑}ำ^{๓๑๒}ห^{๓๑๓}
 หน^{๓๑๔}า^{๓๑๕}ท^{๓๑๖}ร^{๓๑๗}า^{๓๑๘}ช^{๓๑๙}ก^{๓๒๐}าร^{๓๒๑}เ^{๓๒๒}ด^{๓๒๓}ย^{๓๒๔}ม^{๓๒๕}าก^{๓๒๖} ค^{๓๒๗}ง^{๓๒๘}ป^{๓๒๙}ล^{๓๓๐}ด^{๓๓๑}ช^{๓๓๒}า^{๓๓๓}ร^{๓๓๔}า^{๓๓๕}ช^{๓๓๖}
 วั^{๓๓๗}บ^{๓๓๘}ำ^{๓๓๙}เ^{๓๔๐}น^{๓๔๑}จ^{๓๔๒}บ^{๓๔๓}า^{๓๔๔}น^{๓๔๕}า^{๓๔๖}ญ^{๓๔๗}ก^{๓๔๘}น^{๓๔๙}ม^{๓๕๐}าก^{๓๕๑}ม^{๓๕๒}าย^{๓๕๓} และ^{๓๕๔}โดย^{๓๕๕}เ^{๓๕๖}เฉพาะ^{๓๕๗}
 ภ^{๓๕๘}ร^{๓๕๙}ะ^{๓๖๐}ท^{๓๖๑}ร^{๓๖๒}ว^{๓๖๓}ง^{๓๖๔}ม^{๓๖๕}ห^{๓๖๖}า^{๓๖๗}ด^{๓๖๘}ไ^{๓๖๙}ท^{๓๗๐}ย^{๓๗๑}ค^{๓๗๒}ง^{๓๗๓}ย^{๓๗๔}ุ^{๓๗๕}บ^{๓๗๖}ำ^{๓๗๗}ห^{๓๗๘}า^{๓๗๙}น^{๓๘๐}ง^{๓๘๑}ร^{๓๘๒}า^{๓๘๓}ช^{๓๘๔}ก^{๓๘๕}าร^{๓๘๖} ท^{๓๘๗}ัง^{๓๘๘}ใ^{๓๘๙}น^{๓๙๐}ก^{๓๙๑}ร^{๓๙๒}

และหัวเมืองอันเป็นตำแหน่งหัวหน้าแผนกราชการฝ่าย
 ปกครองอีกหลายตำแหน่ง คือ ยกเด็กกรมตำรวจ
 ซึ่งมณฑลตรวจราชการในหน้าที่ของกระทรวงมหาด
 ไทยทูลพระพร้าธานาจกรมเด็กกรมหนึ่ง และเด็กคำ-
 แหน่งปัตติจงหวัดคง ๓๕ จังหวัด ให้นายอำเภอเมือง
 ทำการแทนอีกหน้าทหนึ่ง ยกเด็กตำแหน่งปัตติมณฑล
 ทุกมณฑล ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดคงคำดารัฐบาล
 ทำการแทนอีกหน้าทหนึ่ง ยุบการปกครองจังหวัด
 คงเป็นอำเภอเดี่ยวจังหวัดหนึ่ง คือยกบทรบุรีใหม่ณฑล
 ปรำจัน และยังคงยกเด็กมณฑลอีกบางมณฑล (๑)
 ซึ่งมีสภาพสมควรจะเด็กได้ คือมณฑลที่ใดคงไว้
 เมาแรงการ ตรวจตรา บัญชาการ ของต้นเทศาภิบาล

(๑) ยกเด็กมณฑลจันทบุรี มณฑลอุบล
 มณฑลตรังยเอ็ด มณฑลสุราษฎร์ ประกาศเมื่อ
 17/09/2566
 ปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๘ แต่ให้ยกเด็กตั้งแต่
 เดือนเมษายน ๒๕๖๘ (ครึ่งหนเดือนมีนาคมเป็นปลายปี)

ในเมื่อการคมนาคมยังไม่สะดวก ค่อยมาปรากฏว่า
 การคมนาคมค่อยเจริญขึ้น และยังจะเจริญต่อไปอีก
 เป็น ความ สะดวก แก่การ ตรวจ ครว ราชการ หนึ่งแล้ว
 สัมควรยกเด็กมณฑลเดียวกัน ด้วยรวมการปกครอง
 จังหวัดเข้ากับมณฑลที่ใกล้เคียงกัน ให้สัมมุนเทศา
 ภิบาลรับผิดชอบราชการในมณฑลกว้างออกไป มณฑ
 ทดมหาราชบุรีจึงต้องถูกประกาศยกเด็กเดี่ย้อีก ๓ มณฑ
 ทด โอนการปกครองจังหวัดในมณฑลมหาราชบุรี
 รวมเข้าไว้ในมณฑลพายัพตามเดิม ส่วนมณฑล
 นอก จากนี้ จะได้ ก่อร่าง ราชการ เปลี่ยน แปลง สถานะ
 ค่อยไป

๒. มณฑลสุราษฎร์

มณฑลเดิมชื่อมณฑลชุมพร เนื่องจากคง
 คำดาร์ฐบาลมณฑลที่จังหวัดชุมพร มี ๕ จังหวัด
 ๑๗/๐๙/๒๕๖๖
 ๓ พ.ศ. ๒๔๘๒ ปรากฏว่าเมืองกาญจนดิฐ มี
 สภาพไม่ดั่งขนาดที่จะดำรงฐานะเป็นเมืองต่อไป จึง

ได้โปรด ให้ยุบ การปกครอง จากฐานะเมืองลงเป็นอำเภอ อยู่ในแขวงของจังหวัดสุราษฎร์ธานี มณฑลนครศรีธรรมราชเพียง ๓ จังหวัด คือ ๑. ชุมพร ๒. ไชยา ๓. หาดสำราญ

ดู พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้มีประกาศโอนอำเภอต่าง ๆ
๑ อำเภอพนม ๑ อำเภอพระแสง ๑ จากเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชมาไว้ในเขตจังหวัดไชยาเพื่อเป็นประโยชน์แก่การปกครอง

ดู พ.ศ. ๒๔๕๗ ในรัชกาลที่ ๖ ปรากฏว่า
คำดารัฐบาลที่ตั้งอยู่ที่เดิมนี้ ไม่สะดวกแก่การคมนาคมและยังห่างความเจริญอยู่ จึงโปรดให้ย้ายคำดารัฐบาลไปตั้งที่อำเภอบ้านดอนแขวงจังหวัดไชยา เพื่อเป็นความสะดวกแก่การปกครองและถึงความเจริญชนกว่าที่เดิม และในคราวเดียวกันนั้น ได้โปรดให้เปลี่ยนชื่อจังหวัดไชยาเป็น "สุราษฎร์ธานี" และเปลี่ยนชื่อมณฑลชุมพรเป็น "มณฑลสุราษฎร์" ด้วย

ดู พ.ศ. ๒๔๖๗ โดยกรณีเดียวกับที่กล่าวใน

เรื่องเด็กมณฑลมหาธา^๕ว^๕ร^๕ มณฑล^{๕๕๕}น^{๕๕๕}จ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}อง^{๕๕๕}เด^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}
 ด้^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}ระ^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ศ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}บ^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}่^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}น^{๕๕๕}

๓. มณฑลอุบล

มณฑล^{๕๕๕}น^{๕๕๕}จ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}อง^{๕๕๕}เด^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}
 เป็น^{๕๕๕}ช^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ช^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}ระ^{๕๕๕}ชา^{๕๕๕}ต^{๕๕๕}ำ^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}ุ^{๕๕๕}ใน^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}เก^{๕๕๕}า^{๕๕๕} ร^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}น^{๕๕๕} แ^{๕๕๕}พ^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}ิต^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}
 วั^{๕๕๕}จ^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ย^{๕๕๕} แ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}าง^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}ระ^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}ำ^{๕๕๕}ส^{๕๕๕}ี^{๕๕๕}ต^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}อง^{๕๕๕}
 ย^{๕๕๕}ัง^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}แ^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ย^{๕๕๕} จ^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ถ^{๕๕๕}ิง^{๕๕๕} พ^{๕๕๕}.ศ^{๕๕๕}. ๒๔๔๒ จ^{๕๕๕}ึง^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ี^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}ระ^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}น^{๕๕๕}
 ช^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ะ^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}น^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}อก^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}เท^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ช^{๕๕๕} ค^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}มา^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}เด^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}น^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}
 ก^{๕๕๕}ไ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ี^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ช^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ธ^{๕๕๕}ำ^{๕๕๕}น^{๕๕๕} แ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ถ^{๕๕๕}ิง^{๕๕๕} พ^{๕๕๕}.ศ^{๕๕๕}. ๒๔๔๕
 ป^{๕๕๕}ไ^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ใ^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}บ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}น^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}อก^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}
 ช^{๕๕๕}น^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ง^{๕๕๕} แ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ช^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}น^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}
 ท^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}บ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕} เ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}มี^{๕๕๕} ๘ จ^{๕๕๕}ึง^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ด^{๕๕๕} ใน^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ช^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ช^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ณ^{๕๕๕}
 ท^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}น^{๕๕๕}จ^{๕๕๕}ะ^{๕๕๕}ไ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ี^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ถ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}ผล^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ไ^{๕๕๕}ป^{๕๕๕}

ด^{๕๕๕} พ^{๕๕๕}.ศ^{๕๕๕}. ๒๔๔๖ วั^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ฐ^{๕๕๕}บ^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ท^{๕๕๕}ำ^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ี^{๕๕๕}อ^{๕๕๕}ธ^{๕๕๕}ญ^{๕๕๕}า^{๕๕๕}
 ๑๗/๐๙/๒๕๖๖
 วั^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}ช^{๕๕๕}ต^{๕๕๕}แ^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}น^{๕๕๕}ระ^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ำ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ม^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}บ^{๕๕๕}ฝ^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}เศ^{๕๕๕}ศ^{๕๕๕}ด้^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ั^{๕๕๕}ย^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}า^{๕๕๕}จ^{๕๕๕}ำ^{๕๕๕}
 ใ^{๕๕๕}จ^{๕๕๕}า^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}การ^{๕๕๕}เม^{๕๕๕}ื่อ^{๕๕๕}ง^{๕๕๕} ฎ^{๕๕๕}ก^{๕๕๕}ฝ^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}ง^{๕๕๕}เศ^{๕๕๕}ศ^{๕๕๕}ด้^{๕๕๕}พ^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}าก^{๕๕๕}เ^{๕๕๕}า^{๕๕๕}จ^{๕๕๕}ึง^{๕๕๕}ห^{๕๕๕}ว^{๕๕๕}ด^{๕๕๕}ัน^{๕๕๕}ค^{๕๕๕}ร^{๕๕๕}

จำปาศักดิ์ไปแต่จะหวัดหนึ่ง พร้อมกับเมืองมโนไพร
ซึ่งชาวเมือง ที่เขมรเรียก "มดเปรย" อันเป็นแดน
ของจำปาศักดิ์ด้วย

ดู พ.ศ. ๒๔๕๕ ปรากฏว่ามณฑลหนึ่งของ
กว้างใหญ่ พดเมืองมาก เหลือกำลังข้าหลวงเทศา
ภิบาลมณฑลเดียวจะไปตรวจตรา ทั่วรัฐของ ประชา
ราชบุรีให้ทั่วถึง ไม่สะดวกแก่การที่จะอำนวยความสะดวก
โยชน์แห่งปกครองให้รวดเร็วและเรียบร้อยได้ เพราะ
ทางรถไฟก็มีเพียงจังหวัดนครราชสีมา ทางหลวง
สำหรับใช้รถยนต์ยังไม่มียศ ต้องใช้พาหนะเกวียน
และช้างม้า ฯลฯ จึงต้องแยกปกครองเหล่านั้น โดย
แบ่งมณฑลอุดรออกเป็น ๒ มณฑล ให้ชื่อใหม่
เป็น "มณฑลอุบล" มณฑลหนึ่ง ตั้งศาลารัฐบาล
มณฑลที่เมืองอุบลแห่งเดียวยกเป็นมณฑลอุดรแต่
เดิม มี ๓ จังหวัด คือ ๑. อุบลราชธานี ๒. ชุมน
ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น จังหวัดศรีสะเกษตรงตามชื่อ
ที่ตั้งเมือง และ ๓. สุรินทร์ อีกมณฑลหนึ่งชื่อ

“มณฑลร้อยเอ็ด” ตั้งค่าถาวร^๕รัฐบาล^๕ที่เมืองร้อยเอ็ดมี
๓ จังหวัด คือ ๑. ร้อยเอ็ด ๒. กวางถิ่น^๕ และ
๓. มหาสารคาม

ครั้น^๕ พ.ศ. ๒๔๖๘ โดยกรณี^๕เดียว^๕กับ^๕ที่^๕กล่าว
ใน^๕ข้อ^๕ที่^๕เด็ก^๕มณฑล^๕มหา^๕ราช^๕บุรี มณฑล^๕อุบล^๕จึง^๕ได้^๕ถูก
ยกเลิก^๕โดย^๕ประกาศ^๕ฉบับ^๕เดียว^๕กับ^๕ที่^๕กล่าว^๕แล้ว และ^๕โอน
การ^๕ปกครอง^๕จังหวัด^๕ใน^๕มณฑล^๕นี้^๕ไป^๕ไว้ใน^๕มณฑล^๕นคร
ราชสีมา

บัด^๕นี้^๕ขอ^๕แถลง^๕เหตุผล^๕ใน^๕เรื่อง^๕ชื่อ^๕ของ^๕มณฑล^๕อุบล
ซึ่ง^๕ได้^๕เปิด^๕ยื่น^๕มา^๕จาก^๕ชื่อ^๕มณฑล^๕ดาว^๕กา^๕ว^๕น^๕ คือ^๕ข้า^๕พเจ้า
ผู้^๕เขียน^๕เคย^๕ได้^๕เขียน^๕พระ^๕คำ^๕ว่า^๕ดี^๕ของ^๕ด^๕ม^๕เด^๕จ^๕ฯ เจ้า^๕ของ^๕นิ^๕ท^๕าน
เรื่อง^๕นี้^๕ด้วย^๕ตนเอง เมื่อ^๕ข้า^๕พเจ้า^๕ยัง^๕รับ^๕ราชการ^๕อยู่^๕ใน
กระทรวง^๕มหาด^๕ไทย ระ^๕หว^๕่าง พ.ศ. ๒๔๔๖ ด^๕ม^๕เด^๕จ^๕ฯ
ได้^๕มี^๕รับ^๕ตั้ง^๕ให้^๕เจ้า^๕กรม^๕พ^๕ถ^๕า^๕พิ^๕ง เขียน^๕คำ^๕อธิบาย^๕การ^๕แบ่ง
จำนวน^๕พล^๕เมือง^๕เป็น^๕ชาติ^๕ต่าง^๕ๆ ตาม^๕จำนวน^๕ที่^๕มี^๕ใน^๕บ^๕ัญ^๕ชี
ดำ^๕มะ^๕โน^๕คร^๕ว^๕ให้^๕ถูก^๕ค^๕ง^๕ตาม^๕เชื้อ^๕ชาติ และ^๕โดย^๕เฉ^๕พาะ

คนชาวพื้นเมืองในมณฑลพายัพ มณฑลอุดร และ
 มณฑลฉะเชิงชาน ซึ่งแต่ก่อนเรียกกันว่า "ลาว" นั้น ท
 แท้หากไม่ โดยทรงอธิบายว่า ".....มีชาติที่จะ
 แบ่งไม่ได้ย่อยอย่างหนึ่ง คือที่จะแบ่งให้เป็น ลาว เป็น
 ไทย เพราะการกำหนดคั้งนั้น แม้ตามความเข้าใจ
 ของคนทั้งหลายก็ไม่มีผิด ถ้าว่าด้วยภาษา ลาว ภาษา
 ไทย ก็เป็นภาษาเดียวกัน ต่างแต่สำเนียงและถ้อยคำ
 บางคำที่เป็นภาษาเก่าภาษาใหม่ผิดกัน ถ้าจะกำหนด
 ว่าผู้พูดสำเนียงไม่เหมือนชาวบางกอก (กรุงเทพฯ)
 เป็นลาวแล้ว ชาวนคร (ศรีธรรมราช) ก็จะต้องว่า
 ไม่ใช่ไทย เพราะพูดสำเนียงไกลชาวบางกอกยิ่งกว่า
 จำพวกที่เรียกว่าเป็น 'ลาว' เสียอีก ถ้าจะว่าตาม
 ความจริงที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้รู้แล้ว เป็นแน่นอน
 คนที่เรียกกันว่า 'ลาว' ในเวลานี้จริงเป็น ไทย มี
 ไร้ ลาว คือเขาเองก็ถือว่าเป็นไทย และคนชาติลาว
 ที่จริงนทกยังมีอยู่ คือที่เรียกว่า 'ลาว' หรือที่เรียก
 ในมณฑลพายัพว่า 'ลัวะ' หรือ 'ลวะ' ซึ่งเป็นชาว

เมืองเดิมของ ต๋ยาม ประเทศ ข้างเหนือ เมื่อก่อนไทยได้
 มาครอบครองนั้น ทกอนคนชาติเดิมหนกยงมแห่ง
 ตะเถกตระหนอยยทงพระราชอาณาจักร เพราะเหตุที่
 ไม่สามารถจะแบ่งได้ ทงใช้ประโยชน์และความจริง
 ที่จะแบ่งไทยให้เป็นดาวไปพวกหนึ่งตั้งว่ามานี้ ในตำ-
 มะโนครวัจรายตะเขียด จึงได้ให้จดเป็นไทยเหมือนกัน
 ทงต้น" คำอธิบายนกระทรวงมหาดไทยได้คัดคัพมพ์
 คิดหน้ายอตตำมะโนครวัจปี ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖)
 ทุดเกล้า ๆ ถวายในรัชกาลที่ ๕ โดยผ่านทางราชเดชา
 ชิกวร และกระแด่พระตำรัสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เสด็จมา ข้าพเจ้ายังได้ยินครวัจแก่งมหเทศาภิบาล
 บางท่าน และมีรับตั้งเป็นทางราชการไปทุกมณฑล
 ด้วย ซึ่งยังคงปฏิบัติกันโดยนยันทอดออกมาจนบัดนี้ และ
 ยังได้พบในนิทานโบราณคดี ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 อีกแห่งหนึ่ง ในเรื่องที่ ๑๖ ทรงบรรยายไว้ว่า "ชาว
 มณฑลพายัพ, อุดร, อุดาน ทุดเฉียงแปร่งไปอีกอย่าง
 หนึ่ง ชาวกรุงดำคัมภีร์ผิดกันมาแต่ก่อนว่าเป็นดาว แต่

17/09/2566

เคยวนรทนามาก แล้วว่า เป็นไทย มีใช้ถาว.....พระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเปลี่ยนแปลง
 ลักษณะการปกครอง พระราชอาณาจักร ตั้งแต่ พ.ศ.
 ๒๔๓๕ เป็นต้นมา ด้วยทรงพระราชปรารภว่าลักษณะ
 การปกครองแบบเดิม นิยมให้เป็นอย่างประเทศราชา
 ธิราช "Empire" ซึ่งมีเมืองคนต่างชาติต่างภาษาเป็น
 เมืองขึ้นอยู่ในพระราชอาณาเขต จึงถือว่าเมืองชาย
 พระราชอาณาเขต ๓ มณฑลนั้นเป็นเมืองถาว และ
 เรียกชาวเมืองซึ่งอนาจจริงเป็นชนชาติไทยว่า 'ถาว'
 แต่การปกครองอย่างนั้น พันเวตาอันสมควรแล้ว.....
 จึงทรงพระราชดำริให้เกิดลักษณะการปกครอง เป็น
 อย่างพระราชอาณาเขต "Kingdom" ประเทศไทย
 รวมกัน เดิมประเทศมีเมืองประเทศราชถวายคืนไม่
 ทองเงิน และให้เปลี่ยนนามมณฑลที่เรียกว่า 'ถาว'
เป็นชื่อตามทิศที่ตั้งมณฑลทั้งหมด" มณฑลนั้นจึง
 ได้ถูกประกาศเปลี่ยนชื่อตั้งถาวมา

กรณีที่น่าเหตุผลในเรื่องชื่อของมณฑลที่ตั้งถาว

แต่วมาเตาไวยศยาวคงน เนื่องจากเห็นเป็นการสมควร
 ที่จะเผยแผ่ความจริงให้ประจักษ์แก่ผู้ที่ยังไม่ทราบ
 เหตุผลจะได้เข้าใจไม่ผิด และอีกประการหนึ่งเมื่อ
 ประมาณ ๔ ปีมานี้เอง ได้เห็นบทความในหนังสือ
 พิมพ์บางหน่ง ผู้เขียนจำไม่ได้ทรงขอเจ้าของกรรม
 และขอหนังสือพิมพ์ ได้กล่าวได้ว่าด้วยใจหารถัว
 ราวคอสมเดจ์ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีคำคัญ
 อยู่ขอหนังสือว่าพระองค์ท่านทรงพระนิพนธ์ “แยกคน
 ชาวอีสานเป็นลาว” ก็เมื่อความจริงโดยหลักฐานใน
 คมเดจ์ฯ พระองค์เดียวกัน ได้ทรงบรรยายเหตุผล
 ชัดเจนตั้งได้ถ้าหากมาแล้ว ครั้นข้ามกับคำกล่าวร้าย
 ของเจ้าของบทความนั้น ทั้งได้ทรงไต่เป็นหลักฐานในราช
 การถึง ๔๘ ปีแล้วตลอดมาจนบัดนี้ด้วย ก็น่าอนาคที่ผู้
 ที่เขา ผู้ประพันธ์บทความนั้นกล่าวร้ายได้ความคือ
 พระองค์ผู้ประทานความรู้นั้น เหตุผลที่ตรงข้ามกับบท
 นิพนธ์ของเขาแก่เจ้าหน้าทราฐการของพระองค์

17/09/2566

๕. มณฑลร้อยเอ็ด

มณฑลนี้ได้ตั้งขึ้นโดยแบ่งท้องที่จากมณฑล
 อีสาน ซึ่งได้เปิดยื่นขอเป็นมณฑลของตน ดังกล่าวแล้ว
 มี ๓ จังหวัด ดังกล่าวในส่วนที่อาศัยการตั้งมณฑล
 แต่ละมณฑลนั้นคงแต่ได้ตั้งเป็นมณฑลของตนเอง ยังไม่ได้
 มีการเปลี่ยนแปลงสถานะอย่างไร

ดู พ.ศ. ๒๔๖๘ ต้องยกเลิกมณฑลโดยกรณี
 เกี่ยวกับมณฑลของตน จึงโอนการปกครองจังหวัดใน
 มณฑลนี้ไปรวมไว้ในมณฑลนครราชสีมา

รวมมณฑลที่ได้ยกเลิกใน พ.ศ. ๒๔๖๘ นี้

มณฑล

๖. มณฑลจันทบุรี

มณฑลนี้เดิมมี ๔ จังหวัด

17/09/2566

ดู พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ประกาศยุบเมืองของตนเป็น
 อำเภอเดี่ยวเมืองหนึ่ง เนื่องจากมีสภาพไม่พอที่จะดำรง

ฐานะเป็นจังหวัดต่อไปได้ มณฑลนครสวรรค์ตั้งอยู่ ๓
จังหวัด คือ ๑. จันทบุรี ๒. ตราด ๓. ระยอง

ดู พ.ศ. ๒๔๗๔ ประเทศไทยของประตักกับ
ความขาดแคลนเงินอีก แม้ได้แก้ไขเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘
แล้ว ก็ช่วยให้การเงินประตักมาได้เพียง ๖ ปี กذب
ทรุดลง งบประมาณเงินของรัฐไม่สู้ดูดยภาพอีก
รัฐบาลต้องแก้ไขทางเศรษฐกิจเช่นคราวก่อน ใน
หน้าที่ของ กระทรวงมหาดไทย จำเป็นต้องยุบการปก-
ครองจังหวัดลง เป็นอำเภอ เดียว ๘ จังหวัด^(๑) และยก
เดิมมณฑลอีก ๕ มณฑล ซึ่งรวมทั้งหมดด้วย

ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ นั้นเอง ได้รวมอำเภอของกับ

- (๑) จังหวัดที่ยุบเป็นอำเภอ ๘ จังหวัด คือ
๑. ตูโฮทัย ภายหลังได้ตั้งเป็นจังหวัดขึ้นอีกแล้ว
 ๒. หัดมคักกัก
 ๓. ขัญญบุรี
 ๔. กาทสินธุ์
 ๕. หัดง
 ๖. ตะกั่วป่า
 ๗. ต่ายบุรี
 ๘. พระประแดง
 ๙. มินบุรี.

17/09/2566

อำเภอทุ่งใหญ่ตงเป็นเมือง ขตง ขนแก่ มณฑล จันทบุรี
 ครนถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ ปรากฏว่าเมืองนั้น มีสภาพเสื่อม
 ดง ไม่สมควรจะดำรงฐานะจังหวัดต่อไป จึงโปรด
 ให้ยุบเมืองขตงเป็นอำเภอเดี่ยว มณฑลนครราชสีมา ๓ จังหวัด
 คือ ๑. จันทบุรี ๒. นครราชสีมา ๓. หนองคาย

ดู พ.ศ. ๒๔๗๔ ประเทศไทยได้ประสบความ
 ชาติแคลงเงินใช้จ่ายอีก แม้ได้ประหยัดลดราย
 จ่ายอย่างขนานใหญ่จนถึงได้ยุบเลิก มณฑลเดี่ยวหลาย
 มณฑลแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ถึง ถ่วงมาถึง พ.ศ.
 ๒๔๗๔ งบประมาณไม่เพียงพออีก รัฐบาลต้องแก้ไข
 ไขเศรษฐกิจของประเทศให้มีเสถียรภาพโดยมิให้ต้อง
 เพิ่มภาษีอากรอันจะเป็น ภาระหนัก แก่ประชาชนทั่วไป
 ต้องแก้ด้วยวิธียุบเลิกมณฑลลงอีกคราวหนึ่ง จึงได้
 โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศยุบเลิก มณฑล จันทบุรี เดี่ยว
 และ โอนจังหวัดใน มณฑล นี้ ไปรวมไว้ใน มณฑล
 ปราจีน

๗. มณฑลนครชัยศรี

มณฑลนครชัยศรี ๓ จังหวัด

ด พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยกรณีเดียวกับที่กล่าวถึง
การยุบมณฑลข้างบนนี้ มณฑลนครชัยศรีจึงต้องยก
เด็กเดี่ยวโดยประกาศฉบับเดียวกับที่กล่าวแล้ว และให้
โอนการปกครอง จังหวัดใน มณฑลนี้ ทั้งหมดไป รวม
ไว้ในมณฑลราชบุรี

๘. มณฑลนครสวรรค์

มณฑลนครสวรรค์ ๘ จังหวัด ต่อมาปรากฏว่าเมือง
น้อยบางเมือง ซึ่งสมัยก่อนนับเป็นชนจตุวา มีสภาพ
ไม่ถึงขนาดที่จะเป็นจังหวัดได้ คือ ๑. เมืองพยุหะคีรี
๒. มโนรมย์ ๓. ตีรนครบุรี จึงได้มีประกาศยุบเมือง
ทั้งสามนั้นลงเป็นอำเภอ รวมไว้ในแขวงจังหวัดชัยนาท

17/09/2566

ด พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยกรณีเดียวกับที่กล่าวถึงการ
ยุบมณฑลข้างบนนี้ มณฑลนครสวรรค์จึงต้องยกเด็ก

เดี่ย โดยประกาศฉบับเดียวกับที่กล่าวแล้ว และให้
 โอนการปกครองจังหวัดใน มณฑล นั้นไปไว้ใน มณฑล
 อยุธยา ๓ จังหวัด คือ ๑. นครสวรรค์ ๒. ชัยนาท
 ๓. อุทัยธานี และรวมไว้ในมณฑลพิษณุโลก ๒ จังหวัด
 คือ ๑. ตาก ๒. กำแพงเพชร

๘. มณฑลปัตตานี

มณฑล นั้น เดิม จัด การ ปกครอง เป็น บริเวณ ๗
 หัวเมือง รวมอยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช มีข้อ
 บังคับสำหรับปกครองบริเวณนอกส่วนหนึ่ง ดังจะ
 กล่าวต่อไปข้างหน้า เดิมมีเมือง ๑. ปัตตานี ๒. ยะลา
 ๓. ยะหริ่ง ๔. ระแงะ ๕. รำหิมนิ ๖. ตายบุรี
 ๗. หนองจิก

ดู พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้มีประกาศแยกบริเวณ ๗
 หัวเมืองออกจากมณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งเป็นมณฑล
 ๑๗/๐๙/๒๕๐๕ “มณฑลปัตตานี” มณฑลนครม
 จังหวัดเพียง ๓ จังหวัด คือ ๑. ปัตตานี ๒. ยะลา

๓. ระแงะ ซึ่งต่อมาได้ตั้งเป็นเมืองบางนรา และเปลี่ยน
ชื่อเป็นเมืองนราธิวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ตั้งเมือง
เล็ก ๆ อีก ๕ เมืองนั้น สภาพของท้องที่ไม่คงขนาด
เป็นจังหวัดได้ จึงต้องจัดการปกครองเพียงชนอำเภอ
และรวมเข้าไว้ในเขตจังหวัดที่ติดต่อกัน คืออำเภอ
ยะหริ่ง อำเภอหนองจิก ให้อยู่ในแขวงจังหวัดปัตตานี
อำเภอรำหมื่น ให้อยู่ในแขวงจังหวัดยะลา

ต. พ.ศ. ๒๔๗๕ (ปลายปี) ด้วยกรณีเดียวกบฏ
กบฏอกลงการทศของยกเด็ก มณฑลชวบพนน มณฑล
ปัตตานี จึงต้อง ยกเด็กเดี่ยวโดย ประกาศฉบับเดียวกบฏ
กบฏอกลงแล้ว และโอนการปกครองจังหวัดในมณฑล
กบฏไปรวมไว้ในมณฑลนครศรีธรรมราชตามเดิม

การเด็กมณฑล ทั้งสาม คราวนี้ ยังหาได้ให้
จังหวัดในมณฑล ที่เด็กนน ชน อยู่ใน บังคับ บัญชาตรง
ต่อกระทรวงในกรุงเทพฯ ที่เดียวไม่ แต่ได้ให้ส่งทบ
เข้าไว้ในมณฑลที่ใกล้เคียงซึ่งยังเหลืออยู่ การงานก็
ถู่วงไม่โดยปรกติ และมณฑลที่ของบังคับบัญชา

17/09/2566

จังหวัดที่เพิ่มขึ้น แม้มุ่งงานมากจนบางโดยขรรคมดา
 แต่ก็ยังพอปฏิบัติภารกิจให้ เป็นผล สำเร็จได้ ตามควรแก่
 เวลาแต่ละกรณี เพราะฝ่ายเจ้าพนักงานของมณฑลอยู่
 ใกล้ชิดท้องที่ ได้รู้เห็นเหตุการณ์และสมมุติฐานของ
 ราชการในท้องที่ ได้ถนัดแน่นกว่าเจ้าพนักงานในกระทรวง
 ซึ่งอยู่ห่างไกลกว่า เจ้าพนักงานของมณฑลจึงสามารถ
 วินิจฉัยเหตุผลและอำนวยความสะดวก ได้สะดวก และเร็วกว่า
 ที่จะให้จังหวัดส่ง บังคับบัญชา ตรงต่อกระทรวงในกรุง
 คงเป็นอันดีแน่นอนได้ว่า มณฑลเทศาภิบาลยัง
 แบ่งเบาภาระจากกระทรวงได้ไม่ใช่น้อย และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ซึ่งมีภารกิจ เกี่ยวข้อง แก่ทางราชการ
 ได้ไม่น้อยด้วย

ถ้าต่อไป ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงของมณฑลซึ่งยังเหลืออยู่จนลง สมัยเปลี่ยน การปกครอง ประเทศเป็นประชาธิปไตยแล้ว และได้ยกเลิกมณฑลโดย
 ใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการ บริหาร แห่ง
 ราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๗๖

มณฑลนครศรีธรรมราช

มณฑลนครศรีธรรมราช เดิมมี ๓ จังหวัด กับบริเวณ ๘ หัวเมือง รวมเป็น ๓๐ จังหวัด ภายหลังปรากฏว่า เมืองน้อยชนจตุรภา มีสภาพไม่ ถึงขนาดที่ จะเป็นจังหวัดได้ ๕ เมือง คือ ๑. ยะหริ่ง ๒. กระจ่าง ๓. ราชพิน ๔. ตายบุรี ๕. หนองจิก จึงได้มีประกาศยุบเมืองเหล่านั้นเป็นอำเภอได้ ๕ เมือง และยกฐานะอำเภอบางนรา ซึ่งมีสภาพเจริญมากสมควรเป็นจังหวัด ขึ้นเป็นจังหวัดคนราชาว่าตั้งจังหวัดหนึ่ง และรวมอำเภอกระจ่างเขาใจในจังหวัดนี้

ปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้ประกาศโอนท้องที่อำเภอตำบูน ๑ อำเภอพนม ๑ อำเภอพระแสง ๑ รวม ๓ อำเภอ จาก เขตจังหวัด นครศรีธรรมราช ไปไว้ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อความสะดวกในการปกครอง และในชั้นนี้เอง ปรากฏว่าความเจริญของบ้านเมืองมากขึ้น การงานทางปวงยอมขยายควขันด้วย เป็น

17/09/2566

การเหลือกำลังของข้าหลวงเทศาภิบาล และเจ้าพนักงานของมณฑลจะปฏิบัติให้เป็นผล เรียบร้อยเร็ว พ้น
 หนักความต้องการของราชการ จึงได้ทรงพระกรุณา
 โปรดให้ประกาศแยกบริเวณ ๗ หัวเมือง จากมณฑล
 นครศรีธรรมราช คงเป็นมณฑลปัตตานี นอกมณฑล
 หนึ่ง

ดู พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้มีประกาศให้โอนการปกครอง
 จังหวัดในมณฑลสุราษฎร์ ซึ่งได้ยกเลิกมณฑลแล้ว
 มารวมในมณฑลนครศรีธรรมราช ๓ จังหวัด คือ ๑. สุราษฎร์-
 ธานี ๒. ชุมพร ๓. หาดงวง และโอนการปกครอง
 จังหวัด สตูล จาก มณฑลภูเก็ตมาไว้ใน มณฑลนครศรี
 ธรรมราชด้วย

ดู พ.ศ. ๒๔๗๕ (ปลายปี) เนื่องจากกรณี
 รัฐบาลต้องตัดทอนรายจ่ายให้งบประมาณด้วยสภาพ
 จึงโปรดให้ประกาศยกเลิกมณฑลปัตตานีเสีย และ
 ให้โอนการปกครองจังหวัดใน มณฑลนครศรีธรรมราช
 มาไว้ในมณฑลนครศรีธรรมราชตามเดิม คือ ๑. ปัต-

คานี่ ๒. นราธิวาส ๓. ยะลา และในคราวเดียวกัน
 ๕
 นั้น ได้โปรดให้ยุบจังหวัดหลังตั้งขึ้นเป็นอำเภอตั้ง
 จังหวัดหนึ่งด้วย

รวมจังหวัดในมณฑลนี้ คงมี ๘ จังหวัด คือ
 ๓. นครศรีธรรมราช ๒. พัทลุง ๓. สงขลา ๔. ชุมพร
 ๕. สุราษฎร์ ๖. ยะลา ๗. นราธิวาส ๘. ยะลา
 และ ๘. สตูล

มณฑลนครราชสีมา

มณฑลนครราชสีมา ๓ จังหวัด ซึ่งแต่ก่อนเรียกว่า
 “บริเวณ”

๓ พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้ประกาศให้เรียกบริเวณใน
 มณฑลนี้ว่า “เมือง” และ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ประกาศ
 ให้เปลี่ยนชื่อบริเวณนางรองเป็น “เมืองบุรีรัมย์” ซึ่ง
 ความจริง เป็น ที่ เมือง มา แต่ก่อน ตลตตมา จนมีคน
 ๑๗/๐๙/๒๕๖๖
 ส่วนเมืองนางรองนั้นเป็นเมืองน้อย ได้จัดการปกครอง
 เป็นอำเภอขึ้นแก่จังหวัดบุรีรัมย์

ต. พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้ประกาศให้โอนการปกครอง
จังหวัดในมณฑลอุบล และร้อยเอ็ด ซึ่งได้ยกเด็ก
มณฑลแล้ว มารวมไว้ในมณฑลนอก ๖ จังหวัด คือ
๑. อุบลราชธานี ๒. ชัยภูมิ ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น
“ศรีสะเกษ” (ตรงตามที่ตั้งเมือง) ๓. สุรินทร์
๔. ร้อยเอ็ด ๕. มหาสารคาม และ ๖. กาฬสินธุ์

ต. พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้ประกาศยุบจังหวัดกาฬสินธุ์
ตั้งเป็นอำเภอเดียวจังหวัดหนึ่ง โดยกรณีเดียวกับการ
ยกเด็กมณฑลในคราวนั้น มณฑลนอกมี ๘ จังหวัด
คือ ๑. นครราชสีมา ๒. ชัยภูมิ ๓. บุรีรัมย์ ๔. อุบล
ราชธานี ๕. ศรีสะเกษ ๖. สุรินทร์ ๗. มหาสารคาม
และ ๘. ร้อยเอ็ด

บัดนี้ได้ ยก อำเภอ กาฬสินธุ์ ขึ้น เป็น จังหวัด อีก
จังหวัดหนึ่งแล้ว

17/09/2566

มณฑลปรารจน

มณฑลนอก เดิมมี ๔ จังหวัด ตั้งทบบัญชาการ

มณฑลทมิฬของปรวจนบุรี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ย้ายที่
บัญชาการมณฑลซึ่งย้ายที่ตั้ง เรียกว่า "ศาลารัฐบาล
มณฑล" มาตั้งที่เมืองฉะเชิงเทรา

พ.ศ. ๒๔๓๗ ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้โอน
ราชการพลเรือนในหัวเมืองซึ่งชนแก่กระทรวงกลาโหม
และกรมท่ามาขึ้นสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีเมือง
๓. ชลบุรี ๒. พนัสนิคม ๓. บางละมุง จึงให้รวม
หัวเมืองทั้ง ๓ นี้ไว้ในมณฑลหนึ่ง แต่เมืองพนัสนิคมกับ
เมืองบางละมุงนั้น มีฐานะไม่ถึงขนาดที่จะเป็นเมือง
ชั้นที่เรียกว่าจังหวัดในบัดนี้ จึงได้ยุบเป็นอำเภอ
และรวมอยู่ในแขวงเมืองชลบุรี

พ.ศ. ๒๔๕๐ โปรดให้ยกฐานะอำเภอภินทร
บุรี ซึ่งเคยเป็นเมืองจัตวาแต่ก่อน ตั้งเป็นจังหวัด
ภินทรบุรีขึ้นใหม่ในมณฑลพม่าจังหวัดหนึ่ง (มี ๒ อำเภอ
กับกิ่ง ๒ คือ อำเภอเมืองภินทร กับอำเภออรัญ
ประเทศ และกิ่งอำเภอวัฒนากับกิ่งอำเภอตระแกว)

17/29/2566

ดู พ.ศ. ๒๔๖๗ เนื่องจากกรณีที่ต้องตัดรายจ่าย
ของประเทศ จึงได้ประกาศยุบจังหวัดกบินทร์บุรีเป็น
อำเภอ ให้อยู่ในแขวงจังหวัดปราจีนตามเดิม

ดู พ.ศ. ๒๔๗๕ (ปลายปี) ได้มีประกาศให้โอน
การปกครองจังหวัดในมณฑลจันทบุรี ซึ่งได้เลิกมณฑล
หมดแล้ว มารวมไว้ในมณฑลนอก ๓ จังหวัด คือ
๑. จันทบุรี ๒. ตราด ๓. ระยอง มณฑลจันทบุรี ๗
จังหวัด ทงทมอยู่เดิม ๕ จังหวัด (คือ ๑. ปราจีนบุรี
๒. ฉะเชิงเทรา ๓. ชลบุรี ๔. นครนายก)

มณฑลพายัพ

มณฑลเดิมชื่อ "มณฑลลาวเฉียง" เป็นชื่อ
ซึ่งเรียกกันตามตำนานในสมัยเก่า เมื่อความรู้นั้น
ทางประวัติศาสตร์ยังไม่แพร่หลาย คงมีอธิบายไว้
ในเรื่องชื่อมณฑลอุบลรัตนบุรี จังหวัดอุบลราชธานี
ให้ประกาศเรียกชื่อ มณฑล ว่า "มณฑลตะวันออกเฉียง
เหนือ" อันเป็นชื่อที่ถูกต้องมณฑลนั้น เมื่อ พ.ศ.

๒๔๔๒ และถัดมาอีกปีหนึ่ง ได้ประกาศให้เปลี่ยนชื่อ
เป็น “มณฑลพายัพ”

มณฑลเทศาภิบาลเดิมมีเมืองซึ่งเรียก นคร ๕ เมือง ๒

ตั้งกล่าวในส่วนที่วาดด้วยการตั้งมณฑล

ดู พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้ประกาศยุบเมืองเดิม อันมี
สถานะไม่ถึงขนาดตั้งเป็นเมืองได้ ให้เป็นอำเภอเดี่ยวเมือง
หนึ่ง รวมเข้าไว้ในแขวงจังหวัดต่าง

ดู พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้มีประกาศให้ยกเมืองแม่ฮ่อง-
สอน ๓ เมือง เชียงราย ๓ ชนเป็นเมืองจัตวา รวมอยู่
ในมณฑลพายัพ มณฑลเทศาภิบาลมี ๗ เมือง

ต่อมาปรากฏว่า มณฑลเทศาภิบาลเป็นมณฑลใหญ่
มาก เป็นการเหตุดำรงของสมุหเทศาภิบาล และ
เจ้าหน้าทีในมณฑลเดียวจะตรวจตราราชการและทุกข
ทุกข์ของประชาราษฎร์ให้ทั่วถึง ผลปฏิบัติของการ
ปกครองไม่สะดวกและรวดเร็วทัน ภาวการณ์และสมัย
ตั้งกล่าว ในส่วนที่วาดด้วยการ ตั้งมณฑล มหาราชฐ์นั้น
แล้ว

ฤ พ.ศ. ๒๔๕๘ (โนวัศภาตที่ ๖) จึงได้ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศแบ่งมณฑลพายัพเป็น
 ๒ มณฑล คือ มณฑลพายัพ ๑ มณฑลมหาสารภูริ ๑
 เพื่อให้เป็นความสะดวกแก่การปกครอง และเป็นความ
 เจริญแก่พระราชอาณาจักร มณฑลพายัพมี ๓
 จังหวัด คือ ๑. นครเชียงใหม่ ๒. นครลำพูน ๓. เชียง
 รวย ๔. แม่ฮ่องสอน คำจารัฐบาลมณฑลคงอยู่ที่
 นครเชียงใหม่ตามเดิม

มณฑลมหาสารภูริ

มณฑลนี้เดิมแบ่งท้องที่จากมณฑลพายัพ มี ๓
 จังหวัด คือ ๑. นครลำปาง ๒. นครน่าน ๓. แพร่
 ตัวคำจารัฐบาลมณฑลที่นครลำปาง ตั้งแต่ได้ตั้ง
 เป็นมณฑลมหาสารภูริ จนแล้ว ยังไม่ได้มีการเปลี่ยน
 แบ่งตั้งถานะอย่างไร

17/09/2566

ฤ พ.ศ. ๒๔๖๘ ปรจวบถันยัที่รัฐบาตคองแก
 ไชเศรชฐกิจของประเทศ จึงได้มีประกาศยกเลิก

เทศาภิบาล

๑๕๗

มณฑลเทศาภิบาล และให้จังหวัดในมณฑลยกตั้งเข้า
รวมกับมณฑลพายัพเป็นมณฑลเดียวกันตามเดิม

มณฑลพิษณุโลก

มณฑลเดิมมี ๕ จังหวัด

ต. พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้มีประกาศโอนการปกครอง
จังหวัดเพชรบูรณ์และหล่มสักกิด ในมณฑล เพชรบูรณ์
ซึ่งได้ยกเลิกแล้วมารวมไว้ในมณฑลนี้

ต. พ.ศ. ๒๔๕๐ ปรากฏว่ามณฑลพิษณุโลก
ปกครองจังหวัดเพชรบูรณ์และ หล่มสักกิด ไม่สะดวกตั้ง
กล่าวข้างต้นในเรื่องของมณฑลเพชรบูรณ์นั้น จึงได้
มีประกาศ แยก จังหวัด เพชรบูรณ์ และ หล่มสักกิด จาก
มณฑลพิษณุโลกออกไปตั้ง เป็นมณฑลเพชรบูรณ์
อีก

ต. พ.ศ. ๒๔๕๗ โดยเหตุที่มณฑลเพชรบูรณ์มี
ภาวะอันไม่สมควรจะดำรงฐานะ เป็นมณฑลต่อไปได้
จำเป็นของประกาศเลิกมณฑลเสีย และให้จังหวัด

ในมณฑลนั้นกัฒมารวมไว้ใน มณฑล พิษณุโลกอีก
เป็นวาระที่ ๒

ดู พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้มีประกาศให้โอนการปก-
ครองจังหวัดตากกับกำแพงเพชร จากมณฑลนคร
สวรรค์ ซึ่งได้ยกเลิกมณฑลแล้ว มารวมไว้ใน มณฑล
พิษณุโลก และเนื่องจากการแก้ไขเศรษฐกิจของ
ประเทศในคราวเดียวกันนั้น ให้ยุบจังหวัดสุโขทัย ๓
กับหล่มสัก ๓ ตั้งเป็นอำเภอเดียวกัน^(๑) มณฑล

(๑) ภายหลังปรากฏว่าสภาพของ อำเภอสุโข-
ทัย ยังมีความเจริญสมควรดำรงฐานะเป็นจังหวัดตาม
เดิม ดู พ.ศ. ๒๔๗๒ รัฐบาลในรัชกาลที่ ๘ จึงได้
ตราพระราชกฤษฎีกาให้ยกฐานะอำเภอสุโขทัยขึ้นเป็น
จังหวัดอีก และยุบจังหวัดสวรรคโลกเป็นอำเภอ ๕
แก่จังหวัดสุโขทัย

พิษณุโลกคงมี ๓ จังหวัด คือ ๑. พิษณุโลก ๒. พิษณุ
จิตร ๓. อุตรดิตถ์ ๔. สวรรคโลก ๕. กำแพง
เพชร ๖. ตาก ๗. เพชรบูรณ์

มณฑลภูเก็ต

มณฑลเพิ่มเติมมี ๖ จังหวัด

ถุ พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้มีประกาศแยกการปกครอง
จังหวัดตั้งตุดจากมณฑลไทรบุรี ซึ่งรัฐบาลได้ทำ
สัญญา โอนให้ ไปอยู่ ในปกครอง ของ อังกฤษ แล้วนั้น
(ให้โอนเฉพาะจังหวัดตั้งตุด) มาไว้ใน มณฑลภูเก็ต
ภายหลังปรากฏว่า จังหวัดนี้ ติดต่อกับ มณฑล นครศรี
ธรรมราชจะสะดวกกว่า

ถุ พ.ศ. ๒๔๖๗ จึงได้มีประกาศ โอนการปก.
ครองจังหวัดตั้งตุดจากมณฑลนี้ไปไว้ในมณฑลนครศรี
ธรรมราช

ต. พ.ศ. ๒๔๗๔ (ปลายปี) ได้มีประกาศยุบจังหวัด
 หาดตะกวดมาตั้งเป็นอำเภอเดี่ยวจังหวัดหนึ่ง ให้รวม
 ไว้ในแขวงจังหวัดพังงา (ด้วยกรณีแก้ไขเศรษฐกิจ
 ของประเทศ)

มณฑลนครศรีธรรมราช ๕ จังหวัด คือ ๑. ภูเก็ต ๒. กระบี่
 ๓. ตรัง ๔. พังงา ๕. ระนอง

มณฑลราชบุรี

มณฑลนครศรีธรรมราช ๕ จังหวัด

ต. พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้มีประกาศยกเลิกมณฑลนคร
 ราชสีมา และโอนการปกครองจังหวัดในมณฑลนั้นมาไว้
 ในมณฑลราชบุรี คือ ๑. นครปฐม ๒. สมุทรสาคร
 ๓. สุพรรณบุรี จึงรวมเป็น ๘ จังหวัดด้วยกันทั้งหมด
 ๑๖ จังหวัด คือ ๑. ราชบุรี ๒. กาญจนบุรี ๓. ปราณ
 บุรี ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นประจวบคระขัณขาม
 ๑๗/๐๙/๒๕๖๖
 ๔. เพชรบุรี ๕. สมุทรสงคราม

มณฑลอยุธยา

มณฑล^๕ เดิมชื่อมณฑลกรุงเก่าตามชื่อเมือง^๑
 ซึ่งตั้งทบบัญชาการมณฑล^๕ ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๖๓^๕
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรด^๕
 เสด็จฯ ให้ประกาศเปลี่ยนชื่อจังหวัดกรุงเก่าเป็น "พระ^๕
 นครศรีอยุธยา" และพร้อมกันนั้นได้เปลี่ยนชื่อมณฑล^๕
 เป็น "มณฑลอยุธยา" ด้วย มณฑล^๕ เมื่อแรกจัด^๕
 การเทศาภิบาลมี ๘ จังหวัด

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้มีประกาศยุบเมืองน้อย ๆ^๕
 อันมีสถานะไม่ถึงขนาดที่จะเป็นจังหวัดได้ คงเป็นอำเภอ^๕
 เดียว ๓ เมือง คือ ๑. เมืองพระพุทธบาท ให้เป็น^๕
 อำเภออยู่ในแขวงจังหวัดสระบุรี ซึ่งภายหลังได้ย้าย^๕
 ทวีกาจวรไปตั้งที่บ้านหมอและบสนนบ้านหนองโคน เพื่อ^๕
 สะดวกแก่การปกครอง จึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบาน^๕
 หมอและอำเภอหนองโคน ตามชื่อตำบล ซึ่งตั้งทวีกาจ^๕
 นน ๒. เมืองอินทบุรี และ ๓. เมืองพรหมบุรี ให้^๕
 เป็นอำเภออยู่ในแขวงจังหวัดสิงห์บุรี

17/09/2566

ต. พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้มีประกาศโอนการปกครอง
จังหวัดในเขตกรุงเทพพระมหานครมาไว้ในมณฑล^๕ ๒
จังหวัด คือ ปทุมธานี กับ รัษฎะบุรี

ต. พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้มีประกาศยุบจังหวัดรัษฎะ-
บุรีตั้งเป็นอำเภอรังสิตตั้งจังหวัดหนึ่ง และในปีเดียวกัน^๕
นั้นเอง ได้ประกาศโอนการปกครองจังหวัดใน
มณฑลนครสวรรค์ซึ่งได้ยกเลิก มณฑลแล้ว มาไว้ใน
มณฑลอยุธยาอีก ๓ จังหวัด คือ ๑. นครสวรรค์
๒. ชัยนาท ๓. อุทัยธานี มณฑลอยุธยาจึงมี ๗ จัง-
หวัด คือ ๑. พระนครศรีอยุธยา ๒. ตพระบุรี ๓. สระ
บุรี ๔. สิงห์บุรี ๕. อ่างทอง ๖. ปทุมธานี ๗. นคร
สวรรค์ ๘. ชัยนาท ๙. อุทัยธานี

มณฑลอุดร

มณฑล^๕ เดิมชื่อ "มณฑลลาวพวน" เป็นชื่อ
ซึ่งเรียกกันตามท^๕ ประชา^๕ ดำเนิน ใน สมัย^๕ นั้น รัชกาล^๕
เนื่องจากพลเมือง ในแถบ^๕ นั้น มี^๕ ด้าย^๕ ส้ม^๕ พันธ์^๕ เอง^๕ มา

จากชาวเมืองพวน ชนตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายปากกระวี้นออก
แม่น้ำโขง และชาวแคว้นพวนได้ข้ามมาตั้งภูมิดำเนา
ทำมาหากินอยู่ทางฝั่งขวาเป็นส่วนใหญ่ ยังเกี่ยวข้องกับ
กันทางภราดรภาพตลอดมา และอาณาเขตมณฑล
นี้แตกออก พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๒๒) ก็ครอบงำลงไปถึง
ดินแดนบนฝั่งซ้ายปากกระวี้นออกแม่น้ำโขงด้วย ในคดี
ที่เรียกชื่อมณฑลว่า "ลาวพวน" นั้น ก็ได้มีพระ
อรรณวิชัยเทศมณฑลอยู่ในนิทานโบราณคดีเรื่องที่ ๓๖
ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมเจ้าเพชรราชกิติยากร
แต่งไว้ในข้อเปลี่ยนแปลง ตำนานของ มณฑลอุบล
แก้ว

พ.ศ. ๒๔๓๖ อาณาเขตของมณฑลอุบล ซึ่ง
ได้ครอบงำลงไปถึงดินแดนบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ต้องถูก
พินาศไปพร้อมกับส่วนอื่น ๆ บนฝั่งเดียวกัน โดย
หนังสือสัญญาฉบับที่ ๑๖๖ ๒๖๖๖ ๒๖๖๗ ๒๖๖๘ ๒๖๖๙ ๒๖๗๐ ๒๖๗๑
ระหว่างประเทศไทยกับ
ฝรั่งเศสฉบับ ร.ศ. ๑๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๓) ดังกล่าวในตอน
ก่อนจัดการปกครองมณฑลนี้เป็นเทศาภิบาล และ

ในสัญญาฉบับนั้นฝ่ายไทยได้ถูกบัญญัติ เขตปลอดการ
ทหาร และ ภาษี ศุ่ดการ ภายใน ระยะ ๒๕ กิโลเมตร
จากฝั่งขวาแม่น้ำโขงเข้ามาในพระราชอาณาเขตตลอด
แนวแม่น้ำนั้นแต่ฝ่ายเดียว และเพราะเหตุนี้พลตรี
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้า
หลวงคางพระองค์เจ้าเวจราชการมณฑล จึงได้ทรง
ย้ายทบบัญชาการมณฑล จากเมือง หนองคาย เข้ามาตั้ง
อยู่ที่บ้านเดื่อหมากแข้ง คือเมืองอุดรธานีในบัดนี้
พร้อมกันกับกองทหารรักษาการณ์ชายแดนด้วย

ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ประกาศเปิดย่นช้ชมนณฑลจนเป็น มณฑลฝ่ายเหนือ
และต่อมาเปิดย่นเป็น "มณฑลอุดร" ในบัดนี้ได้จัด
ขึ้นท้องที่สำหรับการปกครองเป็น ลักษณะ เทศาภิบาล
มี ๓๓ เมือง คือ ๑. หมากแข้ง ซึ่งภายหลังได้รับ
พระราชทานชื่อว่า "อุดรธานี" ๒. หนองคาย ๓. หนอง
หาน ๔. ขอนแก่น ๕. ชนบท ๖. กมุกาดี ๗. ตัก
นคร ๘. ชัยบุรี ๙. ท่าอุเทน ๑๐. นครพนม ๑๑. มุก-

ดาหาร ๓๒. หอดมศักดิ์ ๓๓. เดย

ต่อมาในปีเดียวกัน ปรากฏว่า เมืองท่งแบ่ง
ไว้ในมณฑลนั้นมากเกินกว่าความจำเป็นในการปกครอง
จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรวมหัวเมืองใน
มณฑลนั้นให้พอควรแก่การปกครองเป็นบริเวณมีฐานะ
เท่าจังหวัดในบัดนี้ โดยให้ยุบเมืองน้อย ๆ เช่น เมือง
ซนจัตวา ลงเป็นอำเภอเสียบ้าง อำเภอใดเคยเป็น
เมืองซนแก่เมืองท่งเป็นบริเวณใด หรือสมควรจะ
ให้ชนแก่บริเวณใดก็รวมเข้าไว้ในบริเวณนั้น มี ๕
บริเวณ ดังแสดงไว้ในส่วนที่กล่าวด้วยการตั้งมณฑล
แล้ว

ดู พ.ศ. ๒๔๕๘ (ในรัชกาลที่ ๖) ได้โปรดให้
ประกาศเปลี่ยนคำ "บริเวณ" และ "เมือง" เป็น "จ
หวัด" ทวณ

ดู พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้มีประกาศโอนท้องที่อำเภอ
วังสระปทุมจากเขตเมืองหอดมศักดิ์ ไปขึ้นอยู่กับแขวงจ
หวัดเดยในมณฑลนั้น ซึ่งอยู่ใกล้กันตั้งแต่ยกแก่การ

ปกครองกว่าเดิม

ต. พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้ประกาศโอนท้องที่อำเภอ
เชียงคานจากแขวงเมืองพิชัย มณฑลพิษณุโลก มา
ไว้ในแขวงเมืองเดย มณฑลอุดรอีกอำเภอหนึ่ง เพื่อ
สะดวกแก่การปกครอง

ต. พ.ศ. ๒๔๕๗ ปรากฏว่า เมืองหนองคาย ซึ่ง
เคยเป็น เมืองคง ทบฏชา การ มณฑล อุดร มาแต่ก่อน
แล้ว ไม่มีในรายชื่อบริเวณซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.
๒๔๔๓ แต่การปฏิบัติราชการของเมืองหนองคาย
ดำเนินมาในฐานะเสมือนเมืองหรือบริเวณหนึ่งจึงโปรด
ให้ประกาศตั้งเมืองหนองคายขึ้นเป็นเมือง เมื่อวันที่ ๓
เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗

กรุงเทพพระมหานคร

เมื่อจัดการปกครองภูมิภาคโดยลักษณะเทศาภิ
บาลนั้น ได้ขึ้นกรุงเทพ ฯ เป็นมณฑลหนึ่ง เรียกว่า
“มณฑลกรุงเทพ” มีจังหวัดขึ้น ๖ จังหวัดอยู่ในสังกัด
กระทรวงนครบาล ตั้งกวาง ในส่วนที่ ๑ ด้วยการตั้ง
มณฑลนั้น

๓ พ.ศ. ๒๔๔๔ ในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระ
 กรุณาโปรดให้ตั้งเมือง (จังหวัด) ขึ้นใหม่เมืองหนึ่งใน
 ท้องหลวงแถบคลองรังสิต ชานาน นามว่า "เมืองธัญญะ
 บุรี" และ พ.ศ. ๒๔๔๕ โปรดให้รวมท้องที่อำเภอ
 ตำบอง ๑ อำเภอแสนแสบ ๑ อำเภอเจ็ยระดับ ๑
 อำเภอหนองจอก ๑ รวม ๔ อำเภอ ตั้งเป็นเมืองชน
 อึกเมืองหนึ่งในทุ่งแสนแสบ ชานานนามว่า "เมืองมิน
 บุรี" ทง ๒ จังหวัดนี้อยู่ในเขตมณฑลกรุงเทพฯ
 เหตุที่คงจังหวัดทั้งสองนี้ ควรจะเดาไว้บ้างคือ
 เนื่องจาก ผล ที่ใด พระราชทาน ตัมปทาน แก่ บริษัท ชุค
 คดองและคูนาตยาม ให้ชุกชยายคลองรังสิตซึ่งผ่าน
 ไปในท้องหลวงเมืองยังเป็นที่รกร้างว่างเปล่าชย่นให้ตัก
 และกว้างออกอกเป็น ๓๖ เมตร ตัวร้างประคุดาและ
 ชุกคดองชอยผ่านคลองรังสิตจากทิศเหนือตงมาทางทิศ
 ใต้แต่แรก ๓๖ คดอง และได้ชุกชอยอีกหลายคดอง
 มัคนไปจับจองที่ดินโดยเสียค่านำรุงแก่บริษัทชุกคดอง
 เพียงไร่ละบาท มีชาวนามากจนโดยเร็ว การบังคับ

17/09/2566

นำได้อำนวยประโยชน์แห่งองคมา ถึงทุ่ง แดนแต่บัดด้วย
 เป็นปัจจัยให้การ ทำนา ในทุ่งเหล่านั้น เป็นผลดี เพิ่มพูน
 ยิ่งชนกว่าแต่ก่อน เกิดภูมิสำเนาขุมขนุน แต่ยังมี
 เป็นที่ห่างไกลเจ้าพนักงานปกครอง เป็นท่าเตใจ
 ผู้ร้ายไปแอบแฝงเบียดเบียนราษฎร กระทรวงนคร
 บาดล้มยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ
 เป็นเสนาบดี ได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า
 สมควรจะ จัดการ ปกครอง ท้องที่ ในดงทุ่งนั้น ให้เป็น
 เมืองเพื่อ ประโยชน์ แห่ง ความ เจริญและ ความสุขแก่
 ประชากรราษฎร ซึ่งล้วน เป็นชาวนา และประมง เป็นอัน
 มาก มีเหตุผลชอบด้วยพระราชดำริจึงโปรดเกล้าฯ
 ให้ตั้งจังหวัดทั้งสองนั้น

ต. พ.ศ. ๒๔๕๑ ในรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ
 ให้เปลี่ยนชื่อมณฑลกรุงเทพฯ ว่า "กรุงเทพพระ
 มหานคร" และ โปรด ให้ โอน การ ปก ครอง
 จังหวัด ปทุมธานี กับ จังหวัด ชัยภูมิ บุรี ไปไว้ ในเขต

มณฑลอยุธยาเพื่อสะดวกแก่การปกครอง กรุงเทพ
พระมหานครตั้งเหลือจังหวัดอยู่ ๖ ตามเดิม

ฤ พ.ศ. ๒๔๖๕ โปรดเกล้าฯ ให้ยกเด็กกระ-
ทรวงนครบาล และ โอน ราชการ ของ กระทรวง นั้น มา
สมทบกับกระทรวงมหาดไทย การปกครองกรุงเทพ
พระมหานครจึงมาตั้งกักระทรวงมหาดไทยด้วย และ
โปรดเกล้าฯ ตั้งตำแหน่ง สมุห พระ นครบาล ขึ้น เป็น
ประมุขของฝ่ายการปกครองกรุงเทพฯ มีฐานะเช่น
เดียวกับสมุหเทศาภิบาลมณฑลหนึ่ง

ฤ พ.ศ. ๒๔๗๔ ตั้งคัดทอนรายจ่ายเงินแผ่นดิน
คลังกล่าวในข้อก่อน จึงต้องยกเด็กจังหวัดในเขตกรง
เทพฯ เดี่ย ๒ จังหวัด คือจังหวัดฉะเชิงเทรา กับจังหวัด
พระประแดงตั้งเป็นอำเภอ และแบ่งท้องที่อำเภอของ
จังหวัดทั้งสองนั้นไปไว้ในเขตจังหวัดข้างเคียง กรุงเทพ
พระมหานคร คง มีจังหวัด อยุ่ เพียง ๔ จังหวัด คือ

๓. พระนคร ๒. ชนบุรี ๓. นนทบุรี ๔. ตมบุรี
ปรากฏ

รวมมณฑลที่ยังเหลืออยู่จาก พ.ศ. ๒๔๗๔ คือ
มา ๓๐ มณฑล

ผล

การเด็กมณฑลทั้ง ๓ คราว ๘ มณฑลนั้น ทำให้
ได้ให้จังหวัด ที่เด็กมณฑลแล้วจนตรง คือกระทรวงใน
กรุงที่เคี้ยวไม่ แต่ให้ตั้งทบเข้าไว้ในเขตของมณฑล
ที่อยู่ข้างเคียงจนย เหลืออยู่คงกล่าวแล้ว การงานของ
จังหวัดเหล่านั้นก็คงดำเนินมาโดยปกติ ไม่ปรากฏ
การเสียหายร้ายแรงอันใด แต่มณฑลที่ตั้งต้องบังคับ
บัญชาจังหวัดที่เพมชน แม้ยอมมงานมากจนบางตาม
ธรรมดา แต่ก็ยังพอปฏิบัติทำให้เป็นผลดูดังได้ตาม
ควรแก่กรณี ข้าราชการและเจ้าพนักงานของมณฑล
อยู่ใกล้ชิดกับประจาราษฎร ได้รู้เห็นเหตุการณ์และ
สมมุฐานของราชการใน ท้องที่ได้คิดว่าเจ้าพนักงาน

ในกระทรวง จึงสามารถวินิจฉัยเหตุผล และดำเนินการ
 ปกครองได้สะดวก และเรื่องที่จะให้จังหวัด เช่นขอ
 ราชการตรงเข้ามายังกระทรวงเจ้าหน้าที่ในกรุงเทพ ฯ
 อันห่างจากศูนย์กลางนั้นเป็นคณบดี และจังหวัดของคณบดี
 พึงบัญชาตั้งไปจากกระทรวงอีก บางเรื่องขอเสีย
 เวลาถ้าช้ามาก จะเข้าทำนอกราชการสมัยก่อนจัดตั้ง
 มณฑลเทศาภิบาลอีก ด้วยเหตุนี้จึงยังมีได้ให้จังหวัด
 ชนตรงต่อเจ้ากระทรวงในกรุงเทพ ฯ และในการที่เด็ก
 มณฑลไปข้างนั้น ก็ปรากฏในประกาศของรัฐบาล
 แล้วว่า ตารคมนาคนเจริญชนและยังจะเจริญต่อไปอีก
 เป็นการสะดวก แก่การ ตรวจตรา ของสมุหเทศาภิบาล
 และเจ้าหน้าที่ของมณฑลกว่าแต่ก่อนแล้ว และด้วย
 พระราชประสงค์จะให้สมุหเทศาภิบาลได้มีหน้าที่บัญชา
 การมากชนด้วย ดังนี้ แต่คงว่าการเด็กมณฑลเท่าที่
 เด็กมาแล้ว ก็จะเพียงแต่เพื่อประโยชน์ในการประหยัด
 เงินค่าใช้จ่าย กับให้สมุหเทศาภิบาลและเจ้าหน้าที่ของ
 มณฑลได้มีงานทำมากขึ้นสมควรแก่ตำแหน่ง และผล

17/09/2566

ประโยชน์คือเงินเดือนที่ได้รับอยู่เท่านั้น มีค่าความม
 ทดก็ยังเหลืออยู่จน รัฐบาลยังไม่ประสงค์จะยุบเลิก
 เพราะยังเห็นประโยชน์ชุกมาก

ค. พ.ศ. ๒๔๗๖ ภายหลังเปลี่ยนแปลงระบอบการปก
 ครอบโดยมีรัฐธรรมนูญและใช้พระราชบัญญัติระเบียบ
 ราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรไทยแล้ว หาได้
 บัญญัติให้มีมณฑลไม่ รัฐบาลจึงได้ยุบเลิกมณฑล
 เสียทั้งหมดทีเดียว

สรุปเหตุผลตั้งเขตที่ได้ยกเลิกมณฑลเทศาภิบาล
 คือ

มณฑลที่รัฐบาล จำใจต้องตั้งเพราะกรณีการ
 เมืองต่างประเทศพรวดเอาไปเสีย ๒ มณฑล กับบาง
 จังหวัด (โดยมิได้นับหัวเมืองในดินแดนชั้นใหญ่บนฝั่ง
 ชายฝั่งภาคตะวันออก แม่น้ำโขงของเราแต่เดิม ซึ่งได้
 เสียไปก่อน จัดการปกครอง เป็นมณฑลเทศาภิบาลเข้า
 ด้วย) คือ

พ.ศ. ๒๔๔๖ เปลี่ยนครจำปาศักดิ์ และมโนไพร

กับคืนแดนบนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตอนหน้งแก่ฝรั่งเศสโดย
 หมายว่าเป็นเขตของเมืองหลวงพระบาง คือตั้งแต่ปากน้ำ
 เทือง เหนืออำเภอเชียงคานของจังหวัดเลยขึ้นไปถึง
 ปากน้ำคอบใต้อำเภอเชียงของ ฯ จังหวัดเชียงรายได้
 มาเล็กน้อย

พ.ศ. ๒๔๔๗ เดิมมณฑลบูรพา กับ ประจันต์ศรี
 เขตแก่ฝรั่งเศส

พ.ศ. ๒๔๕๐ เดิมมณฑลไทรบุรีกับกัณฑ์ดินแดน
 ครึ่งกัณฑ์แก่งกฤษ

พ.ศ. ๒๔๕๗ เดิมมณฑลเพชรบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๖๗ เดิม ๕ มณฑล คือ

๑. มณฑลร้อยเอ็ด
๒. มณฑลมหาสารคาม
๓. มณฑลสุราษฎร์
๔. มณฑลชุมพร

17/09/2566

พ.ศ. ๒๔๗๔ เดิมอีก ๕ มณฑล คือ

๑. มณฑลจันทบุรี
๒. มณฑลนครราชสีมา

๓. มณฑลนครสวรรค์ ๔. มณฑลปัตตานี

มณฑลเทศาภิบาล ที่ตั้ง เดิม โดย พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการ บริหารแห่งราชอาณาจักรไทยในสมัย พ.ศ. ๒๔๗๖ รวม ๓๐ มณฑล คือ

๑. กรุงเทพมหานคร ๒. มณฑลนครราชสีมา
๓. มณฑลนครราชสีมา ๔. มณฑลปราจีน
๕. มณฑลพายัพ ๖. มณฑลพิษณุโลก
๗. มณฑลภูเก็ต ๘. มณฑลราชบุรี
๙. มณฑลอยุธยา ๑๐. มณฑลอุดร

๕. ลำดับพระนามและนาม
ท่านผู้บัญชาการมณฑลเทศาภิบาล

๑. กรุงเทพมหานคร รัชกาลที่ ๖ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งตำแหน่ง ^๕สมุห
พระนครบาล ^๕ตำแหน่งหนึ่ง ^๕ใหม่ ^๕หนึ่ง ^๕ที่
เหมือน ^๕สมุหเทศาภิบาล ^๕สำหรับ ^๕กรุงเทพ
พระมหานคร คือ ^๕มณฑลกรุงเทพ ^๕เดิม

17/09/2566

๑. พ.ศ. ๒๔๖๑ พระยาเพชรบูรณ์

(ต้น รัศมีประจักษ์)

๒. พ.ศ. ๒๔๖๗ พระยาเพชรดา (ต๋อชาก
ณ บั๋มเพชร) เมื่อยังเป็นพระยา
กำแพงสงครามรามภักดี
๓. พ.ศ. ๒๔๖๗ เจ้าพระยาสุรพิณทร์
สุรินทรภักย์ (พร จารุจินดา)
๔. พ.ศ. ๒๔๗๓ เจ้าพระยามุขมนตรี ฯ
(อวบ เปาโรหิตย์) เมื่อยังเป็นพระยา
ราชนฤดิวิบูลย์ภักดี
๕. พ.ศ. ๒๔๗๔ พระยาจำเริญยศคีรี
บริบาล (จิต สุนทรวร)

๒. มณฑลจันทบุรี
 ๓. พ.ศ. ๒๔๔๘ พระยาวิเศษ
ชัยดี (แบน บุนนาค)
 ๒. พ.ศ. ๒๔๕๒ พระยารณชัยชาญยุทธ
(ถนนม บุนนาค) เมื่อยังเป็น
พระยาตรีภุมมาภิบาล

เทศาภิบาล

๒๑๗

๓. พ.ศ. ๒๔๕๗ หม่อมเจ้าข้างศิริ ศรี
ธวัช
๔. พ.ศ. ๒๔๕๘ หม่อมเจ้าประติพัช
เกษมศรี เกษมศรี
๕. พ.ศ. ๒๔๕๘ หม่อมเจ้า ตฤชติเศ
รียงกร
๖. พ.ศ. ๒๔๖๖ พระยาไกรเพชรรัตน
สงคราม (ชม ไชยดิระพุททณะ)
๗. พ.ศ. ๒๔๗๑ พระยาอินทราธิบดีสีห
ราชรองเมือง (ทองชัย เศวตคีตา)
๘. พ.ศ. ๒๔๗๒ พระยาศรีเสนา (ประ
ถมบดีศรี)
๙. พ.ศ. ๒๔๗๓ พระยาถวัลยานฉัตร
วิศิษฐ์ (เขียร ถวัลยานมิตร)

17/09/2566

๓. มณฑลไทรบุรี

๓. พ.ศ. ๒๔๕๐ เจ้าพระยา

ฤทธิสงครามภักดี (อับดุล ฮามิด)

๔. มณฑลนครชัยศรี ๑. พ.ศ. ๒๔๓๘ พระยา
มหาเทพ ๑ (บุตร บุญยรัตพันธุ์)
๒. พ.ศ. ๒๔๔๓ - เจ้าพระยา ศรัทธาวิชัย-
สินทร (ชม ถิ่นทรารชุน) เมื่อยัง
เป็นพระยาสุนทรบุรีศรีพิชัยสงคราม
๓. พ.ศ. ๒๔๕๘ พระยามหาอำมาตยา
ชิบคี่ (แสง จิรยศิริ) เป็นต้นมณฑล
ภิบาลมณฑลนั้น และเป็นอุปราชภาค
ตะวันตกด้วย
๔. พ.ศ. ๒๔๖๐ พระยามหินทรเทพานุ-
ฉัตร (ใหญ่ สยามานนท์) เมื่อยัง
เป็นพระยาศิริชัยบริหาร
๕. พ.ศ. ๒๔๖๖ พระยาสุนทรบุรี ศรี
พิชัยสงคราม (อ๊ อรรถนัฐศรี)
๖. พ.ศ. ๒๔๖๘ หม่อมเจ้าขจรศิริ ศรี
ขจร

๕. มณฑลนครราชสีมา ๓. ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕

พระพิเรนทรเทพ (ทองคำ ดีหุโร)
เมื่อกลับเข้ามารับราชการในกรม
พระตำรวจหลวง เป็นพระยาอนริต
ชาญชัย และพระยาดำรงราชฤทธิไกร
(แต่ช่วยอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ได้
พระราชทานสมณศักดิ์ในรัชกาลที่ ๖
เป็นพระสุวรรัตนวิมล)

๒. พ.ศ. ๒๔๓๖ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์
เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศ เป็นพระ
เจ้าน้องยาเธอ (ในรัชกาลที่ ๕)
กรมหมื่น เป็นข้าหลวงใหญ่สำเร็จ
ราชการมณฑล

๓. พ.ศ. ๒๔๓๖ พลตรีพระยาสิงหเสนี
17/09/2566 (สอาด สิงหเสนี) เมื่อยังเป็นพันเอก
พระประทีปศิริคฤถการ และเลื่อนเป็น

พระยาในราชทินนามนั้น เป็นข้า-
หดวงใหญ่

๔. พ.ศ. ๒๔๔๔ พดด้วงพระยานครราช
เสนีย์ (กาจ สิงหเสนีย์) เมื่อยังเป็น
พระยากำแพงสงครามรามภักดี เป็น
ข้าหลวงเทศาภิบาล

๕. ปตาย พ.ศ. ๒๔๔๔ พันเอก พระยา
กำแพงสงครามรามภักดี (จัน อินทร
กำแพง) เมื่อยังเป็นพระยาสุริยเดช
วิเศษฤทธิ ๑

๖. พ.ศ. ๒๔๕๐ เจ้าพระยา มุขมนตรี
(อวบ เปาโรหิตย์) เมื่อยังเป็นพระยา
จำเริญยศคีรีบริบาล แล้วเป็น
พระยากำแพงสงคราม ๑ และเมื่อ
ย้ายเข้ามา เป็น ปลัดทูลฉลอง กระทรวง
มหาดไทย เป็นพระยาราช
นฤบดี ๑

๗. พ.ศ. ๒๔๕๖ พดโท พระยาพหุ-
โยจินทร์ (นพ พหุโยจินทร์) เมื่อ
ยังเป็น พดตรี พระยา พหุ พด พยุห-
เสนาแล้วเป็นพระยาตำแหน่งสงคราม
๘. พ.ศ. ๒๔๖๖ พระยาเพชรดา (ตอาค
ณ บัอมเพชร) เมื่อยังเป็นพระยา
ประจักษ์ยัตร์เดช แล้วเป็นพระยา
ตำแหน่งสงคราม
๙. พ.ศ. ๒๔๖๗ พระยาเพชรปानी (ต้น
รักตะประจิตร์)
๑๐. พ.ศ. ๒๔๖๘ พระยาเพชรดา (ตอาค
ณ บัอมเพชร)

๖. มณฑลนครศรีธรรมราช ๓. พ.ศ. ๒๔๓๘ เจ้า

พระยาอมราช (บิน สุ่ม) เมื่อยัง
เป็นพระยาสุ่มนยฉินิต

๒. พ.ศ. ๒๔๔๘ พระยาศรีธรรมคักราช

17/09/2566

เทศาภิบาล

(เจริญ จารุจินดา) เมื่อยังเป็น
พระยาชลบทวนรักษา

๓. พ.ศ. ๒๔๕๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์
เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอดิศรา
วงศ์วร เมื่อยังทรงพระอิสริยยศเป็น
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ (ในรัชกาล
ที่ ๕) เจ้าฟ้ากรมขุน

๔. พ.ศ. ๒๔๖๗ พระยาวิมลราช
(นภยง วิเศษกุล)

๕. พ.ศ. ๒๔๖๘ พระยาศรีธรรมราช
(ทองคำ กาญจนโชติ) เมื่อยังเป็น
พระยาทูลชนวังตั้งยศ

๗. มณฑลนครสวรรค์ ๑. พ.ศ. ๒๔๓๗ พันเอก
พระยาดัดกรปลาด (ทองอยู่ ไรหิต
เด็ดยร)

๒. พ.ศ. ๒๔๓๘ พันเอก พระยาไทร

เพชรรัตนสงคราม (แต่ บุนนาค)
เมื่อยังเป็นพระยาราชพระคานูรักษ์

๓. พ.ศ. ๒๔๔๕ พระยาอมรินทรภักษ์
(จำรัส รัตนกุล)

๔. พ.ศ. ๒๔๕๓ พระยารณชัยชาญยุทธ
(ศุข โชติกเสถียร) เมื่อยังเป็น
พระยาศิริชัยภินทร

๕. พ.ศ. ๒๔๕๘ พระยาไกรเพชรรัตน
สงคราม (ชม โชติกะพุกกณะ)
เมื่อยังเป็นพระยาวิเศษภักดี

๖. พ.ศ. ๒๔๖๒ พลโท พระยาเทพหัสดิน
(ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อยัง
เป็นพลตรี พระยาพิชัยชาญยุทธ

๗. พ.ศ. ๒๔๖๖ พระยามหินทรเทศา
นิวัต (ใหญ่ ตยามานนท์)

๘. พ.ศ. ๒๔๗๒ พระยาอรรัตนกิจสุนทร
(สงวน ศักระวี)

๘. มณฑลบูรพา ๑. พ.ศ. ๒๔๓๕ พระยามหา

อำมาตยาธิบดี (หรั่ง ศรีเพ็ญ) เป็น
ข้าหลวงใหญ่

๒. พ.ศ. ๒๔๓๖ พันเอก พระยาศักดา
ภิศรวรฤทธิ (ตัน อมรานนท์) เป็น
ข้าหลวงใหญ่ และต่อมาเป็นข้าหลวง
เทศาภิบาล

๓. พ.ศ. ๒๔๔๖ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์
(ชุ่ม อภัยวงศ์) เมื่อยังเป็นพระยา
ศทาทรรณินทร์

๙. มณฑลปราจีน ๑. พ.ศ. ๒๔๓๖ พดตรีพระยา

ฤทธิรงค์ธเนศ (ศุข ชูโต)

๒. พ.ศ. ๒๔๔๐ พดโท พระยาเทพอรชุน
(เจ๊ก จารุจินดา) เมื่อยังเป็นพดตรี
พระยาจวเรศศักดิ์ดาจตุ

๓. พ.ศ. ๒๔๔๒ พระจวงค์เชอ พระองค์

เจ้าอติการ เมื่อดำรงพระยศเป็น
หม่อมเจ้าอติการ มาตากุด

๔. พ.ศ. ๒๔๔๖ พดด้วง พระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์
เมื่อทรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้า
น้องยาเธอ (ในรัชกาลที่ ๕) กรม
หมื่น
๕. พ.ศ. ๒๔๕๗ หม่อมเจ้าจางศิริ ศี
รี
๖. พ.ศ. ๒๔๖๗ พดเรือตรี หม่อมเจ้า
อุปพัทธพงศ์ ศีรีชัช
๗. พ.ศ. ๒๔๗๒ พระยาอินทราธิบดี
ราชรองเมือง (ทองชัย เศรษฐศิลา)
๘. พ.ศ. ๒๔๗๔ พระยาถวัลยรักษ์
วิศิษฐ์ (เขียร ถวัลยรักษ์)
๙. ป่วย พ.ศ. ๒๔๗๕ พระยาอรุณภัก

17/09/2566

สุนทร (สงวน ศัครวัต)

๑๐. มณฑลปัตตานี ๓. พ.ศ. ๒๔๕๘ พระยาเด-
 ธานุสิต (หนา บุนนาค) เมื่อยังเป็น
 พระยาศักดิ์เงิน
๒. พ.ศ. ๒๔๖๖ หม่อมเจ้าตฤณศิริเดชะ
 ขยางกูร
๓. พ.ศ. ๒๔๖๘ พระยาอุดมพงศ์เพ็ญ
 สัจจดี (ม.ร.ว. ประยง อิศร์ศักดิ์)
๑๑. มณฑลพายัพ ๓. ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕ เจ้า
 พระยารัตนาธิเบศร์ (พุ่ม ศรีไชยันต์)
 เมื่อยังเป็นเจ้าของพระยาพดเทพ ว่าที่
 ต้นหพระกลาโหม
๒. ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระเจ้าบรมวงศ์
 เชอ กรมขุนพิทยฉัตรเทพุฒินิชาดา
 เมื่อทรง พระอิสริยยศ เป็น พระ เจ้า

เทศาภิบาล

๒๒๗

น้องยาเขอ (ในรัชกาลที่ ๕) กรม
หมื่น เป็นข้าหลวงต่างประเทศ

๓. ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระยาทรงสุรเดช
(อิน บุนนาค) เป็นข้าหลวงใหญ่

๔. พ.ศ. ๒๔๔๒ พระยาวิสูตรคำครุฑ
(ตาย โรติกเดต์ยร) เมื่อยังเป็น
พระยานริศรราชกิจ เป็นข้าหลวง
ใหญ่

๕. พ.ศ. ๒๔๔๕ เจ้าพระยาสุรศักดิ์ศรี
ศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) เมื่อยัง
เป็นพระยาสุรศักดิ์ ๑ เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล
แล้วเป็นอุปราชภาคพายัพ

๖. พ.ศ. ๒๔๕๗ พลเอก พระวรวัศเชื้อ
พระองค์เจ้าบวรเดช เมื่อยังดำรง
พระยศเป็นพลโท หม่อมเจ้าบวรเดช
กฤดากร

๗. พ.ศ. ๒๔๖๕ เจ้าพระยาสุรบริภัณฑ์

สุนทรภายย์ (พร จารุจินดา) เป็น
ข้าหลวงเทศาภิบาล และอุปราชภาค
พายัพ

๘. พ.ศ. ๒๔๖๗ เจ้าพระยามุขมนตรี
(อวบ เปาโรหิตย์) เมื่อยังเป็นพระ-
ยาราชนฤตวิมุตยภักดี

๙. พ.ศ. ๒๔๗๓ พลโท พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าทศคีรีวงศ์ เป็นสมุหเทศา-
ภิบาล

๓๐. พ.ศ. ๒๔๗๕ พระยาถัฏยานวิมล
วิศิษฐ์ (เชียร ถัฏยานมิตร) เป็น
สมุหเทศาภิบาล

๑๒. มณฑลพิษณุโลก ๓. พ.ศ. ๒๔๓๗ เจ้าพระ
ยาสุรดีหวัทวิศิษฐ์ศักดิ์ (เชย ถัฏยาน
มิตร) เมื่อยังเป็นพระยาศรีสุรย
ราชวรานุวัตร แล้วเป็นพระยาสุร
ดีหวัท

๒. พ.ศ. ๒๔๔๕ พระยาภักดีณรงค์ (สิน ไกรฤกษ์)
๓. พ.ศ. ๒๔๔๖ พระยาศรีสุริยราชวรานูวัตร (โพ เนติโพธิ์)
๔. พ.ศ. ๒๔๔๗ พระยาขจรบุรีรักษ์ (เจริญ จารุจินดา)
๕. พ.ศ. ๒๔๔๗ พันเอก พระยาเทพาธิปัตย์ (อิม เทพานนท์)
๖. พ.ศ. ๒๔๔๗ เจ้าพระยาสุรุมดินทร์ฯ (เจริญ จารุจินดา) เมื่อยังเป็นพระยาอุไทยมนตรี
๗. พ.ศ. ๒๔๖๕ รัชชเอก พระยาศรีสุริยราชวรานูวัตร (ศุข ดิษยบุตร)
๘. พ.ศ. ๒๔๖๘ พระยาเพชรปาณี (ตัน รัตประจิตร)

๘. พ.ศ. ๒๔๗๓ พระยานครพระราม
(ถ้วัดดี มหากาย)

๑๓. มณฑลเพชรบูรณ์ ๑. พ.ศ. ๒๔๔๒ พระยา
เพชรรัตนราชสงคราม (เพ็อง เพ็อง
เพชร)

๒. พ.ศ. ๒๔๕๐ พันเอก พระยาเทพ
ธิปัตย์ (ฮัม เทพานนท์) เป็นข้าหลวง
เทศาภิบาล เมื่อครั้งมณฑลนครราชสีมา ๒

๓. พ.ศ. ๒๔๕๔ พระยาเพชรรัตนราช
สงคราม (เถื่อง ภูมิตัน)

๑๔. มณฑลภูเก็ต ๑. ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระยา
ทิพโกษา (โต ไชยติงเสถียร) โดย
เฉพาะมณฑลภูเก็ตแต่เดิมเรียก "ข้า
หลวงรักษาราชการหัวเมืองฝ่ายตะ-
เลาะวันตก" ภายหลังเรียก "ข้า

หลวงเทศาภิบาล”

๒. พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาวิสุทธสุริยาศรี
(ตาย ไชยศึกเสกัยร) เมื่อยังเป็น
พระยานวิเศษราชกิจ
๓. พ.ศ. ๒๔๔๒ พระยาบรรณการเสกัยร
(ไต้ฮัก ภัทรนาวิก)
๔. พ.ศ. ๒๔๔๓ พระยารัษฎานุประดิษฐ์
มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)
๕. พ.ศ. ๒๔๕๖ พลโท พระยาวิชิตวงค์
จุมภิโร (ม.ร.ว. ดิถี ตู่ทัศน) เมื่อยัง
ยังเป็น พลโท พระยาพิชัยสงคราม
แล้วเป็นพระยาสุรินทรราชา
๖. พ.ศ. ๒๔๖๓ พระยาสุรินทรราชา
(นกยูง วิเศษกุล) เมื่อยังเป็นพระยา
อัครการประสิทธิ์
๗. พ.ศ. ๒๔๖๗ หม่อมเจ้าตฤณคดี
ชยางกูร

17/09/2566

๗. พ.ศ. ๒๔๗๓ พระยาศรีธเนศวร (สมเด็จพระมหาคีรี)

๑๕. มณฑลมหาสารคาม ๓. พ.ศ. ๒๔๕๗ พระยาเพชรรัตนราชสงคราม (เดื่อง ภูมิรัตน์)

๒. พ.ศ. ๒๔๖๕ พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (ชม ไชยศิริ)

๓. พ.ศ. ๒๔๖๖ พระยาเดชาอนุชิต (หนามุนาค)

๑๖. มณฑลราชบุรี ๓. พ.ศ. ๒๔๓๗ เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ มุนาค) เมื่อยังเป็นพระยาสุนทรภู่ไชย

๒. พ.ศ. ๒๔๕๒ พลโท พระยาเทพอรชุน (เจ๊ก จารุจินดา) เมื่อยังเป็นพลตรี พระยาอรรค์กษัตริย์

๓. พ.ศ. ๒๔๔๔ พระยารัตนกุล (เจ้ารัต
รัตนกุล) เมื่อยังเป็นพระยาอมรินทร์
ภาไชย
๔. พ.ศ. ๒๔๔๖ พันเอกพระยาไกรเพชร
รัตนสงคราม (แต่ บุนนาค)
๕. พ.ศ. ๒๔๔๗ หม่อมเจ้าตฤณศิริ
ชยางกูร
๖. พ.ศ. ๒๔๔๘ หม่อมเจ้าประติพัทธ์
เกษมศรี เกษมศรี
๗. พ.ศ. ๒๔๖๐ พระยามนตรีสุริยวงศ์
(ดี บุนนาค) เมื่อยังเป็นพระยาเจ้า
แต่นยบดี
๘. พ.ศ. ๒๔๖๕ พระยาศทวารมดี (เทียบ
อักษณนท์)
๙. พ.ศ. ๒๔๖๘ พระยาอรรดการยบดี
(ชุ่ม อรรดจินดา)

๓๐. พ.ศ. ๒๔๗๒ พันเอก พระยาสุรพงษ์
เสน (อิน บุญภาค)

๑๗. มณฑลร้อยเอ็ด ๓. พ.ศ. ๒๔๕๕ หม่อมเจ้า
ข้าราชการ ศรัทธา

๒. พ.ศ. ๒๔๕๕... พันเอก พระยารัตนชัย
ชาญยุทธ (ถนอม บุญยเกษตร) เมื่อ
ยังเป็นพระยาเด่นณรงค์ฤทธิ

๑๘. มณฑลสุราษฎร์ ๓. พ.ศ. ๒๔๓๗ พระยา
ดำรงสุจริตมหิศวรภักดี (คชชินมทอง
ณ ระนอง)

๒. พ.ศ. ๒๔๔๔ พระยาจรตักษเสด็จคร
(ไต้ยัก ภักธนาวิก)

๓. พ.ศ. ๒๔๔๗ พระยามหิบาลบวรวิชัย
(สัจจศักดิ์ ภูมिरัตน์)

๕. พ.ศ. ๒๔๕๖ พระยาคงคาทราธิบดี
(พลอย ณ นคร) เมื่อยังเป็นพระยา
บริรักษ์ภูธร

๑๕. มณฑลอยุธยา ๑. พ.ศ. ๒๔๓๗ พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริ
พัฒน์ เมื่อยังทรงพระอิสริยยศเป็น
พระเจ้าน้องยาเธอ (ในรัชกาลที่ ๕)
พระองค์เจ้าวชิรมานวงศ์ เป็นข้า
หอดวงเทศาภิบาล และข้าหลวงพิเศษ
จัดการศาลยุติธรรมในมณฑลนั้น ได้
ทรงกรมเป็นกรมหมื่น

๒. พ.ศ. ๒๔๕๖ พระยาโบราณราชชา-
นินทร (พร เดชะคุปต์) เมื่อยังเป็น
พระยาโบราณบรรพบุรุษ

๓. พ.ศ. ๒๔๗๒ พดเรือตรี หม่อมเจ้า
อุปพัทธพงศ์ ศรีธวัช
๔. พ.ศ. ๒๔๗๔ พระยาถวัลยาณวัฒน์
วิศิษฐ์ (เชียร ถวัลยาณมิตร)

๒๐. มณฑลอุดร
๓. ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕ พดตรี
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
ประจักษ์ศิลปาคม เมื่อดำรงพระ
อิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หมื่น เป็นข้าหลวงต่างประเทศองค์ ดำ
เนินราชการมณฑล
 ๒. พ.ศ. ๒๔๔๒ พระวรวงศ์เธอ พระ
องค์เจ้าวัฒนา เมื่อดำรงพระยศเป็น
หม่อมเจ้าวัฒนา รองทรง เป็นข้า
หลวงเทศาภิบาล
 ๓. พ.ศ. ๒๔๔... พระยาศรีธวัชราชวรา
นุกัศ (โพ เนติโพธิ์)

เทศาภิบาล

๒๓๗

๔. พ.ศ. ๒๔๕๕... รัชชเอก พระยาศรี
สุริยราชวรานุวัตร (คู่ช ดิษขบุตร)
๕. พ.ศ. ๒๔๖๕ เจ้าพระยามุขมนตรี
(อวบ เปาโรหิตย์) เมื่อยังเป็นพระ-
ยาราชนกุด ๑ เป็นสมุหเทศาภิบาล
มณฑล^๕ และเป็นอุปราชภาคอีสาน
๖. พ.ศ. ๒๔๗๐- พระยาอศุตยเดช ตยา-
เมศร์ภักดี (อู๋ นาคกรรพ) เป็น
สมุหเทศาภิบาล
๗. พ.ศ. ๒๔๗๒ พระยาตวันกษัตริย์
(เจิม บัณยารุณ)

๒๑. มณฑลอุบล ๑. ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระ-
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิต
ปรีชากร เมื่อยังทรงพระอิสริยยศ
เป็นพระเจ้าหลานชายเธอ (ในรัชกาล

17/09/2566

ที่ ๕) กรมหมื่น เป็นข้าหลวงต่าง
พระองค์

๓. พ.ศ. ๒๔๕๓ พระยาศรีธรรมศักราช
(เจริญ จารุจินดา) เมื่อยังเป็นพระยา
ชลบูรณรักษ์

๔. พ.ศ. ๒๔๕๖ พระยาศรีธรรมศักราช
(เป็ด บุนนาค) เมื่อยังเป็นพระยา
วิเศษสังหนาท

๖. เริ่มจัดการปกครอง

การปกครองเมื่อแรกจัดเป็นมณฑลเทศาภิบาล
นั้น ยังไม่ได้คงขอบเขตอย่างใดยิ่งกว่าให้ผู้ว่าราชการ
การเมืองพึงบังคับบัญชา ของข้าหลวงเทศาภิบาลใน
การท้องป่อง และเปลี่ยนวิธีตั้งการซึ่งเจ้ากระทรวง

เคยมีตราตั้งครั้งถึงผู้ว่าราชการการเมือง เป็นตั้งแก่ข้า-
 หดวงเทศาภิบาล และการทหัดเมืองเคยมีใบบอก
 คื่อเด้นามคี่ ก็ให้บอกแก่ข้าหวดวงเทศาภิบาล เพื่อ
 ให้จัดแะตั้งการ ซงไม่จำเป็น จะคอง ขอคำตั้งลงกรง-
 เทพ ๆ ให้เดี่ยเวถานนให้ดำเร้จไป กระทรวงคองมี
 ตราตั้งครั้งถึงผู้ว่าราชการเมืองแะรับใบบอกตรงจาก
 หัดเมืองแะเพียงการเร้งรอน หรือการทจะคองกระทำ
 ตามจารัตประเพณีแะมีพระราช กำหนด กฎหมายอยู่
 แถวเทานน

เมื่อทรง เห็นว่า การ ในชนคณ ได้ดำเนินไป ด้วยค
 แถว จึงให้ลงมือจัดการทง ๓ แผนก คื่อ

๑. แผนกมหาดไทย ให้ลงมือจัดตั้งกานพณ-
 ใหญ่บ้าน แะดำเนินการปกครองทองทตามขอของคณ
 ซงได้ตราชนให้ไซไปพดางก่อน เมื่อปรากฏจ่าเป็น
 ผลตั้งคองคี่จึงได้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
 ทองทชนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นฉบับแรก ในมทสี่มเด้จ
 พระนางเจ้าพระบรมราชชนนาถ พระราชชนน พระพน

7/09/2566

มีหลวงแห่งรัชกาลที่ ๒ ทรงดำริพระราชการแทน
พระองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เมื่อเสด็จพระราช
ดำเนินประพาสประเทศยุโรปครั้งแรก

๒. แผนกศิขรม ให้ตรวจร่างคดีซึ่งฟ้อง
ร้องกันคงค้างอยู่ในโรงศาลตามหัวเมือง และตั้งศาล
ข้าหลวงชำระความอุทธรณ์ศาลเมืองด้วย

๓. แผนกคดี ให้ตรวจเก็บเงินผลประโยชน์
แผ่นดินซึ่งผู้ราชการเมืองและ กรมการเมือง เก็บอยู่
ก่อน หรือที่เป็นการหักจ่ายไปในตัวแทนเงินเดือนผล
ประโยชน์ หรือตกเรียงเสียหายไปด้วยอย่างอื่น ให้
ได้มาเป็นเงินของรัฐเท่าที่สำรวจจะพึงได้ เพื่อจะ
ได้มีเงินใช้จ่ายในราชการ เช่นจ่ายเงินเดือนข้าราชการ
การ เป็นต้น

ตามที่ได้อ่านมติการทั้ง ๓ แผนกนี้ ปรากฏ
ผลในเบื้องต้นนั้นพอจะนำมาแสดงได้ โดยดังเขปดังนี้

17/09/2566

ราชการแผนกมหาดไทยในส่วนการปกครองนั้น
โดยเฉพาะการจัดตั้งกำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ขึ้นเป็นเจ้าหน้าที่

ปกครองตำบลและหมู่บ้าน เมื่อแรก ๆ ก็ลำบากอยู่
หลายมณฑล เพราะประชาชนยังไม่เข้าใจในเหตุผล
ของการปกครองใหม่ แต่ความจริงก็ไม่ไร้ของใหม่แท้
โต้มแบบแผนแต่สมัยโบราณมาแล้ว ดังปรากฏใน
พระราชกำหนดเก่าที่ทรงว่า "ให้ผู้รักษาเมืองผู้
กรมการ เลือคนที่ดีขยันซื่อมั่นคงเป็นผู้ใหญ่พอจะ
กล่าวบังคับบัญชาแก่ชาวบ้านทั้งปวงได้นั้น ให้ตั้งเป็น
นายบ้าน จงทุกบ้านทุกอำเภอ และซึ่งว่าเป็นหลวง
ขุน หมื่น ถอดราชทินนามห้ามทำราชการอยู่ในกรมใด
ถ้าเห็นพอจะว่ากล่าวบังคับบัญชาชาวบ้านได้ ให้เป็น
นายบ้านด้วยเขียนกฎหมายให้ไว้แก่ชาวบ้านทั้งปวงให้
ฟังบังคับบัญชานายบ้านนั้น..." (๑) ฯลฯ ดังนี้ ต่างกัน
แต่เพียงแบบทงจตุรใหม่ ให้ราษฎรเจ้าบ้านเลือกกัน

(๑) กฎหมายเก่า ฉบับหมอบรัดเล เล่ม ๒

ชนเป็น ผู้ใหญ่ บ้าน และให้ผู้ใหญ่บ้าน เด็ดอกถนน เป็น
 กำนันเท่านั้น อนึ่งข้อความแห่งผู้ใหญ่บ้านในกฎหมาย
 เก่าเรียกเป็นหลายอย่าง บางแห่งเรียก “นายบ้าน”
 บางแห่งเรียก “ผู้ใหญ่บ้าน” บางแห่งเรียก “ผู้
 ใหญ่บ้าน” และหน้าที่ในการปกครองของกันไจ
 ภัยก็คล้ายกันเป็นส่วนมาก แต่ลักษณะการนั้นได้ทอด
 ทงกันมาเดียนานจนคนใน สมัยใหม่ยังไม่ ทราบถนัดใน
 แผนการว่าจะเป็นไปสดานใด ผู้ที่ถูกเด็ดอกเป็นกำนัน
 ผู้ใหญ่บ้าน มักไม่ใคร่เต็มใจรับตำแหน่ง หน้าที่ ขา
 หลวง ๆ ต้องผ่อนผันด้วยอุบายต่าง ๆ จนจัดการได้
 ตลอดจนถึงเช่นที่พระนครศรีอยุธยา เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์
 เชย กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ยังทรงพระอิสริยยศเป็น

(๓) กฎหมายเก่า ฉบับหมอบรัดเล เดิม ๒
 หน้า ๒๘๕ บรรทัดต้นของบทนั้นว่า “ผู้ใหญ่บ้าน”
 ต่อมาอีก ๓ บรรทัดว่า “ผู้ใหญ่บ้าน” และบางแห่ง
 ว่า “นายบ้าน”

กรมหมื่น ทรงเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา
 ประทับอยู่ที่ตำหนักเกาะตอย ได้ถูกราชฎูรเจ้าบ้านพา
 กนเดออกพระองค์ท่านเป็นผู้ใหญ่บ้านหมื่น ๕ ในตำบล
 นั้น ท่านก็ทรงรับตำแหน่งแต่ปฏิบัติหน้าที่โดยดี มี
 ใตทรวงอพระองค์ท่านเป็นเจ้าใหญ่นายโตเคย เป็นเยี่ยง
 อนาคตกำจัด ความ รังเกียจ ของผู้ ทดกเดออก เป็น ท่านผู้
 ใหญ่บ้านโตอย่างศักดิ์สิทธิ์ ครั้นแดงก็แดงเห็นประโยชน์
 ชนโดยเร็ว ทั้งในการปราบปรามโจรผู้ร้าย และการ
 อย่างอื่นตลอดจนการเก็บภาษีอากร ก็ได้ช่วยกำนัน
 ผู้ใหญ่บ้านเป็นกำลังแก่ราชการสืบมา นับว่าเป็นผลดี
 ได้จัดดำริ้จและเป็นผู้ประโยชน์มาก ต่อมาทางราชการ
 ได้คิดหาทางช่วย ทนบำรุง กำจัดน้ำใจ เจ้าพนักงานชน
 อยู่หนึ่งๆ ดังจะได้กล่าวในบทความต่อไป

ราชการแผนกยุติธรรม ข้าหลวงยุติธรรม
 ได้จัดการชำระคดีต่างคดีค้างเก่าให้ยุติลงไป และคง
 คำนวณค่าธรรมเนียมคดีขึ้นหัวเมือง แต่แรกการก็ดำเนินไปได้
 บ้าง แต่ต่อมาปรากฏว่ายังไม่เป็นประโยชน์ได้ตาม

สมควร เพราะพระราชบัญญัติลักษณะพิจารณาแก้
 ที่จำเป็นต้องใช้ในสมัยนั้น ยิ่งทำให้การพิจารณาคดี
 ชักช้าได้ด้วยเหตุต่างๆ อันพันอำนาจศาลหลายประการ
 แต่ข้อประการหนึ่งในการที่จะจัด ศาลให้เป็นผลดีเต็ม
 ที่ ต้องอาศัยวิชาการ ในฝ่ายตุลาการเกินความสามารถ
 ของข้าราชการฝ่ายเทศาภิบาลอยู่โดยมาก สมัยนั้นยัง
 ไม่มีโรงเรียนกฎหมาย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยา
 มหาดไทยได้ทรงนำความลำบากในชั้น^{๕๕} ขนกราบบังคม
 ทูล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขด้วยการ
 ตราพระธรรมนูญศาล ทิวเมือง^{๕๖} ขึ้นใหม่ และโปรด
 เกล้าฯ ให้มีข้าหลวงพิเศษออกไปจัดการศาลยุติธรรม
 มีพระเจ้าดกยาเขม พระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ ซึ่ง
 ภายหลังได้ทรงพระอิสริยยศ เป็นกรมหลวงราชบุรี
 ดิเรกฤทธิ์ เป็นประธาน เสด็จไปเริ่มจัดการศาล
 ยุติธรรมที่พระนครศรีอยุธยาเป็นปฐม ได้ทรงส่ง
 ต่างคดีทงคางอยู่แต่ก่อนให้หมดไป ย่อมเป็นพระเดช
 พระคุณแก่ผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาเป็นอันเกล้าฯ ได้

ทรงจัดตั้งศาล มณฑลชนบท พระนคร ศรีอยุธยา เป็นตัว
 อย่าง ตั้งกติกะทรงยุติธรรมเป็นศาลแรกของศาล
 หอเมือง ได้ทรงเลือกตั้งข้าราชการของกระทรวง
 ยุติธรรมที่มีความรู้วิชากฎหมาย ให้ออกไปเป็นผู้พิ-
 พากษาในศาลนั้น และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ก็ได้โปรดให้คณะรัฐมนตรี แก่กฎหมาย ดักษณะ
 พิจารณาชำระข้อโต้แย้งในศาลที่อยุธยา และศาลขึ้นต่อ
 มาด้วย จึงเป็นอันดับความชัดของ ตำนานในอันที่จะจัด
 การศาลตามหอเมือง และได้จัดตั้งศาลมณฑล
 ศาลจังหวัดอื่น ๆ เป็นลำดับมา ตั้งจนผู้พิพากษานน
 ศาลที่ยังมีข้าราชการ ตั้งกติกะ ทรงมหาศาลไทยเป็นผู้
 พิจารณาอยู่ก่อน อันยังพอปฏิบัติหน้าที่ได้ให้คงอยู่ใน
 ตำแหน่งนั้นไปพลางก่อน จนกระทั่งกระทรวงยุติธรรม
 มีเนติบัณฑิตพอที่จะตั้งไปเป็นผู้พิพากษาได้แล้ว จึง
 รับโอนศาลนั้นไปได้ ในตั้งกติกะทรงยุติธรรม

17/09/2566

ราชการแผนกการคลัง ซึ่งส่งมอบหมายให้
 ทางตำรวจปกครอง ได้จัดการเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน

ตามหัวเมือง แต่แรกไม่มีใครมีงานที่จะต้องทำ และ
 การเก็บเงินผลประโยชน์ก็ไม่มีใครจะได้อะไรนัก เพราะ
 การภาษีอากรยังอยู่ในแบบที่ เจ้าภาษี นายอากรรับผูก
 ขาดไปเก็บแทบทุกอย่าง ผลประโยชน์ที่รัฐบาลเก็บ
 เอง ก็มีแต่อากรค่าน้ำ ซึ่งกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
 ได้แต่งตั้งข้าหลวงเดินหา เป็นเจ้าหน้าที่ออกไปเก็บทุกๆ
 ปี ภาษีผ่านด่าน กระทรวงพระคลังก็จัดเจ้าพนักงาน
 ด่านเก็บขนตรงต่อกรมสรรพากร ในกระทรวงพระคลัง
 หาได้เกี่ยวข้องกับ ข้าหลวงเทศาภิบาลไม่ ข้าหลวง
 คลังคง มีหน้าที่ แต่เพียง รวบรวม ค่า ขนรมเนียมต่างๆ
 ซึ่งกรมการหัวเมืองเคยเก็บ กับค่าราชการตัวเด็กอิน
 มีเจ้าหมื่นในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้ส่งออก
 ไปให้ เป็น เจ้าหน้าที่ ช่วย ข้าหลวง เทศาภิบาล เก็บออก
 อย่างหนึ่งเท่านั้น เงินแคบข้างมณฑลที่ทหารได้เคยเป็น
 อย่างอื่นมาแต่ก่อน เช่นมณฑลที่มีฝ่ายทะเลตะวันออกเป็น
 คน ซึ่งข้าหลวงได้เกี่ยวข้องกับ การเก็บภาษีอากรมาก
 บางน้อยบางต่างไปกว่าที่กล่าวแต่ก่อน จนกระทั่งถึง

พ.ศ. ๒๔๓๘ สมเด็จฯ ๑ เสด็จมาตั้งกระทรวงมหาดไทย
ได้ทรงตกลงกับ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศร
ราชหฤทัยเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ^๕จัดตั้งกรม
สรรพากร ^๕๒กรม คือ สรรพากรนอกให้ขึ้นแก่กระทรวง
มหาดไทยจัดการภาษีอากร และผลประโยชน์ ^๕ทั้ง
ปวงในหัวเมืองนอกจากมณฑลกรุงเทพ ฯ (เว้นแต่การ
ศุลกากร) และกรมสรรพากรใน ^๕ขึ้นแก่กระทรวงนคร
บาล สำหรับจัดการภาษีอากรและผลประโยชน์แผ่นดิน
ในมณฑลกรุงเทพ ฯ ไปรดเกล้าฯ ๑ ให้มิสเตอร์ไฮลด์
(H. Giles) คือพระยาอินทรมนตรีศรีรัตนทฤณมารเป็นเจ้า
กรมสรรพากรนอก มิดเดอเวย์แกรแฮม (W.A. Graham)
เป็นเจ้ากรมสรรพากรใน ปรากฏว่าผลประโยชน์ของ
รัฐได้เจริญ ^๕ขึ้นมาก ดังจะได้แสดงในบทภายหลัง

การปกครองใน ^๕ของต้นตอกระทรวงมหาดไทยได้
มีหน้าที่อำนวยความสะดวกใน ^๕ส่วนใหญ่ทั้ง ๓ แผนก ดังกล่าว
แล้วแต่กระทรวงเดียว ^๕มีผลตั้งแต่ตั้งมาได้เพียง ^๕นี้
สมเด็จฯ ๑ เสด็จมาตั้งกระทรวงมหาดไทยทรงพระดำริเห็น

ว่ายังหาพอแก่ความประสงค์ของราชการไม่ จะต้องจัดการตามแบบเทศาภิบาลให้เข้ารูปที่ควรจะเป็นได้ เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่พระราชอาณาจักยิ่งขึ้น และก็ได้ทรงดำเนิรรัฐประศาสน์นโยบายตามพระดำรินั้น โดยควรแก่ความถำมารถและโอกาสตลอดมา คงจะปรากฏในบทต่อไปอีกหลายบท

๗. จัดระเบียบฐานันดรข้าราชการ

ประจำภูมิภาค

ก่อนที่ จะเดำถึง ตำแหน่ง ข้าราชการการประจำภูมิภาคต่อไป ควรจะได้ลำดับประวัติของนามตำแหน่งแต่อดีตกาล และได้เปลี่ยนแปลงมาจนตักัดสมัยเทศาภิบาลมาบรรจุไว้ที่เห็นบาง กถำวคือนามของตำแหน่งผู้บังคับบัญชาราชการ หัวเมืองใหญ่ ตั้งแต่ครั้ง รัชกาล

ที่ ๕ ทรงเริ่มรวบรวมหัวเมืองขึ้นของข้าแผ่นดินด้วยกัน
 แต่ยังไม่ได้จัดเป็นมณฑลเทศาภิบาลนั้น ได้โปรด
 เสด็จฯ ให้ข้าราชการในกรุงผู้เป็นที่ไว้วางพระราช
 หฤทัยออกไปเป็นข้าหลวงประจำอยู่กับราชการใน
 หัวเมืองอันเป็นที่ตั้งบัญชาการกลุ่มนั้น ให้เรียกตำแหน่ง
 ดังกล่าวนั้นว่า "ข้าหลวงประจำหัวเมือง"
 (ชื่อเมืองที่ตั้งบัญชาการ) เช่นตั้งที่เชียงใหม่ ก็ให้
 เรียกว่าข้าหลวงประจำหัวเมืองลาว^(๑) & หัวเมืองน
 เชียงใหม่"

และได้มีประกาศฉบับหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ (๒)

(๑) คำที่เรียกหัวเมืองเหล่านั้นว่าลาวนั้นเนื่อง
 จากประวัติศาสตร์ยังไม่แพร่หลาย จึงเรียกกันตามท
 รุจกกันง่าย เพียงพบหลักฐานที่ท่านได้อธิบายไว้ดังได้
 แດงในบทที่ ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลง ตถานะของมณฑ
 ลในนิทานนั้น.

17/09/2566
 (๒) ประกาศที่ตีพิมพ์ใน กฏหมายราชการที่ ๕
 ปี ร.ศ. ๓๐๘ หน้า ๓๐๖๔ ไม่ปรากฏขึ้นเหมือนนี้.

มีใจความว่า คำที่ไซเรียกตำแหน่งข้าหลวงยังไม่ผู้
ทราบทั่วไปเป็นหลักฐานเหมือนเมืองเชียงใหม่ จึง
โปรดเกล้าฯ ให้เรียกข้าหลวง ๔ หัวเมืองดังนี้

พระยามหาอำมาตยาธิบดีฯ (๑) พระพิศณุเทพ
ข้าหลวงเมืองนครจำปาศักดิ์ ให้เรียกว่า "ข้าหลวง
ประจำหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก" (๒)

พระยาราชเดชา (๓) พระภักดีณรงค์ (๔) ข้าหลวง

(๑) นามเดิม นามสกุล หรือ ศรีเพ็ญ แดง
ย้ายไป ประจำ เมือง พระตะบอง เป็น ข้าหลวงใหญ่เขต
เขมร (มณฑลบูรพา)

(๒) เมืองนครจำปาศักดิ์ มีหัวเมืองชนหลาย
เมือง ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นอาณาเขตจดแดนญวน
ซึ่งถูกฝรั่งเศสพรากไปเสียสิ้น

(๓) เป็นพระยาราชเดชาเก่า นับจากคนปัจจุบัน
มีหน่อหยกตั้งขึ้นใหม่อีกคนหนึ่ง ๕

(๔) นามเดิม นามสกุล (เดิม ไกรฤกษ์) ต่อ
มาเป็นพระยา และให้ เป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล มณฑล
พิษณุโลก.

เมืองอุบลราชธานี ให้เรียกว่า "ข้าหลวงประจำหัวเมือง
ดาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ" (๑)

พระยาสุริยเดช ปัตติข้าหลวงเมืองหนองคาย
ให้เรียกว่า "ข้าหลวงประจำหัวเมืองดาวฝ่ายเหนือ" (๒)

พระพิเรนทรเทพ (๓) ข้าหลวงเมืองนครราชสีมา

(๑) กลุ่มนี้มีเมืองในภาคอีสานหลายเมือง
เมื่อก่อน มณฑลเทศาภิบาลได้รวมกลุ่มเมืองเหล่านี้
กับหัวเมืองในกลุ่มนครจำปาศักดิ์ ทางฝั่งขวา เขาเป็น
มณฑลเดียวกัน คือ มณฑลอิสาน.

(๒) กลุ่มนี้มีอาณาเขตกว้างมาก ครอบคลุมไปถึง
ดินแดนบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจนแดนญวน ซึ่งถูกฝรั่งเศส
ยึดพรวดดินแดนฟากนั้นไปเสียสิ้น เหลือแต่ฝั่งขวาซึ่ง
ยังเป็นมณฑลอุดร.

(๓) นามตัว นามสกุล ทองคำ ดีอยู่ไร
ภายหลังได้เลื่อนเป็น พระยาอนุรักษราษฎร์ และพระยา
ดีหราชฤทธิไกร แล้วอุปถัมภ์ได้รับถนัดศักดิ์กษัตริย์
พระสุพรรณศรี.

ให้เรียกว่า “ข้าหลวงประจำหัวเมืองลาวกลาง”^(๑)

นอกจากหัวเมืองที่ประกาศแล้ว ยังมีข้าหลวง
ประจำเมืองภูเกศชน มหิงเมือง ชายทะเล ตานตะวันตก
ซึ่งขณะอยู่ในความบังคับบัญชาอีกหลายหัวเมืองรวมเป็น
กลุ่มหนึ่ง เรียกว่า “ข้าหลวงประจำหัวเมืองฝ่ายทะเล
ตะวันตก” คือมณฑลภูเก็ต พระยาทิพโกษา (โต
โชติกเสถียร) เป็นข้าหลวง

ก่อนที่จะประกาศตั้งมณฑล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร ได้ทรงกระดำหมั้นพนักงานเจ้าหน้า
ที่ซึ่งจะต้องมีประจำท้องที่เป็นตำแหน่ง ตั้งแต่มณฑล
เมือง (จังหวัด) สำหรับปฏิบัติราชการเท่าที่จำเป็น
จะต้องมีในเบื้องต้น คือ

(๑) คือมณฑลนครราชสีมา และที่เรียกชื่อ
ในสมัยนั้นว่าลาวกลางนั้น เนื่องจากเข้าใจผิดตั้งกล่าว
ใน (๓) หน้า ๒๕๓.

(ก) ตั้งทำเนียบตำแหน่งเบ่งหน้าที่ราชการ
กรมการในกองข้าหลวงเทศาภิบาล^(๑)(มณฑล)

๓. ข้าหลวงใหญ่ เป็นประธานบัญชาการและ
รับผิดชอบราชการพลเรือนทั่วไปในมณฑลหนึ่ง ตำแหน่งเดิมมีนามต่างกันขย่บ้าง เช่น มณฑลพายัพ
มณฑลบูรพา มณฑลนครราชสีมา เรียกว่า "ข้าหลวง
ใหญ่รักษาราชการมณฑล" มณฑลอุดร และมณฑล
อิสาน เดิมทีเดียวก็เรียกว่าข้าหลวงใหญ่ ต่อมาเรียก
ว่า "ข้าหลวงต่างพระองค์ดำเร็จ ราชการ มณฑล"
ก่อนมณฑลเกิด เรียกว่า "ผู้กำกับข้าหลวงรักษา
ราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก" นอกจากนี้เป็น
มณฑล ซึ่งอยู่ที่ใน เข้ามารวม เรียกว่า "ข้าหลวงเทศา

(๑) แต่ก่อนใช้ว่า "กรมการในกองข้าหลวง
เทศาภิบาล" ดังปรากฏใน ราชกิจจานุเบกษา เก่า ๆ
ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๔๔๐ ต่อมา มีข้างพระราชทาน
สัญญาบัตรข้าราชการหัวเมืองเป็นพื้น

ภิบาล” ภายหลัง ทรงพระกรุณาโปรดให้เปลี่ยนเป็น
 “ข้าหลวงเทศาภิบาล” เหมือนกันหมด เจ้ามณฑล
 พายัพมณฑลเดียว ซึ่งมีกฎข้อบังคับปกครองมณฑล
 นั้น^(๑) บังคับไว้โดยเฉพาะว่า “คำว่าข้าหลวงเทศาภิบาล
 ให้เปลี่ยน เป็น ข้าหลวงใหญ่” ต่อมาในรัชกาลที่ ๖
 โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเปลี่ยนนามตำแหน่งผู้บัญชา
 การมณฑล ทั้งปวงให้เป็น “สมุหเทศาภิบาล” ทุก
 มณฑล ส่วนมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งโปรดให้เรียกว่า
 “กรุงเทพพระมหานคร” นั้น ตำแหน่ง เทศาภิบาล ให้
 เรียกว่า “สมุหพระนครบาล”

ข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรม หัวเมือง
 ข้าหลวงเทศาภิบาล นั้น ยังได้รับ พระราชทาน ตำแหน่ง
 พิเศษอีกตำแหน่ง หนึ่งโดย มีประกาศกระแส พระราช

(๑) กฎข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันออก
 ตกเฉียงเหนือ (คือมณฑลพายัพ) ร.ศ. ๓๓๘ (พ.ศ.
 ๒๔๕๓) หมวดที่ ๒ ข้อ ๕

โองการตั้งเป็น ข้าหลวง พิเศษ จักรการ ค่ายยุติธรรม ใน
หัวเมืองมณฑลตามพระบรมมเพยคำัดหัวเมืองร.ศ.๑๑๕
ด้วย แต่ตำแหน่งใดหมดไปเมื่อใดตั้งค่ายยุติธรรม
ตามหัวเมืองทงพระราชอาณาเขต ซึ่งคำัดเหล่านั้น
ได้ตั้งกักกระทรวงยุติธรรมแล้ว

ข้าหลวงใหญ่ (ประจำบริเวณ) มีตำแหน่ง
ข้าหลวงใหญ่อีกตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งต่างกับข้าหลวงใหญ่
มณฑลพายัพแต่ก่อน เพราะมีฐานะรองจากข้าหลวง
เทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช แต่เหนือพระยา
เมือง คือผู้อารการจังหวัด ตำแหน่งตั้งขึ้นโดย
กฎข้อบังคับประจำบริเวณ ๒ เมือง เรียกว่าข้าหลวง
ใหญ่ประจำบริเวณฯ มีเฉพาะบริเวณนั้นตำแหน่ง
เดียวเป็นพิเศษ ไม่มีใ้บริเวณอื่นแถมณฑลอื่นเคย
ท่านพระยามหิบาลบริรักษ์ (ถวัลย์ ภูมิมัต) เป็นผู้
ครองตำแหน่งคนแรก และตำแหน่งนี้ได้ระงับไปเมื่อ
ได้ตั้งบริเวณ ๘ หัวเมืองขึ้นเป็นมณฑลปัตตานี

1749/2566

๒. ข้าหลวง ยุติธรรม เป็นผู้ ตรวจตรา การ
พิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งกรมการ เมืองพิจารณา

พิพากษาอยู่ตามหัวเมืองในมณฑลนั้น ๆ ให้เสร็จไป
โดยเร็ว มีให้ค้างชำระและให้ชดเชยด้วยกฎหมายและ
ความยุติธรรม กับมีหน้าที่พิจารณาคดีอุทธรณ์กรม
การด้วย ตำแหน่งดังกล่าวจัดขึ้นกระทรวงยุติธรรม

๓. ข้าหลวงมหาดไทย เป็นผู้ตรวจตราว่ากล่าว
การจับบนเขตท้องที่สำหรับการปกครอง การทะเลเบียน
พลเมืองมีอำนาจในครัวเรือน การทำบัตรหมายคำสั่ง
และข้อบังคับทางปกครองของข้าหลวงใหญ่

๔. ข้าหลวงคลัง เป็นผู้ตรวจตราการภาษีอากร
และเร่งรัดจัดเก็บเงินผลประโยชน์ของแผ่นดิน เช่น เงิน
ส่วยเป็นต้น

๕. เตชานการ เป็นผู้ช่วยราชการของข้าหลวง
ใหญ่ในราชการทั้งปวงในมณฑลนั้น และเป็นผู้เก็บ
รักษาเอกสารข้อราชการลับ

๖. แพทย์ (ประจำมณฑลและเมือง) เป็นผู้
ตรวจบำบัดโรคภัยของข้าราชการ และนักโทษ และ
ช่วยแนะนำการบำบัดโรคภัย ไข้เจ็บ แก่ราษฎรตาม
โอกาส

ในเบื้องต้นทรงเห็นควรจะให้ตำแหน่งราชการ
 ในกองมณฑลเพียงเท่านี้ก่อน เพื่อประหยัดรายจ่าย
 ซึ่งในสมัยนั้นยังอดคิดเงินน้อยมาก ต่อเมื่อได้ขยายงาน
 ใหม่แล้ว จำเป็นต้องมีเจ้าพนักงานเพิ่มขึ้นอีกให้พอ
 ราชการ จึงจะคงชนภายหลัง

ด้านการปกครองเมือง ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็น
 จังหวัดนั้น ก็ได้ทรงกำหนดตำแหน่งหน้าที่ไว้ โดยใช้
 ตำแหน่งกรมการเมืองอันมีอยู่แต่เดิม ในเมือง
 หนึ่ง มีกรมการเมืองใหญ่ผู้น้อยดังนี้

กรมการเมืองใหญ่

๑. ผู้ว่าราชการเมือง เป็นประธานรับผิดชอบ
 บังคับการทั่วไปในเมือง (จังหวัด) นั้น

๒. ปลัด (คือปลัดจังหวัด) เป็นหัวหน้าราชการ
 ฝ่ายธุรการ

๓. ขกกรมการ (คือขกกรมการจังหวัด) เป็นหัว
 หน้าราชการฝ่ายตุลาการ ซึ่งสมัยแรกจัดการเทศา

ภิบาล ศาลในหัวเมืองไม่ได้ขึ้นตั้งกตกระทรวงยุติธรรม
 หน้าที่ตุลาการจึงยัง คงอยู่ใน คณะ กรมการเมือง ตาม
 เกิม จนได้ประกาศตั้งศาลยุติธรรมตามหัวเมืองแล้ว
 หน้าที่ทางตุลาการจึงพ้นไปจากกรมการจังหวัด

๔. กรมการที่ปรึกษา สำหรับใช้ในที่ประชุม
 กรมการ ออกความเห็นเป็นที่ปรึกษาหารือราชการ
 บานเมือง ตำแหน่งนี้ไม่จำกัดว่ามีกคน

กรมการผู้ช่วย

ราชการในเมืองหนึ่ง มีตำแหน่งกรมการซึ่ง
 แบ่งหน้าที่เบ็ดเตล็ดการอีกชนหนึ่ง คือ

๑. มหาคไทย เป็นพนักงานการอำเภอ ถ้าขึ้น
 ท้องไป คือการปกครองท้องที่

๒. พด เป็นพนักงานรักษาต่าน การตรวจจับ
 โจรผู้ร้าย และการซึ่งเกี่ยวข้องกับฝ่ายทหาร

๓. เมือง เป็นพนักงานโยธา ทางบก ทางน้ำ
 ไปรษณีย์โทรเลข และทีมตรา (ซึ่งภายหลังเรียก

“ เรือนจำ ”

๔. จัง เป็นพนักงานทะเบียนบัญชี และรายงาน
จุดหมายเหตุสำหรับเมือง

๕. คดง เป็นพนักงานการภาษีอากร และผด
ประโยชน์ของแผ่นดิน

๖. นว เป็นพนักงานการที่ดิน การเพาะปลูก
และสัตว์พาหนะ (เกษตร)

ราชการฝ่ายตุลาการของเมือง มีตำแหน่งกรม
การซึ่งมีหน้าที่เป็นแผนกการอีกชั้นหนึ่ง คือ

๓. บรรเทาทกษรราชฎี เป็นผู้พิพากษาคความ
นครบาด (คือคดีอาญา)

๔. แพ่ง เป็นผู้พิพากษาคความแพ่ง

ตามโครงการนี้ได้ทรงนำชนกราบ บังคมทูลพระ
กรุณาได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต เมื่อ
ปลาย พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ทรงตั้งกษัตริย์ราชกร
ซึ่งจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปดำรงตำแหน่ง
สำคัญในการปกครอง คือตำแหน่งข้าหลวงใหญ่

ซึ่งได้เปลี่ยนเป็น “กรมเทศาภิบาล” และข้าหลวง
 รองประจำกรมมณฑล สำหรับช่วยปฏิบัติราชการ
 เป็นเจ้าหน้าตางๆ และเป็นข้าหลวงประจำนคร ประ
 จำเมือง ซึ่งบทนี้เรียก “จังหวัด” มณฑลจะหลาย
 จังหวัด มีพระประสงค์จะให้ใคร ราชการที่คุ้มครอง
 คุ้มครอง ต่อมควรเป็นทพทนายมแก่ชาราชการและ
 อาณัติประชาราชกร เพื่หที่จะให้ปฏิบศหน้าทเป็นผล
 ต่อมพระราชประสงค์ การเดออกดรรชาราชการเช่น
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยทรง เดออกด้วยพระ
 อกเอง และทรงแต่งตั้งไปเมื่อรวมหัวเมืองชายพระ
 ราชอาณาเขตเขาเป็น มณฑล ๖ มณฑล แรกนั้นแดง
 และต่อมาเมื่อกรมมณฑลเพิ่มชนอก ก็ได้ทรงช่วยเสนา
 บัดเดออกอีกด้วย เพราะฉะนั้นจึงต้องให้มพระเวสททรง
 เดออกสรรคนัด ให้พอแก่ตำแหน่งที่ข้องการ และโดย
 เฉพาะอย่างยง ก็ คช เงินจะต้อง มีพอสำหรับค่าใช้จ่าย
 ด้วย ซึ่งทรงรับได้คราวละมณฑลหนึ่งบาง ๒-๓-๔
 มณฑลบ้าง สุดแต่โอกาสอันถ่วง เรืองชาราชการ

ทมยังไมพอแก่การงาน เมื่อถึงเวลาเช้าราชการจึงได้ออกไปรับราชการหัวเมืองแล้วมีความรู้ชำนาญการดี
 ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

ได้อีก ก็ได้รับเลือกให้เลื่อนตำแหน่งขึ้นแทนที่ว่าง
 และยังมักเรียนหนังสือ การศึกษา มีความรู้ยิ่งจนพอ
 ถึงขอไปรับราชการได้บ้าง ก็ค่อยศึกษาทุกประการใน
 การเลือกหาคนรับราชการ จึงทรงพระกรุณาทอดพระ
 ราชพระโองการให้เจ้ากระทรวงเลือกสรรโดยลำดับ แล้ว
 กราบบังคมทูลให้ทรงทราบ เมื่อจะแต่งตั้งออกไปรับ
 ราชการ อันจะต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชา
 อนุญาตตามขนบธรรมเนียมอันมีมาแต่เดิม

ตามหน้าที่ซึ่งได้สั่งไว้ ประจําอันเขต จังหวัด
 ในเบื้องต้นตั้งแต่ตั้งมานั้น ไม่ปรากฏว่ายังไม่พอ
 แก่การงาน ซึ่งได้จัดขึ้นใหม่ขยายตัวขึ้นโดยความต้องการ
 การของเหตุผล จึงรับปรึกษาคณะองคมนตรีแห่งเจ้าพนักงาน
 ๑๗/๐๙/๒๕๕๖
 เพิ่มชนออกอำนาจปฏิบัติการให้ผลสุดถึงไปคือทันที อัน
 การเพิ่มตำแหน่งราชการในยุคนั้น ยังหาได้ตราเป็น

ด้วยทกฏหมายไม่ แต่ได้จัดตั้งขึ้นโดยพระบรมราชานุญาตให้เสนาบดีกรมตราตั้งไปยังมณฑล เพื่อให้ได้มีตัวข้าราชการที่ประโยชน์ของราชการ มีมณฑลอยุธยาและพิษณุโลก อันได้ชื่อว่าเป็นมณฑลดีอย่างในค่านแบบแผน และมณฑลอื่น ๆ ด้วยเท่าที่จะสามารถจัดตั้งได้ จึงมีบางมณฑลที่คืบหน้าหนาทต่างกันไปบ้างเป็นธรรมดา เพื่อจะได้ปรากฏประวัติของตำแหน่งหน้าที่ซึ่งได้จัดตั้งไว้เป็นลำดับมา จึงได้นำมาแสดงไว้ต่อไป เฉพาะ ตำแหน่งที่จัดตั้งเพิ่มขึ้นจากทำเนียบเดิม คือ

กรมการในกองข้าหลวงเทศาภิบาล

อธิบดีผู้พิพากษา มีหน้าที่เช่นเดียวกับข้าหลวงยุติธรรมดังแสดงไว้ในบทก่อน ที่เปลี่ยนเป็นนามใหม่ว่า "อธิบดีผู้พิพากษา" ตั้งขึ้น ตรงกับตำแหน่งในพระธรรมนูญศาลหัวเมือง และใช้นามนี้ตลอดมาจนหมดสมัยเทศาภิบาลแล้ว ทางราชการได้

เปลี่ยนเรียกว่า "ข้าหลวงยุติธรรม" อีกตั้งมาจนบัดนี้

ข้าหลวงโยธา มีหน้าที่ในฝ่ายโยธาธิการ

การคมนาคม การไปรษณีย์โทรเลขและโทรศัพท์ จน

กระทั่งมีตำรวจไปรษณีย์ โทรเลข ประจำมณฑลแล้ว

จึงเปิดองงาน หน้าที่ ไปรษณีย์และ โทรเลข ไปจากข้า-

หลวงโยธา คงเหลือแต่การคมนาคมและการก่อสร้าง

ตำแหน่ง สมัยหนึ่ง เรียกว่า "พนักงานโยธา" และ

"โยชามณฑล" แต่เดิเล็กตำแหน่งเสียทีเดียว เห็น

ที่จะเป็นด้วยไค้มกรรมของเจ้าหน้าตฝ่ายราชการเทศาน

ชนไว้ในกระทรวงมหาดมณฑล เมื่อมีการในหน้าที่

ช่างทางกระทรวง คมนาคม ก็ตั้ง นายช่างจาก กรมทาง

ออกไปดำเนินการ กำมการก่อสร้างตถานตราชการก

ตั้งช่างจากกรมตำรวจด้วย เมื่อยังอยู่ในกระทรวง

มหาดไทย ออกไป อำนวยการ หรือกำกับ ตระวจคราได้

ไมคองมีพนักงานโยธาประจำของท

17/09/2566

ธรรมการ มีหน้าที่ตั้งขการ และจัดหาเงิน

สร้างโรงเรียน คอมาเมื่อตำแหน่งได้ตั้งขึ้นจากช

ราชการของกระทรวงธรรมการ คือกระทรวงศึกษา
 ธิการในบัดนี้แล้ว ก็เรียก "ข้าหลวงธรรมการ" ถึง
 พ.ศ. ๒๔๕๖ ในรัชกาลที่ ๖ โปรดให้เด็กเรียก "ข้า
 หลวง" และให้ใช้คำว่า "มณฑล" คือท้ายตำแหน่ง
 หัวหน้าแผนกการของมณฑล จึงเรียกว่า "กรรมการ
 มณฑล" และ "ศึกษาธิการมณฑล" ต่อมาน
 บคน

ผู้ตรวจการ มีหน้าที่ออกตรวจราชการความ
 จึงหวัดและอำเภอในมณฑล ตั้งเกิดความประพฤ
 ติปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานอันเกี่ยวกับราชฎ
 พังกิจทุจริตของราชฎ เป็นการศึกษาให้มีความรู้
 ความชำนาญในการปกครอง สำหรับเดือนฐานตั้ง
 ขึ้นตั้งไป ตำแหน่งนี้ในมณฑลละ ๒ คน ภายหลัง
 ใช้นักเรียนมหาดเล็กเป็นผู้ตรวจการ เรียกว่า "มหาด
 เล็กผู้ตรวจการ" และในที่สุดเปลี่ยนเป็น "มหาดเล็ก
 รายงาน"

ตำแหน่งผู้ตรวจการ^๕ ใดๆ จะทำให้ขัดขัดตั้งหน้อย
 เดิมที่เมื่อแรกจัดการเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ ได้จัด
 ให้มีหน้าที่ตรวจการ ปกครอง และตั้งฉนวน การงานทั้ง
 ปวง ทำนองหน้าที่ขาดวงตรวจการตามนามของตำแหน่ง
 ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้ออกกฎอธิบาย
 ความหมายของตำแหน่งผู้ตรวจการของมณฑล^(๑)
 ตั้งไว้สำหรับผก นักเรียน ตำรวจ การ ศึกษา วิชา ของ
 กระทรวงและโรงเรียนมหาดเล็กแล้ว ออกไปรับราชการ
 ทิวเมืองให้ไต่ทำการอันจะใคร เห็นงานจริง เพื่อให้
 มีความชำนาญการและสังเกตได้งานจริงต่างกับการ
 ที่ใคร ศึกษา อยู่ใน สำนัก เรียน ประการ ใด บ้าง ให้รู้จักภูมิ
 ประเทศและเห็นภาวะของราษฎรพลเมือง ทั้งขาดวง
 เทศาภิบาลจะได้ทราบอุปนิสัยใจคอของนักเรียน เพื่อ

(๑) กฎกระทรวงมหาดไทยที่ ๓ แผนกปก-
 17/09/2566
 ครอง อธิบาย ตำแหน่งผู้ตรวจการ ตั้งวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์
 พ.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

จะได้ใช้ด้วยราชการ และให้ คำแนะนำ ถึงต้นประตอ
 อาจารย์กับศิษย์ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ของตน
 จะได้รับ ตำแหน่ง เดือนวิทยะฐานะ ชั้นเป็น ชั้น ด้ยญา
 บัตร ด้วยเหตุนี้ตำแหน่งผู้ตรวจการจึงได้แก่นักเรียน
 มหาตเด็กเป็นพน และจึงได้เปลี่ยนนามตำแหน่งผู้
 ตรวจการเป็น "มหาตเด็กผู้ตรวจการ" ต่อมาเพื่อ
 จะให้เหมาะสมควรยิ่งขึ้น และเป็นการรักษาประวัติ
 คำสั่งครด้วย จึงเปลี่ยนเป็น "มหาตเด็กรายงาน"^(๑)
 ทว่าเพื่อรักษาประวัติคำสั่งครนั้น คือในรัชกาล
 ที่ ๕ มีมหาตเด็กพวกหนึ่งมีหน้าที่ไปตรวจรายงานประ
 จำวันของศาลต่าง ๆ ในพระนคร จัดจำนวนคดีที่
 ศาลได้พิจารณาพิพากษาเสร็จไปวันหนึ่งเท่าใด มีคดี
 ค้างศาลเท่าใด แล้วทำรายงานเสนอผู้บังคับบัญชา

(๑) แจ้งความ กระทรวงมหาดไทย เปลี่ยนนาม
 มหาตเด็กผู้ตรวจการเป็น "มหาตเด็กรายงาน" ลง
 วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๘)

นำขันทูตเกล้า ๆ ถวาย ได้ทรงทราบฝ่าละอองธุลี
พระบาทตั้งงานของศาลอันแดงว่า ปฏิบัติงานช้าเร็ว
เพียงไร มหาคเด็กซึ่งมหานาคหนคเหมือนเรียกความหาค
เสกรายงานเหมือนกัน และหนานาคคตายน ใน พ.ศ.
๒๔๕๐ ยังมีอยู่ แต่จะโตเติลเตี้ยเมื่อไรไม่ทราบ ตม-
เต็จ ๆ เต้นาคคมหาคไทยจึงได้ทรงขอพระราชทานนาม
มหาคเด็กรายงานมาไว้สำหรับตำแหน่งผู้ตรวจการของ
มณฑล แต่ก็ได้หมตภาวะไปพร้อมกั้มณฑลเทศา-
ภิบาล

พนักงานสืบ มีหน้าที่สืบความลับ ตัดกับทุกข
ตุ้ของประชาราษฎร์และ ความประพฤติ ของเจ้าพนักงาน
ปกครอง (และอื่น ๆ) เพื่อรายงานเสนอแก่ใตตั้ง
ที่ไมคให้ชชน ตำแหน่งนี้สำคัญและมีประโยชน์มาก
เหตุนี้ราษฎรมังหุดวงจะมีไม่ได้เตย ราษฎรจะได้
รับ ความ ร่มเย็น เป็นสุข เพราะ เจ้าพนักงาน ตำแหน่งนี้
แต่ภายหลังเมื่อตราเงินเดือนจะจ่ายประจำ ก็เตย
ต้องยกเติลเตี้ย ไร้ตบด้วยวิธีอื่นแทน

ผู้บังคับการกองตระเวน

มณฑลอุดรเพียงกับ

ตำรวจภูธร

กรมการจังหวัด ซึ่งแต่ก่อนเรียก "กรมการ
เมือง" (เฉพาะตำแหน่งที่ตั้งชนใหม่ และแก้
ตำแหน่งเก่าบ้างเท่านั้น) คือ

อธิบดีผู้พิพากษา เป็นประธานของศาลเมือง
ตามพระบรมบัญญัติศาลหัวเมือง ร.ศ. ๓๑๔ ซึ่งบคน
เรียกว่า "ผู้พิพากษาหัวหน้าศาล" มีเมืองละ ๓ ตำแหน่ง
และมีผู้พิพากษาเป็นองค์คณะสำหรับพิจาร
ณาพิพากษาคดีอีก ไม่น้อยกว่า ๒ ตำแหน่ง

จึงศาล มีหน้าที่รับฟ้องและคำร้องต่าง ๆ ใน
ส่วนอรรถคดี เช่นเดียวกับเจ้าศาลในปัจจุบัน สมัย
หนึ่งทางราชการเรียกว่า "ยกกระบัตรศาล" แล้ว

กตมเปิดขนบ "เจ้าศาล" ตามเดิมสืบมาจนบัดนี้
 หนึ่ง เมื่อจัดตำแหน่งข้าราชการหัวเมืองคราว
 นั้น เป็นสมัยแรกจัดการปกครองในระบบเทศาภิบาล
 ศาลหัวเมืองยังอยู่ในสังกัดกระทรวงมหาดไทยตามเดิม
 ตำแหน่ง ข้าราชการ ฝ่ายตุลาการ จึงยัง รวมอยู่ในทำ
 เนียบกรมการเมืองด้วย จนกระทั่งกระทรวงยุติธรรม
 รับมอบการศาลหัวเมือง ไว้ในสังกัด กระทรวง นั้นแล้ว
 ตำแหน่งฝ่ายตุลาการจึงได้แยกออก จากทำเนียบมหา
 ไทย

ผู้ช่วยราชการ มีหน้าที่ในการตรวจชำระ ต่ำ
 หรับเร่งรัด จัดเก็บ เงินด้วยสำ อากร และผล ประโยชน์
 ของรัฐ คือตำแหน่งตรวจชำระจังหวัดในบัดนี้ นอก
 จากหม่อมหน้าทช่วยผู้ช่วยราชการจังหวัด ตั้งแต่ผู้ช่วยราช
 การจะมอบหมายให้ปฏิบัติ ตำแหน่งผู้ช่วยราชการ
 นี้ หาได้พบ ในกฎหมายกำหนดนาทหารหัวเมืองอันเป็น
 หลักทำเนียบข้าราชการหัวเมืองแต่โบราณมาไม่ แต่

ก็เคยมีตำแหน่งมาแต่โบราณกาลเหมือนกัน และ
มีในจังหวัดหลายภาคต่างทิศทางไกล ๆ กัน เช่น ใน
ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และบูรพา ฯลฯ

สุภมาตรมีหน้าที่ช่วยราชการสรรพากรเมือง
ได้แก่ตำแหน่งผู้ช่วยสรรพากรจังหวัดในบังคับ

เจ้าเมือง เป็นเลขานุการสำหรับเมือง มีหน้าที่
ในการดำรงบรรณ และควบคุมว่ากล่าวเด็มนัก
งานในศาลากลาง

สารเลข คืออักษรเลขในบังคับ เป็นเลขานุการ
สำหรับตัวผู้ว่าราชการเมือง ถ้าไม่ได้ไปราชการ ต้อง
เป็นผู้ช่วยเจ้าเมือง และแทนเจ้าเมืองในหน้าที่เลขานุ
การสำหรับเมืองในเวลาว่างต้องประจำตำแหน่ง

สัสดี เป็นผู้ช่วยราชการในหน้าที่ปลัดเมือง
และการทะเบียนบัญชีต่าง ๆ ในแผนกมหาดไทย เบิก
จ่ายและรักษาพัสดุ รักษาแบบแผนและความสงบ
เรียบร้อยในศาลากลาง ต. พ. ศ. ๒๔๕๒ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามตำแหน่งผู้ช่วยเจ้า

หลวงทหารบกประจำเมือง เป็น "ตั้งตั้งเมือง" ซึ่ง
 พ้องกับนามตำแหน่งตั้งตั้งของฝ่ายมหาดไทย จึงโปรด
 ให้เปลี่ยนนามตำแหน่งตั้งตั้งเมืองเป็น "รองปลัด" และ
 ในที่ตั้งได้เปลี่ยนเป็นแต่มีนตราจังหวดตั้งมาจนบัดนี้

ตำแหน่งกรมการเหล่านี้ คงขึ้นโดย อนุโตมตาม
 ขนบประเพณีที่มชยู่แต่ก่อนบ้าง ปรับปรุงหน้าที่ให้
 เหมาะแก่ตำแหน่งบ้าง แต่ยังไม่ได้มีระเบียบแบบ
 แผนเป็นอันเดียวจนทั่วไปไม่ ต่างเมืองก็ต่างแบ่ง
 หน้าที่ งานการ เหมือน กันบ้าง แตกกันบ้าง ยังไม่เรียบ
 ร้อย กระทรวงมหาดไทยจึงได้ร่างขอบงคบังคับสำหรับ
 การปกครองหัวเมืองขึ้นเป็นฉบับแรก เพื่อให้ใช้เป็น
 ระเบียบเดียวกันทุกหัวเมืองเว้นแต่มณฑล ขึ้นนอกบาง
 มณฑล ในขอบงคฉบับนั้นได้บัญญัติทำเนียบตำแหน่ง
 กรมการเมืองไว้ด้วย แต่ก่อนที่จะตราออก
 บังคับใช้ ท่านได้ให้โอกาสแก่ข้าหลวงเทศาภิบาล
 พิจารณาแก้ไขให้ชอบด้วยเหตุผล จึงได้นำเข้าเสนอก

ประชุมเทศาภิบาล ได้พิจารณาตกลงเห็นชอบพร้อม
กันแล้ว จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ให้ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ พ.ศ. ๒๔๔๑ ต่อมา แต่ตำแหน่ง
ที่ระบุไว้ในข้อบังคับฉบับนั้นแต่ เฉพาะ กรมการเมือง
(จังหวัด) เท่านั้น หาได้บัญญัติถึงการปกครองส่วน
มณฑลไม่ ภายหลังจึงได้ปรากฏตำแหน่งกรมการ
มณฑลในพระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ข้าราชการ
การพลเรือน^(๑) ในฉบับนี้เอง และในพระราชบัญญัติ

(๑) ก. พระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ข้าราชการ
การพลเรือน ร.ศ. ๑๑๗ ได้ถูกยกเลิกโดย พ.ร.บ.
ฐานันดรข้าราชการฝ่ายพลเรือน ร.ศ. ๑๓๐ ตุลากรกิจ
จา ๑ ร.ศ. ๑๓๗ หน้า ๕๕๕ กฎหมาย ร. ๕ ด. ๗
หน้า ๒๖๐๗ ประชุมกฎหมายหน้า ๔๘๕ และตุลากรกิจ
จา ๑ ร.ศ. ๑๓๐ หน้า ๑๒๕ กฎหมาย ร. ๕ หน้า ๑๒๖
ประชุมกฎหมายหน้า ๑๓๗

อนึ่ง การพิจารณาคำแห่งกรมการเมืองในข้อบังคับดังกล่าวนี้ ท่านได้ถือหลักในทางที่จะให้ข้าราชการ ได้ใช้ดีมรรกภาพเต็มกำลังและให้ได้ผลดีเต็มภาคภูมิ มิให้ตำแหน่งเหลือเพื่อเปล่า เพื่อประหยัดรายจ่ายจึงได้ตัดทอนตำแหน่งเก่า ๆ ที่ไม่จำเป็นต้องมีเสียบ้าง คงไว้เท่าที่จำเป็นเพียงน้อยตำแหน่ง เมืองหนึ่ง ๆ นอกจากผู้ว่าราชการเมืองผู้เป็นประธาน ๓ แล้ว มีคณะกรรมการเมืองดังนี้

กรรมการผู้ใหญ่ มี ๓ ตำแหน่ง คือ ๑. ปลัด

- ๒. ยกกระบัตร คือช่วยการจังหวัดในบดิน
- ๓. ผู้ช่วยราชการเมือง คือสรรพากรจังหวัดในบดิน ทั้งนี้

(๓) ข. พ.ร.บ. ศักดินาข้าราชการหัวเมือง ร.ศ.

๓๓๘ ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๓๓๘ หน้า ๒๐๕ ค. ยศเทียบตำแหน่งข้าราชการหัวเมือง หนังสือพิมพ์เทศาภิบาลเล่ม ๓ ร.ศ. ๓๒๕ หน้า ๘๓

ข้าราชการชั้นสัญญาบัตร มีบรรดาศักดิ์เป็นพระหรือ
หลวง

กรมการผู้ช่วย มี ๕ ตำแหน่ง คือ ๑. เจ้าเมือง
๒. ตัดดี คือเสมียนตราจังหวัดในบังคับ ๓. แพ่ง คือ
อัยการผู้ช่วย ๔. ศักมาตรา คือผู้ช่วยตราพากรจังหวัด
๕. ตำมเทศ คือออกษรเทศ เป็นข้าราชการชั้น
ประทวนตราเสนาบดีตงเป็นหลวงหรือขุน

รองกรมการ มีไม่จำกัดตำแหน่ง ๑. รองเจ้า
เมือง ๒. รองแพ่ง เป็นต้น เป็นข้าราชการชั้นประทวน
มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนหรือหมื่น^(๑)

กรมการนอกทำเนียบ ตำแหน่งหม้อยู่ก่อนใช้
ของขบขันแล้ว เป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตรหรือ

(๑) ตำแหน่งรองกรมการนอกจากที่ระบุไว้ไม่
แน่ว่ามีตำแหน่งรองอะไรอีกบ้าง และไม่ได้ตั้งมานาน
แล้ว คอย ๆ หมดยุไปเพราะมีตำแหน่งเสมียนพนักงาน
ชนแทนแล้ว

ประทอนก็ได้ ตั้งแต่แต่ตั้งกรมการแก่คุณานรป อนุ-
 โดมตามรับเต็มอด้วยกรมการ ผู้ใหญ่หรือผุ่ช้อยก็
 เป็นได้ และไม่จำกความเมืองตะกน เรียกออกอย่าง
 หนึ่งว่า "กรมการพิเศษ" มีหน้าที่เป็นทปรักษาราช-
 การต่าง ๆ มีการนคราภิบาลเป็นคน

ตำแหน่งที่โตกรไปถอนคราของบงคณโคหายไป
 หลายตำแหน่ง แต่ความจริงตำแหน่งหนาทยงมอยู่
 หากได้โอนราชการและตำแหน่งไปตั้งกค ทรทวงอิน
 บ้าง โอนเข้าดมทบกกับตำแหน่งอื่นทมอยู่ในชอบงคณ
 การปกครองหวเมืองบาง จึงยกเลิกตำแหน่งเดิม
 เดี้ย และเปิดยพนามตำแหน่งบาง ตั้งแต่ตั้งเหตุผล
 ของ ตำแหน่ง ที่หายไป จากชอบงคณ ปกครอง หวเมือง
 คงน

๓. อชบคผพพากษา (ศาลเมือง) ยงคงมตตลอด
 มาชง เปิดยพนามตำแหน่งเป็น ผพพากษา หวหน้าศาล
 จังหวัด ได้โอนไปตั้งกค ทรทวงยุติธรรมแล้ว ตำแหน่ง
 หนึ่งจพพจากทำเนียบ กรมการ ชงตั้งกค ทรทวง

มหาดไทย

๒. มหาดไทย ได้โอนงานไปไว้ในหน้าที่เจ้าเมืองและรองปลัด คือเดิมขมนคราจังหวัดในบดินเดหวตำแหน่งมหาดไทยเมืองจิงรังับไป

๓. พด ได้โอนงาน ในหน้าที่น ไปไว้ในสังกัดกระทรวงโยธาธิการ ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็นกระทรวงคมนาคมแล้ว ตำแหน่งนกรังับไป

๔. เมือง มีหน้าที่เป็นตุลาการ ได้โอนการศาลไปสังกัดกระทรวงยุติธรรมแล้ว ตำแหน่งนกรังับไป

นามตำแหน่ง "เมือง" ในขณะจุดตั้งมณฑล นำคำเนี้ยกใจว่ากำลังกลายเป็น "เวียง" ไปแล้ว จึงได้แลดงใจเสียแต่บดิน คือคำ "เมือง" (จิง คดัง นา) ในกฎหมายเก่าทุกเล่มทุกบททุกมคาน ท่านก็เรียกเมืองทุกแห่ง ไม่ได้เรียกเป็นอย่างอื่นเลย ในหนังสือเก่าก็เหมือนนกัน เป็นความหมายตั้งกระทรวงการพระนครवाद เพิ่งมาเรียก "เวียง" จิง คดัง นา กันชน

ในสมัยใหม่ ปรากฏในหนังสือเจ้าอาเภอ อธิบาย
 การปกครองแต่โบราณ มีความถ่าวจถึงจุดตมกว่า
 เจียง ฉง คตง นา แะพจนานุกรมว่า "เจียง=เมืองท
 มกาแพงธอม" ซึ่งใกล้กับความหมายทางภาคพายัพ
 ว่า "เจียง" = ฉงเจ้า แต่ถ่าเขาว่า "เจียง" มาเป็น
 คณะจุดตมก็ ถัดจากความหมายของกฎหมายเก่า
 ของไทย กรมพระนครบาลซึ่งเรียกตามคำตำมัญ
 กเรียกว่า "กรมเมือง" หน้าที่ราชการของกรมเมือง
 ครอบ ออกไปนอก กำแพง ธอม พระนคร จะเรียกกรม
 เวียงอย่างไรได้ เพราะฉะนั้นถ่าเรียกกันว่า เจียง
 ฉง คตง นา ก็เป็นคำที่ขัดกฎหมาย หนักหน่วง
 ไม่ยอมไซ้ของตำแหน่ง "เมือง" ให้กลายเป็นเจียง
 ไม่ตามเขา

ผู้บัญชาการเวอนจำ เป็นตำแหน่งผู้บัญชา
 ราชการเมือง คือผู้บัญชาการเมืองกต หรือ
 ปลัดมณฑลอันเป็นตำแหน่งผู้บัญชาการ เมืองกต
 ของเป็นผู้บัญชาการเวอนจำ โดยตำแหน่งออกด้วย ในคน
 เดียวกัน ตามพระราชบัญญัติเวอนจำ พ.ศ. ๒๕๖

(พ.ศ. ๒๔๕๔) มีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชาและรับผิดชอบการเรือนจำในจังหวัดคนๆ และยังคงถือปฏิบัติตลอดมาจนบัดนี้ คือชาวหลวงประจำจังหวัดต้องเป็นผู้บัญชาการเรือนจำด้วย และโดยนัยเดียวกันนายอำเภอที่มีเรือนจำตั้งอยู่ต่างหาก นอกจากเรือนจำจังหวัด ก็ต้องเป็นผู้บัญชาการเรือนจำอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย จนกว่าจะพ้นตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัด หรือชาวหลวงประจำจังหวัดและนายอำเภอไป

๕. วง มีหน้าที่ในฝ่ายตั้งขังการ หรือกรรมการและการศึกษา ได้โอนงานให้แผนกมหาดไทยช่วยทำแทน และกระทรวงกรรมการซึ่งภายหลังได้เปิดขึ้นเป็นกระทรวงศึกษาธิการเป็นเจ้าหน้าตมตำแหน่งกรรมการเมืองไว้สำหรับหน้าที่ตั้งขังการ หรือกรรมการแล้ว ตำแหน่งวงก็ระงับไป

๖. คง กระทรวงการคลังได้ตั้งข้าราชการของกระทรวงนี้ขึ้นอีกไปเป็นตมเมืองแล้ว และการสำรวจกรซึ่งเคยรวมอยู่ในหน้าที่ตั้งขังการนั้น ก็ได้มีตำแหน่ง

สรรพากร เมือง อันเป็น เจ้า พนักงาน ใน กรมสรรพากร
 นอกของกระทรวงมหาดไทย รับ มา ดำเนินการอยู่แล้ว
 ตำแหน่งคงจงพนจากทำเนียบของมหาดไทย

๖. นาย ใต้ โอนหน้าที่น ดมทบ กับแผนกสรรพ
 กร และต่อมาได้มีตำแหน่งพนักงานเกษตร ประจำบาง
 เมือง ก็ได้ออในงานในหน้าที่การเกษตรไปไว้ในหน้าที่
 กระทรวงเกษตรธิการแล้ว ตำแหน่งนาคีระยังมีไป

๗. บรรเทาทุกข์ราษฎร หน้าที่ปกครองบังคับ
 การคุมขังนักโทษและผู้ต้องคดี ตำแหน่งนี้จะต้องมี
 ในข้อบังคับและพระราชบัญญัติเรือนจำ จึงไม่ต้องมี
 ในข้อบังคับปกครองหัวเมือง

๘. ผู้บังคับกองตำรวจภูธร หรือกองตระเวน
 ในขณะออกของบังคับปกครองหัวเมืองนั้น ก่าตั้งจัด
 ตั้งกองตำรวจภูธร และกองตระเวนอยู่ถึงจะได้ตรา
 ตำแหน่งผู้บังคับบัญชาไว้ในข้อบังคับ ถ้าหัวเมืองกรมกอง

นั้น ๆ อีกส่วนหนึ่ง
หัวเมือง

จึงไม่ต้องมีในขอบบังคับปกครอง

กรมการมณฑล

ตามพระราชบัญญัติศักดิ์นาข้าราชการหัวเมือง

ร.ศ. ๑๑๕

๑. ข้าราชการประจำราชการมณฑล คือ ข้าราชการใหญ่ ตามทำเนียบตำแหน่งที่ใดตั้งไว้ก่อนหน้า และนามสุดท้ายว่า "กรมเทศาภิบาล"
๒. ปลัดมณฑล ตำแหน่งนี้แต่เดิมเรียกว่า "ปลัดเทศา" มีหน้าที่ช่วยราชการในหน้าที่ราชการของเทศาภิบาล และรักษาการแทนในเวลาเทศาฯ ไม่อยู่และเป็นผู้ว่าราชการเมือง ข้าราชการ ข้าราชการ มณฑล อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

๓. ยกกระบัตรมณฑล ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงเป็นอัยการ
มณฑลเมื่อมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘^(๑)
๔. มหาดไทยมณฑล คือข้าหลวงมหาดไทยตาม
ทำเนียบ ซึ่งได้ตั้งไว้ก่อนหน้านั้นแต่ถึง
กรกฎาคม ๒๔๕๖ จึงได้เปลี่ยนเป็นมหาด
ไทยมณฑล พร้อมกับตำแหน่งข้าหลวง
อื่น ๆ ซึ่งประจำมณฑล^(๒)
๕. ตำรวจพากรมณฑล ตำแหน่งเดิมเรียกว่าข้า-
หลวงตำรวจ ได้แยกงานภาษีอากรมา
จากแผนกคลัง ถึงกรกฎาคม ๒๔๕๖ จึง

(๑) ประกาศเปลี่ยนนาม ตำแหน่ง ยกกระบัตร
เป็น "อัยการ" และรวมกรมอัยการ ถึงวันที่ ๑๖
มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘.

(๒) แจ้งความกระทรวงมหาดไทย ถึงวันที่ ๕
17/09/2566
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ราชกิจจานุเบกษา หน้า ๖๐; กฎหมาย
รัชกาลที่ ๖ หน้า ๖๐; ประชุมกฎหมาย หน้า ๕๒.

ใต้เปลี่ยนเป็นตรากรมณฑล

๖. เมือง มณฑล ตำแหน่ง ^๕ เป็นขอ ^๕ ในเครือ ^๕ จตุ-
สดมภ์ เคยใช้ ^๕ ในพวงกลมการเมือง แต่
เมื่อมีบัญญัติไว้ในทำเนียบศักดิ์นาข้าราชการ
มณฑล ยังไม่เคยทราบว่าได้ตั้ง ^๕ ตำแหน่ง ^๕ ในมณฑลใดเลย
๗. วัง มณฑล เช่นเดียวกับตำแหน่ง ^๕ ท้าววัง
บน ^๕
๘. คตัง มณฑล ตำแหน่ง ^๕ นี้ ^๕ ได้ ^๕ ตั้ง ^๕ ไว้ ^๕ ก่อนหน้า
น ^๕ แดง ^๕
๙. นา มณฑล ตำแหน่ง ^๕ นี้ ^๕ ไม่เคยทราบ ^๕ ว่า ^๕ ได้ ^๕ ตั้ง ^๕
ที่ ^๕ มณฑล ^๕ ใด ^๕ น่า ^๕ จะ ^๕ เทียบ ^๕ หรือ ^๕ ใช้ ^๕ เป็น
ตำแหน่ง ^๕ เดียวกัน ^๕ กับ ^๕ ตำแหน่ง ^๕ เกษตร ^๕ มณฑล ^๕
ซึ่ง ^๕ บาง ^๕ ที่ ^๕ ใช้ ^๕ ว่า ^๕ “ ^๕ กรม ^๕ การ ^๕ ตำแหน่ง ^๕
นา ^๕ ” ^๕ ของ ^๕ กระทรวง ^๕ เกษตร ^๕
๑๐. พัด ^๕ คม ^๕ มณฑล ^๕ ตำแหน่ง ^๕ นี้ ^๕ เคย ^๕ ได้ ^๕ ยิน ^๕ ว่า ^๕ ใช้ ^๕ อยู่ ^๕
คราว ^๕ หนึ่ง ^๕ จะ ^๕ เป็น ^๕ มณฑล ^๕ กรุง ^๕ เทพ ^๕ หรือ ^๕

อยู่ประจำไม่ถนัด และดูเหมือนจะไม่ได้
ตั้งเสียนานแล้ว

๓๑. กรมการมณฑล ตำแหน่งนี้จะตั้งไว้เป็นอันดับ
อัครราชคฤหา เมื่อมีตำแหน่งข้าราชการ
ในคณะมณฑลขึ้นในภายหลัง นอกจากที่
ได้ระบุไว้แล้ว และเทียบฐานะเท่ากับ
อัครราชคฤหาสำหรับตำแหน่งนี้จะได้ใช้
กันได้

๓๒. รองกรมการมณฑล มนุษย์ เช่น เดียว กับ ที่ได้
พิจารณาไว้ข้างบนนี้ แต่ฐานะรองจาก
กรมการมณฑล เช่น ตำแหน่งมหาดเล็ก
รายงาน เป็นคน คงอยู่ในชั้น
ยังมีกฎของทบการปกครองอีก ๒ ฉบับ ซึ่ง
ใช้เฉพาะท้องถิ่น สำหรับเมืองประเทศราช (ซึ่งตามประ
เพณีมีการถวายต้นไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการ
แก่พระมหากษัตริย์) บัญญัติตำแหน่งกรมการไว้บ้าง
ตำแหน่งต่างกับตำแหน่งข้าราชการมณฑลอื่น ในที่นี้

จะนำมาแต่งตั้งแต่เฉพาะบางตำแหน่ง ซึ่งไม่มีในทำเนียบ
กรมการที่ผ่านมาแล้ว คือ

มณฑลพายัพ^(๑) มีตำแหน่งเหล่านี้

ข้าหลวงป่าไม้ มีหน้าที่ตรวจการเก็บภาษีอากร
จากของป่าและผลประโยชน์ในการป่าไม้ การบำรุง
รักษาป่าไม้ ฯ

นอกจากนี้เช่น ตำแหน่ง ข้าหลวง เจ้าหน้าทคนละ
มณฑล เช่นเดียวกับที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น

กรมการนคร และเมือง

เจ้าตำหนมหาดวง ประกอบด้วยตำแหน่งเหล่านี้
เจ้าผู้ครองนคร หรือผู้ครองเมือง ๑^(๒) ข้าหลวง

(๑) กฎ ๑ ข้อบังคับปกครองมณฑลตะวันตก
เฉียงเหนือ ราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๓๓๗ หน้า ๓๓๗

(๒) พระราชบัญญัติศักดิ์ฐานะเจ้านาย พระยา
ท้าวแดน เมืองประเทศราชราชกิจจานุเบกษา ร.ศ. ๓๓๗
(พ.ศ. ๒๔๕๒) หน้า ๓๗๗

ประจำนครหรือเมือง ๓ ข้าหลวงผู้ช่วย ๓ เป็นคณะ
บังคับบัญชาราชการทั่วไปในเขตของนครและเมือง

เมืองที่ใดแบ่งเขตเป็น บริเวณมีข้าหลวงบริเวณ

๓ นาย

มีข้าราชการ ๓ รอง เจ้า ต้นามหลวง เป็นผู้ช่วย

ราชการในเจ้าต้นามหลวง เรียกว่าเสนา ๖ ตำแหน่ง

คือ

ตำแหน่งมหาดไทย ๓ ตำแหน่งยุติธรรม ๓

ตำแหน่งวัง ๓ ตำแหน่งคลัง ๓

ตำแหน่งนา ๓ ตำแหน่งทหาร ๓

นามของตำแหน่งทั้ง ๖ นี้เป็นนามที่อยู่ในข้อบังคับ
แต่คำที่ใช้เรียกกันเป็นสามัญไม่มีคำ "ตำแหน่ง"

มีแต่ว่า เสนามหาดไทย เสนายุติธรรม เสนาทหาร

เสนาวัง เสนาคลัง เสนานา การเลือกสรรแต่งตั้ง

อยู่ในภาระ ของ เสนาบังคับ ความ กราบ บังคม ทูลพระ

กรุณาเพื่อโปรดเกล้า ๆ แต่งตั้ง

รองเสนา ๖ ตำแหน่ง คือ รองเสนามหาดไทย
รองเสนายุติธรรม รองเสนาทหาร
รองเสนาวัง รองเสนาคลัง รอง
เสนานา

กรมการพิเศษ ไม่จำกัดจำนวนว่ากี่คน มีหน้าที่ตั้ง
แต่งตั้งไว้แล้วใน ตำแหน่ง กรม การ
นอกทำเนียบ อันมีลักษณะเดียวกัน

พระยาท้าวแสน ไม่จำกัดจำนวนคน มีตำแหน่ง
เกี่ยวกับวงศ์ตระกูลตามศักดิ์นา

กรมการแขวง (อำเภอ)

นายแขวง คือ นายอำเภอ

รองแขวง คือ ปลัดอำเภอ

บริเวณ ๗ หัวเมือง คือ มณฑลปัตตานี^(๑) มี

(๑) ขอบังคับปกครองบริเวณ ๗ หัวเมือง

ตำแหน่งที่นามแฝงจากนามตำแหน่งในมณฑลอื่น แต่
เพียงบางตำแหน่ง คึงน

ข้าหลวงใหญ่ประจำบริเวณ มีฐานันดรของจาก

สมุหเทศาภิบาล และเห็นอพระยา
เมือง เป็นประธานตรวจจัดราชการ
ในบริเวณ

พระยาเมือง คือเจ้าเมือง ผู้ว่าราชการเมือง

ศรีตะวันกรมการ คือปลัดเมือง ยกกระบัตร ผู้ช่วย
ราชการเมือง และกรมการซึ่งเป็น
คนพื้นบ้านเมือง นอกจากตำแหน่ง
ประจำตามตำแหน่ง คือ ข้าราชการ
ที่เป็นญาติวงศ์ของพระยาเมือง

โต๊ะกาด ผู้พิพากษาชาวฮินดีตาม จำหรับ
เฉพาะคดี ผัวเมีย และ มรดก ขึ้น ต้อง
ใช้กฎหมายฮินดีตาม ในคดีที่คู่ความ
หรือแต่จำเตยเป็นฮินดีตามิกและมี คน
นับถนเถอกตงชน ภายหตงทางราช

การได้เปลี่ยนตำแหน่งนี้เป็น "ตะโตะ
ยุติธรรม"

ตำแหน่ง นอกจากนี้เหมือน ข้าราชการ หัวเมือง
อื่น ๆ

อุปราชประจำมณฑลภาค

กาลล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ ในรัชกาลที่ ๖
ได้โปรดเกล้าฯ ให้รวม ท้องที่ มณฑลใกล้เคียงกัน
ตั้งเป็นภาคชนภาคหนึ่ง และทรงให้มี ข้าราชการ
ผู้ใหญ่ผู้ ทรงเกียรติคุณสูง ซึ่งโดย มากโปรดให้
สมุหเทศาภิบาล มณฑล ที่ ตั้งบัญชา การ ภาค นั้นเอง
เป็น อุปราช ประจำ ภาค ละ ๑ ท่าน ให้ มีอำนาจ
หน้าที่ดังกล่าวในบทที่ว่าด้วยการตั้งมณฑลภาคนั้นแล้ว
ตั้งได้ ๔ ภาค และมีอายุมาได้ ๑๒ ปี ในรัชกาลที่ ๗
ทรงเห็นความจำเป็นที่จะตั้งยกเลิกมณฑลภาค และ
ตำแหน่งอุปราชเสีย จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ
ยกเลิกตำแหน่งนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗

คุณสมบัติของกรรมการพิเศษ

ขอเสนอตำแหน่งกรรมการเมืองมีหน้าที่
 เกตอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือกรรมการนอกตำแหน่ง ซึ่งได้
 รับการ แต่ง ตั้งไว้ ก่อนตรา ข้อ บังคับ สำหรับ ปกครอง
 หัวเมือง และเมื่อตราข้อบังคับแล้ว ก็ได้บัญญัติตำแหน่ง
 หนึ่งไว้ด้วย บางแห่งเรียก "กรรมการพิเศษ" และ
 บางแห่งเรียก "กรรมการที่ปรึกษา" แต่ทว่าลักษณะ
 อย่างเดียวกันทั้ง ๒ ตำแหน่ง คือมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษา
 ราชการ ต่าง ๆ เป็นที่ น่าสนใจ อยู่ไม่น้อย ด้วยเป็น
 ตำแหน่งที่ถกแถลงตกลงกัน โดยผู้ว่าราชการเมือง ข้าราชการ
 ท้องเทศาภิบาล และโดยเกียรติคุณของผู้นั้นเองซึ่ง
 ทรงคุณวุฒิมีประโยชน์แก่ราชการบ้านเมือง สัมควร
 แก่คุณานุรูป มิได้มีอัตราเงินเดือนเบี้ยหวัดบำเหน็จ
 บำนาญหรือเงินจ้างรางวัลจากรัฐบาล เว้นแต่รัฐบาล
 หรือ พระบาท สัมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว จะได้ พระราชทาน
 โดยส่วนพระองค์ ไม่แต่เท่านั้น บางคนยังได้ตั้งทรัพย์สิน
 สิ้นส่วนตัวและได้บัญญัติ วิทยากร เกษกตแก่ราชการ

17/09/2566

และรทศดดำรงนประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองนานัปการ
 ยักตั้งย ทั้ประกฏในแจ้งความถวายพระราชกุศลและ
 ทรงชนโมทนาในตมัยกชน และตมัยเทศาภิบาลแทบ
 ไม่เว้นแต่ละเดือน ตมได้จาเด่นามที่กระทรวงมหาดไทย
 ทรงพระดำริ เห็นคุณประโยชน์ ของ กรมการ ตำแหน่ง
 น้อยไม่พอ จึงได้ทรงบัญญัติตำแหน่งกรมการนอก
 ทำเนียบไว้ในขอบบังคับปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๓๘ และ
 ได้มรับตั้งคชทประชุมเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ให้
 พิจารณาว่าควร จะจัดตั้ง กรมการนอก ทำเนียบให้ม
 ขนตามขอบบังคับหัวเมือง เมืองละประมาณ ๓๐ คน
 ให้ชำหดวงเทศาภิบาลกับผู้ว่าราชการเมือง พิศเคราะห์
 การทำมาหาเลี้ยงชีพ ในพื้นเมืองแต่ละเมืองจะมีก
 ประเภท เช่น การทำนา ทำสวน การประมง
 การจำหน่ายสินค้า การป่าไม้ การเหมืองแร่
 เหล่านี้เป็นคน หรือประเภทการอย่างใดซึ่งเป็นที่ทำมา
 หากินในพื้นเมืองนั้นเป็นส่วนมาก แล้วให้เลือกสรร

บุคคลประกอบกรหาอาชีพ และอำนาจอย่าง
^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕}
 นนชนรับตำแหน่ง และทรงกำหนดฐานหน้าที่สำหรับ
 ตำแหน่งต่อไปด้วยว่า ในชนคนเมืองไม่ได้รับประทวน
^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕}
 นนควรให้ตำแหน่งอยู่คราวละ ๓ ปี ถ้าพ้น ๓ ปีไม่
 ได้รับเลือกใหม่ เป็นพ้นตำแหน่ง ผู้ใดได้รับประทวน
^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕}
 เงินขาดคงเป็นชนหรือเป็นหลวงแล้ว จะอยู่ในตำแหน่ง
^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕}
 ต่อไปได้ตลอด เว้นแต่เขาจะลาออกเองหรือมีความ
^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕} ^{๒๕}
 ผิด ถ้าคนใดมีความชอบหรือรับราชการอยู่นานก็ควร
 ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรตามควรแก่คุณานุรูป

กรม การ นอก ทำเนียบ เมือง ห่ง ให้ มี ผู้ครอง
 ตำแหน่ง ประจำ ๕ คน ไม่ประจำ ๕ คน รวมเป็น
 ๑๐ คน

การเลือกสรรคน ไม่จำกัดของถือว่าเป็นคนชาติใด
 ในบังคับใด เมื่อทรงคุณสมบัติคงความมาแต่จักเป็น
 ไซได้

17/09/2566

หน้าที่ของกรมการนอกทำเนียบนั้น คือ

๑. เป็นที่ปรึกษาของ รัฐบาลในข้อ ๑ ที่จะจัดทำ
 บำรุงหรือแก้ไขความขัดข้องในการเดินรถไฟหรือฟุตเมือง
 ในเมืองและมณฑลนั้น ๆ

๒. ทำความเห็นในการที่เข้ามาในข้อ ๑ ขนส่งขอ
 คัดเลือกข้าราชการเมืองขอให้รักษาเพื่อได้แก่จังหวัดรัฐบาล

๓. ตรวจสอบรายงานการค้าขายสำหรับ เมืองนั้น ๆ

ใหม่กำหนดการประชุมกรรมการ นอกทำเนียบที่
 เมืองบดะ ๒ ครั้งเป็นประจำ เพื่อบริการหาหรือการที่
 ควรจะจัดทำ และตรวจสอบงานประจำก่อนที่จะขึ้นไป
 ยังมณฑล และประชุมเป็นการพิเศษได้ซึ่งมีมติคราว
 ตามแต่ผู้ว่าราชการเมืองจะนัดประชุม และให้มีประ
 สมทมณฑลมีมติครั้งหนึ่ง เพื่อบริการที่จะจัดจะ
 บำรุง หรือแก้ไขความขัดข้องในการหาเลี้ยงชีพใน
 มณฑลนั้น ๆ ถ้ากรรมการนอกทำเนียบคนใด คิดเห็น
 ว่าจะจัดการ ให้เป็น ผลประโยชน์ แก่การทำมาหากิน
 ให้เสนอผู้ว่าราชการเมืองได้ หรือถ้ารัฐบาลจะต้อง
 การความหรือคำแนะนำที่ เกยว ด้วยการทำมาค้าขาย

ในเมืองนั้นอย่างใด การตั้งคำถามผ่านไปทางมีข้าราชการ
กรเมือง ถ้าการที่จะคงปรึกษาเป็นการค่อน ผู้
ราชการเมืองจะเรียกประชุมกรมการนอกตำแหน่งเป็น
การพิเศษก็ได้ ๆ ต ๆ

เรื่อง ท ประชุม เทศาภิบาล เห็นชอบพร้อมกัน
แต่ปรากฏว่าตำแหน่งกรมการ พิเศษเคยมีอยู่แต่เฉพาะ
ทุกมณฑล ซึ่งเป็นเหตุให้บ้าง พอดีบ้าง อันได้
บ้างเพื่อบุคคลประโยชน์แก่บ้านเมืองแต่โดยมาก จึงได้
รับพระราชทานสัญญาบัตรบ้าง ประทอนเงินมาคิด
บ้างตามควรแก่คุณานุรูป แต่เรื่องดังกล่าวไปตามเดิม

ครั้นกาลล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ สมัยสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ท่านพระยาศรีธรรม
ราชเมื่อเป็นสมุหเทศาภิบาล มณฑล นครศรีธรรมราช
ได้นำความดำริเข้าเสนอที่ ประชุม เทศาภิบาล อีกคราว
หนึ่งว่าควรมกรกรมการที่ปรึกษาขึ้น ด้วยความประสงค์
ในตั้งเจ้าพนักงานผู้คอยสอดส่องกิจการในข้ออื่น ๆ

ประชุมก็โดยราชการเห็นใน ขณะนั้น เช่นเดียวกับคราว
 ก่อนสัก ก็ขอความร่วมมือพิเศษ ซึ่งใครคงสนใจแต่
 ความของที่ต่าง ๆ ก็อยู่ในฐานะ กรมการที่ ปรึกษาตนเอง
 ถ้าหากจะวางระเบียบให้มีการประชุมขึ้น เพื่อปรึกษา
 ทารือความประสงค์ของมณฑล นคร ศรีธรรมราช
 ก็ไม่ผิดของอย่างใด จึงเป็นอันตกลงกันว่า ถ้ามณฑล
 ใดมีความประสงค์จะวางทางการ ให้มีการประชุมกรม
 การพิเศษพิจารณาปรึกษากิจการอย่างไร ก็ให้กระทำ
 ได้เป็นการภายในของมณฑลนั้น ไม่จำเป็นต้องแต่ง
 ดงชนต่างหาก เวชงก็เป็นผู้ตักตนเพียงน

ความจริงเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย เพราะเป็นตั้ง
 ที่เกิดกุด คุณ ประโยชน์แก่ ประชาชน ด้วยน้ำใจ สัมคิร
 และด้วยเกียรติคุณของผู้ที่ได้รับตำแหน่งตนเอง หาใช่
 ตำแหน่งที่ใครจะไป กระเดือกกระเด็น ช่วงรัง ซื่อหาถน
 เขาควยฮามัดหรือประจบสอพลอไม่ แต่ตั้งที่ผู้ได้รับ

ตำแหน่ง นั้น พอใจ ยิ่งกว่า ฮามัดใด ๆ ในอดีต สมัย นั้น
 ก็คือผลดีของด้วยเกียรติคุณ เกียรติศักดิ์ อินเบนเครื่อง
 เสด็จชุดชดชดงวงค์ตระกูลของเขาถึงมศวออย่างดยุจนบดี
 นไม่น้อย แต่ด้วยดีที่ผู้เขียนจะนำนามของท่านเห่า
 นมาเด่นขอใดทวงถึง แม้จะข้างอิงมาเป็นอุทากรณบ้าง
 ท่านก็เป็นกรไม่เต็มภาคกัน จึงจากของชชอภยระงบ
 เตี้ย แต่เมื่อกล่าวถึงมาถึงยุคที่เด็กบรรดาศักดิ์กตณแล้ว
 หากจะให้ผู้ใดไปอุปคหน้าทกรมการที่ปรึกษา หรือ
 กรมการนอกทำเนียบซึ่งได้ประกอบดำรงณประโยชน์
 เยี่ยงอดคบุคคล กตุนเหมือนจะยังไม่ถึงกระบดเตี้ยที่
 เตี้ยว ถ้าเห็นประโยชน์ก็น่าจะหาหนทางไปพบท่านเห็น
 ด้วยเกียรติอย่างหนึ่งอย่างใด

ผู้เขียน ขอ ดำรภาพ ที่โตน่า เรื่องซึ่ง ท่าน อาจจะ
 วิชาญมาสู่ท่าน 2 โดยที่ ได้บรรยายถึงทำเนียบกรมการ
 หัวเมือง มา ประกอบ บทที่ ว่าด้วย สุพันศรข้าราชการ

โดยมีคณาจารย์ การเพิ่มตำแหน่งและเปลี่ยนแปลง
กรมการหัวเมืองยอมมีต่อมาอีก จึงขอรวบรวมคัดความ
ถึงตำแหน่งที่คงมีอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อก่อนจะยุติ
ภาวะการเทศาภิบาล ๓๐ ปี คือ พ.ศ. ๒๔๖๕ พณฯ
ท่านเจ้าพระยาযายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นเสนาบดีกระ
ทรวงมหาดไทยนั้น ตำแหน่งข้าราชการประจำภูมิภาค
อันอยู่ในความปกครองของสมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการ
จังหวัดและนายอำเภอ ที่คงมีอยู่ความรายตำแหน่ง
เทียบชั้นอันดับประกอบ ขอบังคับลักษณะ ปกครองหัว
เมืองชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๖๕ ดังนี้

- (๓) ข้าราชการเทียบชั้นผู้ว่าราชการจังหวัด คือ
ปลัดมณฑล	+ ตั้งตั้งมณฑล
ผู้บังคับการตำรวจมณฑล	+ เกษตรมณฑล
อัยการมณฑล	พดัดมณฑล
+ คณบดีมณฑล	+ ตำรวจไปรษณีย์โทรเลข

+ ตั๋วรพากรมณฑล ตั๋วรถพัสดุ

+ ตั๋วราชการมณฑล

(๒) ข้าราชการเทียบชั้นปลัดจังหวัด คือ

ผู้บังคับการและผู้กำกับ- + เกษตรจังหวัด

การกรมหรือกองตำ- (หรือกรมการ

รวจจังหวัด ตำแหน่ง)

อัยการจังหวัด + ปลัดศึกษาภิบาล

+ ปลัดจังหวัด เสมียนตรามณฑล

+ ตั๋วรพากรจังหวัด + คู่อธิการมณฑล

+ ตั๋วราชการจังหวัด

+ ตั๋วปลัดจังหวัด

(๓) ข้าราชการเทียบชั้นนายอำเภอ คือ

ตำรวจใหญ่และตำรวจ- + นายด่านภาษีหรือ-

วัดแขวงตำรวจ คู่อธิการจังหวัด

แพทย์ + พนักงานไปรษณีย์โทรเลข

พวามรงค์ เลขานุการมณฑล
จางจังหวัด

- (๔) ข้าราชการเทียบชั้นปลัดอำเภอ คือ
หัวหน้าตำรวจโรงพัก- เสมียนตราจังหวัด
ตำรวจประจำอำเภอ
+ ตำรวจพรอำเภอ (สมุห- อักษรเดช
บัญชาอำเภอ)
+ นายด่านภาษีอำเภอ + โยธาจังหวัด
+ ศึกษาธิการอำเภอ มหาเด็กรายงาน
+ ตัดอำเภอ
ข้าราชการ ตำแหน่งอื่นที่ เจ้า กระทรวงใดตั้งขึ้น
เป็นพิเศษ เทียบด้วย ตำแหน่ง ฐนใด ก็ให้ เทียบเจ้า
ตำแหน่ง ฐนน
+ ตำแหน่งทมิเศรของหมายตงน เป็นขาราชการ
ตั้งกคั กระทรวงอนใบคตราชอบงคบคตษณะปกคตของ

หัวเมืองชวศราว พ.ศ. ๒๔๖๕.

การเปลี่ยนแปลงนามตำแหน่งราชการ

นามของตำแหน่งราชการย่อมมีอันเปลี่ยนแปลง
ได้ในบางตำแหน่งตามควรแก่กาลสมัย ดังได้นำมา
ประมวลไว้ ณ ที่นี้เฉพาะ ตำแหน่งใน คณะกรรเทศา
ภิบาล

ตำแหน่งผู้บัญชาการมณฑล

นามผู้บัญชาการมณฑลอัน สืบแก่ตำแหน่งหน้าที่
ชุกชุม แต่ตามกระแสพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า
ของนิทานทรงใ้ชื่อนามนี้ แต่เพียงให้เข้าใจกันว่าผู้เป็น
ประธานของมณฑลในเมื่อยังมีได้บัญญัตินามตำแหน่ง
ไว้เป็นยุติเท่านั้น เพราะมีตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ ข้า

หลวงเทศาภิบาล ซึ่งตั้งแต่สมัยแรกก็ตั้งมณฑลแล้ว
ตั้งแต่นั้นต่อไป

๑. ข้าหลวงใหญ่ ไซ้ตั้งแต่เมื่อแรกตั้งมณฑล
ขึ้นใหม่ เนื่องจากแต่ก่อนได้ทรงพระกรุณาโปรดให้
ข้าราชการในกรุงเทพฯ ออกไปอยู่ประจำรักษาราช
การจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งมีเจ้าเมืองกรมการอื่นเป็นผู้ตบ
ตักในท้องถิ่นอยู่แล้ว ตามสมควรและจำเป็นตั้งกล่าวใน
เบื้องต้นแห่งนั้น เมื่อรวมหัวเมืองหลายเมืองเข้า
เป็นมณฑล จึงต้องมีบัญชาการมณฑลขึ้นตำแหน่ง
หนึ่ง มีอำนาจหน้าที่เป็นใหญ่กว่าข้าหลวงประจำเมือง
ในมณฑลนั้นๆ จึงมีนามตำแหน่งว่า "ข้าหลวงใหญ่"
(ข้าหลวงอื่นๆ เป็นข้าหลวงรองประจำเมือง) ตำแหน่ง
ข้าหลวงใหญ่ไซ้อยู่เมื่อแรกตั้งมณฑลบางมณฑล คือ
๑. มณฑลพายัพ ๒. มณฑลอุดร ๓. มณฑล
ยี่ดำน ๔. มณฑลนครราชสีมา และ ๕. มณฑล
บุรพา เป็นมณฑลที่อยู่นอกเขต คือมาโปรดให้เปลี่ยน
เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (เงินแต่เมื่อมณฑลสายใหม่ขึ้น)

บังคับสำหรับปกครองมณฑลให้เรียกว่า "ข้าหลวงใหญ่" ตามเดิม

๒. ข้าหลวงต่างประเทศองค์สำเร็จราชการมณฑล
นามน ไซดำหริ่มณฑลอุดร ดมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงบัญชาการมณฑล
และดำรงมณฑลอุดร ดมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงธรรมาธิปไตย ทรงบัญชาการมณฑล
เท่านั้น ทรงตำแหน่งมณฑลอุดร นามตำแหน่งเป็น
ข้าหลวงเทศาภิบาลแล้ว ทรงบัญชาการยกโขงนาม
ข้าหลวงต่างประเทศ องค์สุดท้าย จนเสด็จกลับเข้าสู่พระ
นครแล้วทรงส่งพระอภัยมณี ไปบัญชาการมณฑลสืบ
แทนพระองค์ จึงใช้นามข้าหลวงเทศาภิบาล ๆ ต่อมา

๓. ข้าหลวงเทศาภิบาล ตำแหน่งเดิม ๆ
เจ้าชองนิทานทรงนิพนธ์ไว้ว่า ในรัชกาลที่ ๕ ได้พระ
ราชทานนาม ตำแหน่งบัญชาการ มณฑลให้เรียกว่า
"ข้าหลวงเทศาภิบาล" ให้มีผลสืบต่อว่า "ข้าหลวง"
ซึ่งไปทำการชีวิตราช และให้เรียกได้ทั้งเจ้านายและ

ขุนนาง นามตำแหน่งนทรวงชานชนเมืองทรงตั้งตำแหน่งเจ้า
พระยาสุรสีห์ ฯ (เชย ถัดยามมิตร) เมื่อยังเป็นพระ
ยาศรีสุริยราชเป็นผู้บัญชาการ มณฑล พิษณุโลกและ
พระยาฤทธิรงค์ศรีนคร (สุช ชูโต) เป็นผู้บัญชาการ
มณฑลปราจีนบุรี

๔. สุ่มเทศาภิบาล ตำแหน่งนี้ในรัชกาลที่ ๖
โปรดให้เปลี่ยนมาจากนามข้าหลวงเทศาภิบาล

๕. สุ่มพระนคร ตำแหน่งนี้ในรัชกาลที่ ๖ โปรด
ให้ตั้งขึ้นสำหรับผู้บัญชาการมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งได้
เปลี่ยนเป็นกรุงเทพพระมหานคร เมื่อรวมกระทรวง
นครบาลเข้ากับมหาดไทยเป็นกระทรวงเดียวกันแล้ว

ตำแหน่งหมายเลข ๔ และ ๕ ได้ใช้มาจนหมด
สมัยเทศาภิบาล

17/09/2566

ตำแหน่งเจ้าเมือง

นาม ตำแหน่ง ผู้ เป็น ประธาน ของ ข้า ราช การ

ประจำจังหวัด ซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า "เจ้าเมือง"
นั้น มอญหลายอย่างต่างกันตามยุคตามสมัย ดังนี้

"พ่อเมือง" เป็นนามตำแหน่งที่ใ้ใช้มาแต่โบราณ
อันมีความหมายว่า ผู้เป็นใหญ่ในเขตแคว้นเมืองหนึ่ง
หรือจังหวัดหนึ่ง ๆ และใช้กันมากทางแถบเหนือ
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้นิยามไว้ว่า "พ่อ
เมือง (คือ) ผู้ชาวเมืองยกขึ้นเป็นเจ้าเมือง" ตำแหน่ง
นัยมอญในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๗๒
ผู้เขียนได้ไป พบตัว พ่อเมืองนั่นเอง มีนามว่า พระยา
พิศาลย์ฮ่องสอนกิจ แต่มีฐานะในทางราชการครั้งนั้น
เพียงตำแหน่งกรมการพิเศษ เพราะได้มีตำแหน่งข้าหลวง
ประจำจังหวัดเป็นประธานอยู่แล้ว

ถัดมา อีก บาง นาม ซึ่ง ปรากฏใน กฎหมาย เก่า
หลายบทหลายมาตรา เรียบกรวม ๆ กันเป็นประโยค
(๓) "ผู้รักษาเมือง" (๒) "ผู้รั้งกรมการ"
(๓) "ผู้รั้งเมือง" (๔) "ผู้ครองเมือง" ทั้งนี้
แยกความหมายได้ต่างกันบ้าง คือ

(๑) “ผู้รักษาเมือง” ความข้างหน้าประโยค
นี้ มีนามตำแหน่งที่ความหมายตรงตัวคือผู้เฝ้า เมื่อ
มีคำ “กรมการ” คอยท้ายด้วย ก็ได้ความว่า เจ้าเมือง
และกรมการ

(๒) “ผู้รั้งกรมการ” ประโยคนี้ก็เป็น ๒ คำ
แห่งอีก คือ “ผู้รั้งตำแหน่ง” กรมการตำแหน่ง
หนึ่งหรือชุดหนึ่ง ผู้รั้งเป็นนามตำแหน่งผู้รักษาราชการ
แทนเจ้าเมือง เมื่อยังไม่มีความประจำ จะเรียกจะเดือน
มาจากคำว่า “ผู้รั้งเมือง” เมื่อเรียกรวมว่า “ผู้รั้ง
กรมการ” ก็หมายความว่า เจ้าเมืองและกรมการ

(๓) “ผู้รั้งเมือง” คือผู้รักษาราชการ แทน
เจ้าเมือง เช่นเดียวกับใน (๒) ข้างบน

(๔) “ผู้ครองเมือง” คือผู้เป็นเจ้าของ เทียบ
ได้แก่ข้าหลวงประจำจังหวัดในบัดนี้ และถ้าเป็นเมือง
ประเทศราช ก็เรียก “ผู้ครองเมือง” บ้าง “เจ้า
ผู้ครองนคร” บ้าง ตามควรแก่ฐานันดรตั้งจะเอาต่อไป

(๕) “เจ้าเมืองกรมการ” ก็คือผู้รักษาราชการ

จังหวัดหรือซึ่งบดเรียกว่าข้าหลวงประจำจังหวัด และ
ข้าราชการประจำจังหวัดซึ่งบดนี้เรียกรวมว่า "คณะ
กรรมการจังหวัด" แต่ก่อนก็ "กรมการ" มีความ
หมายเฉพาะข้าราชการประจำจังหวัด หาได้รวมถึง
ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดด้วยไม่

(๖) "ผู้สำเร็จราชการเมือง" (ใช้ในหนังสือ
ราชการ) ดำหรับเมืองเอกและโท เช่นเมืองพิษณุ-
โลก นครศรีธรรมราช, พิษณุ, ราชบุรี, นครราช-
สีมา, พระตะบอง, เข็ญมราชู เป็นต้น

(๗) "ผู้ว่าราชการเมือง" ได้แก่ข้าหลวงประ-
จำจังหวัดใหม่บด ซึ่งในข้อบังคับสำหรับปกครอง
หัวเมือง ร.ศ. ๑๓๗ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ได้บัญญัติตำแหน่ง
นี้ได้เป็นบรรทัดฐานสืบมา

(๘) เมืองประเทศราชในท้องที่ ๆ เคยเป็นมณ-
๑๗/๐๙/๒๕๖๖
ฑลภาคพายัพ มีพระราชบัญญัติศักดิ์คณาเจ้าประเทศ

ราช^(๑)บัญญัติฐานันดรไว้ว่า พระเจ้าประเทศราช
(ตำแหน่งพระเจ้าผู้ครองนคร) เจ้าประเทศราช (ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครหรือเมือง) พระยาประเทศราช
(ตำแหน่งผู้ครองเมือง)

(๑) เมืองประเทศราชในท้องที่ๆ เคยเป็นมณฑลไทรบุรีและมณฑลปัตตานี มีตำแหน่งเช่นเดียวกับกษัตริย์ราชวงษานัน แต่เรียกชื่อเจ้าเมืองต่างกัน คือ เรียกชื่อเมือง ไม่เรียกราชทินนาม เช่น

เจ้าพระยาไทรบุรี

พระยาปลัด

พระยาตุด

และโดยเฉพาะในมณฑลปัตตานี ได้มีกฎข้อบังคับ

(๑) ทำเนียบศักดิ์นาเจ้านาย พระยาแผ่นดินทั่วเมืองประเทศราช พิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา มี
พ.ศ. ๒๔๓๓ มีถ้าเนาติดท้ายภาคผนวกของนิทานัน

คัมภีร์เจ็ด ๗ หัวเมือง เรียกตำแหน่งผู้ว่าราชการ
จังหวัดว่า "พระยาเมือง" ฯลฯ

นามของ ตำแหน่ง เจ้าเมืองกรมการที่มีต้น
มาแต่อดีตกาลอยู่ห่างไกลอย่างต่ากัน ต้นตอ
เด่นาบตี กระทบง มหาดไทย ทรงพระ คำวิ เห็นควรจะ
ยปรับรง ให้เป็นยุคคิตตามควรแก่กาลสมัย จึงได้ทรง
นำความกราบบังคมทอ ฯ และได้รับ พระราชทานพระ
บรมราชานุญาตให้ออกกฎเด่นาบตี^(๑) แสดงความ
หมายถึงนามตำแหน่งให้สังเกตได้ง่ายชัดเจน

ข้าราชการซึ่งได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น
ผู้ว่าราชการเมือง ให้เรียกว่า "ผู้ว่าราชการเมือง"

ข้าราชการ ซึ่งมีได้รับราชการ อยู่ใน เมือง นั้น
โปรด ให้ได้ เป็นผู้รักษา ราชการ เมืองใน ระหว่างคำ-

(๑) กฎเด่นาบตี ฯ แผนกตำแหน่ง ดงฉันท

แห่งผู้ว่าราชการเมืองว่างให้เรียกว่า “ข้าหลวงรักษาราชการเมือง”

ถ้ากรมการในเมือง (หน) เป็นผู้รักษาราชการเมื่อในเวลาผู้ว่าราชการเมืองไม่อยู่ หรือตำแหน่งว่าง ให้เรียก “ผู้รักษาราชการเมือง”^(๑)

ครั้นแล้วก็ได้ถือปฏิบัติตามกฎหมายที่ตั้งกล่าวสืบมา ส่วนมณฑลภาคพายัพและมณฑลทางบกซึ่งได้คงใช้ตามกฎหมายฉบับนี้สำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและบริเวณ ๗ เมืองตลอดมาจนสุดสมัยเทศาภิบาล

(๑) ถ้าเติมคำ “กรมการ” ต่อท้ายเข้า ก็จะได้ความถึงคณะกรรมการจังหวัดด้วย

เรื่อง ตำแหน่งหน้าท้อ

ตำแหน่งหน้าท้อกรมการอำเภอ
ที่ยังไม่คุ้นแก่การเรียกชาน อาจเรียกผิดความหมาย
ของนามและตำแหน่งไปได้ กระทั่งกรมการอำเภอ
ได้ออกกฎอธิบายความไว้ว่า คำ "กรมการอำเภอ"
นี้ มีความหมายว่า สอนมี นายอำเภอ และอำเภอ
และต้นเหตุบัญญัติอำเภอ ตามตำแหน่งรวมกัน จึงให้
เรียกว่า "กรมการอำเภอ" เช่นในหนังสือกรมการ

มีคำสั่งไปยังกรมการอำเภอ" เป็นเหตุ เพราะไม่ได้
ออกชื่อเป็นบุคคล แต่หาว่าได้ให้หลวงภักดีกรมการ
อำเภอออกไปจับผู้ร้ายเช่นนั้น ย่อมเป็นที่ตั้งสงสัยว่า
หลวงภักดีนั้นจะเป็นนายอำเภอ หรือปลัดอำเภอ หรือ
ตั้งมอบบัญชาประการใดแน่ เพราะฉะนั้นเมื่อจะออกชื่อ
บุคคล ต้องบอกตำแหน่งที่เขาบริหารราชการอยู่ เช่นว่า
หลวงภักดีนายอำเภอ หรือหลวงภักดีปลัดอำเภอ แล้ว
แต่ตำแหน่งที่หลวงภักดีรับอยู่นั้น (คือถ้ากล่าวรวมเป็น
คณะก็ไม่ต้องออกชื่อบุคคล เรียกว่า "กรมการอำเภอ"
ได้) ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
ท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่คงความหมายของตำแหน่ง
หน้าที่เป็นที่เข้าใจกันแล้ว ในที่นั้นบทกวีดำหรับ
ต้องการทราบเหตุผลในกาลต่อไป

นาม ตำแหน่ง ราชการ ที่ เปลี่ยน แปลง จากเดิม
นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ได้หมายเหตุแต่คงดำดับการ
เปลี่ยนแปลงไว้ดำหรับความแห่งนั้น ๆ พอ สมควรแล้ว
อยู่ในภาคผนวกก็มี จึงยุติไว้เพียงนี้

ต่อไปนี้จะได้อีกต่างหากการมีอันดับตำแหน่งหน้าที่
 ของข้าราชการซึ่งมีมาแต่โบราณกาล และด้วยเหตุ
 มาจนตลอดมาปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นที่เข้าใจกันอยู่ทั่ว
 ไปแล้วว่า ความมุ่งหมายของทางราชการก็โดยประ-
 ดังก์ ประโยชน์ สำหรับ ความ สะดวก แก่การ ปกครอง
 มิ่งกับบัญชา ราชการงาน เมือง ตาม กฎเกณฑ์ อันเป็น
 ระเบียบ ให้มีประสิทธิภาพเป็นสำคัญยิ่งกว่าที่จะตั้ง
 เดิมความเยือกหยิ่งอันเป็นทางที่ ผู้ อำนาจเหนือ จะนำ
 ไปไร้ย่ายกตมผู้น้อย หากได้มีผู้ ไร้ย่ายกตม
 ราชการไปร่วมชื้ออัน โดยไร้ย่ายกตมหรือมีเป็นธรรม ก็
 เป็นความเข้าใจผิดหรือ ความเฝ้า อำนาจ ราชศักดิ์ของ
 ผู้นั้นเอง หากควรจะปรักปรำความผิดให้แก่ระเบียบ
 ฐานันดรไม่ ท่านผู้ครองประเทศบ้านเมืองได้ทราบท
 มัญญัตติป้องกันการใช้ อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ ในทางผิด
 และกระทำการกตม เมียดเมียน ผู้นั้นไว้ใน กฎหมายแต่
 ก่อนหลายบท จนกระทั่งประมวลกฎหมายลักษณะ

อาญา ชีว ไร้อยู่ใน มีจุมัน กัมบง เชนวาน โดยแจ้งชัด
 การบัญญัติอันดีระเบียบฐานันดรต่าง ๆ ขอมมอยู่ทุก
 ประเทศที่พ้นจากความเบียดเบียนแล้วทวไป ไม่
 เฉพาะแต่ประเทศไทยเรา เพราะเป็นตั้งจำเป็นต้อง
 มีใจสำหรับการปกครองข้าราชการ และประชาชนพล
 เมืองอันจะขาดเสียมิได้ และกัมมผลที่ข้าราชการดมัย
 กอนด้านกในฐานะของคนและรองผู้อื่น ต่างยอมรับ
 นมกถแก่กันและกัน โดยตำแหน่งหน้าที่ มอยู่เป็นเครื่อง
 ประสาน เป็นปัจจัยให้การปฏิบัติงานทั้งปวงได้ประดบ
 ผลสำเร็จด้วยดีอันดีเยี่ยม ๆ มา ยังฝังจิตใจคนอยู่
 จนบัดนี้ยังไม่ชย แต่อย่างไรก็ดี ทักดาวตงนใจว่า
 จะหลงเดี่ยตายยศฐานันดรตาคักกหรืออยากจะให้มรร
 ตาคักกตกถมมาออกกห้ามมิได้ เพราะมรรตาคักกตมตง
 คุณและโทษ ดังจะปรากฏในบทที่ว่าด้วยการรช
 บำเหน็จความชอบข้างหน้า

การดำตบชมนตำแหน่งราชการ แต่ครั้ง อดิตดมัย

เทศาภิบาล

๓๑๓

กำหนดด้วยอัตราศักดินาบ้าง ยศบ้าง ตำแหน่ง
ราชการบ้าง เงินเดือนบ้าง^(๑) ที่กำหนดด้วย
ศักดินานัน คือทุกคนยอมมศักดิ์โดยจำนวนมา ตั้งแต่
ชนชั้นมีศักดินามากที่สุดจนถึงชนชั้น คอชนยาก วจน-
พัก และทาส กัมศักดิ์นาเหมือนกัน แตนอยที่สุด
เป็นตด หตถนตงมาทงเจานาย ข้าราชการ และ
ราษฎร^(๒) ใครมีศักดินามากหรือน้อยยอมแถ้วแถ

(๑) พระราชบัญญัติเทียบยศทหารกับพลเรือน

ร.ศ. ๓๑๘ พ.ร.บ. ศักดินาเจ้านายพระยาแดนท้าว
เมืองประเทศราช ร.ศ. ๑๑๘ พ.ร.บ. ศักดินาข้าราชการ
ท้าวเมือง ในหนังสือพิมพ์เทศาภิบาลเล่ม ๓ ร.ศ. ๑๒๕
พ.ร.บ. ระเบียบฐานันดรข้าราชการพลเรือน ร.ศ. ๓๓๐
ทงนม ในภาคผนวกทายาทานน

17/09/2566
(๒) กฎหมายเก่าเล่ม ๑ หน้า ๑๒๕-๑๒๖

ฉบับหมอบรัดเด

ตำแหน่งหน้าที่คดีกันนั้น ถ้าว่าข้างประโยชน์ในสมัย
 เก่าใช้เป็นหลักฐานคำนวณ ค่าปรับใหม่ ผู้ที่มีคุณสมบัติ
 คือกฎหมายของบ้านเมืองตามอัตราคดีกัน ก็มีทาง
 เดียวอยู่บ้าง ที่เบ็ดเสร็จจากคดีกันของพลเมือง
 ผู้มี คดีกัน น้อย จะแต่ง ทนาย ว่าต่าง แทนตัว
 ไม่ได้ ขอนัดให้เห็นเป็นการแบ่งชนวรรณะ ครั้น
 ถึงรัชกาลที่ ๕ ก็ได้ทรงพระกรุณาฯ กำหนดข้อห้ามนินเดีย
 และพระราชทานความยุติธรรมและความเต็มชภาคแก่
 พลเมือง ใครมีคดีกันเท่าไร แม้แต่คดี ไม่นับ
 ก็แต่งทนายว่าต่างแทนตัวได้ทั่วถึงกัน และยังถวายน
 ผู้ต้องคดีกันจะต้องมีทนายช่วยว่าความต่างตัว แต่
 ถ้าไม่ตามมาจะหาทนายได้เองก็มีกฎหมาย ให้อำนาจ
 ศาลช่วยตั้งผู้ศาลเห็นสมควรเป็นทนายให้คดีด้วย คือ
 มาตรา กำหนดชนตำแหน่ง ในสมัยหลัง ท่านกำหนดด้วย
 เงินเดือนคงจะกล่าวในบทต่อไป

1709/2566

ชนง ขอยอน ถ้าว ถึงกฎหมาย คดีกัน ขึ้นเป็น
 แผนกำหนดชนอนคิม หรือระเบียบหน้าทวารราชการ

อีกสักคนหนึ่ง คือสักคินาทหารหัวเมืองตอนตวันออก
สักคินา เจ้าเมืองกรมการน^(๑)โดยมากมีราชทินนาม

เจ้าเมืองกรมการเป็นนามฝ่ายทหาร เช่น

ออกญา รามณรงค์สงคราม เจ้าเมืองกำแพง

เพชร

ออกญา กำแหงสงคราม เจ้าเมืองนครราชสีมา

พระยาสุริยเดชะวิเศษภูธร ปัตติเมืองนครราชสีมา

สีมา

พระราชฤทธานน ปัตติเมืองพิษณุโลก

พระศรีราชสงคราม ปัตติเมืองนครศรีธรรม

ราช

เป็นต้น และ ๑๓๑

๒๕๘
ทงนกเพราะเจ้าเมืองกรมการ และราชบุตรไทยมี

หน้าทชวยบ้านเมืองไม่เฉพาะแต่การพลเรือน เมื่อ

17/09/2566

(๓) กฎหมายเก่าเล่ม ๓ หน้า ๓๘๘-๓๐๔

ฉบับหมอบรัดเล มีในภาคผนวกท้ายนทาน

มศักดิ์สงครามชน พดเรือหนักแปรสภาพเป็นทหาร
 ชนโดยพลัน ออกปฏิวัติหน้าต่าสู้รบกับข้าศึกศัตรูโดย
 ควรแก่กรณี คึงปรากฏในประวัติศาสตร์ตลอดมา
 จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ แม้ได้ทรงสถาปนากองทัพ
 ตามแบบด้นิยมแล้ว เจ้าเมืองกรมการและราษฎร
 พดเรือก็ยังมิโอดได้เข้าร่วมรบด้วย เช่นเมื่อ
 รัฐบาล ได้ตั้ง กองทัพ ไปปราบเงี้ยว ซึ่งเข้ามาบุกรุก
 ทางแคว้นเมืองพวนหลวงพระบาง และหัวเมืองใน
 ดูน้มน้ำโขงตอนเหนือเจือยังอยู่ในพระราชอาณาเขต
 ของไทย ๒ ครั้ง^(๑) และเมื่อผู้ร้ายเงี้ยวโจมเจ้าก่อ
 การจลาจลทจิงหวัดแพร่ ก่อนที่กรุงเทพฯ จะได้ทราบ
 และส่งทหารไปปราบปรามนั้น เจ้าเมืองกรมการใน
 มณฑลพิษณุโลกได้ทราบก่อน ก็ได้พร้อมกัน รีบปรึกษา

(๑) รายงานปราบช้อ ในสมุดประวัติทาง

จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชู
 โค)

พลเมืองซึ่งในขณะนั้นยังไม่ได้ คงกองทหาร ในมณฑล
 นั้น จึงได้จัดข้าราชการพลเรือนนำราษฎรที่ได้อบรม
 รวมได้รับรุดขึ้นไปตั้งค้ำจับ และปราบปราม ผู้ร้ายเงี้ยว
 ให้แตกพ่ายไป ส่วนทางกรุงเทพฯ เมื่อได้ทราบ
 เหตุนี้ จึงรีบจัดส่งกองทหารซึ่งท่านนายพล เจ้าพระยา
 ตูร์ศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) เป็นแม่ทัพ กับท่าน
 นายพลตรี พระยาอนริตธาบุญชัย (สาย ถึงหเสนี) นำ
 ไปปราบปรามผู้ร้ายเงี้ยวคือไปจน เหตุการณ์สงบราบ
 ความ ครั้นต่อมาอีก ๓ ปีเศษได้โปรดเกล้าฯ ให้ตรา
 พระราชบัญญัติตัดลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ.
 ๒๔๔๘) ขึ้น แต่เดิมข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน
 จึงได้แบ่งหน้าที่กันคนละฝ่ายโดยเด็ดขาด ครั้นเมื่อ
 รัฐบาล ได้ขยาย ราชการ ฝ่ายทหาร กว้าง ขวาง ขึ้นอีก
 ตำแหน่งนายทหารก็เพิ่มขึ้นเป็นขรรค์มา ราชทินนาม
 สำหรับข้าราชการฝ่ายทหารก็ต้อง มีเพิ่มขึ้น ตามกัน
 ทั้งเป็นการสมควรที่ราชทินนามข้าราชการพลเรือนใน
 กฎหมายศักดิ์นาทหารหัวเมืองนั้น จะได้โอนไปเป็น

ราชทินนามนายทหารตรงตามตำแหน่งหน้าที่ด้วย จึง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนราชทินนามตั้งฉะ
นเป็นอันมาก เช่นตำแหน่ง

เด็มนาวิก, เด็มนพิทกษ

เด็นาสงคราม, รามฤทธิรงค์, ทรงธรรม ไอน
ไปเป็นราชทินนามนายทหารบก

ฤทธิศักดิ์เขต, ฤทธิเดชชดชันธ์, สิทธิศักดิ์
ดมุตเขต, สิทธิเดชดมุตพันธ์ฯ โอนไปราชทิน
นามนายทหารเรือเป็นต้น และ ฯลฯ

อันสืบฐานันดร ของข้าราชการ นอกจากที่กล่าว
แล้ว ยังมีระเบียบชั้นยศอีกสถานหนึ่ง เป็นเครื่อง
แสดงฐานันดรได้ง่าย ถ้าจะไม่กล่าวถึงไว้ในบท
ก็จะขาดตอนท่เกี่ยวเนื่องกันไปเสีย จึงขอเอาไว้พอ
เป็นสังเขป เพียงแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา

ความจริง ยศ สำหรับ ข้าราชการ ไทย ย่อมมีมา
แล้วแต่อดีตกาล ดังที่ทราบกันได้ว่า โครมัยศักดิ์
แค่นั้น ต้องอาศัยคู่มือฐานันดรศักดิ์ในกฎหมาย

คัดเลือกพลเรือนหรือคัดเลือกทหารหัวเมือง ซึ่งท่านจัด
 ระเบียบไว้สำหรับข้าราชการทั่วไปก็จริงแต่หาได้ปรากฏ
 เห็นชัดออกมานอกสมุดกฎหมายไม่ ครั้นกาลจำเนียร
 มา ราชการบ้านเมืองมีความเจริญพิสดารกว่าโบราณ
 สมัยมากจน ตำแหน่งหน้าที่ราชการสำหรับดำเนิน
 การบริหารบ้านเมืองก็ต้องมีให้พอแก่ราชการ และ
 ถ้าวาง โดยเฉพาะ การ ปกครอง ภูมิภาค ซึ่ง ได้ จัด เป็น
 ลักษณะเทศาภิบาลด้วยแล้ว ตำแหน่งราชการก็ยง
 มากจนกว่าอดีตสมัยตั้งแต่ลงมาแล้ว และอำนาจ
 หน้าที่ราชการก็ต้องติดต่อกับประชาชนพลเมืองเป็น
 ดั่งนมาก จึงต้องบ่งกันเหตุยุ่งยากซึ่งอาจจะเกิด
 จากการใช้ตำแหน่งหน้าที่ผิดไขว้เขว และการปลดสม
 แผลงอำนาจหน้าที่เจ้าพนักงาน ของรัฐขาด จากบุคคล
 ทูกริตภายนอก และเพื่อให้เป็นที่เชื่อถือแก่ประชาชน
 หวังเพื่อความเรียบร้อย เรียบร้อย สมเกียรติ ของราช
 การด้วย จึงได้มีพระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์
 ข้าราชการพลเรือน ร.ศ. ๑๗๗ ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

17/09/2566

ฉบับหนึ่ง ได้กำหนดชั้นยศศักดิ์ข้าราชการพลเรือน
หัวเมือง ซึ่งความจริงรวมทั้งกระทรวงมหาดไทยใน
กรุงด้วย มี ๕ ชั้นใหญ่ และมีอันดับเอกโทตรี เทียบ
กับยศทหารเป็นดังนี้

ชั้น ๑ เอก เด่มอนนายพลเอก

ชั้น ๒ โท เด่มอนนายพลโท

ชั้น ๓ ตรี เด่มอนนายพลตรี

ชั้น ๒ เด่มอนนายพัน และมีอันดับเอกโทตรี

ตำแหน่งเดียวกับนายพล

ชั้น ๓ เด่มอนนายร้อย และมีอันดับเอกโทตรี

เช่นเดียวกัน

ชั้น ๔ เด่มอนจ่านายสิบ ไม่มีอันดับต่อไป

ข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย ทั้งในกรุง
และภูมิภาค ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มี
ยศดังนี้

เด่มอนบดี ชั้น ๑ เอก

อธิบดีและราชปลัดทูลฉลอง ชั้น ๑ ตรีถึงโท

เทศาภิบาล

๓๒๑

เจ้ากรม เสด็จมากราบ และปลดบัญญัติ ชั้น ๒ โท

ถึงเอก

ปลดกรม และตั้งมณฑลตรา ชั้น ๓ เอก

ผู้ช่วย นายหนึ่งเรียก "หัวพัน" และดำรงวัด

ชั้น ๓ โท

นายเวร และนักการภารโรงใหญ่ ชั้น ๔ ถึง

๓ คร

รองเวร และนักการภารโรงรอง ชั้น ๔

ส่วนตำรวจภูธร แต่เดิมได้รับพระราชทานยศทหาร โดยสัญญาบัตรและประทวน ดังจะกล่าวในบทที่ว่าด้วยการตำรวจต่อไป

ยศข้าราชการหัวเมือง มีตำแหน่งมาก จำเป็นต้องขอจำแนกไว้มิบังควรจะให้ขาดไป

ข้าทูลวงต่างพระองค์ ถ้าเรีจ-

ราชการมณฑล

17/09/2566

พระเจ้าประเทศราช

} ชั้น ๓ เอก

เจ้าพระยา ข้าหลวงเทศาภิบาล
 เจ้าพระยา ผู้ตั้งบ้าน
 เจ้าพระยา ครอบเมือง

ชั้น ๓ โท

พระยาเทศาภิบาล
 เจ้าผู้ครอบเมือง
 พระยาผู้ตั้งบ้าน

ชั้น ๓ ครี

พระยาวังราชการเมือง
 พระยาครอบเมือง

ชั้น ๒ เอก

พระ และหลวง ผู้ราชการเมือง

ชั้น ๒ โท

พระกรมการมณฑล
 พระนายอำเภอ

ชั้น ๒ ครี

ปลัดเมือง

ยกกระบัตรเมือง

หลวง นายอำเภอ

ชั้น ๓ เอก

เทศาภิบาล

๓๒๓

ผู้ช่วยราชการเมือง	}	ชั้น ๓ โท
ผู้ตรวจการ		
กรมการเมือง		
นายอำเภอ		
กรมการเมืองชนบท	}	ชั้น ๓ ต
รองกรมการเมือง		
ปลัดอำเภอ		
ผู้หมื่นอำเภอ	}	ชั้น ๔
ผู้หมื่นอำเภอ		

ด พ.ศ. ๒๔๕๗ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเปลี่ยนแปลง

ยศชั้น ๓-๒-๓ เป็นยศอำมาตย์ มีชั้น

มหาอำมาตย์เท่าชั้น ๓ เดิมมีอันดับ เอก, โท,

ตรี เหมือนเดิม

อำมาตย์ เท่าชั้น ๒ เดิมมีอันดับเช่นเดียวกัน

รองอำมาตย์ เท่าชั้น ๓ เดิมมีอันดับเช่นเดียวกัน

ราชบุรุษ เท่าชั้น ๔ ดั้งเดิม

และเทียบกับ ยศทหาร ก็เช่นเดียวกับยศเดิม ที่เรียกว่า
“ชั้น”

ดู พ.ศ. ๒๔๖๓ ไปรดเกล้า ๆ ให้ประกาศ
สถาปนายศ มหาอำมาตย์นายกชนอัครนรินทร์ เทียบ
ยศทหารเดิมของจอมพล ยศนี้ได้พระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา เทววงศ์วโรปการ
เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศพระองค์หนึ่ง กับ
พล ๆ ท่านเจ้าพระยาสมรราช (บัน ตุ่ม) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอีก ๑ ท่านเท่านั้น

ส่วนยศตำรวจจตุร เมื่อได้โปรดให้รวมเป็น
กรมเดียวกับกรมพลตระเวน หรือกรมตำรวจนครบาล
แล้ว โปรดให้เปลี่ยนใช้ยศทหารมาเป็นยศตำรวจแต่
คงอนุโลมชั้นอันดับเดียวกับยศทหาร แต่คำ “ตำรวจ”
เขาไว้ระหว่างชั้นกับอันดับอีกคำหนึ่ง ซึ่งอ่านเป็นคำ
ตงน

17/09/2566

นายจตุรตำรวจ เอก-โท-ตรี

นายพันตำรวจ เอก-โท-ตรี

นายร้อยตำรวจ เอก-โท-ตรี
จ่านายสิบตำรวจ

ยศข้าราชการพลเรือนดังกล่าวมานี้ จะทราบ
ได้โดยเครื่องแต่งตัวตามแบบ ซึ่งท่านได้บัญญัติไว้ใน
พ.ร.ก. เครื่องแต่งตัวข้าราชการพลเรือนหัวเมือง ร.ศ.
๑๓๘ (พ.ศ. ๒๔๕๓) และ พ.ร.ก. เพิ่มเติมแก้ไขข้อ
มาออกหลายฉบับ ทั้งตั้งเกณฑ์ชนอันดับเดิมเครื่อง
หมายท่อนทรขนูเป็นอาทิและอื่นๆ

ส่วนเครื่องแต่งตัวตำรวจภูธร มีบทบัญญัติอีก
ส่วนหนึ่งต่างหาก ซึ่งได้เห็นแต่งกันอยู่ทุกวันนี้.

๘. เลือกสรรข้าราชการเข้า ประจำหน้าที่

ปัญหาเรื่องขาดแคลนข้าราชการสำหรับส่งออกไป
ไปประจำตำแหน่งตามภูมิภาค ในสมัยเริ่มปรังแต่ง

การปกครองใหม่ตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระ
 บรมนารถเจ้าแผ่นดิน ได้ทรงเห็นตระหนักอยู่ก่อนแล้ว
 คงปรากฏในพฤติการณ์ที่ ได้ทรงจัดให้เจ้านาย และข้า-
 ราชการ ผู้ทรง เกียรติ ศักดิ์ เกียรติคุณ ให้ ออกไป เป็น
 ข้าหลวงใหญ่และข้าหลวงรองๆ อยู่นตามแคว้นแคว้นชาย
 พระราชอาณาจักร ก่อนจัด การ ในลักษณะเทศาภิบาล
 บางแคว้นแต่ยังคงการอีกมาก แม้กระทรวงมหาดไทย
 ได้จัดส่งข้าราชการของกระทรวงออกไปบ้าง ก็ยังหา
 พอแก้ตำแหน่งหน้าที่อันจำเป็นต้องมีไว้ก็ไม่ ในเมื่อ
 ยังไม่มี โรงเรียนมหาดเล็กและโรงเรียนข้าราชการพล-
 เรือน จึงต้องทรงเลือกข้าราชการในราชสำนักบ้าง
 นายทหารบ้าง ซึ่งได้ทรงทราบคุณลักษณะความ
 ประพฤติอยู่แล้ว พระราชทานไปให้ช่วยรับราชการ
 อยู่ภายในความ อำนวย การ ของข้าหลวงใหญ่ผู้บัญชา
 การมณฑลตามควรแก่สภาพของข้าราชการเหล่านั้น
 และผู้ที่ยังไม่ได้ ให้ ออกไป รับตำแหน่งประจำดังกล่าว

ก็ได้ทรง พระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ได้มีโอกาสดูเห็น
ภูมิประเทศ และชีวิตของพลเมืองตามชนบท ตลอดจน
ถึงพฤติการณ์ของเจ้าพนักงานท้องถิ่นด้วยนั้น ใน
ทำนองไปดังเหตุการณ์มณฑลละ ๒ คน มีข้าราชการ
ในกรมพระตำรวจหลวง ๑ กรมมหาดเล็ก ๑ เป็น
คู่ๆ กันไปตรวจทางด้านมณฑลปราจีน กับมณฑล
บูรพาอุดรหึง คือจันทบุรีระธานมณฑลเข็ยร (ตำรวจ) กับ
นายจ่ารงค์^(๑) (คู่ช ไซตีกเด็ยร)

ไปตรวจทางมณฑลนครสวรรค์คู่หนึ่ง คือพระ

(๑) นายจ่ารงค์ เป็นบรรดาศักดิ์ข้าราชการ
กรมมหาดเล็ก ตำแหน่งรองจากนายเวร ซึ่งเรียกว่า
“ หลวงนาย ” และเห็นขอตำแหน่งหุ้มแพร ท่านผู้นเคย
มาได้เป็นพระยาตรีขัยบุรินทร์ ปลัดมณฑลนครชัยศรี
และเป็นพระยารณชัยชาญยุทธเมื่อเป็นต้นมณฑลเทศาภิบาล
มณฑลนครสวรรค์

ชาติดุเรนท์ (ตำรวจ) กับนายชัยขรรค์ (มหาด
เด็ก)^(๑)

ไปตรวจมณฑลพิษณุโลกคู่หนึ่ง คือ จมื่นพิช-
ดณา (ตำรวจ) กับนายพินิจราชการ^(๒) (มหาด
เด็ก)

ไปตรวจมณฑลนครราชสีมา กับมณฑลราชบุรี
คู่หนึ่ง คือ พระอินทราชไมตรี (ตำรวจ) กับนายเด่นช
งานประภาส^(๓) (มหาดเด็ก)

ไปตรวจมณฑลอุดร (อยุธยา) คู่หนึ่ง คือ
จมนต์ทิธ แด่นยารักษ์ (ตำรวจ) กับ นายพดพน^(๔)
(มหาดเด็ก)

(๑) นายชัยขรรค์ เป็นบรรดาศักดิ์ข้าราชการ
กรมมหาดเด็ก ตำแหน่งหุ้มแพร รองจากตำแหน่ง
จ่า และเหนือตำแหน่งนายรอง

17/09/2566

(๒) (๓) (๔) บรรดาศักดิ์ข้าราชการกรมมหาด

ไปตรวจมณฑลนครราชสีมาครั้งหนึ่ง คือ พระ
พรหมภิบาล (คำรง) กับ นาย รอง พด พาย^(๑)
(มหาดเล็ก)

เมื่อได้ไปตรวจหรือ สังเกตการณ์เพื่อควรแล้วก็
กลับเข้ามาทุกเขต ๆ ถวายรายงาน ที่ได้ ไปตรวจเพื่อ
ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท รายงานนั้นเป็นประ-
โยชน์ใหญ่ต่อสถานที่หนึ่ง เป็นผลให้พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวได้ ทรงทราบ ภาวะการ ของ ต่าง จังหวัด
เป็นเครื่องประกอบพระราชดำริวิจารณ์ราชการ ซึ่ง
เกิดขึ้นในท้องถิ่นใดสมควร ออกสถานที่หนึ่งเป็นคุณแก่
ตัวข้าราชการผู้เป็นเจ้าของรายงานนั้นเอง ซึ่งได้ ไป
เห็นภาวะการณ์ต่างพระเนตรพระกรรณ ได้รับพระ
ราชทาน พระบรมราชโองการ ถวาย ความ สามารถ

(๑) บรรดาที่กิตติ ข้าราชการ กรม มหาดเล็ก
ตำแหน่งรองหุ้มแพร คือรองจากตำแหน่งหุ้มแพร
และเห็นชื่อตำแหน่งมหาดเล็กพิเศษ (คือส่วนนี้)

ความคิดเห็นของคนในลุ่มพระองค์ เสมอเป็นการ
 ตบได้ความรู้^๕ของตนแก่ข้าราชการเหล่านั้น แล้ว
 ก็โต ไปรดเกล้า ๆ ให้เจ้ากระทรวงรับไปแต่งตั้งประจำ
 ตำแหน่งต่างจังหวัดบ้าง ในกรุงบ้าง ตามควรแก่คุณ
 ลักษณะและหน้าที่ราชการ

เนื่องใน การ เลือกรับ ข้าราชการ ให้ เป็น ประ
 โยชน์แก่ราชการนั้น ได้มีพระราชหัตถเลขาในพระ
 บาทสมเด็จพระบิรมหาราชเจ้ารัชกาลที่ ๕ ได้ทรงตอบ
 หนังสือ ๑ พณ ๑ ท่านพลเอกเจ้าพระยาวงศานุประพัทธ์
 (ม.ร.ว. ตระก้านกลาง สนิทวงศ์) เสนาบดีกระทรวง
 เกษตราธิการฉบับหนึ่ง ในเรื่องจะจัดตั้งข้าหลวงเทศ
 ดำหรับมณฑลกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ พระราช
 ทานพระราชดำริวิจารณ์อย่างรอบคอบดกซึ้ง สำหรับ
 ท่านผู้เป็นใหญ่ในราชการจะพึงรับได้เกล้า ๆ ยึดถือเป็น
 คติดำเนินการเลือก เห็น บุคคล ซึ่งจะให้ มีหน้าที่ ปฏิบัติ
 ราชการสนองพระเดชพระคุณ ให้เป็นประโยชน์แก่
 ประเทศชาติเป็นอย่างดียิ่ง จึงขออนุญาตอัญเชิญพระ

กระแสนั้นมาประดิษฐานไว้เป็นศรีมงคลแก่ท่าน

“ความดำมากของเราในเรื่องที่จะใช้คนใหม่ หรือคนเก่า มีไปคนละทางยังไม่ให้ผลดีได้ดังประสงค์ ไม่เฉพาะแต่การเพาะปลูก ทั้งไปทุกอย่าง ชั้นใหม่ ไม่รู้การเก่า แต่มีความรู้เคยเห็นการงานที่ดัดบริบูรณ์ แต่เพราะความดำมืดที่จะวางแบบอย่างสอนกันไม่ได้ เกือบแก่ต้นดำนคน จึงมักใช้ความรู้ดัดแปลงการเก่า ไม่ใคร่ใฝ่ เหยวมกมุนซุนใจไปไม่ได้การดำเร็จ

ข้างฝ่ายคนชนเก่าคงใจจะทำให้ แต่พันความรู้ไม่ดี จะแต่ดูอะไรก็เป็นทอดของ และจะทำอะไรก็เป็นทอดของไปหมด การทอดของคงมีพาดมากเป็นศรี เมื่อนอภัยการที่เขาทอดของมาแล้ว เป็นทางความรู้ไม่ได้ ต้องงมไปใหม่ งมไปพาดหนักเขาก็เฉยท้อใจ ลงงุ่นง่านต่อไปอีก

ความต้องการของเราต้องการให้รู้ทั้งนอกทั้งใน ทั้งใหม่ทั้งเก่าประกอบกันได้ ซึ่งเป็นข้อที่ขัดแย้งอย่าง เขกอยู่ในเวลานี้ ถึงจะมันไปก็หาไม่ได้

เทศาภิบาล

แต่ทางที่จะลงขันความลำบากมีอยู่อย่างเดียว
 แต่ด้วยความต้อคตต้องแคะหมั่นคิด หมั่นตรวจของเสนา
 บคเจ้ากระทรวง อย่าปล่อยให้ความรรมนยขาดพอ
 ไช้แล้วเกิดชนในใจ พยายามที่จะให้คิดตุดตยงชนอยู่
 เสมอ นี่เป็นการทุนสำคัญของเสนาบค แต่ยงคยังมี
 วิชาจะนำคนใหม่และคนเก่าเข้าหากันเข้าให้ได้ ให้คน
 เก่าได้เรียนวิชาอย่างใหม่จากผู้ที่อ่อนกว่าตัว โดยไม่
 ต้องนุกขายใจว่าเป็นลูกศิษย์เด็ก ขางฝ่ายนักเรียนทมิ
 ความรักวางขวางกเหมือนกัน คองชกโยงให้เรียน
 ความรู้จากผู้ใหญ่ ซึ่งมีความชำนาญพเนเมืองโดยอย่า
 ไห่รู้ตักว่าต้องเป็นลูกศิษย์ตาครูมาครุเถอน ซึ่งไม่ว
 จกอะไร แมแต่อดเมเนตารของการเพาะปลูก รือ
 ชาติของชงคน ๒ ชนนี้ เขากันไม่ได้ ด้วยที่รู้เช่นที่กล่าว
 มาน ทางที่จะทำให้เป็นผลตชนได้เป็นสำคัญอยู่ทุก
 เสนาบคคองเลือกชองไว้คนทั้ง ๒ พวก โดยแยกคาย
 อุนบายให้ค ให้ต่างคนต่างเห็นความรัของตัวบคพรอง
 และให้แแต่เห็นประโยชน์ ที่ใครบ ความรักนย ยังไม่เคบ

เทศาภิบาล

๓๓๓

ความที่เบ็น ที่ฐึ้นานะก็ค้อยเด่อมคดายตงไปตง ๒ ฝ่าย
 แคววมือไม้ได้ ถ้าวางให้ข้างไหนก็คงตงตามควมรั
 และควมกิดเคิม เเต่นาบค้ทตงใจอยู่เบ็นกลางแตะเขา
 ควมดำเร้จของกระทรวงเบ็นทตง ค้อยแตะค้อยเบ็น
 นจ แตะพวยยามทจะจับประต่านกันเข้าให้ค้อย่าวาง
 ฐระเดย ถ่าเซ่นนในชนแรกจะไดคคนทค้อยเนบคายชน
 กว่า ๒ จำพวก เบ็นจำพวกที่ ๓ คคคชนเกาแตะเมื่อ
 เข้าไปหนอย จะไดคคนทคบริบรณพริชมตงคองการเบ็น
 ชนท ๔ กคคคนใหม่จำพวกที่ ๒ หนเอง เมอถงเวตา
 หนการจจะดำเนนได้ตะควคตงปรารอนา

ควมดำเร้จใน ราชการ ที่ เป็ถึนแปดงมาโดย
 ตำคับ ดำเร้จไดคด้วยวิธีเซ่นน จึงนำมาฐแจงให้เจ้า
 พัง ขอให้ถอใจเบ็นปอถิชทจะจคการในกระทรวงให้
 เจริญคยงชนตบไป

เรื่องขอฐาหตวงหน คำดำ "เสนา" เหา
 มา ใช้ในพนักงาน นานีผิดจริงๆ มั้ให้ตมาจาก
 "เสนา" เเต่นาเบ็นททาว เเต่นาบค้เบ็นนายททาว

ตามแบบปกครองโบราณ เขาตั้งแม่ทัพดี เป็นจุด-
 สดมภ์ จึงเรียกว่า “เสนาบดี” เจ้าแผ่นดินจึงเรียก
 ว่า “เสนาโย” เป็นใหญ่กว่าเสนาบดีทั้งดี คำนั้นไม่
 ควรจะเอามาใช้ในเรื่องออกโฉนดรางวัลนาสืบไป ใน
 รัชชวาทันจะใช้ตามเช่นว่า เป็ดย่นข้าหลวงเกษตรเป็น
 ข้าหลวงออกโฉนด ข้าหลวงเพาะปลูกเป็นเกษตรไป
 กอนกได้ เมื่อหาค่าเหมาะดีแล้วจึงบัญญัติขึ้นใหม่ ซึ่ง
 จะขอให้พระยาวิเศษโกษาเป็นข้าหลวงเกษตร หลวง
 โภกผลพุทธเจ้าเป็นรองข้าหลวง หลวงประมวญภูมิเทศ
 เป็นผู้รังการ ตำแหน่ง ข้าหลวง ออกโฉนด ทั่วดินมณฑล
 กรุงเทพ ฯ นนชนญาต”

การเลือกสรรข้าราชการนั้น บางเรื่องกระทรวง
 มหาดไทยได้มีตราสั่งเสีย ไปยังข้าหลวงเทศาภิบาลทุก
 มณฑล และเมื่อได้ตั้งเป็นภาคชนแล้วก็ไปทุกภาค
 และบางเรื่อง ก็ได้นำเข้า เสนอ ในที่ประชุม เทศาภิบาล

เพื่อเป็นการปรึกษาหารือกันก่อน ได้นำมาเล่าตาม
ลำดับกาลครั้ง

เรื่องรับคนเข้ารับราชการ

เมื่อคราวประชุมเทศาภิบาล ปีที่ ๓๐ ร.ศ. ๑๒๓
(พ.ศ. ๒๔๔๗) ได้ปรึกษาคณะเห็นพระยาจิรชาติบดี
(แบน บุณาค) ผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรีเมื่อยังไม่ได้
คืนเป็นมณฑล เรื่องรับคนเข้ารับราชการว่า

๓. ได้ตั้งเหตุ ดูเด็มีน พนักงาน ซึ่งรับ ราชการ
อยู่ตามหัวเมือง บางคนมักประพฤติตัวไม่เรียบร้อย
สมควรกับตำแหน่งหน้าที่ ราชการ โดยกิริยา และความ
ประพฤติ ถึงกับต้องเอาตัวออกจากตำแหน่ง หรือ
ได้ออกจากสถาน ที่ทำการ ของรัฐบาล ก็มีอยู่เนือง ๆ
เมื่อต้องออกจากหน้าที่ราชการไปแล้ว มักจะไป
หาการ ทำ ตาม หัวเมือง มณฑลอื่น ๆ มีอยู่ โดย มาก
เพราะถือใจเสียว่า แม้ตนทำกรงานเล็ดมเล็ดอย่างใด
ก็คงจะไปทำการต่างเมืองต่างมณฑลได้ ด้วยไม่มี

ขอห้ามอย่างใด เมื่อถึงคราวสงบของชาติเขา บางทีก็ได้รับทำการในหน้าที่และเงินเดือนสูงกว่าที่เคยได้รับมา คนเจ้าพวกนี้ได้ชื่อว่าคหิมันทางราชการอยู่แล้ว แต่บางคนกลับประพฤติดื้ออกกมี้ ครั้นจะไม่รับไว้ก็ยังไม่สมควร

๒. ถ้าได้มีขอบเขตสำหรับรับคนเข้ารับราชการไว้ได้จะเป็นประโยชน์ ถ้าวัดคือ ถ้าจะขยับขยายในสมัยรับราชการที่เมืองมณฑลใด ก็ขอให้สอบถามผู้ที่ย้ายมาในสมัยก่อน เมื่อได้ทราบว่ามีคนเกิดที่เมืองใด ได้เคยรับราชการมาแล้วในมณฑลใด ก็ให้มีจดหมาย สอบถามไปยังเมืองและ มณฑลที่ผู้คนได้เคยรับราชการมาก่อน ให้ได้ทราบถึงความประพฤติและได้เคยทำการเสียหายในทางราชการอย่างไรบ้าง

๓. ถ้าผู้คนไม่มีความเลื่อมใ้จะรับเข้าทำการในชั้นแรก ควรจะต้อง ให้เป็นนักเรียน ผู้กตัญญู มีกำหนด

๖ เดือนเป็นอย่างต่ำ เมื่อผูกหัดครบ ๖ เดือนแล้ว จะ
ตั้งเงินเดือนให้ถึควร ให้ไต่รับค่ากว่าอัตราที่ผูกหัดเคย
รับมาแต่ก่อน

๕. ถ้ามีของบงคับชนเช่นใด จะเป็นเครื่องเตือน
ใจแห่งเด็มิชพนักงานไม่ให้ประพฤติหมิ่นต่อราชการ
ได้ต่อไป ทั้งจะได้คนใจดีด้วย

ตั้งแต่ ๗ เดือนเต็มหาดไทยครั้งว่า เจ้าความ
เห็นของเสนาธิการเมืองจันทบูรนเป็นความคืดดี และ
เรื่องน เกยวเนื่อง ด้วยการคิด เมียบานาญ ตามพระราช
บัญญัติคน กระทรงพระคดงกโตคาริชญแจจ และ
พระองค์โตทรงรับกับเสนาบดี กระทรงพระคดง ใจนี้
ก่อนแล้วว่า จะทรงทำแบบสมุดดำหรับคดงหรับ
ราชการ แต่มีราชการอื่นทรอนและจำเป็นคดงทำ
ก่อน เรืองนจยงหาได้ทำไม่ ในระหว่างนทรงเห็นว
ควรผ่อนผันจตไปก่อนได้คดง

๗. ก่อนที่จะรับผู้สมัครเข้ารับราชการนั้น ให้

ผู้รับ ตั้งใจ ใ้ตาม ผู้สมัคร ให้ได้ความ โดยละเอียด ว่า
 แกรับราชการที่ใด ต้องเปลี่ยนแปลงย้ายถอนเพราะ
 เหตุใด เป็นลำดับมาจนถึงเวลานี้

๒. เมื่อเห็น ส้มคววร จะรับ เข้ารับ ราชการ แล้ว
 ต้องให้ผู้สมัครทำใบแต่งตั้งคุณวุฒิ และจดเรื่องราวของ
 ผู้สมัคร ตามที่ ใ้ใ้ตาม ได้ความนี้ ลงใน ใบคุณวุฒิ
 โดยละเอียด ในตอนที่ท้ายใบคุณวุฒิต้องมีที่น้ที่บน
 ของผู้สมัคร ว่าขอความ ที่คนกต่างนนั้นเป็นความจริงทุก
 ประการ

๓. เมื่อ ผู้สมัคร ข้างว่า ได้เคย รับราชการ ที่ใด
 ก่อนหน้าตามสมัครคราวนี้ ต้องสืบส่องหรือใ้ตาม
 ให้ได้ความว่าม้เสียหายในราชการหรือไม่ ถ้าไม่มี
 เสียหายจึงควรรับใ้

แล้วตามความเห็นที่จา ต้องให้เบ้บนักเรียนฝึกหัด
 ใ้ยกอีกน้อย่างต่ำ ๖ เดือน และต้องตั้งเงินเดือนให้
 ต่ำกว่าที่เคยได้รับมาแต่ก่อนนนั้น ทรงเห็นว่าจะควร
 เกินใ้ให้ยกเล็กใ้

ที่ประชุมเห็นชอบตามพระดำริ และได้ออก

ปฏิบัติกันต่อมา

ถึงคราวประชุมเทศาภิบาลปีที่ ๓๓ ร.ศ. ๑๒๕

(พ.ศ. ๒๔๔๗) ได้ปรึกษาคือไปนี้ คือ

เรื่องจัดคนเข้ารับราชการกองอำเภอ

กองเมืองและมณฑล

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสุรสีห์

ประมุขว่า "ข้าหลวงเทศาภิบาลคงจะจำได้ว่า เมื่อ
มีกฤษฎีกาได้ปรึกษา กันด้วย เรื่องจัด หน้าที ปลัดอำเภอ

เป็นปลัดขวาปลัดซ้าย(*) และได้ยึดเห็นพร้อมกันว่า

เป็นแบบที่ควรจัดตามแบบนั้นได้ จึงได้ลงมือจัด

แล้วในบางมณฑล ครั้นเมื่อได้จัดเข้าจริง จึงเห็น

(๑) ความเห็น จะแก้ไข หน้าที กรมการ อำเภอ

17/09/2566

ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาสุรสีห์

๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗)

ได้ว่าแบบ ปลัด ขวา ปลัด ซ้ายนี้ ได้ผลดี ยิ่ง กว่า ทศาค
 หมวย ทศาคเดิมเพียงแต่ว่าแบ่งหน้าที่ ให้ปลัดซ้าย
 เป็นผู้อยู่ประจำทำการ ในที่ว่าการ ปลัดขวากับนาย
 อำเภอจะได้มีเวลาผลัดเปลี่ยน กันตรวจการ ตามท้องที่
 มากชน แต่ประโยชน์ที่ได้ยิ่งกว่านั้น ด้วยหาตัว
 กรมการอำเภอได้ง่ายกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก เพราะ
 เหตุว่าหน้าที่ ปลัดซ้ายนั้น เสมือนเป็นแต่ หัวหน้าเสมียน
 พอดีเลือกหา เสมียน ในที่ว่าการ อำเภอ หรือที่ว่าการ
 เมืองที่มีหัวพรรค ๆ ให้เป็นได้ และเมื่อปลัดขวา
 ว่างลง ข้าหลวงเทศาภิบาลก็เลือกได้ในพวกปลัดซ้าย
 นั้นเอง เมื่อนายอำเภอว่างลง ก็เลือกปลัดขวาขึ้นมาเป็น
 ไม่ต้องมองหาก่อนดังแต่ก่อน เปรียบเหมือนได้จัด
 คนไว้เป็นส่วน ๆ แล้ว จะต้องการส่วนใดก็เลือก
 ได้โดยง่าย ถ้าจะว่างลงความหวังของผู้บริหารการ
 ก็น่าดี กล่าวคือผู้ที่ เป็นปลัดซ้ายย่อมรู้ดีกว่าดา
 ปลัดขวาว่างลง คนมีทางที่จะได้เป็น หรือเมื่อนาย
 อำเภอว่าง ปลัดขวาก็มีความหวังดีด้วยกัน ไร้แต่

ท่านยังเฝ้าคัดลอกพงษชาห์ดวงมหาดไทย ผู้ว่า
 ราชการเมืองและเทศาภิบาล^(๑)ด้วย เพราะถ้าชาว
 หาดวงมหาดไทยว่างลง เราเคยเลือกนายอำเภอหรือ
 ปลัดเมืองมาเป็น และเมื่อผู้ว่าราชการเมืองว่าง เรา
 ได้เลือกชาวหาดวงมหาดไทยหรือนายอำเภอขึ้นเป็น
 เลือกชาวหาดวงมหาดไทยและผู้ว่าราชการเมืองเช่นได้
 ทำมา ๓-๔ ปีแล้ว และยังได้เลือกผู้ว่าราชการเมือง
 ขึ้นเป็นเทศาภิบาลเวลาตำแหน่งว่างลงด้วย เพราะ
 ฉะนั้นจึงขอตกเดือนชาห์ดวงเทศาภิบาลว่า มณฑล
 ไทศได้จัดหน้าทปัดอำเภอเป็นขวาซ้ายแล้ว ก็ขอ
 ให้บำรุงให้เจริญยิ่งขึ้นโดยลำดับ ถ้ามณฑลใดที่ยัง
 ไม่ได้จัดก็ขอให้จัดขึ้น

“หนึ่งในเรื่องนี้ ได้ตกลงกับกระทรวงพระคลัง
 ตั้งอัตราเงินเดือน ข้าราชการมหาดไทย หัวเมืองชั้น ๔

(๑) ย่อมาจากคำ “ชาวหาดวงเทศาภิบาล” หรือ
 “ตมเทศาภิบาล”

ชั้น โดยเฉพาะตำแหน่งปลัดอำเภออีกได้แบ่งไว้เป็น
 ๔ ชั้นแล้วเหมือนกัน ทางความคิดที่จะจัดในเรื่อง
 ปลัดอำเภอให้เป็นภารมณคนนั้น คือจะตั้งหลักผู้
 ใ้ให้สำหรับตอบความรับผิดชอบเป็นปลัดอำเภอ เมื่อ
 ผู้ใดได้เป็นปลัดชายอำเภอ จะต้องได้รับเงินเดือน
 ชั้น ๔ ก่อน ถ้าสอบได้ได้ตามหลักผู้จริงเดือนชน
 เป็นชั้น ๓ และถ้าปลัดชายแรกได้รับเดือนชนเป็น
 ปลัดชวาต้องรับเงินเดือนชน ๒ ก่อน ถ้าสอบได้ใ้
 ตามหลักผู้สำหรับ ปลัดชวาจริงเดือนชน เป็นชน ๓
 ดึง เขาใจว่าจะเป็นทางให้ปลัดอำเภอมีความอด
 ฝาคศึกษาเล่าเรียนใ้ดี แต่ตามลำดับชน ๒ ใ้กำหนด
 ใ้วันไม่เกยงแก่ผู้ทมีความชอบความดีเป็นพิเศษ หรือ
 ใ้รับราชการนานซึ่งจำเป็นจะต้องผ่อนผันบ้าง พอใ้
 เหมาะแก่ทองที่ชนน

เมื่อใ้กล่าวมาแล้วเพียงนี้ ควรจะอธิบาย
 ใ้ไปใ้ข้อที่ชาหลวง เทศาภิบาล บางมณฑล ที่ยังร้อง
 ใ้ว่า ตามแบบที่จัดปลัดชวาปลัดชายนครังอยู่ แต่

ยังหาผู้จะเป็นปลัดซ้ายไม่ได้ และบางมณฑลก็ยังมี
 ความเห็นที่จะขอคนไปเป็น ปลัดอำเภอ จากกรุงเทพ ฯ
 ดังที่เคยขอมาแต่เดิม ได้ตั้งเหตุศุภการที่หาคนไปจาก
 กรุงเทพ ฯ นั้น จะหาให้เหมาะและให้พอได้โดยยาก
 ที่จริงได้ตั้งเหตุเห็นทุก ๆ มณฑล คนในท้องที่พอ
 จะหารับราชการ ในตำแหน่งเสมียน และปลัดอำเภอได้
 ที่หายากเพราะไม่รู้จักเลือก และไม่เข้าใจเหตุยกว่า
 ไม่มีคนสมควร ที่จะไม่รู้จักเลือกนั้นเพราะไปมี
 เลือกหาคนมีความรู้ฝ่ายเดียว ไม่เลือกหาคนมีแววด
 เกานเอง ควรจะคิดเห็นว่าความรู้ของคน
 ให้ได้ ถ้าหากคนดีได้เข้ามาฝึกสอนไม่ช้านานเท่าใด ก็
 จะได้คนใช้จนควรต้องการ ถ้าคนที่ไม่ดีแล้ว ถึง
 จะทำอะไรก็ทำไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงขอแนะนำข้า-
 หลวงเทศาภิบาลว่า ขอให้เข้าใจได้เรื่องดังกล่าว
 แลตั้งที่จะเลือกหาคนตามหัวเมืองนั้น คือตามโรง-
 เรียนหลวงหรือวัด ถ้าผู้ว่าราชการเมืองหรือนาย
 อำเภอไม่ตรวจราชการตามท้องที่แล้ว ควรเข้าใจได้

แต่งหา คนกต ม อชยาศัย เรียบ ร้อย และมี ไหว พริบ
 เถลยวดตามแห่งตักดาวนพ เกดยกด้อมมา
 ผักหัดเป็นเต็มย่นไว้มาก ๆ ไม่ช้านานเท่าใดก็จระ
 เือกหาคนเป็นปลัดอำเภอ และตำแหน่งคชชนไปดีกว่า
 ทจระชคนไปจากกรุงเทพ ฯ เป็นเน
 ที่ประชุมเห็นชอบพร้อมกัน

กระทรวงมหาดไทย สมัยท่าน พระยา มหาอำ
 มาตยาธิบดี (ตั้ง วิริยศิริ) เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี
 เห็นว่า การตั้งตำแหน่งข้าราชการหรือเมือง ซึ่งตั้งกต
 อยู่ใน กระทรวงมหาดไทย ตาม ระเบียบ ที่ เป็น มาแต่
 กงจะ เป็น ตำแหน่งท ม โชนี หน้าที่ ในการ บักรอง กต
 ย่อมเลือกสรรรับแต่ บุคคล ซึ่งทรง คุณวุฒิ ใน วิชาปก
 ครองมาแต่จ ให้รับราชการ โดยมาก และกระทรวง
 มหาดไทยได้วางระเบียบ การรับบุคคลเข้ารับ ตำแหน่ง
 ปลัดอำเภอซึ่งเป็นคนใหม่ไว้แต่จว่า ต้องเป็นผู้
 ชอบได้ ได้ตามหลักผู้ทรง ปลัดอำเภอเกษม จึงจะรับ

เข้ารับราชการ ตั้งแต่ ๕ ไร่ ๖ ไร่ ๕ ไร่ ๕ ไร่
 ราชการ คือได้บุคคลรับราชการเต็มตามหน้าที่
 ชนกว่าแต่ก่อน ควรจะวางระเบียบในการรับบุคคล
 เข้ารับราชการในตำแหน่งอื่นอีกต่อไป จึงได้มีตรา^(๑)
 ดังทูลมณฑลว่า

๑. ในการที่จะรับบุคคลเข้ารับราชการ ในตำแหน่ง
 เลขานุการ มณฑล และอักษรเลข ซึ่งเป็นคนที่จะ
 เข้ารับตำแหน่งใหม่ ให้รับแต่ผู้สอบวิชาชั้นปลัด
 อำเภอได้ขึ้นนับว่าเป็นความรู้นั้น หรือตามหลัก
 สูตรที่กระทรวงมหาดไทยจะตั้งขึ้น ในภายในห้าปี
 ตำแหน่งเหล่านี้ได้ก่อนแล้ว จึงให้รับเข้ารับราชการ

๒. ให้เลขานุการ มณฑล หรืออักษรเลข ที่รับ
 ราชการอยู่แล้วศึกษาวิชาความรู้ ชั้นปลัดอำเภอไว้
 ด้วย

(๑) ในหนังสือพิมพ์เทศาภิบาล เดือน ๒๒ พ.ศ.

เรื่องรับบุคคลเข้าเป็นเลขานุการมณฑล
และอักษรเลข

คือมาอีกมีเศษ ในสมัย พณฯ ท่าน เจ้าพระ-
ยาสุรรัตน์ (เชย กัตยานมิตร) เป็นต้นมาที่
กระทรวงมหาดไทยก็ได้มีตรา^(๑) ตั้งไปอีกทุกมณฑล
ว่า เต็มย่นตรามณฑลจำจังหวัด และเต็มย่นตรา
จังหวัดก็เป็น ตำแหน่ง ที่ควรจะ รอบรู้วิชาการปกครอง
เช่นเคยกับอักษรเลขและเลขานุการมณฑล เพราะ
ฉะนั้นขอไปขอให้ถือว่า ผู้ที่ จะรับ ราชการ ในตำแหน่ง
เหล่านี้ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ชอบได้เช่นตำรองปลัด
อำเภอได้แล้ว ถ้าผู้ที่เป็นในตำแหน่งเหล่านี้ก่อน
ยังไม่ได้เรียนวิชาอำเภอ ก็ควรจะให้โอกาสเรียน
และสอบได้เตรียมไว้ สำหรับเป็น กรมการ ในคราวที่มี
โอกาสต่อไป

(๑) อยู่ในหนังสือพิมพ์เทศาภิบาล เล่ม ๒๐ แผ่น

(ตอน) ที่ ๓๓๐ หน้า ๕๕

การตั้งและย้ายตำแหน่งข้าราชการสังกัด

มหาดไทย

การตั้งหรือย้ายตำแหน่งข้าราชการ ให้เหมาะ แก่ตำแหน่ง
 หน้าที่นั้น ก็สมควรแก่การย้ายถอนเปลี่ยนตำแหน่ง
 หน้าที่ด้วย วัตถุประสงค์ของกระทรวงมหาดไทยตั้งแต่สมัย
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาทิพากร ทรงเป็นเสนา
 บัณฑิตสมัยหนึ่ง ได้ทรงระวางและระวาง มีให้การตั้ง
 แต่งและย้ายตำแหน่งหน้าที่กันง่ายเกินไป ซึ่งถ้า
 กระทำกันไปโดย หุนหัน พด้นัดแน่น ในกรณีที่ไม่จำเป็น
 เช่นบุคคล ที่ตั้ง และ ย้าย ไม่เหมาะ แก่ ตำแหน่ง หน้าที่
 ย่อมอาจจะเกิดการผิดพลาดได้ เป็นบั้นจ้ายให้งานใน
 หน้าที่ซึ่งแต่งตั้งย้าย ถอนถอน ผิดผิดหรือ กระทบ หักขาด
 เดี่ยวเวลาและประโยชน์ของราชการได้ ท่านจึงได้ทำ
 คำแนะนำไว้ให้ทราบทั่วกันว่า

ในการที่จะตั้ง หรือย้าย ตำแหน่ง หน้าที่ ข้าราชการ
 การซึ่งอยู่ในอำนาจ ข้าราชการเทศาภิบาลและ ผู้ว่าราชการ
 การเมืองเป็นผู้ตั้งและย้ายได้นั้น ถ้าเป็นเวลาที่ผู้

ข้าพเจ้าคงและย้ายยังไม่อยู่ และถ้าไม่เป็นการรื้อรบน
 อื่นใด อาจจะรอไว้เมื่อข้าพเจ้าตรวจเทศาภิบาลหรือผู้ว่า
 ราชการเมือง ผู้รับผิดชอบราชการในที่นั้นกลับมา
 ถึงได้ ก็ให้รอไว้ แม้แต่ในกระทรวงมหาดไทยเอง
 เวลาที่เดิมนับไม่อยู่ ผู้รักษาราชการแทนก็ทำการดั่ง
 กล่าวแต่ยังไม่ดี ท่านจึงห้ามมิให้ผู้รักษาราชการ
 แทนข้าพเจ้าตรวจเทศาภิบาล และผู้ว่าราชการเมือง ดั่งและ
 ย้ายข้าราชการเลย เว้นไว้แต่เป็นกรณีด่วนโดย
 เฉพาะ กล่าวคือถ้าตำแหน่งนั้นว่างจะเสียราชการ
 จำเป็นต้องจัดใหม่ด่วนทันที หรือผู้แทนกระทำผิด
 เต็มเสีย ไม่ควรจะให้ดำรงราชการต่อไป จะเอา
 ตัวผู้แทน ออกจากหน้าที่ ให้หยุดพัก ราชการเพื่อคอยฟัง
 คำสั่งต่อไป ดั่งนี้ผู้รักษาราชการแทนจึงควรทำได้
 เพียบประโยชน์แก่ราชการ(๑)

(๑) หนังสือพิมพ์เทศาภิบาล เล่ม ๒ แผ่น(ตอน)

ต่อมาถนัดมัย พล. ๖ ท่าน เจ้าพระยายมราช
 (บัน ดุขุม) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 ได้ตรากฎที่ ๗ วางระเบียบการแต่งตั้งย้ายถอดรับ
 เปลี่ยนเจ้าพนักงานท้องถิ่น ซึ่งสังกัดกระทรวงมหาดไทย
 ขึ้น คือในหมวดกรมการอำเภอ^(๑)ว่า ให้ผู้ว่าราชการ
 จังหวัดหรือนครบาลจังหวัดเป็นผู้เลือกสรร และ
 ให้อำนาจ สมุหเทศาภิบาล หรือ สมุหพระนครบาล ตั้ง
 การแต่งตั้งได้ แต่จะคงเป็นบุคคลเหล่านี้

๑. นักเรียนรัฐประศาสน์ หรือ

๒. เป็นผู้สอบตำราของปลัดอำเภอได้

เมื่อได้แต่งตั้งไปแล้ว ให้บอกมายังกระทรวง
 มหาดไทยให้ทราบ ถ้าไม่ใช่บุคคลในจำพวกที่กำหนด
 ไว้ แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือนครบาลจังหวัดมีความ

(๑) กฎที่ ๗ ลงวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

17/09/2566
 ในหนังสือพิมพ์เทศาภิบาล ปีที่ ๒๗ แผ่น (ตอน) ที่

เห็นสอดคล้องซึ่งกันและกันว่า กรมควรจะได้รับตำแหน่ง
(ปลัดอำเภอ) พิเศษ ด้วยความดีความชอบ ถ้าหาญ
หรือจำเป็นแก่ภูมิภาคประเทศใดสถานใด ฯลฯ ให้บอกขอ
อนุญาตต่อกระทรวงเสียก่อน

๙. เพาะวิชาสำหรับผู้ซึ่งจะเป็น ข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย

(ก) มณฑลที่มีกรมสอนวิชาการปกครอง
ท้องถิ่น

ความต้องการ ของกระทรวง มหาดไทย ในอันที่
จะให้ได้บุคคลที่มีคุณวุฒิคุณธรรม และความดี
ความชอบ รับราชการ ตามตำแหน่ง หน้าที่ ต่าง ๆ ในกระ
บวณกามเทศาภิบาล 17/09/2566 เพื่อให้บังเกิดความเจริญสุข
แก่อาณาประชาราษฎร์นั้น ^๕ โหน่งของต้นเป็นกำฝัก

เครื่องตัดตัดแล้ว เพราะเป็นงานใหม่ในสมัยที่ยังไม่มี
 โรงเรียนชั้นอุดมศึกษาดังกล่าวในบทความที่ผ่านมาแล้ว แม้
 การปกครองของท้องที่เมื่อแรกจัดเพียงชนอำเภอเท่านั้น
 ก็ยังหาคนเป็นกรมการอำเภอที่พอแก่ตำแหน่งหน้าที่
 ได้ยากเป็นอย่างยิ่ง มีเจ้าพนักงานที่ได้เคยทำการ
 แขวงอำเภอมา แต่ก่อนบ้าง ก็ยังไม่เข้าใจ ถึงวิถีดำเนิน
 การตามแบบแผนใหม่ กระทรวงมหาดไทยได้พยายาม
 ยามคิดอ่าน เพราะวิชาและความสามารถใหม่แก่ผู้ที่จะ
 เป็นกรมการอำเภอที่ดี มีประโยชน์แก่ราชการสม
 ความประสงค์ของทางราชการหลายประการ ได้เสนอ
 ความปรารถนาอันหนึ่งพร้อมด้วยแผนการที่จะจัดตั้งโรง-
 เรียน หรือ การสอนวิชาในหน้าที่ การปกครองชนใน
 มณฑลต่าง ๆ ต่อที่ประชุมเทศาภิบาลเป็นลำดับมา
 หลายคราว ประชุมดังได้ประมวลพฤติการณ์ในกระ-
 บวนเพราะวิชาดังกล่าวแล้ว มาลำดับไว้ในหมวดเดียว
 ๕
 ก็นั้น

17/09/2566

ปรากฏในรายงานประชุมเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ.

๒๔๔๒^(๑) ว่า "หน้าที่กรมการข้าเถอเป็นการสำคัญ
 และยากยิ่งกว่าแต่ก่อน เพราะกรมการข้าเถอเป็น
 ต้นเค้าที่จะตรวจตราว่ากต่างการปกครอง รักษาความ
 ดั่งต้นตอแก่ราษฎร ให้มีระเบียบเรียบร้อยในท้องที่ เป็น
 ต้นเค้าที่จะระงับข้อพิพาทของราษฎร และดับจับใจ
 ผู้ร้ายที่ดวงตะเม็ดพระราชกำหนดกฎหมาย และเป็น
 ต้นเค้า ในการ ที่จะ ตรวจจุด เก็บผล ประโยชน์ แผ่นดิน
 ด้วยเป็นต้น และ ฯลฯ การจะเลือกหาคนเป็นกรมการ
 ข้าเถอ ให้มีความสามารถพอเหมาะแก่เป็นการยาก
 ของเทศาภิบาลมาแต่แรก ยิ่งจัดการต่าง ๆ ทวชน
 การหาตัวคนเป็นกรมการข้าเถอที่ยากยิ่งด้วย จึง
 อยู่ ในบางมณฑลได้จุดใหม่การฝึกหัดกองมอชด้อน
 ความรู้สำหรับกรมการข้าเถอ อันเป็นคุณแก่ราชการ

(๑) รายงานประชุมเทศาภิบาล ปีที่ ๕ ร.ศ.

โฉมณฑลนั้น ๆ ได้เป็นอันมาก (*) แต่มีณฑลที่ยัง
 ไม่ได้จัดการฝึกหัดเช่นนกกยงมีอีกมาก จำต้องรบ-
 กอขอพระราชทานจากมณฑลที่ได้ฝึกหัดบ้าง คงใช้
 คนตามแต่จะหาได้บ้าง การอำเภอในโฉมณฑลนั้น ๆ
 ก็ไม่เจริญได้ทันต้องการประการหนึ่ง อีกประการ
 หนึ่ง เทศาภิบาลที่จัดตั้งตัวคนหมกมึน โดยบอกเข้ามาขอ
 คนในกระทรวงเมือง ๆ จะจัดคนที่ได้ฝึกหัดในกระ-
 รวงมหาดไทยส่งออกไป ก็จะได้แต่คนที่มีความรู้
 สำหรับทำการในด้านงาน หาได้เรียนแบบแผน
 การปกครองของท้องถิ่นเป็นหน้าที่ของกรมการอำเภอไม่
 ครั้นจะจัดส่งออกไปให้ก็ไม่มีความประโยชน์ใดทั้งสิ้น ใน
 ชั้นหลัง ต่อมา ได้วาง หลักสูตร การฝึกสอนนักเรียนใน

(๑) คือมณฑลกรุงเก่า ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อ

เป็นมณฑลอยุธยา กับมณฑลพิษณุโลก

กระทรวง^(๑) ให้มีเดลาออกไปเรียนการ ปกครองท้องถิ่น
ตามหัวเมืองค่วย นักเรียนชนนหมคความรุดพอจะทำ
การเป็นกรรมการอำเภอได้อยู่ แต่ถียงมันอยนงไม่
พอความคองการ เพราะเหตุเหตุงานจึงเห็นว่าสมควร
จะคิดจัดการ ฝึกหัดคนเป็น กรรมการ อำเภอ ขึ้นให้เป็น
ประโยชน์ทั่ว ๆ กันทุกมณฑล คือ

๑. จะตั้งโรงเรียนหลวงชนบทกรงเก่า คือมณ-
ฑลอยุธยาแห่ง ๑ ถ้าหรัยฝึกหัดและสอนความรุด
ซึ่งจะเป็นกรรมการอำเภอ

๒. คนที่จะเป็นนักเรียนในโรงเรียนนี้ กระทรวง
มหาดไทยจะเลือกสรรคนในกรุงเทพ ฯ ส่วนหนึ่ง
และให้เทศาภิบาลต่างมณฑล เลือกสรรคน ในมณฑล
นั้น ๆ ส่งมาเป็นนักเรียนส่วนหนึ่ง

(๑) คือโรงเรียนที่ เป็นต้น กำเนิด ของ คณะรัฐ
ประศาสนศาสตร์แห่ง จพาดงกรณ์ มหาวิทยาลัย ดังได้
กล่าวไว้ในบทเพาะวิชา

๓. จะมีเงินหลวงอนุญาตไว้เป็นค่าเบี้ยเลี้ยง
 สำหรับนักเรียนซึ่งมาอยู่เล่าเรียนในโรงเรียนสหประชา
 ชาติ ๕๐ คน สำหรับนักเรียนค้างมณฑลจะตั้งมา
 ได้มณฑลละ ๓ คน เหตุอันสำหรับนักเรียนที่ตั้ง
 ไปแต่กรุงเทพฯ นักเรียนนอกจากนี้ของกินอยู่ใช้
 อดยของตนเอง

๔. การฝึกสอนในโรงเรียนนี้ แบ่งเป็น ๓ ชั้น

คือ

ชั้นที่ ๑ ดสอนคนที่มีความรู้ตามญะเนอวิชาหนึ่ง
 ชื่อและเดชเป็นต้นยังไม่บริบูรณ์

ชั้นที่ ๒ ดสอนให้รู้จักแบบแผนการปกครอง

ชั้นที่ ๓ ดสอนให้เข้าใจวิธีการปกครอง

คนซึ่งจะเขาเป็นนักเรียนในโรงเรียนนี้ ถ้าได้

เรียนวิชาแต่ทอนมาแล้ว ดชอบได้เพียงชั้นใดจะเข้า
 เรียนวิชาต่อชั้นไหนไปได้ โดยที่ผู้ดถามมีความรู้

17/09/2566

ซึ่งได้เรียนมาแต่ทอนดอดแล้ว เพียงแต่จะมาสอบ
 วิชาในโรงเรียนนี้เพื่อได้รับประกาศนียบัตรก็ได้

๕. เมื่อได้ตั้งโรงเรียนแล้ว จะตั้งเป็นกำหนดว่า บรรดากรรมการอำเภอที่จะได้รับ พระราชทาน ตัญญาบัตรต่อไป จะต้องเป็นผู้ที่มีประกาศนียบัตรจากโรงเรียนนั้นแล้วทุกคน ให้มีเขตต่าง ๆ จัดกรรมการอำเภอผลิตเปิดเรียนกันมาศึกษา ในโรงเรียนเพื่อได้รับประกาศนียบัตรพวกนี้ มณฑลใดถ้าสามารถจะฝึกสอนความรู้ ซึ่งจะต้อง ศึกษาใน โรงเรียนได้ ในมณฑลนั้นเองอย่างใด ๆ ก็ให้จัดการฝึกสอนไปเพื่อให้กรรมการอำเภอซึ่งจะต้อง มาศึกษา ในโรงเรียน ไม่เสียเวลาช้านาน หรือโดยที่ผู้ศึกษามีความรู้มาสอบวิชาในโรงเรียนที่เดียวก็ยงดี

๖. ความมุ่งหมายแห่งการจัดตั้งโรงเรียนนี้ จะให้ผู้ที่ศึกษาวิชาปกครองซึ่งต้องการ ในความสามารถของกรรมการอำเภอให้ฝึกสอนได้ทุกมณฑล เป็นแต่ต้อง มาสอบ วิชา เขา ประกาศ นียบัตร ใน โรงเรียนหลวงแห่งเดียวจนเป็นพยานว่า คนเหล่านั้น มีความรู้ความสามารถเสมอกัน ส่วนตัวคนนั้นไม่เฉพาะแต่

กรมการอำเภอ ถึงเต็มขั้นหรือกรมการตำแหน่งอื่น
ตามหัวเมือง หรือข้าราชการในกระทรวงมหาดไทย
ซึ่งคง อยู่ใน ทางความดี อันเป็น เกียรติ ในราชการ หัว
เมือง ก็จักคิดชานชักจูงให้มีความรู้และได้รับประกาศ
นียบัตร ในโรงเรียนต่อไปในภายหน้าพวกนี้

ผลของการทดลองในที่ประชุม เทศาภิบาลครั้งนั้น
ได้มีการฝึกสอนชน ๒ มณฑล คือที่มณฑลอยุธยา
ในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์
เมื่อยังทรงอิทธิยศเป็นกรมหมื่น เป็นข้าหลวงเทศา
ภิบาลมณฑลหนึ่ง กับมณฑลพิษณุโลกในสมัยท่าน
เจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) เมื่อ
ยังเป็นพระยาศรีวิชัยราชวรานุวัตร ข้าหลวงเทศา
ภิบาลอีกมณฑลหนึ่ง และเมื่อเสด็จในกรมขุนมรุ
พงศ์ศิริพัฒน์เสด็จไป เป็นข้าหลวง เทศาภิบาล มณฑล
ปราจีนแล้ว มีพระยาเกรียงไกรกระบวนยุทธ (โคม
.....) ซึ่งเคยเป็น อาจารย์ ถือนิวิชากร ปกครองท
มณฑลอยุธยาได้ย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิง

เทรา อันเป็นที่ตั้งมณฑลปราจีนบุรีด้วย เดิมจึงใน
 กรม ฯ เทศาภิบาลทรงจัดให้มีการ ดอนวิชาการศึกษา
 ขนทมนทลปราจีนอกแห่งหนึ่ง โปรดให้พระยาเกรียง
 ไกร ฯ เป็นผู้อำนวยความสะดวก และให้เจ้าหน้าที่แผนก
 การต่าง ๆ ช่วยสอนวิชาการในแผนกของตนด้วยหัด
 ดุตรบรรจุนิเวศน์เรียกว่า “ชั้น ป. โท” เมื่อสอบได้
 แล้ว มีโอกาสจะได้รับตำแหน่งนายอำเภอหรือเทียบ
 ชั้นนพตเศยว ชื่อของวิชา “ป. โท” นั้น เห็นจะ
 หมายความว่าประกาศนียบัตรชั้นโท ซึ่งตามระเบียบ
 ฐานันดร ข้าราชการ ดมัยก่อน เรียกว่า “ชั้น ๓ โท”
 เทียบเท่ากับนายทหารชั้นร้อยโท ดอนมณฑลอยุธยา
 ในสมัยท่านพระยาโบราณราชานุรินทร์ (พร เตะ-
 คุปต์) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ก็คงให้มีการฝึกสอน
 การปกครองมาอีกไม่นานก็ค่อย ๆ เติบโต มณฑล
 ที่ใดจัดการสอนวิชาการปกครองทั้ง ๓ มณฑลจนเรียก
 กันเป็นสามัญว่า “มณฑลครู” ดอนมณฑลอื่นไม่
 ปรากฏว่าได้มีการสอนด้วยวิธีนี้ อาจจะเป็นด้วยหา

ผู้มีความรู้พอจะเป็นครูอาจารย์ไม่ได้พอ หรืออ่อนเกินไป
บางทีเพียงแต่ให้ได้รับราชการ ในมณฑลของตน ๆ

ต่อมาปรากฏว่า การปกครองท้องถิ่นความ
สำคัญยิ่งตำแหน่งหน้าทนายอำเภอเป็นอันมาก จึง
ต้องการคนที่มีความรู้แบบแผนการปกครอง และมี
อัธยาศัยความประพฤติดีด้วย นักเรียนที่ได้ออกสอบ
ไว้ส่งไปให้รับตำแหน่งไม่ทัน กระทรวงมหาดไทย
จึงได้มีคำสั่งไปยังมณฑลต่าง ๆ ให้ทราบความต้อง
การดังกล่าวนี้ และแนะนำวิธีการที่จะเพาะวิชาสำหรับ
เป็นนายอำเภอชนอีกด้วย มีใจความว่า

“ควรชำระดวงเทศาภิบาลจะเลือกสรร ผู้ชำนาญ
แบบแผนการอำเภอซึ่งมีความรู้ในมณฑลนั้น ถ้าเป็น
ผู้บรรดาศักดิ์ไม่ส่งกว่านายอำเภอ ก็ให้มาเรียนวิชา
อำเภอเมืองที่คงทว่าการมณฑล จัดทว่าการอำเภอ
เมืองเป็นโรงเรียนฝึกหัดการอำเภอด้วย และจัดหา
กรมการหรือเสมียนพนักงาน ที่เป็น ผู้มีอุปนิสัย ในทาง
การให้เป็นผู้เรียนฝึกหัดการอำเภอชน จนกว่าจะ

รูปปฏิบัติหน้าที่ การ อำเภอได้จะได้ เลิกคงไป เป็นปกติ
อำเภอทอน ๆ ส่วนนายอำเภอหรือปลัดอำเภอได้
รับราชการอยู่แล้ว คนใดที่ยังไม่ชำนาญแบบแผน
และวิธีการอำเภอ ก็ให้ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาศึกษา
จนกว่า จะมี ความรู้ และชำนาญ สดบได้ ได้ จึง ให้ กลับ
ออกไปรับราชการตามตำแหน่ง

“ให้ข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งเข้าใจแบบแผนในหน้าที่
ต่าง ๆ คือ ปลัดมณฑล ยกกรมบัตรมณฑล(๑)
ข้าหลวงมหาดไทย(๒) ข้าหลวงคลัง(๓) และข้าหลวง
สรรพากร(๔) ผลัดเปลี่ยนกันไปตรวจตราแนะนำถึ
เรียนบ้าง

“ถ้ามณฑลใดจัดการฝึกสอนหาผู้รู้และชำนาญ
การอำเภอได้มากขึ้น อาจจะหาคนออกไปเป็นกรมการ

(๑) ภายหลังเปลี่ยนเป็นอัยการมณฑล

17/09/2566

(๒) (๓) (๔) ภายหลังเปลี่ยนเป็นมหาดไทย

มณฑล คลังมณฑล สรรพากรมณฑล

อำเภอผดุงเปิดยื่นผู้ที่ไม่เข้าใจหรือไม่สามารถขอกเสีย
จากตำแหน่ง กรมการอำเภอทั้งปวงก็จะได้ตั้งใจทำ
งานระหว่งรักษาหนาท ให้เรียบร้อยครบถ้วนแแตกอน

“ถ้าหากว่าผู้ที่จะเป็นครูได้ดี มีบรรดาศักดิ์สูง
กว่าที่จะเป็นนายอำเภอ แม้จะเอามาเป็นข้าหลวง
รองไว้ สำหรับ ทำการ ผูกต่อน อย่างเดียว ก็จะอนุญาต
โดยเห็นว่าการผูกต่อนอำเภอเป็นการสำคัญมาก ขอ
ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเขาใจได้จัดการเรื่องนี้ให้สำเร็จ
เป็นประโยชน์”

ครั้นถึง คราว ประชุม เทศาภิบาล มี ร. ศ. ๑๒๑
(พ.ศ. ๒๔๕๕) ข้าหลวงเทศาภิบาล ได้ชี้แจง ในวิรัชที่
จัดไปแต่ไว้ในบางมณฑลก็มี บางมณฑลยังไม่ได้จัด
ก็มี จึงตกลงเป็นยุติว่า จะจัดการต่อนวิชาอำเภอ
ตามวิธีของมณฑลอยุธยาและพิษณุโลกต่อไป คือ

๓. เวลาเรียนจะแบ่งเป็น ๒ เวลา ก็ออกต่าง
วัน ให้ไป ผูกซ้อม ทาการ อยู่ใน ที่ว่าการ อำเภอ เมือง
แล้วให้มี เวลา สำหรับ ธีแจง ให้เข้าใจ ในวิธีแบบแผน

และการอื่น ๆ ในเขตอาโต แล้วแต่เจ้าหลวงเทศาภิบาล
จะกำหนด

๒. ถึงจนโงน ให้ประมุขบรรดาผู้ผูกมัด เพื่อ
จะต้อนและรับแจกแบบต่าง ๆ

๓. โรงเรียนหน่ย คอว ตงซน ในที่ ว่าการ ข้าเถอ
ทุกเมือง

๔. ผู้ที่จะตั้งต้อนหน่ยคย นายข้าเถอเมืองหน่ยเอง
และให้เจ้าหลวงกรมการเมืองผัดตักกันไปต้อนด้วย

๕. ให้เจ้าหลวงเทศาภิบาลตั้งกรรมการดำหรับ
เป็นผู้ต้อนได้ความรู้

ตวงมาอีกบทหนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ปรากฏว่า
การผูกมัดเช่นนี้โดยจตชนแล้วหลายมณฑล ได้ประ-
โยชน์อยู่บ้าง แต่ไม่ถึงความคาดหมายเพราะยากที่จะ
หาผู้เป็นครูที่รอบรู้และสอนให้ได้ทุกแผนการราชการประ-
การหน่ย ผู้ที่เข้าเรียนในโรงเรียนแห่งเดียวไม่มีใครรู้
การในหน้าที่โดยจริงทุกอย่างประการหนึ่ง เดี่ยวเวลา
ที่ต้อนต้อนคนทำการ เช่น เด่มียนเป็นต้น มาเป็นนัก-

เรียนอยู่ในโรงเรียนประเภทหนึ่ง การที่คิดตั้งโรงเรียน
ดังกล่าวแต่จริงยังไม่เป็นผลตติงประสงค์

ต่อมามณฑลอยุธยาได้รับอนุญาตให้เปิดเรียนวิชา
ฝึกสอนใหม่แก่ไขความซัดของท้าวมาแลแล้ว คือเด็ก
โรงเรียนเดี่ยว เขาทวาร(๑)เป็นทฝึกสอนที่เดี่ยว ผู้
ใดจะเรียนการสงคราม ก็ให้ไปทำการเป็นเสมียน
หรือนักเรียนในทวารการสงคราม ส่วนแผนกมหาด
ไทย แผนกอัยการ ก็ตั้งกันในเขตที่นักเรียนทำการ
เป็นเสมียนอยู่ในที่นั้น ๆ ส่วนหลักสูตรนั้น ได้คิดทำ
เป็นสมุดพิมพ์ขึ้นเล่มหนึ่ง เรียกว่าสมุดหลักสูตร พิมพ์
หัวขอการต่าง ๆ ทุกแผนก ทั้งขอชื่อพระราชกั

(๑) คือที่ทำการของแผนกหน้าท้าวต่าง ๆ สมัย
นั้นยังเรียกที่ทำการมณฑลแต่จังหวัดจันทวารการมณฑ
ลแต่ทวารการเมือง ภายหลังจึงเปิดเรียนเรียกที่วา
การมณฑลว่า ศาลารัฐบาล และทวารการเมืองว่า
ศาลาดกตาง

หนดกฎหมาย ขอบบังคับ คำสั่ง และท้องตราที่จะต้อง
 เรียนไว้ในสมุดคน^๕ และไว้ที่ว่างสำหรับจดบอก
 จำนวนวันที่ได้เรียนข้อใดกวัน^๕ และสำหรับลงชื่อผู้
 ชอบได้ความรู้ข้อนั้น ๆ ด้วย เวลาคนเข้าเป็นเสมียน
 หรือเป็นนักเรียน จะได้จ่ายสมุดหลังทอง^๕ ให้คนละเล่ม
 เรียนข้อใดรู้ในพนักงานแผนกใด หัวหน้าในพนักงาน
 นั้นเป็นผู้ตอบความรู้ เมื่อตอบได้ ผู้ตอบก็ลงชื่อให้
 เป็นสำคัญไปที่ตั้งข้อ ๆ เมื่อเรียนจบในพนักงานหนึ่ง
 แล้วก็ย้ายไปเป็นเสมียน เรียนความรู้ในพนักงานอื่นต่อไป
 จนจบทุกวิชาเมื่อใดก็เข้าสอบได้ความรู้ในท
 ษระชุมกรรมการ ผู้ใดสอบได้ ได้รับประกาศนียบัตร
 รับตำแหน่งเป็นปลัดอำเภอได้ และยังมีประโยคพิเศษ
 ส่วนแผนกอื่นการอีกชั้นหนึ่ง ผู้ใดสอบประโยคพิเศษ
 ได้ ได้เลื่อนเป็นนายอำเภอก่อน วิธีฝึกสอนตามแบบ
 กวางเกาตังหนักกว่าแต่ก่อนหลายอย่าง คือนักเรียน
 เป็นเสมียนเรียนไปในที่ทำการนั้น ๆ ที่เดียว ไม่เสีย

เวลาและวิธีการนั้น ได้คิดว่า เร็วกว่าเรียน ในโรงเรียนที่
 ไม่ได้ทำการนั้น ๆ อย่างหนึ่ง ผู้เป็นหัวหน้าในการ
 อย่างใดย่อมชำนาญการอย่างนั้นอยู่เป็นธรรมดา จึง
 ดอนได้คิดว่าครูซึ่งตั้งว่าเป็นผู้แต่ไม่ชำนาญการก็ทำ
 นนอย่างหนึ่ง คนเรียน ๆ ได้ที่จะข้อ ตอบได้ที่จะข้อ
 ไม่พ้นเผื่อทอดขยประการหนึ่ง นั้นเป็นความคซึ่งเกิด
 ขึ้นในวิชากรุงเทพฯ แต่กระทรวงมหาดไทยได้ตรวจดู
 โดยละเอียดแล้ว เห็นว่าอาจจะคิดแก้ไขวิชากรุงเทพฯ
 ให้ดียิ่งขึ้นได้อีก จึงได้ปรึกษาหารือกับเจ้าหน้า
 ทงที่ ในกระทรวง มหาดไทย กรุง เทพ ฯ และ เจ้าห้อง
 เทศาภิบาลที่กรุงเทพฯ (อยุธยา) คิดแบบวิธีฝึกสอน
 และวิธีเลือกสรร คั้งแต่งคนรับราชการ ขึ้นใหม่อีกแบบ
 หนึ่งตั้งจะเอา ในข้อ (ก) ว่าด้วย การฝึกและ อบรมเจ้า
 ราชการเพื่อเลื่อนฐานะต่อไป บัดนี้ขอเด้าถึงคณะรัฐ
 ประศาสน์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเดี้ยก่อน

(๒) ต้นกำเนิดของคณะรัฐประศาสน์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จำเดิมแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ เสด็จกลับจากต่างประเทศ ทรงนำเอาแบบแผนการศึกษาของต่างประเทศมาแนะนำแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชดำริเห็นชอบอยู่แล้วว่า จะต้องใช้คนที่มีความรู้ในแบบแผนมาช่วย ทั้งต้องการบุคคลที่คงแก่เรียนมีคุณธรรมความดี นานาประการใน อันที่จะรับราชการให้เกิดความเจริญแก่พระราชอาณาจักร และดามารถรับใช้ทุกขบำรุงสุขของ อาณา ประชาชนให้สัมฤทธิ์ผลดังพระราชประสงค์ แม้ขณะนั้นข้าราชการที่ได้นักศึกษาตามมณฑลต่างๆ ยังมีน้อย เพียงแต่จะได้บรรจุตำแหน่งหน้าที่ในมณฑลนั้นๆ เอง หากจะแบ่งไปให้ต่างมณฑลไปบ้าง ก็ยังไม่พอ เป็นอันยังไม่ได้คนคงแก่เรียนแท้ที่สมควรต้องการดังกล่าวในข้อก่อนนั้นแล้ว จึงได้ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นในกระทรวงมหาดไทย เมื่อยังทำการอยู่ในตึกศาลาอุดรชนใน (หลังใหม่) ตามที่

สมเด็จพระเจ้าของนิทานนักรบพระนิพนธ์ไว้ในภาคต้น
 แห่งนิทาน (คือศึกตรงข้ามกับหอรัษฎากรพิพัฒน์ อัน
 เป็นที่ทำการกระทรวงการคลังอยู่ในบัดนี้) ใช้ห้องชั้น
 ต่ำด้านสกัดทางตะวันออกที่เคยเป็นศาลาอุทิศใหม่ฝ่าย
 ขวา เป็นห้องเรียนชั้นต้น บางทีเรียกว่า "ชั้นเตี้ยขึ้น"
 ห้องด้านสกัดตะวันตกที่เป็นศาลาอุทิศใหม่ฝ่ายซ้าย
 เป็นห้องเรียนชั้นกลาง ส่วนห้องระหว่งกลางตามยาว
 อยู่นอกเขตทำการของกระทรวงมหาดไทย นักเรียน
 คือจากชั้นกลางขึ้นไปเรียก "นักเรียนปกครอง" ต้อง
 ไปศึกษาวิชา การปกครอง ท้องที่ ณ มณฑลที่มการ
 ดอน คือ มณฑลอยุธยา หรือมณฑลพิษณุโลก
 ถ้านักเรียนคนใดไม่สมัครออกไปศึกษาที่มณฑล และ
 กรมใดในกระทรวงต้อง การไว้ให้รับ ราชการในกรม
 นั้น ก็ให้ไปฝึกงานในกรมที่ต้องการจนกว่าจะมีความ
 17/09/2566
 รู้พอทำการได้ จึงจะได้รับราชการเป็นชั้นเตี้ยขึ้นหรือ
 สูงกว่า สุดแล้วแต่ควรแก่ความรู้อยู่

วิชาที่สอนในท้องถิ่นของชนคนมีวิชาเดิมยืน ภูมิศาสตร์
 (ถึงขั้นแผนที่ได้แม่นยำ) เป็นต้น ๆ ๑๓ ๆ ทั้งชั้นกลาง
 ดอนและฝึกวิชาตำรวจบรรณมัตถลักษณะจดหมายรายงาน
 วิชาปฏิบัติราชการ ในกองเดิมยืนตรา ศึกษากฎข้อ
 บังคับราชการ ภายในของกระทรวงมหาดไทย ให้ผู้การ
 จำแนกหน้าที่ราชการของกระทรวง และการเก็บ
 หนังสือราชการ ๆ ๑๓ ๆ

ต่อมามีความจำเป็นที่จะต้องขยายขนาด ที่เรียน
 ขึ้น เนื่องจากจำนวนนักเรียนมีเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และ
 โดยพระประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินจะเพิ่มวิชาให้สูง
 ขึ้นอีก เพื่อให้พร้อมออกไปรับราชการตามภูมิภาคซึ่ง
 กว้างต้องการอยู่ชุกมาก แต่เนื้อที่ไม่พอจะขยายห้อง
 เรียนออกไปได้ จึงถึงเวลาที่โรงเรียนของกระทรวงนี้
 จะต้องมีชั้นต่างหากจากศาลาดูขุนใน และมีพระดำริ
 ขึ้นอีกประการหนึ่งถึง ประเพณีโบราณซึ่งที่ใดทรงพระ

นิพนธ์ไว้ในนิทานที่ ๓๔ เรื่องโรงเรียนมหาดเล็ก^(๑)ซึ่ง
 ข้าพเจ้าขอยกมาไว้ ณ ที่นี้เพื่อความว่า ประเพณีโบ
 รานซึ่งให้บุตรที่จะเป็นขุนนางได้ถวายตัวเป็นมหาด
 เล็กหัดวงเดี่ยก่อนนั้นเป็นการดีมีคุณมาก เพราะพระ
 เจ้าแผ่นดินทรงรู้จัก ย่อมเป็นปัจจัยให้ทรงพระเมตตา
 กรุณาและไว้วางพระราชหฤทัย ตั้งแต่นั้นผู้เป็นข้าราช
 การเล่า เมื่อได้ทราบพระราชอัชฌาศัยแล้ว ย่อมเป็น
 ปัจจัยให้เกิดความจงรักภักดี และมหาดเล็กได้เข้า
 ต่มาจนชั้นสูง มีโอกาสได้ศึกษาขนบธรรมเนียม และ
 ผลหัดกริยามารยาททรงได้ รู้จักกับผู้ที่ตกผู้ใหญ่ในแผ่นดิน

(๑) ในหนังสือ นิทาน โบราณ คดี พระ นิพนธ์
 ต้มเต๋จกรมพระยาตำราจราชานุภาพ

ดิน ใต้คนเคยกับเพื่อนมหาดเล็กซึ่งต่างก็ได้ไปรับ
 ราชการด้วยกัน มีโอกาสผูกไมตรีจิตต่อกันไว้สำหรับ
 วันข้างหน้า เป็น ประเพณี ซึ่ง มีประโยชน์ นำ รักษาไว้
 หากควรปล่อยให้สูญเสียไป แต่ราชการในสมัยนั้นต้อง
 การคนท่ใดเดาเรียนมีความรู้ การงานเป็นสำคัญ ควร
 จะให้มีโรงเรียนขึ้นในกรมมหาดเล็ก ให้เด็กเรียน
 ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก มีโอกาสได้เข้าเห็นได้ทรงรู้
 จัก ทงให้ศึกษาจนบรรรมเนียมในราชสำนักไปด้วย
 กันกับ ความรู้ของตน สำหรับ ชำราชากร พลเรือนใน
 กระทรวง ต่าง ๆ แล้ว ให้ ไป ดำรง ราชการ อยู่ตาม
 กระทรวงเดียวกันทรงก่อนจนทำงานได้ดังขนาด จึง
 ให้รับตำแหน่งชั้นสัญญาบัตร เมื่อทรงพระดำริเห็นว่า
 มานแล้วได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหัวดวง ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย แต่จะ
 จะต้องได้ ผู้ทรงเกียรติคุณ ใน ทางวิชาความรู้ ถึงมีผู้คน
 น้อย เป็นอธิบดีช่วยการ โรงเรียนจึงจะจัดการได้
 ๓๗๑ ใต้ทรงรอมานจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๒ ท่านเจ้าพระ

ยาพระเจ็ดจตุรนต์ราชบัณฑิต (ม.ร.ว. เบี้ย มาตากุล) เมื่อยังเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ในกรมมหาดเล็กกตัญญูจากยุโรป พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชดำริเห็นว่าท่านผู้นั้นเหมาะแก่ตำแหน่งอธิบดีโรงเรียนมหาดเล็กด้วยประการทั้งปวง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์เป็นอธิบดีโรงเรียนมหาดเล็ก และให้สมเด็จพระยาดำรงฯ เป็นที่ปรึกษา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก^(๑) ขึ้นที่ตึกยาว ต่อมาขึ้นข้างประตูพิมานชัยศรี ฝ่ายตะวันตก (ในพระบรมมหาราชวัง) ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้นเอง หลังก่อตั้งโรงเรียนนี้ มีกำหนดให้เรียนเป็น ๓ ภาค ภาคละมีภาค ๓ ให้เรียนวิชาสามัญ อันเป็นความรู้เบื้องต้นของข้าราชการทุกกระทรวง ภาค ๒ จึงถวายตัวเป็น

(๑) ประกาศตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก ร.ศ. ๓๒๓

มหาดเด็กหลวง ผู้คัดชนบธรรมเนียมในราชสำนัก
 และความรู้พิเศษซึ่งต่างกระทรวงต้องการต่างกัน ภาค
 ๓ ให้ไปศึกษาวิชาการในกระทรวงซึ่งจะไปรับราชการ^(๑) แต่ยังคงเป็น มหาดเด็กไป จนได้รับราชการเป็น
 ตำแหน่งชั้นสัญญาบัตรในกระทรวงนั้นแล้ว จึงปลด
 ขาดจากโรงเรียน

เมื่อเปิดโรงเรียนแล้ว มีแรกกระทรวงมหาด
 ไทยได้โอนนักเรียนที่เรียน อยู่ในกระทรวงไป ประเดิม
 เป็นนักเรียนมหาดเด็กทั้งหมด นักเรียนชั้นต้น (คือชั้น
 เดิมชั้น) ให้เขาอยู่ในภาค ๑ ชั้นกลางให้เขาอยู่ใน
 ภาค ๒ ครูที่สอนอยู่ในกระทรวงมหาดไทยก็ได้โอนไป

(๑) ภายหลังที่วางหลักสูตรแล้ว ความต้องการนักเรียนออกไปรับราชการฝ่ายปกครองท้องถิ่น ซึ่ง
 มียุทธศาสตร์ของของวงเงินให้เพิ่มเติมให้นักเรียน
 ภาค ๓ ซึ่งสมัครรับราชการทางมหาดไทยได้ไปเรียน
 การปกครอง ณ มณฑลที่ทำการสอนด้วย

เป็นครูในโรงเรียนมหาดเล็กด้วย และได้เพิ่มครูตำ
หรับวิชาที่เพิ่มขนอกมากด้วย ครูทั้ง ๒ ภาคจึงรวม
กันมากขึ้น

ต่อหน้าวิชาเดิมขึ้น พระวรราช ฯ (ก่อน.....)

เมื่อยังเป็นหลวงบรรณโณวาท

อักษรศาสตร์ พระยาร้านาญอักษร (ปลดอบ)

เมื่อยังเป็นมหาดเล็ก ยังไม่มีบรรดาศักดิ์

วิชาคำนวณ หลวงบัญญัติวรโธวาท (รัตน)

ภาษาไทย หลวงอนุศาสน์วินิจฉัย (เพิ่ม)

ภาษาอังกฤษ มีสเตอร์คาตไรต์

” ” พระยาบรมบาทบำรุง (พิณ
ศรีวรราชนะ) เมื่อยังเป็นหลวงเชษฐกาโรวาท

หนังสืออังกฤษ ชั้นต้น และ คำนวณ เบื้องต้น

หลวงอนุภรรักษ์ยานุศาสน์ (เต๋อ.....) เมื่อยังเป็นขุน
นาถสันติ

หน้าทมหาดเด็ก พระยาชัยนันทนพทศพงศ์

(ไชย ไชยหนัก) เมื่อยังเป็นจ่าช่าง^(๑)

ผู้ช่วยมหาดเด็ก พระยาอรัญมณเฑียร (เชอมน
บุณนาศ) เมื่อยังเป็นนายฉันทุมแพ^(๒)

หน้าทมหาดเด็กรายงาน พระยาเซาวกิจบรร
หาร (เดือน ณ บ้อมเพชร) เมื่อยังไม่มีบรรดาศักดิ์

พงศาอัครและธรรมจรรยา พระมหานานราช
(จำนง นพวงศ์) เมื่อยังไม่มีบรรดาศักดิ์

ภูมิกำตศรต่ำกต และตุงวิทยา พระยาสุรินทร-
ราชา (นภยูง วิเศษกุด) เมื่อยังเป็นหลวงอภิรักษ์
ราชฤทธิ

(๑) (๒) นามตำแหน่งบรรดาศักดิ์ข้าราชการ
ในกรมมหาดเด็ก

ผู้ช่วยภมิกำดกร์ดำกอดและตั้งวิชา พระราช-
 นกุด (รับ ต๋ยามานนท์) เมื่อยังไม่มีบรรดาศักดิ์
 ภาษาบาลี และธรรมจรรยา หาดวงภักดีอดิษฐ์
 (ปาน.....) เมื่อยังเป็นหาดวงจินดารักษ์ ขณะอุปสม-
 บทอยู่วัดบวรนิเวศ

ถัดมาพระยามหานามราช (ม.ร.จ. จำนง นพ
 วงศ์) เมื่อยังไม่มีบรรดาศักดิ์ตอนหน้าท้ออาเภอ พระยา
 กรุงศรีบริรักษ์ (ดุ่ม ต๋มานนท์) หน้าท้อยถาวร พระยา
 ญาณประกาศ (เดื่อน.....) เมื่อยังเป็นพระศรีเดื่อนา
 กอหมายทางแพ่งและอาญา พระภมัยราชา (พร้อม
 ชาญรัต) เมื่อยังไม่มีบรรดาศักดิ์ แสนทและตำรวจรัง
 วัดที่ หาดวงวิเทศ วิทยานุกำดกร์ (แห่ง กรมแผนก)
 วิชาทหาร (พอตำหรับใช้การปราบปรามโจรผู้ร้าย)
 พันโท พระนราธิราชภักดี (ฉัตร วัชรโยธิน) กายกรรม
 หรือกายบริหาร ครูหยิน (มาจากกระทรวงกลาโหม)

รายนามครูอาจารย์ ทรบู่ใจ ทรงน ขาจ มีคตลค
 เกลื่อนได้บ้าง เพราะเป็นถรรพณถึง ๕๐ ปีแล้ว

นักเรียน ภาค ๓ บัณฑิต เมื่อได้ ถวายตัวเป็นมหาด
เด็กแล้ว จึงถูกส่งไปฝึกฝน (แต่เรียกว่าศึกษา) การ
ปกครองท้องที่ ณ มณฑลอยุธยา ๖ คน คือ

๑. นายบุญ..... ภายหลังได้ เป็นหลวงราม
ฤทธิรงค์

๒. นายพร้อม ณ นคร ภายหลังได้เป็นพระยา
สุรเทพภักดี

๓. นายจร ศักนคตภักดี ภายหลังได้เป็นพระ
เสนาบดี ผู้ว่าราชการจังหวัดสระบุรีและสุรินทร์
แต่ต้องแก่กรรม

๔. นายดี ชนยะวงนิช ภายหลังเป็น หลวง
บุรุษพวาร์ักษ์ นายอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสัง-
ครามแต่เป็นต้นต้นมณฑลนครราชสีมา และ ฯลฯ

๕. นายจำ ณ บ่อมเพชร ภายหลังได้เป็นพระยา
ชยวิเศษ ฯ อธิบดีกรมราชทัณฑ์

๖. นายศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา^(๑) คือ พระยา
 ราชเดชา โดยเฉพาะคนที่ ๖ ส่งเข้าศึกษาราชการใน
 กระทรวงมหาดไทยคนหนึ่ง ด้วยความประสงค์ของ
 กระทรวง ให้ศึกษาเพื่อรับราชการในกองปลัดผู้ทูลฉลอง
 หรือนายหน้ากรมมหาดไทยกต่าง เนื่องจากเป็นผู้ที่ได
 อดายดี เป็น มหาดเล็กหัดง มาก่อน เข้าเป็น นักเรียน
 มหาดเล็กแล้ว ตั้งที่วัดเวตช โดยหัดงเดชนายเว
 (ไต้ก๊ก ภัทรวาทิก) ซึ่งภายหลังเป็นพระยาอภิธรรมเส
 อดิศร เป็นผู้นำถวาย และได้ชักไปฝึกราชการในกอง
 ข้าราชการ เมือง นคร เดียมราช และ พระตะบองถึง ๓ ปี

(๑) ใน สมุด ระเบียนการ โรงเรียน ข้าราชการ
 เรือนช พินพิแจกเมืองานพริกอกฤษ หรือวางคีตาฤษ
 คึกหลังแรก ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แสดงราย
 ชื่อนักเรียน รัฐประศาสน์ศาสตร์ รุ่นแรกหรือปีที่ ๑ ว่า

“๑ พระยศสุนทร (ศิริ เทพหัสดินฯ)”

จึงให้เขามาเรียนใน กระทรวง มหาดไทยแต่โรงเรียน
มหาดเล็กออกด้วย

ในปีหลัง ๆ ต่อมาจำนวนนักเรียนที่สอบไล่ได้ทั่ว
ชั้นเป็นลำดับ ขอย้อนเล่าถึงประโยชน์ของการศึกษา
สำหรับนักเรียนภาค ๒ ซึ่งโอนมาจากชนกต่างของ
กระทรวงมหาดไทย และมีใครมีใครตั้งเกตุนอกจาก
ผู้ใดประจักษ์แก่ตนเอง คือการศึกษาวชิราในชั้นน
พึงดูเผิน ๆ ก็ดูเหมือนจะไม่ใคร่เห็นประโยชน์เท่าใด
นัก แต่ความจริงเป็นวิชาที่อ่านด้วยประโยชน์แก่ผู้ศึกษา
เมื่อออกไปรับราชการ แล้วมิใช่ น้อยโดย มิใคร่รู้ ผู้
ก่อตั้งเกตุก็จะเห็นได้ง่าย ๆ คือได้ผลให้ทำงานจริง
เป็นการช่วยเจ้าพนักงานประจำในฐานลูกมือ ตั้งแต่
อยู่ในกองเส้มนั้น คราใดศึกษา กฎข้อบังคับระเบียบปฏิ
บัติราชการของกระทรวง ได้อ่านหนังสือราชการ ซึ่ง
ต้องผ่านหน้าทันท่วงทีและสั่งวันละหลายสิบเรื่อง ได้รู้
ว่าราชการชนิดใดจะต้องอยู่ในหน้าที่พนักงานใดจัดทำ
และควรเก็บหนังสือออก แผนก หนังสือเวียน หน้าทเก็บรักษา

ด้รพหนังสือราชการอันได้จัดเสร็จไปแล้ว รวมเป็น
 เรื่อง ๆ เรียงลำดับจุด เก็บเป็น ส่วนตั้ง มีระเบียบ
 ร้อยมีให้ก้าวกายปะปนกัน ต้องการจะดูเรื่องใดเมื่อ
 ไรก็หยิบดูได้รวดเร็วทันการ ไม่เสียเวลาค้นหายุ่งยาก
 เมื่อได้มีโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นแล้ว ครูอาจารย์ก็ได้ร้อ
 ยมคนเรื่องหนังสือเช่นงานจากกระทรวงมหาดไทยไป
 ใช้สอนนักเรียนภาค เช่นเดิม นักเรียนได้เห็นตัวอย่าง
 อันเป็นความรู้ทั้งในทาง ระเบียบการและรัฐประศาสตร์-
 โนบาย วิชาการได้ตอบการรายงานและบังคับบัญชา
 การ รู้ด้านฉนวนกระบวนความนาาชนิด รู้จักผิดและ
 ชอบช้นแข็งแห่ง วิชิตำเนิน การของ ผู้ รุ อย่างถูกคองทำ
 นองการ เป็นบทเรียนที่อ่านด้วยคุณวุฒิเป็นอย่างดีและ
 ยังเป็นประโยชน์แห่งงาน ในอนาคตอีกด้วย ซึ่ง
 นักเรียนบางคนมักจะได้ ดำเนินเมื่อ ออกไปรับราชการ
 แล้ว บางที่ได้ประดับเรื่องอันได้เคยเกิดขึ้นก่อนนาน
 มาแล้วอดดมมถวิลชนอก จำเป็นตองได้ตรวจเรื่องเดิม
 หาหลักฐานประกอบการพิจารณา เพื่อดำเนินบทบาท

ตามควรแก่เหตุการณ์ ถ้าคนหยิบคนเรื่องได้เร็ว ย่อม
 สะดวกแก่ทางดำเนินการให้เป็นผลดีทันเวลาที่ มิฉะนั้น
 อาจจะเป็นปัญหาชดของยุ่งยากจน และถ้าเป็นเรื่อง
 ซึ่งเกี่ยวแก่การต่างประเทศด้วยแล้ว เมื่อหาหลักฐาน
 เก่าประกอบความคิดเห็นมิได้ ย่อมอาจพาให้ต้องรัง
 รonganัน ปรากฏ การ ถ้าชำรุด ประโยชน์ ของผู้เกี่ยวข้อง
 ของแก่กรณีนั้นขึ้นได้ และถ้าดำเนินการไปโดยเคา
 หากเพื่องพลาผิด หัก เกณฑ์ เคยมี ผลดีอยู่แต่ก่อน
 แล้ว ก็จะถูกด้อยผลของราชการเป็นการใหญ่ขึ้นใน
 ภายหลัง ทั้งเสียเกียรติประวัติของเจ้าพนักงานนั้นด้วย
 ข้าราชการที่ได้ผ่านการศึกษานั้นแล้ว ย่อมเห็นประ
 โยชน์ของการเก็บส่งวนเอกสารขึ้นเป็นหลักฐานในราช
 การไว้เป็นของสำคัญ ซึ่งบางเรื่องอาจเป็นประโยชน์
 ในทางประวัติศาสตร์ด้วย หาได้เหยียดหยามทอดทิ้ง
 ประตุฯ เศษกระดาษมุดฝอยไม่

นักเขียนภาค ๓ ตามหลักผู้ทรงจะต้องส่งไปศึกษา
 วิชาราชการของกระทรวง ซึ่งต้องการนักเขียนไป

เทศาภิบาล

๓๘๑

รับราชการ แต่มีผู้สมัครไปน้อย โดยมากสมัครเรียน
วิชาที่จะได้รับราชการมหาดไทย เมื่อคงนั่งต้องตั้ง
ไปศึกษาการปกครอง ท้องที่ ณ มณฑล ที่ได้จัดการ
ต่อนอยู่

ฝึกวิชาพิเศษ ฝึกเรียนภาค ๓ วันก่อน ๆ ยัง
ได้โอกาสไปฝึกวิชาพิเศษเพิ่มเติม ออกตรวจหนังสือให้
ได้ความรู้ความชำนาญสำหรับ เป็นข้าราชการฝ่ายปก
ครองท้องที่โดยเข้มแข็ง เช่นนี้เรียกกันว่า "วิชาตุล
ชาย" คือ

๑. ฝึกเดินทางไกลกันดาร คงกายหุงหาอาหาร
กินเอง เพื่อให้คุ้นแก่ความลำบากคราก
คร่ำและอดทน
๒. ฝึกกระโดดข้ามเครื่องกีดขวางและวังค
๓. ฝึกธนูมาดอดจดจนให้รู้วิธีเลียงและบารุงมา
โดยฝีมือนักเรียนเอง
๔. ฝึกวิชาทหารใช้อาวุธปืน ทงยิงและถอด
เครื่องปั้นนอกกลางชำระปืนด้วย

๕. ผูกความกล้าหาญและอดสูสาหัส คือให้นักเรียนรับกระดาษจากครูแผ่นหนึ่ง แฉกเดินไปประทับตรา ซึ่งครูได้ไปมอบไว้ ณ ที่ใด ๆ และเขียนตำบลที่ประทับตราลงในกระดาษนำกลับมาแสดงแก่ครู ซ่อนใส่ ผูกในเวลาดำรงตน และให้นักเรียนเดินไปมาแต่จำฟังคนเดียว
๖. ผูก และ อบรม การ รักษาความสะอาดของสถานที่พักและที่เรียน มีการบังคับวาดถนน (ในบริเวณที่พัก) เช็ดถูต่างสถานที่
๗. ขยันยามทั้งใน และ นอกสถานที่ของโรงเรียน คำว่า
๘. วิชาตำรวจแผนกในภูมิประเทศ การฝึกวิชาพิเศษ ชั้นแรกตั้งไปฝึกทักอง ตำรวจภูธรมณฑลนครราชสีมา ให้ผู้บังคับการช่วย เป็นภาระจัด สถานที่ พักและ ผูกหัดนักเรียนนายร้อย ตำรวจภูธร โดยกระทรวงมหาดไทยจ่ายเบบเลี้ยงให้

อยู่ในความชอบบรมฉกฉ่อง ของ พันตำรวจตรี คอด ฝรั่ง
 ชาติเดนมาร์ก ซึ่งเป็นครูฝึกหัดวิชาตำรวจประจำ
 ภาคนั้น เรียกกันว่า “ครูคอด” พุดไทยได้ชุดเงินดี
 ครั้นตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจขึ้นที่นครปฐม
 แล้ว นักเรียนวิชาพิเศษต้องไปฝึกที่นครปฐมโดย
 ปรกติพักอยู่บนโรงเรียนตำรวจจากไม่พอ ก็อยู่ที่เรือน
 พักเจ้าพนักงานฝึกแก่นักเรียน ครูฝรั่งที่โรงเรียนนั้นเป็น
 ร้อยตำรวจเอก ชื่อว่าหิมัง เป็นชาติเดนมาร์ก ซึ่ง
 ในที่สุดได้มบรมราชาศักดิ์ เป็นพระยาเพชรรัตนราชปรีก
 ษาของกระทรวงมหาดไทย สมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม
 พระนครสวรรค์วรพินิตเป็นเสนาบดี กำหนดเวลาฝึก
 ดำเนินเดือน ดังกล่าวนั้นเข้ากรุงเทพฯ นักเรียนคนใดสอบ
 ได้ได้แล้วเป็นอันดับวิชาภาค ๓ หรือมีที่ ๓ โรงเรียน
 ดังกล่าวให้แก่กระทรวงมหาดไทยๆ ดังออกไปเป็นผู้ตรวจ
 การซึ่งภายหลังเรียกว่า “มหาดเล็กรายงาน” หน้าที่
 ของมหาดเล็กรายงานคือนั่งทำงานอันเป็นบทเรียนฝึกวิชา
 ไปในตัวด้วย ดังจะกล่าวต่อไป

นักเรียน ชะงักงาน

การผูกขาดพิเศษของชนอยุ่ครึ่งหนึ่ง เมื่อตั้ง
 นักเรียนรุ่นก่อน ๆ ในขณะที่พักใหม่ ก็ยังไม่มีอุปสรรค
 อะไร ครั้นถึงวิชาเตียงม้า และรักษาความสะอาดเขา
 นักเรียนทำการกวาดแปลงขัดสีขนม้าให้ชนม่น มีใหม่
 ผงรังแคคิด รักษาความสะอาดในคอกม้า มีภารกวาด
 ต่างบุตรคุดของม้า ชาวชาวเปิดอกและหอมหญ้าให้
 ม้ากินในคอกตามกำหนดเวลา (สำหรับม้าที่นักเรียน
 ใช้ตนเอง) นอกจากงานทางด้านม้า ต้องมีคุดกวาด
 เช็ดคุดห้องพัก และที่เรียนในกองตำรวจ ๆ นักเรียน
 บางคนที่เป็นชาวกรุงเทพฯ เป็นกุดบุตรอื่นได้รับการ
 ทำนุบำรุงให้มีแต่ความสูงส่งบายฝ่ายเดียว มีงานอะไร
 ก็ใช้แต่คนใช้ทำ จึงถือชนวรรณะเห็นเป็นกุดใช้งาน
 ไพร่ รัดเกล้าตอยนอยใจถึงแก่ชวณกนชคชนไม่ยอม
 ทำงานเหล่านั้น ครุต้องเทศให้เข้าใจระเบียบวินัยและ

หน้าที่ของกวดักษาวิชาเช่นน่านาประการ แต่นัก
 เรียนก็ยังหายอมทำงานไม่โดยอ้างว่าทางราชการมิได้
 ตั้งให้ไปทำงานเช่นนั้น ซึ่งเข้าใจเขาตามประดำผู้เยาว
 ติงแก่มิไทรเดชรองเรียนเข้ามายังท่านผู้อำนวยการ
 โรงเรียนมหาดเล็ก ท่านได้นำความกราบทูลทูลหรือ
 ดมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต
 มินตรวมกันว่า เป็นด้วยวิสัยเด็ก ต้องไทรเดชรอง
 ตกเรียนหนักเรียนให้ด้านหน้าทูลของคนที่วิชาที่ครูให้
 ผิดทิศทางการทำงานดังทูลเรียนมานั้น เป็นความประ
 ดังคดีของโรงเรียนทุกประการ ตามคดีดังกล่าวได้ถือ
 เปรื่องานตำราวิชาเดชรองมา ตั้งหนักเรียนเข้าใจนั้นโดย
 พอนักเรียนได้รับทราบเช่นนั้น แดงต่างก็กลบใจพร้อม
 กันปฏิบัตการตามทูลครู ตั้งสอนตลอด จนครูกล่าว
 ชมเชยว่านักเรียนทำได้ดีเกินคาด และชี้ให้เห็นเป็น
 ประจักษ์พยานแห่งความเชื่อฟังว่า ไม่ว่าจะการงานประ

เกทโร ถ้าปฏิบัติด้วยความตั้งใจจริงพร้อมเพรียงกัน
 แล้วย่อมมีผลดีทั้งงานและตัวปฏิบัติด้วย เป็นอย่างงาม
 นักเรียนรุ่นหลังก็อดคิดปฏิบัติตามกันตลอดมา
 บัดนี้จะได้ชักใจความใน นิตานต์ ๑๕ เรื่อง ตั้ง
 โรงเรียนมหาดเล็กมาประกอบเรื่องต่อไปอีก “.....นัก
 เรียนที่ลงไปเป็นมหาดเล็กรายงานนั้น ยังตั้งกอดอยู่ใน
 กรมมหาดเล็กและแต่งเครื่องแบบมหาดเล็ก เป็นแค
 ไปรับราชการอยู่หัวเมือง ก็อยู่ใน ความปกครองบังคับ
 บัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลและปลัดมณฑล เวลา
 พระบาท สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว เสด็จไป ยัง มณฑลนั้น
 มหาดเล็กรายงานของเข้ไปสมทบ กับมหาดเล็กที่ตาม
 เสด็จรับราชการ ในพระองค์ การฝึกหัดของมหาดเล็ก
 รายงานนั้น สมเด็จพระ เสด็จมาดี กระทรวงมหาดไทยได้มี
 ราชโองการให้ส่งมหาดเล็กไปศึกษาวิชาต่าง ๆ
 ตามหัวเมือง ในมณฑล เพื่อให้รู้จักภูมิฉานและผู้คน
 พลเมืองอย่างหนึ่ง ให้ไปทำการในหน้าที่ปลัดอำเภอให้
 รู้วิธีปกครองติดต่อ กับตัวราษฎรจะได้ รู้ถึงความทุกข์

ผู้ทรงราชฎรด้วยอย่างหนึ่ง ผดทได้ศึกษาอบรมจาก
โรงเรียนมหาดเล็กมากแล้ว ไปเป็นมหาดเล็กรายงาน
อยู่ไม่นาน ก็ชำนาญกิจการถึงขนาดที่จะเป็นตำแหน่ง
ข้าราชการสัญญาบัตรเช่นเป็นนายอำเภอเป็นต้นได้แทบ
ทุกคน

“โรงเรียนนี้เจริญมาโดยลำดับมีจำนวนนักเรียน
ตำเรีการศึกษาก่อออกไปรับราชการเพิ่มชนทุกปี แต่
เป็นผลไม่ตรงกบที่คาดไว้แต่เดิมอย่างหนึ่ง ด้วยนัก
เรียนที่ไ้เรียนตำเรี ทกภาค ต้มักรไป รับราชการกระ
ทรวงมหาดไทยตงนน เพราะกระทรวงมหาดไทยมี
ตำแหน่ง มหาดเล็ก รายงานไว้ ให้ นักเรียน มหาดเล็ก
มณฑลละ ๒ คน รวมทุกมณฑลเป็น ๓๒ คน การ
ปกครของมณฑลเทศาภิบาลยังคงการคนมีความรู้ไป
เป็นกรมการต่างจังหวัดมาก ตำแหน่งมหาดเล็กราย
งานว่างบ่อยๆ แม่นักเรียนมหาดเล็กที่ไ้เรียนตำเรีจะมี
มากชน ก็ยงหาพอกบที่กระทรวงมหาดไทยต้องการ
ไม่ แต่กระทรวงอื่นยงไม่ใคร่มาหาคนให้ โรงเรียน

มหาดเล็ก ๆ จึงเต็มอนฝึกสอนข้าราชการไว้ให้แตก
ทรงวงมหาดไทยแห่งเดียว เป็นเช่นนั้นมาตั้ง ๖ ปี

“ถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริถึงโรงเรียนมหาดเล็ก
ทอดวงว่า ได้ประโยชน์แต่เพียงในการปกครองหัวเมือง
ควรจะขยายประโยชน์ของโรงเรียนนี้ให้แพร่หลายไป
ถึงการพลเรือนฝ่ายอื่น ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
ให้สถาปนาโรงเรียนมหาดเล็ก ขึ้นเป็น^(๑) “โรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน ของ พระบาท สมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว” พระราชทานเงินเหลือจากสร้างพระ
บรมรูปทรงมาให้ ใช้เป็นทุน และพระราชทานที่ดิน

(๑) ประกาศให้ยกโรงเรียนมหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการ พลเรือน ของ พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งวันที่ ๓ มกราคม ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๓)

ใหญ่ของพระองค์ข้างที่ตำบลปทุมวันรวมทั้งตกที่สร้างไว้เป็นวัง ซึ่งเรียกกันว่า 'วังกลางทุ่ง' ดำหรับใช้เป็นโรงเรียนด้วย โปรดให้มีกรมการจัดการโรงเรียนนคณะหนึ่ง ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เจ้าพระยาพระเจ็ดสี ฯ (ม.ร.ว. เมีย มาตากุล) เจ้าพระยาอภัยราชา ฯ (ม.ร.ว. ดพ สุทัศน์) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) พระยาศรีวิรวงศ์ (ม.ร.ว. จิตร สุทัศน์) พระยาเทพวิฑูร (บุญช่วย วนิกกุล) รวม๑๑ ด้วยกันอำนวยความสะดวก และให้พระยาศรีวิรวงศ์คงเป็นอธิบดีอยู่เหมือนอย่างโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ได้ย้ายโรงเรียนจากพระบรมมหาราชวังไปตั้งอยู่ที่วังกลางทุ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา ได้เพิ่มวิชาแผนกใหญ่ๆ นอกโดยรวมวิชาครู ซึ่งแต่ก่อนเรียกโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ กับวิชาแพทย์ ฯลฯ เข้าไว้ในอุปการะของโรงเรียนด้วย

ฤ พ.ศ. ๒๔๕๗ ปลายปี ได้ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ ให้ตราพระราชกำหนดเพิ่มโรงเรียนข้าราชการ
 พดเรือชนเป็นเครื่องหมายนักเรียน ซึ่งได้สำเร็จวิชา
 ของโรงเรียนนแต่ออกไป รับราชการเรียบร้อย ตั้งแต่
 ๓ ปีขึ้นไป ได้ประดับอกเดือนเมองขวา และสำหรับ
 เจาหนาตเช่นกรมการ และ ครุอาจารย์ของโรงเรียน
 ประดับอกเดือนเมองซ้าย เช่นนมหาดยเงินเป็นรูปพระ
 เกยวประดิษฐานอยู่เหนือเบาะ ตามเค้าเครื่องหมาย
 โรงเรียนมหาดเด็ก ภายได้เบาะจารึกอักษรย่อประเภท
 วิชาที่สอบได้ได้ เช่น "รัฐประศาสนศาสตร์" อักษร
 "ร" "แพทยศาสตร์" อักษร "พ" เป็นต้น(๑)
 เช่นนได้ พระราชทานคือ พระราชหัตถ์เป็นครั้งแรกใน

(๑) พระราชกำหนดเพิ่มโรงเรียนข้าราชการ
 พดเรือชน พ.ศ. ๒๔๕๗ และประกาศแก้ พ.ร.บ. เพิ่มโรง
 เรียนข้าราชการพดเรือชนเป็น พ.ร.บ. เพิ่มจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๖๐

งานพระฤกษ์ทรงวางศิลาแรกคิดโรงเรียนหลังแรก ซึ่ง
ภายหลังได้ยกฐานะขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ต่อมาได้รับจากโรงเรียน

และได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญขึ้นอีกชนิด
หนึ่ง ชื่อว่า "เหรียญนักเรียนมหาดเล็กเดิม" หรือ
"เข็ม" ก็เรียก แต่ที่จริงรูปเป็นเหรียญมากกว่า
และหูห่วงสำหรับแขวนทรงกลมเล็ก (หาได้มีเข็มสำหรับ
กุดัดไม้) ทำด้วยทองคำ รูปเหมือนแผงคอเสื้อนักเรียน
มหาดเล็ก ด้านหน้าลงยาพันด้ายขาว แวด้านขวาตรง
กลางตามยาวเส้นเดียว และมีรูปพระเกี้ยวทองคำ
ประดิษฐานเหนือเบาะ ด้านหลังเกดยงจากรอกษรชื่อ
ผู้ทูลรับพระราชทาน วันเดือนปีที่ผู้มอบใ้พระเจ้าบรม
วงศ์ศุภราชของโรงเรียนมหาดเล็กได้ สำหรับพระราช
ทานแก่นักเรียนมหาดเล็กแห่งแรกตั้งกล่าวข้างคั้น ซึ่ง
ได้ขอรับราชการเรียนร้อย ไซ้ห้อยทรงกลมเม็ดที่ ๒
(ของเสื้อคอปิด) นับจากคอกลงมา ถ้าเสื้อเม็ดคอแบบ

ต่างดงไทรวังคุมเม็ดแรกคือวังบน เป็นเครื่องหมายว่า
ได้เป็นนักเรียนมหาดเล็กเต็ม แต่เหรียญชนิดนี้หาได้
พบพระราชกำหนดไม่ ชะรอยจะทรงสร้างขึ้นเป็นต่วน
พระองค์ และพระราชทานเป็นที่ระลึกถึงโรงเรียนมหาด
เล็กเต็มที่ได้เปิดขึ้นเป็นชั้ชั้ไปแล้ว ได้ทรงพระกรุณา
พระราชทาน โดยพระหัตถ์เป็น ครั้งแรกเมื่อวันนักเรียน
มหาดเล็กเต็ม เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายรัชสมัยมงคล
หน้าพระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวัง ณ วันที่
๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๘

ที่เรียก "มหาดเล็กเต็ม" นั้นหมายความว่า เป็น
นักเรียนมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง
พระบรมมหาราชเจ้า เพื่อมิให้พองกบนักเรียนมหาด
เล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้
ทรงสถาปนาชนออกแห่งหนึ่ง และเปิดขึ้นชื่อเป็นโรงเรียน
วิชาวุฒิชัย

เข็มและเหรียญเครื่องหมายทั้งสองอย่างนี้กล่าว
มา ตั้งแต่ครั้งตั้งว่าไม่เฉพาะแต่เพียงเป็นเครื่องหมาย

ระดับกายภายนอก แต่เป็นเครื่องประดับวิญญาน
ของผู้ที่ได้รับพระราชทาน

(๑) ให้รู้จักกันในฐานได้ร่วม การศึกษาจาก
สำนักเดียวกัน

(๒) ปรากฏผล ของ ความพากเพียร ศึกษา
จนสำเร็จวิชาออกมาได้ช่วยกันทำประโยชน์ให้แก่ชาติ
บ้านเมือง ประพฤติตนดี รักษาเกียรติคุณ มุ่งปฏิบัติ
การเพื่อก้าวหน้า

(๓) บังเกิดความสามัคคีไมตรีจิตต่อหมู่คณะ
มีมากน้อย แม้ไม่เคยรู้จักกันแต่เมื่อได้ เห็นเครื่อง
หมายร่วมสำนักศึกษาแห่งเดียวกันแล้ว ก็เกิดสนิท
เป็นตมามันสนิทกันจนได้โดยพลัน

(๔) เมื่อมีสำนักตั้งถาวรแล้ว ก็มีใจไมตรี
ซื่อซื่อกัน และกัน คามศวร แก่โอกาส และ ทำถึงความ
สามารถ

(๕) ผู้ร่วมคณะเครื่องหมายตั้งถาวรโดยมาก
ไม่ปรากฏว่าแสดงตัวเป็นปรปักษ์แก่กัน แม้พึงพลาด

ขาดเกินกันไปบ้าง โดยความจำเป็น บังคับ มิใช่เจตนา
 ขาขาด ก็มักจะให้อภัยกันไม่ยากเหมือนคนอื่น

(๖) ช่วยกันชักจูงมิตร ร่วม คณะให้ตั้งอยู่ใน
 ทางที่ชอบ และศกเตือนหน่วงเหนี่ยวมิได้เห็นเพื่อนร่วม
 คณะตกประมาทพลาดตง และโดยมากก็เชื้พ้องกัน
 ๒๕
 ทงหากจะได้มีผู้ประพฤติผิดจากที่ใดตั้งเกิดมา
 บ้างก็เป็นส่วนน้อยที่สุด รวมความว่าเครื่องหมายของ
 ด้านการศึกษาทางตองชนิตนั้นได้ช่วยคุณประโยชน์ทาง
 อ้อมแก่หมู่คณะไม่น้อย

ดู พ.ศ. ๒๔๕๘ ตมเด็จพระยาตำรง ฯ
 ทรงประชวรทพสุขภาพ ต้องกราบถวายบังคมทูลขอ
 เจมหัน ตำแหน่ง นายก กรมการ โรงเรียน ข้าราชการ
 พดเรือน แล้วในบั้นเองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 พระมหาธีรราช เจ้าได้โปรดเกล้า ฯ ให้ประดิษฐาน
 โรงเรียนข้าราชการพดเรือนชนบทมหาวชิราวุธยมีนาม
 ว่า "จุฬาลงกรณ์มหาวชิราวุธ" และทรงพระกรุณา
 โปรดให้สมเด็จพระยาตำรง ฯ เป็นที่ปรึกษาของ

มหาวิทยาลัย ^๕ ได้จัดการสอนวิทยาการ ^๕ อีกหลาย
 สาขา ^๕ ซึ่งรวมทั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ^๕ ด้วย และ
 อื่นๆ ^๕ ดังแจ้งในประกาศ ^๕ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘
 นั้นแล้ว และได้มีประกาศ ^๕ แก่พระราชกำหนด ^๕ เข็มโรงเรียน
 ข้าราชการพลเรือน ^๕ เป็นพระราชกำหนด ^๕ เข็มจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย ^๕ ลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐
 ด้วย ^๕ กำหนดของมหาวิทยาลัย ^๕ จุฬาลงกรณ์ ^๕ มา ^๕ ด้วย ^๕ ประการ ^๕ นั้น

การขอพระราชทานสัญญาบัตร^(๑)

บุคคลใดได้แต่งเรื่อง คัด คอ บรรดาคัด คอง
ราชทินนาม ข้าราชการโดยสัญญาบัตรได้ พระราช
ทานจากพระมหากษัตริย์ และประทอนซึ่งเดนาบต์
ออกให้โดย พระบรมราชานุญาต เรื่องหนึ่งเดจ์ ๆ
เดนาบต์กระทรวงมหาดไทยได้มีพระดำริและครัดแกท
ประชุมเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ว่า

(๑) รายงานประชุมเทศาภิบาล ปีที่ ๖ ร.ศ.
๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๕๓) หน้า ๒๓

การที่ข้าหลวงเทศาภิบาลมีใบบอกเข้ามา ขอ
รับพระราชทานสัญญาบัตรให้ข้าราชการคนหนึ่งคนใด
เป็นขุนนางนั้น เห็นว่าต้องพิจารณาให้รอบคอบก่อน
เพราะสัญญาบัตรไม่ใช่เป็นของมีแต่คุณฝ่ายเดียว บาง
ทีผู้ซึ่งยังไม่สมควรจะรับพระราชทานสัญญาบัตรได้รับ
พระราชทานกลับเป็นโทษแก่ตัวผู้นั้น หรือบางทีเคย
เป็นโทษแก่ราชการก็มี ได้เคยเห็นเป็นตัวอย่างมาแล้ว
แต่ก่อนหลายราย

ที่ว่าผู้ไม่ควรรับสัญญาบัตรนั้น ในที่นี้ไม่ประ
สงค์จะกล่าวถึงผู้ซึ่งประพฤติดีไม่ดี บุคคลเช่นนั้นยัง
ไม่ควรจะรับสัญญาบัตรอยู่เองเป็นธรรมดาไม่ต้องบอ
ยการกล่าว ทว่าในที่นี้ประสงค์ในผู้ซึ่งประพฤติดี แต่
มีเหตุขัดข้องยังไม่ควรรับสัญญาบัตรอยู่ด้วยเหตุต่างๆ
ดังจะอธิบายต่อไปนี้ คือ

๑. คนซึ่งยังไม่มั่งคั่งพอหาหนี้ เช่นผู้ซึ่งยังมี
เงินเดือนน้อยเพียง ๒๐ หรือ ๓๐ บาทเป็นต้นยังไม่ควร
รับสัญญาบัตร เพราะไม่มีกำลังหาหนี้พอที่จะรักษา

บรรดาศักดิ์ใด ถ้าขุนนางรับสัญญาบัตรต้องอยู่ทบ
กระต้อม หรือต้องไปติดตามหาข่าวกันเองเช่นหม่อม
เจ็ดพระเกียรติยศ เพราะคนทั้งหลายย่อมจะครหา
คูหมิ่น และขุนนางเช่นนั้นจะเข้าในทีใดจะไม่เทียม
หน้าเพื่อน ก็ยอม จะมี ความ กระตาก กระเดื่อง ไม่เป็น
ปรกติ เพราะเหตุฉะนั้น ถ้าคนใดประพฤติดีมีความดี
และความอุตสาหะในราชการ ส้มควรจะได้รับบำ-
เหน็จรางวัลอย่างใด ต้องให้ได้รับบำเหน็จรางวัล
อย่างอื่น คือเลื่อนขั้นเป็นตำแหน่งที่มีเงินเดือนสูงเป็น
ต้น จนพอมีกาลถึงพำหนะที่จะรักษาบรรดาศักดิ์ได้จึง
ควรรับสัญญาบัตร

๒. ผู้ที่ได้อำนาจแล้ว คือผู้ที่มีกำลังพำหนะ
และมีความดี แต่เพิ่งเข้ารับราชการใหม่ ยังไม่คุ้นเคย
ขนบธรรมเนียมใน ราชการหรือ กิจการที่ จะปฏิบัติ
คนในตำแหน่งมาของข้าราชการ คนจำพวกนั้นก็ยังไม่
ควรรับสัญญาบัตร จนกว่าจะได้มีความคุ้นเคยทั้ง
๒ ประการที่ว่ามาแล้ว เพราะถ้ารับสัญญาบัตรเร็ว

ไป ไม่รู้แบบแผนที่จะปฏิบัติคนใหญ่โตซึ่ง มักจะเกิด
เต็มเตี้ยในความประพฤติกี่มีความกำเริบเบ็ดเตล็ด

๓. ผู้ทรมักอ้างพาหนะแฉะมีความคุ้นเคย แต่
ทำราชการยังไม่ได้ตามสมควรแก่หน้าที่ ก็ยังไม่สม-
ควรจะให้รับสัญญาบัตร ดังจะยกเป็นตัวอย่าง เช่น
นายอำเภอ บ้างคนเป็นคน ซื่อตรง แฉะทำการ เก็บภาษี
อากรดี แต่ยังไม่ทำการอย่างอื่นในหน้าที่อำเภอไม่ถูก
ต้องตามแบบแผน เช่นยังไม่ควรจะให้รับสัญญาบัตร
เพราะความบกพร่องที่ยังมีอยู่ ไม่ได้เป็นด้วยเหตุอย่าง
อื่นนอกจากขาดความอดสำหระของผู้นั้น ถ้ามีความ
อดสำหระพากเพียรคงต้องทำได้ มาเห็นจรวงจืดเช่น
สัญญาบัตรเป็นเครื่องดำหริบ มารุ่งความอดสำหระแฉะ
สามารถพอแก่หน้าที่ ควรให้รับตอเมื่อผู้นั้นมีความ
อดสำหระทำราชการได้เต็มที่ ถ้าให้รับไปเสียก่อน
ทั้งหมดความมุ่งหมอย ราชการที่ยังบกพร่องก็จะ
บริบูรณ์ขึ้นไม่ได้ เพราะฉะนั้นในบุคคลจำพวกที่ว่า
มาในรอนดของบอกให้รู้ควว่ายังบกพร่อง อยู่ตรงนั้น ๆ

ให้ทำการให้มีบริบูรณ์เสียก่อนจึงจะขอรับพระราชทาน
 ตัญญาบัตรให้ ถ้าเช่นนั้นก็จะได้ การก็จะดี ทั้ง ๒
 อย่าง

ด้วยเหตุดังอธิบายมานี้ ในการที่ข้าหลวงเทศา-
 ภิบาลจะมีใบบอกขอรับพระราชทานให้ผู้ใดรับตัญญา
 บัตร ต้องพิจารณาเหตุจึงดี ต้องให้ผู้นั้นประกอบคุณ
 ทั้ง ๓ ประการ คือ เป็นผู้ถนัดภาษาหนะที่จะรักษา
 บรรดาศักดิ์ได้ประการ ๑ เป็นผู้เคยชนบธรรมเนียม
 และมอริยาศัย ควรเข้านมาคมข้าราชการชั้นเดียว
 ถิ่นได้ประการ ๑ และเป็นผู้ทำการได้เต็มตามหน้าที่
 ของตนประการ ๑ จึงขอรับพระราชทานตัญญาบัตร
 ที่ประชุมเห็นชอบตาม ข้อความและ เหตุผลที่ได้
 ทรงช้แจง และข้าหลวงเทศาภิบาลจะได้พิจารณาให้ใน
 การขอรับ พระราช ทาน ตัญญา บัตร ตาม พระ คำว่าดังนี้
 คือไป^(๑)

(๑) รายงานประชุมเทศาภิบาล วันที่ ๖ ร.ศ.

ปีหลังต่อมา กระทรวงมหาดไทย ได้ทำคำ
แนะนำดำเนิน กระแต่ พระราชดำริ ในพระบาท สมเด็จพระ
พุทธเจ้า หลวง ตั้งไป ยัง ข้า หลวง เทศาภิบาล ทุก
มณฑล^(๑) ดังนี้

คำแนะนำ

เรื่องขอบำเหน็จรางวัลให้ข้าราชการ

“ด้วยเมื่อเร็ว ๆ นี้มีกระแต่พระราชดำริว่า ใน
การที่เจ้ากระทรวงต่าง ๆ กราบบังคมทูลขอให้ข้าราชการ
ในกระทรวงนั้น ๆ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร

(๑) หนังสือพิมพ์เทศาภิบาล ปี ร.ศ. ๓๒๕

(พ.ศ. ๒๔๔๘) หน้า ๖๘

ไม่มีใครเป็นระเบียบแบบแผน มักไปเข้าใจเดี่ยวว่า
สัญญาบัตร ยศ เป็นรางวัลสำหรับตัวคน ที่มีความ
ชอบ ใครทำดีก็หมายจะให้คนนั้นได้เดือนยศขึ้นโดย
ลำดับ อย่างนี้จะป็นทางให้ยศฐาบรรดาศักดิ์พันเผอ
เกินกว่าสมควรไป มีพระราชกระแสตั้งน

“ธรรมเนียมการเสนอ ความชอบ เพื่อที่จะได้รับ
พระราชทาน สัญญาบัตร เดือนยศ กิตติ หรือเครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์กิตติ ส่วนข้าราชการตั้งกิตติกระทรวง
มหาดไทย บรรดารับราชการอยู่ตามหัวเมือง ข้าราชการ
หลวงเทศาภิบาลยอมมี ใบบอก เข้ามายัง เดือนยศ กระทรวง
มหาดไทยให้พิจารณาก่อนแล้ว และนำความ
กราบบังคมทูลเป็นธรรมเนียมมาแต่เดิม บัดนี้
พระราชกระแสตั้งว่ามาข้างคนเป็นเหตุ การที่จะกราบ
บังคมทูลในเรื่องขอพระราชทานสัญญาบัตรกิตติ เครื่อง
ราชอิสริยาภรณ์กิตติ ต่อไปจะต้องระวังอย่าให้

พลาดพลั้งจากพระราชนิคม จึงได้ทำคำแนะนำตั้ง
ออกมา ไว้ให้ เป็นที่ ตั้งเขต ของข้าหลวง เทศาภิบาลใน
การที่จะมี โบบอกเด่นขอความชอบ ข้าราชการ เข้ามายัง
กรุงเทพฯ ฯ จะต้องพิจารณาให้แต่ละทำให้ถูกต้องตาม
ข้อความที่จะกล่าวต่อไป

ว่าด้วยสัญญาบัตร ยศ (บรรดาศักดิ์).....

“.....ฯลฯ

อีกประการหนึ่งให้เข้าใจว่า ผู้ได้รับสัญญาบัตร
ยศ ครองหนงแดง ถ้าแต่มีได้เดือนตำแหน่ง ไม่ควร
ได้รับสัญญาบัตรเดือนยี่ภายใน ๓ ปี

อีกประการหนึ่งให้พึงเข้าใจว่า ผู้รับราชการใน
ตำแหน่งใดเมื่ออันมีกำหนดแล้วว่า ควรมียศได้เพียง
นั้น ๆ กติ ไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับสัญญาบัตร ยศ แม้
อย่างต่ำ ในชั้นนั้นไป แต่แรกเข้ารับราชการในตำแหน่ง

นน ควรได้รับคัดเลือกเมื่อเห็นเป็นการแน่นอนแล้วว่า ผู้
รับราชการ ในตำแหน่งนั้นได้ และมีผลราชการใน
ตำแหน่งนั้นดีด้วย จึงควรรับสัญญาบัตรยศ แม้ชนตา
สำหรับตำแหน่งนั้น

“อีกประการหนึ่ง ว่าตาม ความเห็น (พระดำริ)
ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย เป็นส่วนพระองค์ เห็นด้วยอัชฌไณย์ของ
บุคคลโดยมากย่อมต้องการ และเมื่อผู้ใดได้รับพระ
ราชทานแล้ว ย่อมเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้ และ
เป็นประโยชน์แก่ราชการได้มากก็จริงอยู่ แต่จะมีคุณ
ฝ่ายเดียวนั้นหาไม่ ยศอาจให้โทษแก่ตัวผู้รับก็มี ยศ
อาจให้โทษแก่ผู้บังคับก็มี ยศอาจให้โทษแก่ราชการ
ก็มี เคยเห็นตัวอย่างมาเนือง ๆ

“ในข้อที่ว่ายศให้โทษแก่ผู้รับนั้น เคยเห็นตัว
อย่างไร บุคคลที่ ไม่มั่งคั่ง พอจะรักษา บรรดาศักดิ์ได้

กล่าวคือคนที่ยากจนมีแค่นี้ เวลาได้เป็นขุนเป็นหลวง
 ขน บางทีก็ใจว่าจะต้องบริโภคน้ำใช้ด้วยอย่างขุนนาง
 ให้สมยศ หลงไปในทางใช้ด้วยเกินกำลังที่จะมีมา
 หาได้ ตกลงตายถึงซึ่งความเดือดร้อนด้วยเหตุนี้
 บางคนหลงไปในทางมั่วยั่วดี ไม่นำพาที่จะรักษา
 ยศศักดิ์ในยศคนทั้งหลาย แม้เพียงจะหาเงินใหม่
 ได้มาทำงานให้ชาว ๆ (ก็ไม่ได้อะไร) เช่นนกเป็นเครื่อง
 รังเกียจในหมู่เพื่อนข้าราชการ

“ขอทวายน้องชายให้โทษแก่ผู้บงกชมนัน ประ-
 สงค์จะกล่าวในจำพวก บุคคลที่ ผู้บงกชมนัน ยังไม่แน่
 ใจว่า ความดำมาวรกดี ความประพฤติที่ดี จะทำ
 ข้าราชการไปได้อย่างหรือไม่ว่าง คนเช่นนี้เมื่อได้รับพระราช
 ทานยศแล้ว ไปมีเหตุจะต้องถอดถอนผลัดเปลี่ยน
 ย่อมเป็น การยาก และเป็น ความลำบากใจ แก่ผู้ บงกช
 อย่างที่สุด

17/09/2566

“ขอทว่า ยศอาจจะให้ โทษแก่ ราชการ ได้นั้น
 หมายความว่า ยศศักดิ์ศักดิ์ไปให้แก่คนพาลสันดานชั่ว ไป
 ปราบฏว่าเป็นคนคดโกง หรือแม้แต่ว่าเป็นคนอัน
 อุปนิสัยความประพฤติในส่วนคัวเลวทราม ไม่สมควร
 เกียรติบรรดาศักดิ์นั้นแล้ว ก็เป็นเครื่องเสื่อมเสียใน
 ราชการ เพราะเหตุที่ ทำให้คนทั้งหลายเห็นว่ายศศักดิ์
 อันเป็นเครื่องเชิดชูความดี ไม่เป็นเครื่องหมายสำหรับ
 คุณความดีจริงดังควรนิยม ด้วยคิดเห็นเช่นนั้น จึง
 เห็นว่าผู้ซึ่งควรจะได้รับพระราชทานสัญญาบัตรนั้น จะ
 เดอกดีรแต่ด้วย ความสามารถที่ทว่าราชการ ในหน้าที่
 แต่ด้วยคนเดียวเป็นประมาณไม่ได้ จำต้องพิจารณา
 ถึงอุปนิสัยความประพฤติในส่วนคัว และความสามารถ
 ที่จะรักษาเกียรติยศบรรดาศักดิ์ได้ถ้อยยืนหรือไม่ออกต้อง
 ๐๑/2566
 หนังสือ

ด้วยเหตุที่ของพวกที่พรรณนามานี้ ชี้อแนะนำ

แก้ข้าหลวงเทศาภิบาลว่า ในการที่จะมีใบบอกขอ
 ให้ข้าราชการผู้หนึ่งผู้ใดได้รับสัญญาบัตร รั้งใหม่
 กัด หรือเดิมนัยชนิดใด จงถือกำหนดที่จะกล่าวต่อไป
 นี้ใหม่คง คือ

๑. ยศ ต้องสัมพันธ์ตำแหน่ง

๒. ผู้ที่ได้รับ พระราชทาน สัญญาบัตร เป็นผู้
 คุณวุฒิทำราชการ ในตำแหน่งนั้นได้ดี อันเห็นเป็น
 แน่นนอนแล้ว

๓. การที่ขอสัญญาบัตรนั้น ไม่เร็วเกินไป
 หรือเมื่อว่าอีกอย่างหนึ่ง ในใบบอกที่ขอ สัญญาบัตรนั้น
 ต้องแสดงข้อความเหตุอันให้ชัดเจน คือ

(๑) ผู้ที่ได้รับ ราชการ ในตำแหน่ง นั้นมา
 แต่เมื่อใด

(๒) ผู้ที่ได้รับสัญญาบัตร และเครื่องราช
 อติริยาภรณ์ ในคราว หลัง ที่สุด ก่อน

ณเมื่อใด

- (๓) ที่ขอ ตัญญา บัตรใหม่^{นี้} เพราะเหตุใด
ความ ใน ใบ บอก ที่ขอ ต้องว่า ให้ ชัด
ตง^{นี้}

ว่าด้วยประทวน

“ประทวน^{นี้}เด^{นี้}นามค^{นี้}ตง^{นี้} ก^{นี้}ดำ^{นี้}ห^{นี้}ร^{นี้}บ^{นี้}ค^{นี้}ง^{นี้} ให้^{นี้}ม^{นี้}ย^{นี้}ศ^{นี้} (บ^{นี้}ร^{นี้}ร^{นี้}ค^{นี้}ค^{นี้}ก^{นี้}) เป็น^{นี้}ของ^{นี้}เด^{นี้}นาม^{นี้}ค^{นี้}ตง^{นี้} โดย^{นี้} พระ^{นี้}บ^{นี้}ร^{นี้}ม^{นี้}ร^{นี้}า^{นี้}ชา^{นี้} น^{นี้}ุ^{นี้}ญ^{นี้}า^{นี้}ค^{นี้} พระ^{นี้}บ^{นี้}า^{นี้}ท^{นี้}ง^{นี้}ม^{นี้}เด^{นี้}จ^{นี้}พระ^{นี้}เจ้า^{นี้}อยู่^{นี้}ห^{นี้}ว^{นี้}ไม่^{นี้}ได้^{นี้}ท^{นี้}ร^{นี้}ง^{นี้}ค^{นี้}ง^{นี้}เอง^{นี้} เพราะ^{นี้} ฉ^{นี้}ระ^{นี้}น^{นี้}ย^{นี้}ศ^{นี้}ท^{นี้}ด^{นี้}ง^{นี้}ด^{นี้}วย^{นี้}ป^{นี้}ร^{นี้}ท^{นี้}ว^{นี้}น^{นี้}น^{นี้} ดำ^{นี้}ห^{นี้}ร^{นี้}บ^{นี้}ค^{นี้}า^{นี้}ห^{นี้}าง^{นี้}ง^{นี้}ซ^{นี้}ง^{นี้} บ^{นี้}ร^{นี้}ร^{นี้}ค^{นี้}ค^{นี้}ก^{นี้}ไม่^{นี้}ก^{นี้}ง^{นี้}ร^{นี้}บ^{นี้}ต^{นี้}ัญ^{นี้}ญา^{นี้}บ^{นี้}ค^{นี้}ร^{นี้} เช่น^{นี้}จ^{นี้}ำ^{นี้}เม^{นี้}อง^{นี้}เบ^{นี้}น^{นี้}ค^{นี้}น^{นี้} หรือ^{นี้}ค^{นี้}ำ^{นี้}ห^{นี้}าง^{นี้}ง^{นี้}ซ^{นี้}ง^{นี้}อยู่^{นี้}ใน^{นี้}เก^{นี้}ณ^{นี้}ห^{นี้}ร^{นี้}บ^{นี้}ต^{นี้}ัญ^{นี้}ญา^{นี้}บ^{นี้}ค^{นี้}ร^{นี้}ได้^{นี้} แต่^{นี้} ห^{นี้}า^{นี้}ก^{นี้}ค^{นี้}ุ^{นี้}ณ^{นี้}ว^{นี้}ค^{นี้}ม^{นี้}ผู้^{นี้}ร^{นี้}บ^{นี้}น^{นี้}ย^{นี้}ง^{นี้}ไม่^{นี้}ก^{นี้}ง^{นี้}ท^{นี้}ค^{นี้}ว^{นี้}ร^{นี้}บ^{นี้}ต^{นี้}ัญ^{นี้}ญา^{นี้}บ^{นี้}ค^{นี้}ร^{นี้} จ^{นี้}ึง^{นี้} ให้^{นี้}ร^{นี้}บ^{นี้}แต่^{นี้}ป^{นี้}ร^{นี้}ท^{นี้}ว^{นี้}น^{นี้}ก^{นี้}่อน^{นี้} เช่น^{นี้} ค^{นี้}ำ^{นี้}ห^{นี้}าง^{นี้}น^{นี้}าย^{นี้}อ^{นี้}ำ^{นี้}เภ^{นี้}อ^{นี้} เบ^{นี้}น^{นี้}ค^{นี้}น^{นี้}

ยศที่คงด้วยประทวนเด่เนาบัด โดยปรกคิมี่ ๔
 ชน คือ หลวง ชุน หมัน นายเวร ผู้ใดได้รับ
 ประทวนมยศชนใดแล้ว เมื่อต่อไปจะได้รับสัญญา
 บัตร คงได้รับยศไม่ต่ำกว่าที่มี่แล้วในประทวน

“ยศที่ คงด้วย ประทวน ย่อมมี กำหนด ตาม ตำแหน่ง
 แห่งทำนองเดียวกับสัญญาบัตร ลักษณะที่จะพิจารณา
 ในการเลื่อนต้วรณะ ขอประทวน ก็ทำนองเดียวกัน
 กับสัญญาบัตร นิดกันแต่ด้วยความสำคัญน้อยกว่า
 สัญญาบัตรเท่านั้น

ว่าด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์

“ให้มี พระราช กำหนด โปรดเกล้า ฯ ให้วางไว้
 แล้วว่า ผู้มตาแห่งยศชนใด ควรได้รับเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์อย่างสูงได้เพียงใด ได้คิดพระราช
 กำหนดนั้นให้มาในท้ายคำแนะนำด้วยแล้ว

“เครื่องราช อิศริยา ภรณ์ เป็นของ จำหรับ พระ
 ราชทานหมายบำเหน็จความชอบพิเศษที่ผู้หนึ่ง ๆ ได้ทำ
 และได้มีมาในราชการ ไม่ใช่ผู้รับราชการในตำแหน่ง
 ใด ควรจะได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 จำหรับตำแหน่งนั้น เพราะฉะนั้นเครื่องราชอิสริยา
 ภรณ์ผูกกับสัญญาบัตร ยกตัวอย่างดังเช่น ผู้ว่าราชการ
 การเมืองซึ่งกำหนดยศไว้ว่าเป็นพระหรือพระยานั้น ถ้า
 ผู้ใดได้เป็นตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง รับราชการ
 ตามตำแหน่งใดเรียบร้อยดี หรือว่าผู้หนึ่งควรได้รับ
 สัญญาบัตรเป็นพระตามสมควรแก่ตำแหน่ง แต่ถึง
 ผู้หนึ่งจะรับ ราชการ ใน ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ได้
 เรียบร้อยค่อไปอีกสักกี่ก็ตาม ไม่ใช่แปลว่าสมควร
 จะได้รับพระราชทาน เครื่องราช อิศริยา ภรณ์ตามตำแหน่ง
 ใดเป็นผู้ว่าราชการเมือง เพราะฉะนั้นจึงว่าไม่
 เหมือนกับสัญญาบัตรสัก

“ การที่จะได้รับ พระราชทาน เครื่องราช อติริยา-
ภรณ์นั้น ต้องอาศัยเหตุความชอบพิเศษซึ่งดำเนกร
จะยกยชมแจงได้ใน ๒ อย่างนี้ คือ

“ ๑. ความไม่คดอย่างใดเกิดขึ้น หรือมชย โดยมี-
ใช้ความผิดของผู้อื่น และผู้อื่นหากเพียรทนความยาก
ความลำบาก แลใช้ระงับความชวร้ายอื่นนั้น ให้ตั้งบ
เรียบรอย ค้ ได้ด้วย งดบัญญาและความ อุตสาหะของผู้
นั้น เช่นขอว่าความชอบ ควรได้รับพระราชทาน
เครื่องราชอติริยาภรณ์ตั้งถานหนึ่ง

“ ๒. ออกตั้งถานหนึ่งนั้น ความคดอันใดหากจะม
อยู่ได้แต่ด้วยความหมิ่น ความเขอเฟอของผู้อื่น และ
ผู้อื่นอุตสาหะ พยายาม รักษาความคด อย่างนั้น ให้คดอยู่ได้
เต็มชยคชชานานไม่เจอมชรวม ชื่อว่าเป็นความ
ชอบควร ได้รับ พระ ราชทาน เครื่อง ราช อติริยา ภรณ์
เหมือนกัน แต่ต้องเขาใจอย่างหนึ่งว่า พระราช
นิยมไม่พอ พระราชหฤทัยที่จะ พระราชทาน เครื่องราช
อติริยาภรณ์แก่ผู้หนึ่งผู้ใดมชย ๆ ก่ง่าคือ ไม่ใช่

ถือว่าผู้ใดทำความชอบครั้งหนึ่ง ควรจะได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดวงหนึ่งเสมอไป เพราะฉะนั้น ในเรื่องบำเหน็จ เครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น การที่จะบอกเด่นขอความชอบ ควรถือเป็นกำหนดดังนี้ คือ

(๓) เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ไม่ใช่บำเหน็จสำหรับตำแหน่ง เป็นบำเหน็จสำหรับความชอบ

(๒) เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ควรเป็นเป็นของได้ยากกว่ายศ ไม่ควรเข้าใจว่าเป็นของสำหรับพระราชทานดั่งกับสัญญาบัตร

(๑) การที่บอกเด่นขอความชอบผู้ควรรับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ต้องชี้แจงความชอบอย่างใด ๆ เป็นสำคัญเครื่องวินิจฉัย และต้องเข้าใจเสมอว่า ไม่เป็นของสำหรับพระราชทานบ่อย ๆ จะได้แต่เมื่อมีความชอบมาก หรือมีความชอบมานานเป็นเครื่องกำหนด ๒ อย่างเท่านี้

ว่าด้วยชนเงินเดือน

“เงินเดือนเป็นของมอตราตำแหน่ง และ
แต่ละตำแหน่ง ย่อมมีอัตรา ชนต่างตำแหน่ง เป็น ๕ ชน
๒ ๒๒ ๒๒ ๒๒ ๒๒
ตั้งแต่ชนที่ ๑ ถึงมาจนชนที่ ๕ ความชอบของและ

เครื่องพิจารณา ว่าคนใด ควรจะ ได้รับ เงินเดือน ชนใด
ในตำแหน่งที่ควรรับราชการนั้น ยังไม่เข้าใจกันเป็นยุติ
มักจะต้องคัดรอนแกไขอยู่นาน ๆ จึงวางกำหนดไว้ใน
คำแนะนำ ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเข้าใจด้วยดังนี้ คือ

ข้อ ๓ ทก ๆ คนเมื่อแรกรับราชการตำแหน่ง
ใด จะได้รับเงินเดือนในอัตราอย่างต่ำ คือชน ๕
ของตำแหน่งนั้น มีข้อยกเว้นข้อยอย่างเดียวแต่เมื่อ
ย้ายเข้ารับราชการในตำแหน่งอื่นมารับราชการในตำแหน่ง
ใหม่ด้วยความดี แต่ข้าราชการคนนั้นเขาได้รับเงิน
เดือนในตำแหน่งเดิม ดังกล่าว อัตรา ชนต่ำของ ตำแหน่ง
ใหม่ จะได้รับเงินเดือนในอัตราชนต่ำของตำแหน่งใหม่
เป็นการ คดผิด ประโยชน์ที่เขาได้เคย รับอยู่แล้ว เช่นนี้
จะคงอัตราเป็นชนสูงขึ้นไปพอเท่า เงินเดือนที่เขาได้เคย

รับแต่เงินเดือนอยู่ . นอกจากเหตุอันไม่ควรจะตั้ง
อัตราเงินเดือนให้สูงกว่าชู้ตา ชะตาแห่งนั้น ในเบอง
ต้น

“ข้อ ๒ ในการที่จะขึ้นเงินเดือนให้ผู้ใดจาก
อัตราอย่างต่ำได้รับยอนน นอกจากขึ้นด้วยเหตุที่
ได้ความมาในข้อ ๑ แล้ว ก็ยังถือเป็นสำคัญอย่างหนึ่ง
ว่าผู้ใดมีความสามารถทำการตามหน้าที่ในตำแหน่งนั้น
ได้ทุก ๆ อย่าง ได้ที่คิดองเห็นแน่นอนแล้ว ผู้
จึงชื่อว่าสมควร จะได้รับเงินเดือน สูงขึ้นกว่า ชนตาของ
ตำแหน่งนั้นได้

“อธิบายความที่กล่าวมาในข้อนี้ ยกตัวอย่าง
ดังเช่น นาย อำเภอ คนใด ที่ได้รับเงินเดือน อยู่ในอัตรา
ชั้น ๕ ถึงนายอำเภอคนนั้นจะตั้งใจใฝ่ร้ายแรงตั้ง
ตั้งเท่าใด ๆ ถ้าแต่ยังไม่เข้าใจการตามหน้าที่ของ
นายอำเภอทุกข้อดีแล้ว คนเช่นนั้นจะให้มาเห็นจ
รางวัลตกควรให้อย่างอื่น ไม่ควรจะขึ้นเงินเดือนให้เลย
เป็นอันขาด เหตุใดจึงว่าดังนี้ เพราะเหตุว่าราช-

การจะเรียบร้อยขงยพใดก็ขอคัยทผู้เป็นเจ้าหน้าทีเขาใจ
 หนาทแต่ละวชิปฏิบศการขงคนเม้นย้าทุกตำแหน่ง ถ้า
 ไม่กวดขัน ในข้อนี้ ให้เป็น การจำเป็น ในทางที่จะได้มอ
 ประโยชน์แล้ว เจ้าหน้าทีก็จะเดออกหาดีเอาแต่ในทาง
 ที่ถอดนดีหรือพอใจ หนาทใดไม่ต้องใจก็จะไม่เอา
 ธุระคัยษา จะดีไปคนจะอย่างดองอย่าง ไม่เป็น
 ประโยชน์ในทางที่จะให้แบบแผนยงยืนในราชการ จึง
 เป็นขอสำคัญมากทีเดียว ทีจะต้องกวดขันให้ราชการ
 การได้รับผลประโยชน์ยงยืน คือเมื่อมีความสามารถ
 รอบรหนาทในตำแหน่งขงคัวทุกอย่างแล้ว

ข้อ ๓ ผู้ทมีความสามารถรอบรราชการตาม
 หนาทตำแหน่งขงตนตั้งว่ามาในข้อ ๒ แล้วนั้น ผู้ใด
 ควรจะได้เดือนชนเงินเดือนสูงชน ชาติยเหตุเหตุงาน
 คือ

(๑) ทำการดีทุกอย่าง ในหน้าที่ สำหรับ
 ตำแหน่งนั้น ไม่มเหตุแต่คงความบกพร่องเต็มเต็ม
 ถึง ๓ ปี หรือ

(๒) ทำการดีทุกอย่าง ในหน้าที่ สำหรับ
 ตำแหน่งนั้น ไม่มีเหตุแต่งตั้งความบกพร่องเสื่อมเสีย
 แม้ไม่ถึง ๓ ปี แต่มีการที่ใดกระทำเป็นการพิเศษ
 หรือ

(๓) ย้ายไปรับราชการที่อื่น ในตำแหน่ง
 เดียวกัน เพราะความดีเป็นเหตุให้ย้ายไป

(๔) เมื่อมีทวงในอตราที่กระทรวงพระ
 คตงได้กำหนดอนุญาตไว้ ถ้าเต็มอตราทุกปี ไม่มี
 ว่าง เดือนชนเงินเดือนชนไม่ได้ และห้ามมิให้ชอรอง
 แก้อตราที่ใด กำหนดไว้ สำหรับ จะชนเงินเดือนให้
 หนึ่งผู้ใด เพราะเหตุฉะนั้นขอแนะนำไว้ในส่วนนั้นว่า
 ควรจะระวังอตราที่มีให้ค่าไวกว่าที่ กระทรวง พระคตง
 ใ้อนุญาต จึงจะไม่ร้อนใจในชน

ข้อ ๔ การชนเงินเดือนตั้งขอความที่โดยหมาย
 มาให้เข้าใจว่า ไรแทนขอเพิ่มเงินเดือนให้เป็น
 ๗/๐๙/๒๕๕๖
 บำเหน็จรางวัล ตามใจผู้ ไร บาทหนึ่ง ต้องบาท อย่างแต่
 ก่อน ประเพณีนั้นเป็นอันเลิกแล้ว ไม่ควรใช้ต่อไป จง

เทศาภิบาล

๔๑๗

เข้าใจดังนี้ แม้การทเดอนชนเงินเดือน ถ้าไม่เหตุ
 จำเป็นแล้ว ไม่ควรเดือนในเวตาอื่น นอกจากเวตา
 งบประมาณใหม่ คือเดือนเมษายนใหม่ การทำ
 บัญชางจะไม่ยุ่งยาก แม้เหตุที่จำเป็นจะต้องเดือน
 ชนเงินเดือนในกตางมี เช่นย้ายคนไปรับราชการใน
 ตำแหน่งอย่างเดียวกันในท้องถิ่นด้วยความดี ดงนเป็นคน
 ที่จะเดือนชนเงินเดือนชนเป็นเท่าใด ควรจะมีใบบอก
 หรือโทรเลขหรือกระทรวงเสียก่อน ถ้าไม่หาหรือ
 กระทรวงก่อน แม้การทเดอนชน ขาดดวงเทศาภิบาล
 เข้าใจว่าถูกต้องด้วยแบบแผน บางทีมีเหตุขัดข้อง
 ไปปรากฏชนภายหลัง กระทรวงพระคลังไม่ยอมชน
 ให้ ก็เสียเวลาจาและเป็นสัญญาเปล่า (โมชะ) ให้
 ผู้นอยขาดความเชื่อถือ หากควรไม่

17/09/ รวมความแนะนำ

ขอความที่ใดกตางมาแดงทงน เมอรจบรวม

ใจความ ขอให้เข้าใจว่า ที่ข้าราชการจะได้รับบำ-
เหน็จรางวัลใน ๓ อย่างนี้ คือ สัญญาบัตร ยศ อย่าง
หนึ่ง เครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างหนึ่ง เงินชชนชน
เงินเดือนอย่างหนึ่งนั้น ย่อมอาศัยเหตุและมีเกณฑ์
สำหรับพิเคราะห์ และมีกำหนดพระราชนิยามต่างกัน
ตามประเภทแห่งบำเหน็จรางวัลนั้น ๆ ข้าพเจ้านี้เทศา-
ภิบาลจะต้องพิเคราะห์ตาม หลักฐานที่ได้ชี้แจงมา
และปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระราชนิยาม และข้อความ
สำหรับเป็นเครื่องพิเคราะห์การนั้น ๆ ถ้าไม่ระวังทำให้
ถูกต้อง การที่บอกเงินข้อความชอบผู้ใดเข้ามาก็ดูไม่มี
ผิดอันใด และบางทีกลับจะถูกคดีขึ้นได้ด้วย จึงแจ้ง
ความทวงไว้ให้ทราบทั่วกัน

พระราชนิยามสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์

17/09/2566

“มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งว่า
เครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น ประเทศใดประเทศหนึ่ง

หาได้ใช้เป็นคะแนน สำหรับ ผู้มีความชอบครั้งหนึ่งของ
 เดือนคราวดวงหนึ่งไม่ ย่อมกำหนดตามบรรดาศักดิ์ ผู้
 ช่างตง อยู่ใน ตำแหน่งต่ง และ ตำแหน่งคำ เป็นที่ ตงด้วย
 เพราะเหตุว่าผู้ซึ่งมีความชอบ ทงปวงใช้ จะได้บำเหน็จ
 แด่ด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างเดียวกัน ย่อมได้
 เงินเดือนชนบาง เดือนตำแหน่งบ้าง เดือนบรรดาศักดิ์
 บ้าง เพราะฉะนั้นผู้ซึ่งตงอยู่ในตำแหน่งคำ จะได้รับ
 เครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างต่ง จึงเป็นการไม่งาม
 และไม่สมควรอยู่เอง และคงจะเป็นการชักบมาเห็นใจ
 อย่างอนชอก ๓ ประการอันได้กล่าวมาแต่ฉนั้นด้วย ควร
 จะกำหนดไว้ให้เป็นเขตชน สำหรับ เครื่องราช อิสริยา
 ภรณ์ต่อไป

“แต่ตำแหน่งราชการและบรรดาศักดิ์ ในปัจจุบัน
 นี้ ย่อมยกเยื้องกันอยู่บ้าง ในบรรดาศักดิ์เองแล้ว จะ
 อาศัยศักดิ์นาเป็นหลักก็ไม่ได้ บางกรมศักดิ์นาสูง แต่
 บรรดาศักดิ์ต่ำ บางกรมบรรดาศักดิ์สูง แต่ศักดิ์นาต่ำ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง อัครราชไวย เป็นอย่าง
กว้าง ดำรงบริหารราชการและกรมเครือของราช
อิสริยาภรณ์ จะเทียบชั้นเครือของราชอิสริยาภรณ์
ดังต่อไปนี้

๑. ตำแหน่ง ขุน อย่างต่ำ เหนือมณฑลของ
อย่างสูง ทิพยภรณ์
๒. ตำแหน่ง หอจวง อย่างต่ำ จิฉัตรภรณ์
อย่างสูง ภัทราภรณ์
๓. ตำแหน่ง พระ อย่างต่ำ ทิพยภรณ์
อย่างสูง ภูษณาภรณ์
๔. ตำแหน่ง พระยา ชั้นที่ ๓ อย่างต่ำ ภัทรา
ภรณ์ อย่างสูง มั่นชานาภรณ์
๕. ตำแหน่ง พระยาชั้นที่ ๒ อย่างต่ำ ภูษณา
ภรณ์ อย่างสูง นิภาภรณ์

๖. ตำแหน่ง พระยาชั้นที่ ๓ อย่างต่ำ มีฉันทนา
ภรณ์ อย่างสูง จตุตถภรณ์

๗. ขุนนางผู้ใหญ่ ชั้นที่ ๓ อย่างต่ำ นิภาภรณ์
อย่างสูง จตุตถภรณ์

๘. ขุนนางผู้ใหญ่ ชั้นที่ ๒ อย่างต่ำ จตุตถรา-
ภรณ์ อย่างสูง มหาตถภรณ์

๙. ขุนนางผู้ใหญ่ ชั้นที่ ๑ อย่างต่ำ จตุตถรา-
ภรณ์ อย่างสูง มหาตถภรณ์

๑๐. เจ้าพระยา ปฐมจตุตถจอมเกล้า

“ข้าราชการซึ่งไม่มีตำแหน่งเป็น ขุน หลวง
พระ พระยา เช่นกรมมหาดเล็กและกรมพระตำรวจ
เทียบชั้นตามนิยมซึ่งเป็นแบบอย่างมาแต่ก่อน หรือถ้า
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะพระราชทานข้ามชั้น
เป็นพิเศษ ก็พระราชทานเฉพาะครั้งคราว

“ให้กรมราชเลขาธิการ และกรมเครื่องราช
อัญมณีกราบทูลขอตราตามพระราชกำหนดฉบับไป”

พระราชกำหนดตั้งไว้แต่วันที่ ๓๐ มกราคม

ร.ศ. ๑๒๐

ขอเครื่องราชอัญมณี ได้เปลี่ยนใหม่ใน
รัชกาลที่ ๖ ดังนี้

ขอเดิม ข้างเผือก ชั้น ๑ มหาจักรพรรณี ขอ
ใหม่ที่ไข้อยู่ในบั้น ประถมจักรพรรณี ข้างเผือก

ขอเดิม ข้างเผือก ชั้น ๒ จตุรจักรพรรณี ขอ
ใหม่ที่ไข้อยู่ในบั้น ทวิจักรพรรณี ข้างเผือก

ขอเดิม ข้างเผือก ชั้น ๓ นิภาจักรพรรณี ขอใหม่
ที่ไข้อยู่ในบั้น ทริจักรพรรณี ข้างเผือก

ขอเดิม ข้างเผือก ชั้น ๔ ภูษจักรพรรณี ขอ
ใหม่ที่ไข้อยู่ในบั้น จตุรจักรพรรณี ข้างเผือก

เทศาภิบาล

ชื่อเดิม ข้างเผือก ชั้น ๕ ทิพยารณ ชื่อ
ใหม่ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ เบญจมารณ ข้างเผือก

ชื่อเดิม มงกุฎดงยาม ชั้น ๓ มหาตุรารณ
ชื่อใหม่ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ ประภมารณ มงกุฎดงยาม

ชื่อเดิม มงกุฎดงยาม ชั้น ๒ จุดตุรารณ ชื่อ
ใหม่ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ ทวิติยารณ มงกุฎดงยาม

ชื่อเดิม มงกุฎดงยาม ชั้น ๓ มณฑนากรณ
ชื่อใหม่ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ ตริตยารณ มงกุฎดงยาม

ชื่อเดิม มงกุฎดงยาม ชั้น ๔ ภัทรารณ ชื่อ
ใหม่ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ จตุรธากรณ มงกุฎดงยาม

ชื่อเดิม มงกุฎดงยาม ชั้น ๕ วิจิตรารณ ชื่อ
ใหม่ที่ใช้อยู่ในบัดนี้ เบญจมารณ มงกุฎดงยาม

และในรัชกาลที่ ๖ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงสถาปนาเครื่องราชอิสริยากรณ ข้างเผือก

และมงกุฎดงยามชั้นสูงสุด ชั้นเอก คือ ข้างเผือกสูงสุด
ชื่อ มหาปรมากรณ มงกุฎดงยามสูงสุด ชื่อ มหา

จริรมงกุฎ

ฤ พ.ศ. ๒๔๔๗ ตั้งแต่ ๗ เดือนที่กระทรวง
 มหาดไทยรับสั่งให้ประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๒๒ ว่า
 เพราะเหตุว่าแดนไปจะกวดขันเรื่องวิชาความรู้ให้คน
 ตามหัวเมือง จึงขอออกแก่ข้าหลวงเทศาภิบาลทั้งปวง
 ให้เป็นที่เข้าใจว่า ถ้าจะขอขอดีญาบัตรก็ดี ขอ
 ขอบัตรทวนก็ดี หรือจะขอเดือนชนเงินเดือนก็ดี ให้
 เลิกตั้งรผู้ทศความราชการตามหน้าที่เป็นสำคัญว่า
 อย่างอื่น ถ้าบอกขอเข้ามาเมื่อใดจะเรียกตัวคนเหต
 วนั้นเข้ามาสอบสวนใน กระทรวง มหาดไทย ก่อนทุกราย
 ถ้าเห็นว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้ ต้องยกแก้ตำแหน่งแล้ว
 จะไม่นำความขึ้นกราบบังคมทูล เว้นไว้แต่ที่เป็นเหตุ
 การซึ่งสมควรอันพิเศษ

ข้าหลวงเทศาภิบาลรับว่าจะเลิกตั้งรผู้ทศความ
 ฐอนตั้งควร ตั้งเข้ามาสอบที่กระทรวงมหาดไทย ก่อน
 แล้วจึงจะขอบัตรและดีญาบัตร และขอเดือน
 ชนเงินเดือนโดยลำดับ

เรื่องการขอบำเหน็จความชอบให้
ข้าราชการที่สังกัดต่างกระทรวง^(๑)

ข้าราชการหัวเมืองที่ สังกัด กระทรวงมหาดไทย
นับแต่กรมการอำเภอ^๕ขึ้นมาจน ถึง ผู้ว่าราชการ จังหวัด
ยอมมีหน้าที่ราชการหลายแผนก นอกจากการมหาด
ไทย เช่นการศึกษ การไปรษณีย์โทรเลข และสุรา

(๑) รายงานประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล
ม.๘
ปีที่ ๒๕ พ.ศ. ๒๔๖๒ หน้า ๓๘

ยืนยัน เป็นต้น เมื่อผู้ใดทำความดีความชอบในแผนก
 ใด ต่อมุหเทศาภิบาลก็เสนอขอบำเหน็จไปเฉพาะแผนก
 นั้น ทว่าคงหนักถูก แต่อาจเป็นเหตุให้ราชการแผนก
 อื่นไม่ดำเนินเจริญขึ้นได้โดย เพราะเหตุว่าถ้าผู้ใดถนัด
 ทางไหนก็มุ่งหมายทำแต่ทางนั้น ไม่ใคร่จะได้ใจการ
 งานในแผนกอื่นให้ดีขึ้นด้วย เพราะฉะนั้นแต่ไปไป
 บอกรายงานเด่นขอความชอบ ข้าราชการที่มหาดราช
 การหลายแผนก ขอให้ตมุหเทศาภิบาลจำแนกราชการ
 ไปด้วยว่าราชการแผนกใดเจริญขึ้นอย่างไร และ
 แผนกใดคงอยู่หรือเลวลง เพื่อกระทรวงมหาดไทยจะ
 ได้วินิจฉัยขอบำเหน็จ หรืองดไว้ ตามที่เห็นสมควร
 แต่ให้พึงเข้าใจว่า ถ้าดีแต่อย่างเดียวอย่างอื่น ๆ มีแต่
 ทรงอยู่กับทรุดลงแล้ว ก็ไม่ควรจะขอบำเหน็จมาที่เดียว
 หนึ่งบาง มณฑล เคยเสนอความชอบ ข้าราชการ ดังกิด
 มหาดไทยไปยังกระทรวง ต่าง ๆ ที่ได้ บังคับบัญชาการ
 การแผนกนั้น ๆ เจ้ากระทรวง กิดของมหาดไทยแจ้งมายัง

กระทรวงมหาดไทยอีกต่อหนึ่ง เป็นการอ้อมค้อม ต่อ
 ไปไบบอกลี เสนอ ความชอบไปยังเจ้า กระทรวงต่าง ๆ
 นั้น ขอให้บอกไปเสียด้วยทีเดียวว่าได้บอกเสนอความ
 ชอบข้าราชการผู้นั้นมายังกระทรวงมหาดไทยด้วยแล้ว
 ดงน

ถ้าประชุมเห็นชอบพร้อมกันตกลงว่า ทางการ
 ใดกำหนดไว้อย่างนั้นทางที่ใดก็ขอให้คงตนปฏิบัติ
 ตามระเบียบบังคับเดิมตนไป

อุปราชและ สมุหเทศาภิบาล ทั้ง หาดาย เห็นชอบ
 ด้วยความเห็น และรับรองจะถือเป็นระเบียบปฏิบัติ
 ต่อไป.

(ค) ฝึกสอนอบรมข้าราชการสำหรับ
เลื่อนวิทยฐานะ

หลังจากที่ได้มีการฝึกสอน วิชา การปกครองชั้น
แล้วที่มณฑลอยุธยา และ มณฑลพิษณุโลกราว ๕ ปี
เศษ และได้มีโรงเรียนมหาดเล็กซึ่งได้สอนการปก
ครองด้วยอักษรโรมันเศษ ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ปรากฏว่า นัก
เรียนและข้าราชการที่ได้ออกฝึก และสอบได้สำเร็จวิชา
จ่ายออกรับราชการ ยังไม่พอแก่จำนวนที่ตองการ
โดยเหตุที่การ เทศาภิบาลได้ ขยาย กว้าง ขวาง ออกไป
และได้มีตบตกฎหมาย ขอบบังคับและ แบบแผนสำหรับ
เจ้าหน้าที่ของปฏิบัติมากขึ้น จำนวนข้าราชการจึงยัง

ไม่พอแก่ความต้องการของทางการ สืบแต่เจ้า
 บดินทรเดชาไทยไตรรงค์ปรึกษากับเจ้าหน้าท่งปวงในกระ
 ทรวงมหาดไทย และข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา
 ซึ่งได้จัดการตอนอยู่แล้ว ได้ช่วยกันคิดแก้ไขแบบวิธี
 ผูกข้อและวิธีเลือกสรร แต่งตั้งคนรับราชการและ
 จัดหลักสูตรขึ้นใหม่ชก ให้มีการฝึกสอนอบรมชน
 ในกระทรวงและมณฑลอื่น ๆ ด้วย ไม่เฉพาะแต่
 มณฑลอยุธยา กับพิษณุ โถกเท่านั้น ให้ทำการทุก
 แผนกกระทรวงการท่งในกระทรวงมหาดไทยและศาลา
 รัฐบาลมณฑลศาลากลางจังหวัด ให้รับนักเรียนและ
 เสมียนเข้าฝึกหัดความรู้ราชการในพนักงานแผนกนั้นๆ
 และเจ้าพนักงานในท่งนั้นต้องเป็นพระในการฝึกสอนด้วย
 มีหลักสูตรรวมหัวข้อความรู้และชอกกฎหมาย ชอบงคืบ
 แบบแผนเข้าเป็นเล่มสมุดเด็ก เรียก "สมุดหลังทอง"
 ทำนองเดียวกับท่งมณฑลอยุธยาขึ้นก่อน

เมื่อแรกคนเข้ารับราชการเป็นเสมียนกิต เป็น

นักเรียนนักศึกษา ให้รับสมุดหลังทองไปไว้สำหรับตัวตั้ง
 ศึกษาความรู้ ในส่วนพนักงานทนายทนายการนอด้วย และ
 ให้มีการตอบทุกหัวข้อแผนกการจะตอบที่ตะแฉกหรือ
 ทุกแผนกในคราวเดียวกันได้ ผู้ตอบต้องลงชื่อและคน
 สอบไว้ในสมุดหลังทองโดยลักษณะเดียวกันกับที่มณฑ
 ทลอยุธยาตั้งกล่าวแล้ว

ความรู้ที่สอบจัดเป็น ๒ อย่าง คือให้เข้าใจวิ
 ธีปฏิบัติการ ซึ่งบางคนเรียก "ภาคปฏิบัติ" อย่างหนึ่ง
 และให้เข้าใจในทางวิชาเช่นเข้าใจจริงในกฎหมายข้อ
 บัญชีและแบบแผนอย่าให้คลาดเคลื่อนอย่างหนึ่ง

กรรมการสำหรับสอบความรู้นั้น คือข้าหลวง
 เทศาภิบาล หรือผู้ว่าราชการจังหวัดซึ่งข้าหลวงเทศา
 ภิบาลจะได้จัดให้แทนตัวเป็นประธาน พร้อมด้วยข้า
 ราชการผู้เป็นหัวหน้าแผนกการต่าง ๆ ในมณฑลนั้น
 หรือผู้ที่จะได้ตั้งขึ้นเป็นผู้สอบโดยเฉพาะ รวมกรรมการ
 ไม่น้อยกว่า ๕ คน

ผู้ใดชอบความรู้อาจได้คัดเลือกในส่วนพนักงานใด จะ
ได้รับราชการมีตำแหน่งเฉพาะในพนักงานนั้น ถ้าชอบ
ได้ได้ทุกส่วนพนักงานแล้ว จะเป็นตำแหน่งในพนักงาน
ใดก็ได้

ให้ทุกมณฑลมีบัญชีนักเรียน และเตรียมหนังสือ
ไล่ความรู้อันใดได้ครบตามหลักสูตรแล้ว และตั้ง
ตำแหน่งขึ้นเข้ามา ยัง กระทรวงมหาดไทย ๓ เดือน
ครึ่งหนึ่ง (สำหรับตรวจสอบในเวลาที่แต่งตั้งข้าราชการ
การ)

ประโยชน์ที่มุ่งหมาย

กำจัดโคตรที่ความาน หวังว่าจะเป็นประโยชน์
ชน คือ
๓. จะมตผลก่อดนคนรับราชการมากแห่งชนออก
หลายด้นเท่า เป็นความระดวกแก่ผู้สมัครเขาศึกษาได้
มากขึ้น ไม่ตองดำบากไปศึกษาไกลจากภูมิดำเนา
ของตน

๒. ผู้ที่เข้ารับราชการ เป็นเสมียนหรือนักเรียน
 ผูกพันราชการกัก ย่อมเห็นทางที่จะหาตำแหน่งรับราชการ
 การได้แน่นอน ชาติยศแต่ความอุตสาหะของคนเป็น
 ประมาณ

๓. การเข้าเรียนของเสมียนหรือนักเรียน
 อาจจะได้ผลตามความสามารถ แม้จะไม่สามารถรอบ
 รู้ทั่วไปทุกอย่างก็พอจะหวังตำแหน่งในการที่สามารถ
 ทำได้ ไม่บ่ด้วยการเรียน ถ้าผู้ใดสามารถเรียนรอบรู้
 ได้มาก ก็จะได้ตำแหน่งดียิ่งขึ้น

๔. จะมีคนดำหริบเลือกเข้ารับราชการในตำแหน่ง
 ทางราชการต้องการได้มากจน เมื่อตั้งนแล้ว
 ราชการก็ยอมจะดั้น เพราะจะหาตัวคนคงแต่งผลัด
 เปลี่ยนกันได้ง่าย

กระทรวงมหาดไทยได้นำเรื่องนี้เข้าเสนอในที่
 ประชุมเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่ประชุมได้
 พิจารณาเห็นชอบพร้อมกันเป็นเอกฉันท์

ในปีตายปี พ.ศ. ๒๔๓๐ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาบรมมหาราชวัง ทรงเห็น ว่ามณฑลอุดรธานี ควรจะมีโรงเรียนการปกครองของอัครมณฑลหนึ่ง จึงได้มีสารตราดำ เนิ่นกระแด้พระบรมราชโองการถึงมณฑลอุดรธานี สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เมื่อยังทรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นและ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ดำริราชการมณฑลให้ ตั้งโรงเรียนการปกครองขึ้นในมณฑลนั้นแห่งหนึ่ง เรียกบุตรหลานเจ้าเมืองกรมการเก่าเข้ามาฝึกหัด ดำหรับรับราชการ ตามควรแก่คุณวุฒิโดยอัตราเงินเดือนให้ เสมอ เหมือนข้าราชการหัวเมืองชั้นในมณฑลอุดรธานีจะจัดการสนองพระบรมราชโองการ และได้ทรงปรารภถึงการหาตัวข้าราชการที่จะให้เป็นอาจารย์ ซึ่งจะได้ทรงจัดให้ปลัดมณฑลและเจ้าหน้าท่าง ๆ ช่วยกันสอนไปก่อน

พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้นเอง กระทรวงมหาดไทยได้
 17/09/2556
 รับความลำบากในเรื่องคนสมัครเข้ารับราชการ ทั้ง

ในกระทรวง และ หัวเมือง มากจน จนตำแหน่ง ไม่มีพอ
 ถึงกับคงกัน จึงได้ตั้งขอรับคงใจสำหรับการเด็ก
 ด้รรคนเข้ารับราชการต่อไปในภายหน้า เอาความรู้
 เป็นหลักประคองกับความคุ้นงาน คือ ใครรู้มากได้
 ตำแหน่งก่อน รัเท่ากันใครมาก่อนได้ตำแหน่งก่อน
 คงนเป็นเคำ และได้กำหนดวิธีการไว้ดังถ่าวโดย
 ดังเขป

(๓) กำหนดวิชาเป็น ๔ ชั้น คือ

๑. ความรู้ชนเดิมย่น
๒. ความรู้ชนดำรของราชการ
๓. ความรู้ในตำแหน่งชนโท
๔. ความรู้ในตำแหน่งชนเอก

ความรู้ชนเสมียน

เดิมย่นชนก ๓ ชั้นก ๒ ควรเป็นผู้ชอบได้ได้ตาม
 ๑๗๐๖/๒๕๖๖

หลุดตุ้ครของมณฑลทุกคน แต่จแต่เทศาภิบาลจะ
 กำหนดและคงกรรมกาด้ชอบ ในจังหวัดหนึ่งด้ชอบ

ไม่ต่ำกว่าระดับกระทรวง ผู้ที่สอบได้จะได้รับหนังสือ
สำคัญเป็นคุณ

ความรู้ชั้นสำรวจราชการ

ความรู้ชั้นสำรวจราชการนี้ แบ่งเป็นแผนก
มหาดไทย ขัยการ ตำรวจ ไร่ หัก ต้น ไร่ ขัย
เกี่ยวกับความรู้ชั้นโท ให้หัวหน้าแผนกการเป็นผู้สอบ
แต่ระดับข้อสอบไม่ต่ำกว่าระดับกระทรวง ผู้ที่สอบได้
ครบทุกข้อในแผนกใดแล้ว ก็นับว่าเป็นพวกสำรวจ
ราชการในแผนกนั้นได้ หัวหน้าแผนกต้องนำเสนอบ
เทศาภิบาลและจตุตถบดีไว้เป็นสำคัญ ไม่ต้องให้หนังสือ
สำคัญ

ความรู้ในตำแหน่งชั้นโท

17/09/2566

ผู้เข้าสอบจะสอบในคราวเดียวกัน ๑ แผนก
หรือแต่แผนกใดแผนกหนึ่งก็ได้ ข้อสอบได้ครบทั้ง

๓ แผนกแต่จึ่งจะได้รับหนังสือสำคัญ นับว่าเป็นผู้
 ความรู้ในวิชาชน

ในการ สอบนั้น แต่ตั้งแต่ เทศาภิบาล จะ กำหนดที่
 และเวลาสอบ เทศาภิบาลหรือผู้ว่าราชการเมือง
 ผู้ใดมีหนังสือของนางเป็นประชาชน

มหาดเล็กนักเรียนที่สอบได้ได้ตามหลักสูตรของ
 กระทรวงมหาดไทย ได้หนังสือสำคัญจากโรงเรียน
 มหาดเล็กแล้ว นับเหมือนกันผู้ที่สอบได้ความรู้ใน
 ตำแหน่งชนโทได้จากหัวเมืองแล้ว

ความรู้ในตำแหน่งชนเอก

ลักษณะการทำงานของแต่ละชนโท ต่างกัน
 แต่สอบวิชาสูงชน โดยที่กระทรวงมหาดไทยจะเป็นผู้
 ออกข้อถาม ตั้งกรรมการ กำหนดที่และเวลาสอบ
 ผู้ที่สอบได้ในแผนกใดแผนกหนึ่งนั้น กระทรวงมหาด-
 ไทยจะจัดชื่อไว้ในบัญชีเป็นลำดับไป

ประโยชน์ที่สอบไล่ได้

ผู้ที่สอบไล่ความรู้นั้นเต็มย่นได้ เมื่อมีตำแหน่ง
ว่างจะได้รับเข้าเป็นเต็มย่นตามสมควรแก่คุณวุฒิ

ผู้ที่สอบความรู้นั้นตำรวองราชการได้ เมื่อมีตำแหน่ง
รองกรรมการ คอปลัดอำเภอ คุมหมื่นบุรี ศัก
มาตรา จำเมือง ว่างลง ข้าหลวงเทศาภิบาลจะ
เลือกผู้สอบไล่ใหม่ในชั้นที่สอบไล่ได้ ในแผนกตำแหน่งว่าง
นั้นก่อน แต่ถ้ามัวไม่จำเป็นไม่ควรให้สูงกว่าชั้นที่ ๔

ผู้ที่สอบความรู้นั้นในตำแหน่งชั้นโทได้ เมื่อมีตำแหน่ง
รองกรรมการ และตำแหน่งนายอำเภอว่างลง จะ
ได้เลือกผู้สอบไล่ใหม่ในชั้นที่สอบไล่ได้ก่อน แต่ถ้ามัว
เป็นตำแหน่งนายอำเภอ แม้ไม่จำเป็นไม่ควรให้สูงกว่า
ชั้นที่ ๔

ผู้ที่สอบความรู้นั้นในตำแหน่งชั้นเอกได้นั้น เมื่อ
มีตำแหน่งนายอำเภอ ผู้ช่วยราชการเมือง ยกกระ
บัตร์เมือง ข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงสรรพากร
ยกกระบัตร์มณฑล ในมณฑลใดว่างลง จะได้เลือก

ผู้ท่ชอบได้ไ้ค้มชอในบญชนทกอนผู้อื่น

ตามชอความทกตาวมาแฉฉน ไม่ไ้ค้หมายถง

ผู้ท่คความชอบชอย่างฉนเป็นพิเศษ ซึ่งอาจจะเป็นค้ำ
แห่งใด ๆ ตามควรแก่คความค้ทท่านนถเป็นไ้ค้

กระทรวงมหาดไทยไ้ค้ค้เรองนเขาเต้นอที่ประ-

ชุมเทศาภิบาลใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่ประชุมเห็นชอบค้ด้วย

ชอบบงค้บฉนแฉฉ ฉ้หฉฉฉเทศาภิบาลค้คฉฉจะไปฉ้ค้ฉฉ

ฉ้ฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ

พระเกียรติคุณ

ของสมเด็จพระองค์ผู้ทรงประสลาทวิชา

ตามที่สมเด็จพระเจ้าของนิทานนี้ ได้ทรงส่งพระทัย
จัดให้มีการ ศึกษาวิชา สำหรับ ผู้หวังจะเป็นข้าราชการ
ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา ดังได้ทรงดำทับไว้ในประชุมพระ
นิพนธ์ มีเรื่องทรงตั้งโรงเรียนที่พระตำหนักอัญม
หลายในพระบรมมหาราชวังเป็นปฐม และตั้งโรง-

เรียนนายร้อยทหารบก^(๑) โรงเรียนในกระทรวงมหาดไทยอันเป็นต้นกำเนิดของ โรงเรียนมหาดเล็กและโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ในที่สุดได้เป็นคณะรัฐประศาสน์ ศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย และตั้งโรงเรียนนายร้อยตำรวจขึ้น และได้โปรดให้มีการฝึกหัดอบรมวิชาข้าราชการตามตำแหน่งราชการต่าง ๆ ดังที่ได้เล่ามาแล้วนั้น ก็ด้วยทรงตระหนักเห็นว่าราชการ ทั้งปวง จะบังเกิดผล ความเจริญรุ่งเรือง เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ ย่อมต้องมีปัจจัยมาจาก บุคคล ซึ่งจะเป็นข้าราชการ ได้ปฏิบัติกร ด้วยหลักวิชาดีมารวมและประพฤติคนดีเป็นสำคัญ ต้องได้คน คงแก่ เรียบ และ เขียว ชาญ งานเป็น ข้าราชการ ดำเนินการดีพอแก่หน้าที่ จึงได้ทรงขอพระราชทานให้

(๑) อหอดมุกแห่งชาติพิมพ์รวมเป็นเล่มแล้วให้ชื่อว่า 'ชุมนุมพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ'

บุตรและข้าราชการได้ศึกษาอบรมกันเป็นลำดับมามิได้
 หยุคยง ข้าราชการที่ไดรับการศึกษาและฝึกหัด
 อบรมแล้ว รัฐบาลเดิกริคนัดรับราชการก็มีผลดี
 เห็นปรากฏ บ้านเมืองเจริญขึ้นตามควรแก่กำลัง
 ทางเศรษฐกิจของประเทศ โจษผู้ร้ายก็สงบเบาบาง
 ราษฎรตั้งจนมากนอนคาหัดบมิได้หวาดหวั่น ประชา
 ชนได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ได้ตั้งหน้าทำมาหากินโดย
 ปลอดภัย จนเป็นที่ชอบด้วยพระราชประสงค์ของ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเห็นประจักษ์ ได้
 ทรงรับพระราชทานพระเกียรติยศยิ่ง ถัดจากคือเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๔๘ ในรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรด
 เกดฯ พระราชทาน พระเกียรติยศยิ่ง แต่พระองค์เจ้า
 ของนิตานนเมือทรงตำแหน่ง เสด็จมาที่ กระทรวง มหาค-
 ไทย โดยทรงมอบให้ทรงตั้งลอนดมเด็จพระเจ้าลูก
 ยายาของค้โปรดของพระองค์ คือสมเด็จพระเจ้าบรม
 วงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเม-
 ศวรร เมื่อทรงพระอิสริยยศเป็นกรมขุน ซึ่งได้สำเร็จ

วิชาฝ่ายพลเรือนชั้นปริญญามาจาก มหาวิทยาลัยเคม-
บริชอนเป็นทนายมักนว่าเป็นความรู้นสูงอยู่แล้ว แต่
ก็ยังโปรดให้มาทรงฝึกหัดราชการใน กระทรวงมหาด-
ไทยอีกคราวหนึ่ง เพื่อให้ได้ทรงทราบวิถีทางดำเนิน
การปกครองจากศูนย์กลาง บัญชาการ โดย ทอดกองยงชน
แล้วจึงจะได้รับตำแหน่งหน้าข้าราชการต่อไปดังปรากฏ
นัยในดำเนาพระราชหัตถเลขาซึ่งได้ขุญเชิญมาประคิษ
ฐานไว้ ณ ที่นี้ด้วยความเคารพสูงสุด ตันเกิดฉาดนกระ-
หม่อมของผู้เขียน

สำเนาพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕

พระที่นั่งจักรมหาปราสาท

วันที่ ๒๗ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

ถึงกรมหลวงดำรงฯ

ด้วยชายยุดออกไปเดาเรียนจนได้เปรียญ
ในเคมบริชวิทยาลัย เป็นอนหมวิชาข้างฝ่าย

พลเรือน ครนเมอ (กลบ) มาถึงแล้ว ต้อง
ไปตามฉันทย์..... บดินเห็นว่าเป็นเวลา
สมควรที่จะให้เขามกหัตราชการแล้ว

ฉนเห็นฉาราชการ ที่เป็นสำคัญ จะใคร่ทอ
ถึงก้อยู่ในกระทรวงมหาดไทย ทั้งไว้ฉางใจ
ตัวเชื่อว่า จะช่วยแนะนำ และฉนเคราะห์คตออก
ไปทั้งในทาง ราชการ และฉ่วนคัว ซึ่งจะได้ทำ
ราชการ ให้เป็นคูน แก่บ้านเมือง และเป็นคตฉง
ของคัวถูกได้ จึงขอฝากให้เขามกหัตราชการ
ในกระทรวงมหาดไทย ขอให้เขารับไว้ฉง
ฉอนและใช้ให้ทำงานตามที่เห็นสมควร

(พระบรมนามาภิฉัย) สยามินทร์

ฉมคัว ๆ เจ้าฟ้า พระองคฉน โคทรวง ผกหัตค้อยูพอ
ฉมคัวแก่ฉเวลา ไม่ฉากโคทรวงเจ้าพระทยฉฉทาง
ราชการของกระทรวงมหาดไทย และราชการ หัวเมือง
ได้เป็นอย่างคัว ด้วยฉฉาทโคทรวงศักษามาและพระ

ปรีชาชนม์อยู่ในพระอุปนิสัยของพระองค์แล้ว ตม
 เด็ฯ ๆ เด็ฯ นามดีกระทรวง มหาคไทย จึงได้ทรง นำความ
 กราบบังคมทูล ขอให้ทรงรับตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูล
 ฉดองกระทรวงมหาคไทย แล้วเม็ฯ เจ้าหัดวงเทศาภิบาล
 มณฑลนครศรีธรรมราช และเป็นอุปราชมณฑล
 ภาคบักษไคในรัชกาลที่ ๖ เป็นของค้อภริษุมนตรีใน
 รัชกาลที่ ๗ และเด็ฯ นามดีกระทรวงมหาคไทย เป็นที่สุค
 รอมเวลาคังแต่ไคทรงราชการมาคัง ๒๓ ปี จึงได้เม็ฯ
 เด็ฯ นามดี ทงนแต่คังว่าทางราชการฝ่ายปกครองตมย
 ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐
 ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐
 ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
 คงแก่เรียนและรำนานฎการเป็นต่าคัญ และการครอง
 ต่าแห่งกคองเตอนชนทละชนเป็นต่าคบบไป ไม่จ่า
 เป็นมุกคต ชนไค คคองเป็นไป ตาม ระเบียบ อหมี จึงหวะ
 ประกอบด้วยเหตุผลตมมูรณ ไม่ได้ใช้ราชรถไป
 เท็ฯ ยอเกยเขา ไครต้อไคร มาเสอช่วย ต่าแห่ง บัญชาการ
 ในหน้าทต่าคัญไคง่าย ๆ

รายชื่อนหนังสือที่ออกจำหน่ายแล้ว
ของ สำนักพิมพ์คลังวิทยา

๑. นิทานโบราณคดี	กรมพระยาดำรง	๓๕ ป.
๒. ชุมนุมพระนิพนธ์ ภาค ๑	กรมพระยาดำรง	๒๘ ป.
๓. ชุมนุมพระนิพนธ์ ภาค ๒	กรมพระยาดำรง	๓๐ ป.
๔. ไทยรบพม่า ภาค ๑	กรมพระยาดำรง	๓๐ ป.
๕. ไทยรบพม่า ภาค ๒	กรมพระยาดำรง	๓๐ ป.
๖. ความทรงจำ	กรมพระยาดำรง	๒๕ ป.
๗. นิทาน น.ม.ต.	น.ม.ต.	๓๕ ป.
๘. ตีบราฮ์ตมบัติ	น.ม.ต.	๒๕ ป.
๙. นางพญาของไทเฮา	น.ม.ต.	๒๕ ป.
๑๐. วรรณกรรม ของ เต๋อชู่ยว โทเศศ		๓๐ ป.
๑๑. คำราชาศัพท์เรียนเองโดยตัวคนเดียว
ชุด ๑ ของ เอ. ซี. เอ็ด.		๕๐ ป.
๑๒. คำราชาศัพท์เรียนเองโดยตัวคนเดียว
ชุด ๒ ของ เอ. ซี. เอ็ด.		๕๐ ป.
๑๓. เฟ็คคู	ความมั่งคั่งยานันทบุรี	๓๗ ป.
๑๔. คำราชาศัพท์พยรรค์	พยรรค์	๓๗ ป.
๑๕. ความพยายาม	แม่วัน	๒๐ ป.

๑๖. คำของคน	ม. ชุพนัง	๑๘ ๖.
๑๗. นกปฏิกัตถ์หม่ม	ฉันทศิริ	๑๖ ๖.
๑๘. ทาษาประเพณี	ฉันทศิริ	๒๐ ๖.
๑๙. บ้านทรายทอง	ก. ตรางคนางค์	๓๕ ๖.
๒๐. พงมาว ถ่วงวงค์	ก. ตรางคนางค์	๓๕ ๖.
๒๑. เทพราช	ก. ตรางคนางค์	๒๕ ๖.
๒๒. นางไพร	ต่วนฉวี วรคิตก	๒๕ ๖.
๒๓. ดัดจริต	น้อย ชตานุเคราะห์	๒๐ ๖.
๒๔. ตัวต๋องพันปี	ไชยวัฒน์	๒๐ ๖.
๒๕. พระนางพิพระนางน้อย	ไชยวัฒน์	๒๐ ๖.
๒๖. ตระนอมฤตยู	ไชยวัฒน์	๓๐ ๖.
๒๗. เทวรูปางช้าง	ตำราญ กัตยานมิตร	๒๕ ๖.
๒๘. เซอร์ดิออกไฮล์ม	เคิม รัตนางกูร	๒๕ ๖.
๒๙. คอยก่อนแต่งตะวัน	ฉันท เอกชัย	๒๐ ๖.
๓๐. เคาหม่มองเคครีตโค	ศรีอัฐิศักดิ์	๒๕ ๖.
๓๑. เด็กกำพร้าว้า	ไทยใต้	๒๐ ๖.
๓๒. รุเบน	ตมท ศิริใจ	๒๕ ๖.
๓๓. แยกกษัตริคอน	จามจุรี	๒๕ ๖.
๓๔. นิตกนหม	จามจุรี	๒๐ ๖.
๓๕. พิฆาตดาวใจ	ฉ. บุญอึ้ง	๒๕ ๖.

มีค่าต่างกัน.....หวานเป็นลม.....ขมเป็นยา

แต่หวานบริสุทธ์ที่จุนาผงหยดจากรวง เช่นหวาน

นาค้า "รัก" ของ ยาชอบ นี้ จะกลับทำให้ท่านชุ่มชื้น

ดื่มความขมขื่นคฤๅได้ดื่มน้ำผงหวานระโถมใจ

เรื่องรัก ของ ยาชอบ ที่จะเป็น บัรโถม นำมา เถนอ
ท่าน ท่านเจ้าของเรื่องให้ชื่อว่า...

รักลอลม

รักลอลม—ไม่ใช่รักสังวจนดอยดมเหมือนชื่อ

—เพราะเป็น—

รักลอลม ของ ยาชอบ

หนังสือหนากว่า ๕๐๐ หน้า ปกแข็งหุ้มผ้า เติน
ทอง ปกหุ้มนกกโดยฝีมือพนม พิมพ์ตลอดด้วยงาม
กำหนดออกในเดือนนี้

ราคาของเล่มละ ๒๒ บาท ราคาจำหน่ายเล่มละ ๒๕ บาท

จัดพิมพ์จำหน่ายโดย

สำนักพิมพ์คลังวิทยา

เรื่องนี้จะเข้าประสาทของท่านให้
สิ้นสับสนตั้งแต่หน้าต้นจนหน้าสุดท้าย

คือ

บุบผาศักดิ์สิทธิ์

จากเรื่อง

The Holy Flower

ของ เซอร์ เอช. โรเจอร์ แสกการ์ด

"บุบผาศักดิ์สิทธิ์" เป็นเรื่องเอกเรื่องหนึ่งของ

ท่านแอสการ์ด ซึ่งมีนายพราน อิลตัน ควอเตอร์
เมน กับ ยันส์ คนใช้ ผู้ซื่อสัตย์ ของเขา เป็นตัวชูโรง
ตลอดเรื่อง เรื่องนอกล้น ควอเตอร์เมนจะนำท่านไปสู่
นครซึ่งมี บุบผาศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพบูชา เมื่อใด
ที่นายพราน อิลตัน ควอเตอร์เมน เป็นนายโรงแล้ว
ท่านจะไม่พลาดหวังเลย ในเรื่องความสมบูรณ์และ
ดินแดน ซึ่งยังกว่า สมบัติพระผู้ศักดิ์ และ พระนางพิพระ
นางหนึ่ง ที่ท่านเคยอ่านมาแล้ว

17/10/2556

ไชยวัฒน์ แปงและเรียบเรียง

สำนักพิมพ์คลังวิทยา ผู้จำหน่าย